Рôкъ X. Львôвъ дня 1. (13.) Жовтня 1889. **Число 19.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ об'ємѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЗА ПРАВДОЮ.

(Дальше.)

— Чорт знає що!... Чорт знає що!!... — гукав він, люто бігаючи.

— Що таке? В чім дїло? — питав єго Мокієвский.

— В тім дїло, що се неможлива річ!!... Се щось прокляте!! — Мовлячи теє хлопець на хвилину спинив ся, але весь тремтїв стиснувши руку в кулак.

— Та що таке?! Чого ти кипиш? Говори толком! — мовляв Мокієвский.

— Нїякого тут толку не може бути! — відказав Лукіяненько. Потім він понуро підійшов до стола, сїв і положив своє розпалене лице на руки.

— Нїякого толку не може бути! — промовив він удруге поважно, але зараз знов закипів почавши говорити з розмахуваннями.

— Ти тілько зрозумій отсю дурну сцену! Скілько тут... ах, скілько тут досади й несправедливости! Отся несправедливість мене найпаче вражає!!... Чого вона утекла? Чого вона злякалась? Мого запрошуваня? Мене? Того, що я по щирости запросив її пити з нами чай?

— Ну, щож! Може й того!... Щож, вона дївчина проста, думає: „паничі запрошують пити чаю“... Ті „чаї“ звістні!... Вона дївчина, видно, не зопсована городскою цивілїзацією, тими чаями, однак могла де-що чути про них...

Лукіяненько ледви дав договорити товаришови.

— От, от, власне! — гукнув він, зірвавши ся з місця: — їй зараз прийшло в голову, що я маю якусь лиху думку! Тодї, коли я з найщиршим серцем, з самою чистою думкою говорив і удавав ся до неї! Присягаюсь тобі Богом, що за всю зиму, відколи знаю сю дївчину, у мене навіть не ворухнулась думка залицятись до неї! Правда, вона симпатична!...

— І гарна!... — вкинув Мокієвский.

— І гарна!... — повторив за ним Лукіяненько. — І видно, славна натура, але всеж я нїколи навіть не споглянув на неї поганим оком! За щож така недовірчивість? За що така образа моїм найлїпшим гадкам? Правда, я не оминав зближеня з нею, навіть сам часто заговорював, але тілько через те, що менї хотїлось зробити їй хоть краплю добра, або врештї хоть просто поводити ся з нею по братерски, щоб вона, маючи зо мною стосунки, бачила в моїй особі не панича, а просто людину. — І щож? Вона власне бачить у менї панича, якогось паскуду; від єго ласкавого слова треба тїкати, як від огню! Щож се таке? Докиж те недовірє народу буде ставати нам на дорозї у наших найлїпших змаганнях? Се просто якась проклята межа, котрої не перейдеш!

— Ну, щож!... Може ту межу колись й перейдуть; а тимчасом... може ся гарненька прачка добре робить, що стережеть ся! — знаєш, як то кажуть: „береженого й Бог береже!“

Поки Мокієвский говорив, Лукіяненько дивив ся на нього з гірким виразом. По єго лицї перебігав рух, нїби від болю. Далї він встав стурбований, пройшов по хатї, потім знов став перед товаришем, мовлячи єму з близька:

— Се менї найгірше, що і ти... і ти так думаєш... таку погану думку маєш про мене... про тії береженя згадуєш!...

— Даремне ображаєш ся! — відповів поважно товариш. — Я жадної поганої думки про тебе не маю, в жадних паничівських заходах тебе не підозріваю. Коли хочеш знати, то я дійсно вважав-би потрібним беречись, але скілько для дївчини, стілько й для тебе, але зовсїм не через те, що маю тебе за якогось зальотчика-панича, а власне через те, що маю тебе за людину, — за людину молоду, в котрій горяча кров може взяти перевагу над холодним розумом.

— Нїколи в сьвітї! — перебив Лукіяненько.

— Чому? При близших стосунках з такою гарненькою й симпатичною тобі дївчиною ти можеш закохатись теж від найщиршого серця. Ну, а вже далї я не знаю, чим-би мало теє скінчити ся!... Я не хочу ображати тебе і далї не піду в своїх міркованях, але про потребу остеріганя з сього погляду говорю тобі прямо.

— А, ти з такого погляду говориш?... — озвав ся Лукіяненько, ходячи по хатї вже спокійнїйше. — Ну, даремне турбуєш ся!... При тім-же власне ти міг-би бути й з сього погляду спокійний за мене, бо власне тобі добре звісно, що... в моєму серцї не має місця для другої любови! Ти знаєш, що моє серце...

— А!... Ти хочеш сказати, що твоє серце заняте? Ну, воно ще десять раз буде займане й спорожнюване, теє серце!

— Даремне так думаєш! Мої чувства до Вєри...

— Так, так, до Вєри, — потім будуть до Надежди і так далї!...

Лукіяненько усьміхнув ся й сказав:

— Ти міг-би бути задоволений своїм несподїваним каламбуром, бо як раз сю дївчину звуть Надеждою, — я чув якось...

— Ну, от бачиш! Ха, ха!...

Обидва хлопцї засьміялись веселим, молодим сьміхом.

— Ну, одначе менї пора йти до „Софії“, нашої мудрости! — мовив далї Мокієвский, встаючи. — Сегодня у нас вечірна лєкція хемії. Ходїм разом! Проведеш мене та провітриш ся трохи після своїх турбацій!...

Обидва хлопці одяглись и вийшли. У сінях сказав Мокієвский Лукіяненкови:

— А щож ти не позбираєш грошей? Прачка їх не взяла — чи що? Я чув, як вони покотились!

— Нехай їх чорт!...

— Он як ти розбагатїв!

— Розбагатїв!.. Один папірчик рублевий зостав ся, та пять копійок...

— То позбирай-же, кажу, тії.

— Ану!... Она вирвалась, побігла, гроші у мене брязнули об землю... Нехай їх чорт візьме!...

Хлопці були уже на улиці. Дишучи свіжим повітрем, голосно розмовляючи, сьміючись вийшли вони на гору. Мокієвский пішов в унїверситет, а Лукіяненко зайшов до товариша.

Було уже пізненько, коли Лукіяненко вернув до свого двора. Але ввійшовши на подвірє він не спішив ся до хати.

Він знав, що панночка Вєра в отсю пору переспівує свої вправи. Правда, трудно що-небудь почути з другого поверху внизу, та ще через подвійнї рами, — але як стати отам подаль, за рогом шевцевої домівки, то можна бачити постать Вєрину, як вона стоїть близько вікна, коло пянїна. — Постати єї тїтки, що проводить її на пянїнї, не видно, — та дарма!... А профіль Вєрин таки видно трохи!...

Лукіяненко стояв під стїною, потонувши в своїх обсерваціях, коли се з шевцевих дверей вийшла Надезя. Вона постояла на порозї, потім пройшла тихою ходою скілька ступнїв і стала, дивлячись у ясне зоряне небо. Рідкі хмари, білястими прозорими пасмами вільно простяглись де-не-де проміж зорями й робили ще виразнїйшими і синє небо і блискучі зорі. Лукіяненко побачивши Надезю, залишив свої обсерваціі і хотів був підійти до неї; — але от він почув, як дївчина промовила, дивлячись у гору, в небесний простір:

„Вона страждала і любила —

„І рай одкрив ся для любви“...

Хлопцеви стало жаль перебивати той настрій дївчинї і він тихесенько закрав ся до своєї домівки, забувши навіть глянути в останнє на вікно Вєрине...

III.

Другого дня в недїлю Лукіяненко біг з обіду до дому, біг швиденько. Снїжок хрустів у него під ногами. Коли завернувши вже в свою улицю побачив Надезю: вона йшла тротуаром з якимсь покупом.

Лукіяненко приспішив крок, наважившись дігнати дївчину; вона оглянулась і постерігши єго замір, теж пішла хутше.

— Постійте! — гукнув їй наближаючись Лукіяненко.

— Постійте!

Либонь в мові єго було щось не зовсїм звичайного; дївчина глянула на него й звільнила крок.

— Я дуже радий, що зустрів вас, бо мав вам щось казати! — почав поважно Лукіяненко, йдучи поруч з дівчиною.

— Що?... — спитала вона змішана, опускаючи голову.

— Те, що ви мене вчора образили! Тяжко образили! Чого ви вчора втекли? Чого ви злякались, що я попросив вас пити чай?

— Я не злякалась!.. Я не мала часу!... Менї треба було йти!...

— Неправда ваша! На що говорите неправду?! — гукав хлопець розгорячений: — Між путними людьми завжди повинна бути правда, сама тілько правда! Ви не того пішли, що не мали часу, а ви власне втекли від мене! Скажіть прямо, ви не хотїли зостатись?

— Не хотїла... — тихо сказала Надезя.

— Отож і єсть! А через що? — Через те, що ви маєте мене за падлюку!

— Що ви говорите?...

— Так! Ви думаєте, що панич може тілько погану думку мати, що він не може бути чесним, щирим чоловіком! А се вам сором і гріх так думати про мене! Я вам жадної причини не дав так думати про мене. Я завжди поводив ся з вами по щирости, як людина з людиною, і ваша неймовірність мене тяжко ображає, — от я вам прямо й кажу про се!

— Я не думала, що ви так образитесь!... — сказала дївчина стурбованим голосом, низько опускаючи почервонїле обличє.

Лукіяненко глянув на неї; єму здалось, що в мові єї нависли сльози. Єму стало жаль дївчини, що він так остро напав на неї — і він промовив о много мягше:

— Так отже знайте і не цурайтесь мене, як того чортяки! — додав він уже з усьміхом, щоби розважити єї жартом.

Вони підходили вже до своїх воріт. У Лукіяненка пробігло в думці, що не гоже їм вкупі входити в двір. „Щож — подумав він — більша частина так думає, як вона думала до сеї пори і може що небудь недоброго помислить про дївчину, бачивши, що вона ходить і бесїдує з паничами.“

Погадавши тее, Лукіяненко коло фіртки спинив ся; але перше, нїж пропустив вперед Надезю, він придержав клямку й сказав дївчинї чуло, тихо, дивлячись їй отвертим поглядом у очи:

— То не будете більше вважати мене за поганого чоловіка?... Вірте, що я бажаю вам тілько добра й хотїв-би тілько поводити ся з вами як людина з людиною!

Потім він відчинив фіртку. Надезя пройшла поуз него в двір мовчки й опустивши очи, але хлопець бачив, що вона пішла вже з іншою думкою; вона без страху пройшла коло него так близько...

Лукіяненко з тихим усьміхом дивив ся їй вслїд, потім пішов до своєї хати. На душі у него було так весело й мило. — Саме найкрасше — завжди обясняти ся! — промовив він сам до себе, ходячи по хатї. Потім він приляг на ліжко й взяв книжку. Але єму щось-то не читалось... — Де той Мокієвский забіг?“... — згадалось єму. — Сегодня і в столовій на обідї єго не було! Десь завіяв ся!... Щож — сьвято; може до знаємих зайшов? — Сьвято!... Сегодня над вечер можна й собі пійти, туди до Вєри. — Чи замітила Вєра, що він цїлий тиждень не був у неї?... Вона так загадково поводилась остатним разом, і нїзащо не хотїла співати! А чом вона нїколи не співає нїчого українського? Тодї кривила ся навіть, як Мовчановска співала: „На що менї чорні брови“! Вєра навіть якісь посьмішки з того поводу строїла: отой погордливий рух єї устоньків я уже добре знаю!... Так, Вєра таки панночка... Для неї треба булоб іншого, красшого товариства! Але та россійско-паняньска, ще й інститутска культура, як полуда, міцно влипає!... Се отрута!...

довічна!... А врешті Вєра ще так недавно між путними людьми... може, з часом...

Міркованя Лукіяненькові перебило двох товаришів. Вони гучно влетіли в хату.

— Де Мокієвский? — питали вони раптово.

— Не знаю! — відповів Лукіяненько.

— А ти чого лежиш? Ходїм сегодня у театр! Ми шукаємо компанії, щоб льожу купонову взяти, бо гальорка вже вся розхватана.

— А щож там таке сего вечора в театрі?

— Зорина співає в прекрасній Єленї.

— Нехай вона сказить ся?

— Хто? — Зорина, чи прекрасна Єлена?

— Та хоть обидві разом — і прекрасна Єлена і співачка, що співає в такій оперетцї.

— Даремне так сурово судиш! Прекрасна Єлена — миленька річ, дуже весела...

— За надто весела!...

— Зовсїм нї! При тім-же все залежить від виконання; а власне говорять, що Зорина так провадить ролю Єлени, що зовсїм тратить ся той елємент, про який ти думаєш; надзвичайно просто і пристойно грає!

— Може!..

— Та не підеш?

— Нї! Краще вже до Вєри піду! — подумав Лукіяненько.

— Ледащо ти! Щось таке на себе напускаєш!... Ну, прощавай „цїломудрений Йосифе!“

Товариші, сьміючи ся, зникли.

Лукіяненько, насупивши брови, взяв ся знов до читаня, і читав уважно вислїд: Основа соціольогії. Читанє йшло вправдї якось трохи сутяжно... але Лукіяненько читав, не встаючи, аж поки не смеркло ся. Тодї він встав і ходячи по хатї, почав обдумувати, коли саме єму йти до Вєри? Та щож... можна вже й тепер, розважив він і засьвітив лямпочку. Причепурившись трохи, став він обдумувати не без турботи свою сподївану розмову з Вєрою. — Так, сегодня буду говорити з нею о принципіяльних темах; спробую прямо вимовити свої принципія, не побоюсь тих погордливих усьмішок!... Вона заполонила єго серце своєю красою, милою вдачею, але не єго розум і змаганя! Нї! І він мусить переконати її, а бодай, він мусить пробувати се вчинити! Треба іти; пора!...

Лукіяненькові здалось, нїби з коритара хтось заглянув у єго вікно; потім він почув, як у сїнях під дверима щось шарахнуло.

— Хто там? — спитав він нетерпеливо, беручи за шапку.

— Я!... — відповів тихій, несьмілий голос і знов промовив:

— Се я!...

В Лукіяненька тьохнуло в грудях. Надезя! До него йде Надезя!... Він швидко підбіг до дверей і впускаючи Надезю спитав змішаний:

— Се ви?...

— Я... — відказала вона, ледве вимовляючи те слово; потім вона поважно поступила кілька кроків у хату і не дивлячись на панича промовила несьмілим голосом, торгаючи кінчик свого фартушка:

— От... ви казали, що я вчора не по правдї зробила... і що ви образились... так от я... прийшла до вас сама!...

— Я дуже радий! — відповів Лукіяненько, заклопотаний. Він не знав, що єму зробити, що єму сказати тепер...

— Я дуже радий! — сказав він по хвили, та почув, як кров кинулась єму в обличє. — Сїдайте, будьте ласкаві!... — додав він, присуваючи стільчик до стола.

Дївчина взялась за стільчик, однак не сїдала. Стискаючи поруче стільчика вона по хвили сказала трохи спокійнїйше:

— Я прийшла до вас, щоб ви менї прочитали ту казку!...

— Яку казку? — спитав Лукіяненько, щиро дивуючись.

— Отту, що ви вчора розказували. Ви казали, що то з книжки... про ту дївчину й про того...

— А!... про демона? — догадав ся Лукіяненько. — От, знаєте, я з великою охотою прочитав-би вам, алеж, знаєте, у мене нема тої книжки!...

— Шкода! — сказала Надезя.

— Можна дістати! Колиб я знав, що ви прийдете, я був-би дістав! Можна на завтра добути, — я конечне добуду й прочитаю вам завтра!

— Щож — завтра!? — сказала, зітхнувши дївчина. — Завтра не буде часу; я власне сегодня думала, бо тепер сьвято. Хиба вже на другу недїлю буде!

— Нї, як можна на другу недїлю! Приходїть ранїйше; я добуду книжку, кажу вам, завтраж! Приходїть завтра!

— Нї, завтра багацько праня буде!

— Боже мій, яка проза! — пробігло в паничевій думцї, але тілько на хвилиночку.

Дївчинаж тимчасом говорила далї:

— Хиба вже в середу прийду, бо теж сьвято буде. В середу нехибно прийду! — І вона рушила з місця.

— Кудиж ви? — спиняв єї хлопець. — Ви посидїлиб! Виж уже мене не боїтесь? — питав він, усьміхаючись.

— Нї, не боюсь! Чогож менї вас боятись? — відповіла Надезя теж усьміхаючись, хоть все ще почервонїла в лици. — А тілько щож так сидїти?... Я прийду в середу! — З тим словом дївчина поважно рушила з місця.

— А не одуритеж ви мене? — спитав її панич.

— Нї, не одурю! — Мовлячи тее Надезя навіть глянула на него, перший раз за весь час свого пробуваня в єго хатї!

— Ну, глядїть-же, глядїть-же, приходїть! — ласкаво примовляв Лукіяненько, йдучи за Надезею. — Я буду ждати!

Надезя вийшла. Лукіяненько зостав ся з сьвітлим усьміхом на устах.

Який він був радий! Вона прийшла, сама прийшла, повірила, і хотїла єго читаня. Господи! та сеж навіть несподївана удача! Перемога!!

— Однак без читаня не хотїла побути й пів години в хатї, навіть не сїла! — міркував він у думцї далї.

— Однак прийшла, сама прийшла й обіцялась прийти знов! — закінчив він, рушаючи з хати в гостї до Вєри.

— О, він повинен тепер бути там дуже красномовним, натхнений таким хорошим, таким сьвітлим враженьом!

*

IV.

Том Лермонтова, з поемою „Демон“, був добутий Лукіяненьком ще в понеділок. В середу по обіді наш хлопець ходив з тим томом у руках по хаті і приготовляв ся, в голос читаючи Демона. З патосом деклямував він:

На воздушномъ океанѣ
Безъ руля и безъ вѣтрилъ...

Мокієвский, переглядаючи за столом якісь літографовані шпаргали, та курячи папіроску, інколи з усьміхом споглядав на товариша; той відповідав ему теж мимовольним усьміхом і провадив далі свої голосні вичитуваня добірних стрічок.

Як звичайно, Мокієвскому було й тепер звісно, длячого Лукіяненько перечитував Демона. Ще в неділю з-вечера, вернувшись від Вери й заставши Мокієвского вже в постелі, Лукіяненько сів коло него на ліжку й розповів ему все: про ту перемогу над недовірчивостю народу, себ-то про добровільне завитанє Надезї до него й про обіцянку єї прийти в середу.

Вислухавши з короткими увагами те розповіданє Лукіяненька, Мокієвский спитав не без насьмішки:

— А як-же пройшов час у Вери?

— Чорт зна' як! — відповів на те Лукіяненько, і вставши з ліжка почав ходити по хаті.

— Щож таке? — спитав его Мокієвский. — Тиж мевї ще ранком казав, що мав на думці вести з нею якісь поважні принципіяльні розмови, переконувати її?

— Та мав-же!... а тимчасом опріч найдурнїйшого змарнованя часу нїчого не вийшло. — Лукіяненько знов сів на ліжку біля Мокієвского й почав ему докладно розповідати про свій побут у Вери:

— Перше всього мусиш знати, що там були гостї. Ну, колиб свої люде, то себ ще нїчого, навіть моглоб бути ще краще, — принципіяльні теми моглиб бути обговорені ще ширше, — а то, маєш знати, була якась тїточка з „бомондного“ задвірку, все так з тоном головою та носом поводила; потім якісь панночки, одна кузина, а друга товаришка; вони провадили тілько якесь „дївическое лепетанїе“ проміж собою; на останку, маєш собі, був ще й — офіцер!

— Офіцер? — спитав Мокієвский.

— Еге, офіцер! Лиха его година знає, де він взяв ся? Либонь пізнали ся з ним десь на вечері з танцями, бо про якійсь-то „котильон“ згадували в-двох з Верочкою. Офіцер той все дзвенїв чимсь! Здаєть ся й острог у него не було, — та щось не памятаю, чи була й шабля, — а тілько в памяти у мене лишилось якесь дзвенїнє; чорт его зна', може то була луна від его пустої розмови, чи навіть самої вимови. — „Вера Ігнацевна! спойце, прашу вас, Цїгрьонка!“ — Отсеж і маєш компанію, у яку я попав. Щож я міг там говорити?

— Ну, однак-же, щож ти там робив?

— Та нїчого!... Отож перше пили чай з печивом та з сиром. От, брате, замітив я, що як тілько до чаю буде куповане штучне печиво, оті цукрові сухарки та роґалики, то вже добра не жди! А ще як дадуть до того при столї щипчики для цукру — оті, що волів-бись зовсїм без цукру пити чай, нїж ними брати, — а як ще, не дай Боже, буде золота вилочка до цитрини, — ну, тодї вже така нудота буває, що нехай Бог сохранить!

— Отсе вигадав! Чогож так?

— Та так!... Може воно й не завжди так буває, а тілько в моєму житю се певний досьвід!

— Ну, гаразд, а після чаю що було?

Після чаюж ото „перейшли в гостинную“. Там ото почалась нїби-то сальонова розмова. Офіцер бренїв, панночки лепетали, Вера „била міла“ настілько, що навіть просьпівала того „Тїгрьонка“, чи „Цїгрьонка“. Цьоця-господиня спробувала мене заняти, але я в відповіди сказав мабуть щось таке компромітуюче єї сальоник, що вона тілько подивила ся на цьоцю-гостю з милосердною усьмішкою: вибач, мовляв, ласкаво, бо чогож хотїти від студента, ще й в українській сорочці! — От тобі й вся рахуба з тим вечером! Правда, я був уловив хвилинку, що міг по́даль від інших сказати Вері щире слово, — й сказав, — але вона повернула до мене своє красиве личко з такою невинно-нерозуміючою мінкою й з таким обовязково-„любезним“ усьміхом рожевих уст своїх, що я... що у мене десь тії слова поділись і розмова вийшла якась безбарвна, та просто — дурна!... Цур їй, тої гостинї, тілько зопсував собі ще прехороше враженє з дому, від початку вечера!

Така була розмова між товаришами в недільний, пізний вечер.

Тим-же то в середу Мокієвский був добре поінформований у всїх серцьових справах Лукіяненькових, знав для чого его товариш перечитує всї ті так добре звісні вірші. Лукіяненько, вимахуючи рукою, виголошував:

Я тотъ, чей взоръ надежду губитъ,
Єдва надежда разцвѣтетъ,
Я тотъ, кого никто не любитъ
И всё живущее клянётъ!

— Ну, ну, цїкаво знати, як твоя Надезя зрозуміє всї отсї „разцвітающія надежди“ й таке інше! — зауважав Мокієвский.

— Ох! я уже й сам не знаю! — відповів Лукіяненько: — Буду пробовати й так і сяк! Деякі вірші буду цїлком читати, інші прийдеть ся лиш оповісти, — от я тут собі олівцем зазначую, як змінята вирази, бо звичайно така слухачка, як Надезя, не моглаб цїлком зрозуміти Демона без поясненя. І, знаєш, як я отсе тепер ясно бачу, зовсїм не через те, що поема написана по великоруски, а через те, що єї мова інтелліґентна, штучна, надто штучна. Я певний в тім, що й простий кацап так само не розбере Демона і в загалї всїх добірних віршів Лермонтова, як і простий Украінець. Але сказавши по правдї, в сїй штучности мови, образів, ефектовних картин й вся краса поеми. Візьми самий скелет поеми — й вона стратить всю красу. Та самий зміст, сама гадка, тенденція — то якась путанина, навіть розібрати їх трудно! Ну, скажи, як ти розумієш ту справу?

— А нехай вона сказить ся! Колись в ґімназії писав навіть розправу про Демона, але тепер радий, що забув її! Все то з чужого голосу, — байронізм, з российскою розволоклостю й млавостю думки.

— Нї, ти скажи менї, щож се таке? Демон, той гордий, самостійно-думаючий дух, ледви закохав ся в гарну дитину-Тамару, забуває про свою гордість, про свою жадобу пізнаня — й покоряєть ся. Далї, — чомуж сей розкаяний, розлучений демон не заслужив собі нїякої ласки від небес? Чи не казав-же він в кінци, що хоче молитись, вірити в добро, помирити ся з небом? що хоче відцуратись від всякого зла? В чім-же дїло?

— Та бачиш-же, демон при всьому тому хотїв заводити якийсь-то сепаритизм, — отже говорив, що збудує якийсь будинок „із янтаря і бірюзи“, тай буде в нїм сидїти з своєю милою!

— Чорт єго знає!... Нїчого не можна ладом розібрати! Хоть-би знов і сей момент: „Тамара страждала і любила і рай відкрив ся для неї“; а демон хиба не страждав і не любив?!... Нї, в ідейній будові поеми якась велика путанина!

— Щож тут дивного? Лермонтов не єсть великим морально-тенденційним автором-фільософом; єму може просто сподобалась ефектовна коллізія любви демона до вродливої дївчини, — ну, до сього додано гарні картини природи, зручний вірш, от і вийшла красива поема. Досить для поета!

— Власнеж, що вийшла надзвичайно красива нїсенїтниця!

— От ти так і скажи своїй слухачцї, отій Надезї!

— Нї! я їй сього не скажу! З якої причини стану я затирати єї гарне враженє? За що я маю відбирати у неї ту втїху, яку мали так многі, і я сам в тім числї, поки не діткнулись до всього тим холодним аналізом, що знищив нам так богато милого? Я не хочу сього робити! Я зовсїм не дивуюсь, що їй сподобалась отся тема. Даремне думають інші, що народові, за-для єго дитинного способу мисленя, можна приподобатись найпростїйшими темами, підсовуванєм єму того, що у него під носом! Даремне! Може так булоб повинно бути, але не єсть так: противно народ любить теми надзвичайні, любить сьвіт фантазії, власне так, як дїти. Нова педагогія тагне дитину за ухо до сьвіта реального, товче їй історії про шматочок хлїба, про мушку, — а дитина хоче казки! Візьми дитину з найінтелліґентнїйшої семії — й та хоче казки! І з Богом! нехай тїшить ся казкою! — При тім з фантазійов казка, зовсїм не така погана річ, як многі думають; часто буває вона не тілько нешкодлива, а навіть користна. Казкою так само можна провадити ідею добра, як і реальною мовою; тілько що при тім казка має більше релєфних образів і глибше врізуєть ся в думку! Ах, я просторікую, а менїж треба пройти до кінця мого Демона!

Лукіяненько схопив ся — і знов задеклямував:

„Я царь познанья и свободы
И видишь — я у ногъ твоихъ!“

— Та ти послухай! — гукнув він Мокієвскому: — Навіть маючи на увазї саму ідейність, чиж не варто прочитать Надезї отсю казку за-для таких слів:

О выслушай изъ сожалѣнья!
Меня добру и небесамъ
Ты возвратить могла-бы словомъ;
Твоєй любви святымъ покровомъ
Одѣтый, я предсталъ-бы тамъ
Какъ новый ангелъ, въ блескѣ новомъ!

— Алеж і вірш! — додав Лукіяненько, — музика, тай годї! Говори, що хочеш, а музика слова багацько стоїть, і щасливі ті, котрі можуть висказувати людям свою думку тою „мовою богів“, гармонійним віршом! Тут щось чарує мимо волї! Втїшатись віршом, самою сею гармонїєю слів, — єсть якась органічна потреба, вона лежить у нашій природї. Нїчого не порадиш! Тай на що, — кажу, — придушувати в собі й в інших сю природу до втїшаня гарним й естетичним, в чїм-би воно не було: — в натурі, в музиці, в слові, у всьому!

— Ну, занїс уже своє! Пильнуй краще твого Демона, щоб з'умів хоть як-небудь перевести єго з „мови богів“ на мову смертних людей.

— Правда твоя! Треба братись до свого!...

Він перейшов Демона з олівцем до кінця.

— Ну, вже тепер якось-то буде! — сказав Лукіяненько.

На дворі смеркає... Лукіяненько поглядає в вікно, оглядаєть ся й по хатї, — ось він щось там у кутку поладив; далї підходить до стола, порядкує й там трохи...

— Чому ти своїх костомах не положиш де-інде? — мовить він Мокієвскому. — Вони отут на верху тілько лякають людей! Вони тобі й непотрібні зовсїм, а отак аби-то!...

— Не руш, не руш! Нехай лежать.

— Та цур їм, нехай лежать! — відповів Лукіяненько, прикриваючи кістки книжками та шпарґалами.

— Куди ти прячеш мої лєкції? Сеж от з-відси, бачиш, переглядаю! — Мокієвский потяг назад звиток літоґрафованих записок, взявшись знов до читаня.

(Дальше буде.)

МОЛОДО-СТАРЕЧІ ПІСЬНІ.

(Присьвячено Павлу Івановичу Чижевському.)

I.

Огорнутий сумом недолї
Далеко від рідного кра́ю —
Все рвусь я до щастя і волї,
Хоч їх не побачу — я знаю.

Тріпочуть і бють ся крилами
Так пташки морозом прибиті:
Все хочуть підняти ся в го́ру,
Все хочуть у ві́рій летїти,

Поки́ їх, на улицї, хлопцї,
Пустуючи й граючись з їх дїтьми,
Не знайдуть де-небудь в куточку
Й зовсїм не роздопчуть чобі́тьми.

II.

В хатї і сумно і тихо,
Стукає вітер в вікно,
В серцї ворушить ся лихо —
Згадує давне воно.

Молодість, щастє, надії —
Все те минуло давно.
Знищено всї мої мрії —
Лїзе ніч темна в вікно.

Василь Маслов-Стокіз.

БѢЛА ПАННА.

(Дальше.)

VII.

Въ предковѣччинѣ.

Кажуть, що якомусь молодому князю, котрый пропадавъ за Гомеромъ для красоты зображенои нимъ предковѣччины, замѣтивъ острый патеръ-учитель, що грѣшно пропадати за такою поганьскою нѣсенѣтницею. — „Такъ, воно певно, що нѣсенѣтница, — вôдказавъ, кажуть, молодый князь; — колижь-бо вôдъ неи менѣ такъ солодко, отче!“ — Моимъ Гомеромъ бувъ Охримъ.

О, чого вôнъ не знавъ всього, чого не розумѣвъ, куды не проникавъ своимъ цѣкавымъ, вдумчивымъ окомъ?! Всьо було єму ясно, всьо, и въ безмежнôмъ небѣ и на

широкôй земли. Вôнъ знавъ всѣ тайны дрѣмучого лѣса, вôнъ читавъ въ водянôй безодни, якъ добрый читець въ вôдкрытôй книзѣ; вôнъ проникавъ наскрôзь непроглядну тьму глибокои, таємничои ночи, твердо знаючи, щó скрыто нею передъ очима чоловѣка; вôнъ знавъ всьо... все те, „що колись було правдою, а теперь стало брехнею.“ И хочь всѣ єго знаня безусловно розходили ся зъ тымъ, що я скородивъ въ книжкахъ; хочь всѣ тѝ знаня ученый Иванъ Семеновичь называвъ „найчистѣйшою нѣсенѣтницею, за котрою встыдно пропадати“: за те вони були менѣ несказано солодкѝ... Такъ! якъ разъ солодкѝ! Менѣ справдѣ ставало инодѣ гôрко, що книжки говорять инакше, — що въ свѣтѣ може всьо дѣятись не такъ, якъ говоривъ Охримъ; я бувъ якось близше свѣтови *єго*, нѣжь иншому. А въ тôмъ, тямлю, я якось дивно двоивъ ся: учусь, — знаю одно, а серцемъ вѣрю въ друге; серцемъ я зливавъ ся въ вѣрѣ зъ Охримомъ.

До тогожь була у него одна безперечна высшôсть надъ книжками и ученымъ Иваномъ Семеновичемъ. Тѝ знали рôжнѝ „але“ и непевности; богато де-чого тôлько здогадувались, до чого треба було єще доказôвъ; богато де-чого було невыясненого, а єще бôльше иншого обѣцювало стати для мене яснымъ ажь зъ часомъ, „коли выростешь“: нѣчого того не було у Охрима. Вôнъ не знавъ нѣ „але“ нѣ непевностей нѣ ваганя; у него було всьо ясно, певно, цѣльно; нѣщо не потребувало нѣякихъ доказôвъ. Тамъ говорилось всьо сухо, безъ житя, якъ мертва формула, якъ зимный законъ, — у Охрима всьо носило живый, свѣдомый образъ; всяке явище вызывалось певною цѣлію и поступало до неи, а цѣль тая тѣсно звязана зъ живымъ людскимъ свѣтомъ; у него всьо було повне поезіѣ, пластики, дыхало несказаною красотою творчого духа. До тогожь всьо могло стати для мене яснымъ сей-же часъ, въ сю хвилинку!

Охримъ бувъ пастухъ; вôнъ уродивъ ся нимъ, якъ уродивъ ся крѣпакомъ ґрафа, и ледво чи погадавъ коли, щобы мôгъ бути чимъ иншимъ на свѣтѣ. Дрѣмучій лѣсъ, повный тайны и страхôвъ, зеленый лугъ, весь дрожачій невгомоннымъ житємъ, небесный звôдъ, рôвно для всѣхъ ласкавый и ясный, послушне стадо, розумѣюче єго такъ само добре, якъ и вôнъ розумѣвъ єго, — отъ и всьо, зъ чимъ вôнъ близько стыкавъ ся зъ малку, що вôнъ такъ чи инакъ мôгъ вважати за своє. Ба й не знаю, чи бажавъ вôнъ єще чого-небудь! Казали, що вôнъ колись любивъ богату красавицю, дочку мельника, котру, розумѣє ся, не вôддали за безхатнього сироту-пастуха, та що вона и умерла черезъ те з горя. Зъ того часу вôнъ и ставъ грати на своѣй сопѣлцѣ.

По тôй сопѣлцѣ єго знали всѣ кругомъ; знавъ и я єго раньше, нѣжь зôйшовъ ся зъ нимъ, вештаючись въ дозвôльнѝ хвилѣ въ гущавинѣ злюбившогось менѣ лѣса. Бувало вечерами земля вôддыхає повною грудію пôсля спеки, а легкѝ тѣни стелють *ся* по нѣй и тихо дрожать въ остатнихъ рожевыхъ промѣняхъ заходячого сонця, и воздухъ нѣбы рожевый нѣбы обслоненый серпанкомъ стане дрожати и неначе филювати: тодѣ наразъ дрожачи и филюючи якъ воздухъ, якъ вечѣрнѝ тѣни, заносились и легкѝ тоны тои чародѣйнои сопѣлки... Що за сила крылась въ тыхъ тонахъ, не знаю; але бабы-клопотухи зупинялись, пôдпираючи ся рукою, вслухувались, очи ихъ затемнювались слезою, и вони тихо шептали: „то Охримъ грає!“ — Певно, що Охримъ! Хтожь-бы другій мôгъ зачарувати той воздухъ и тѝ тѣни, що вже переставали дрожати?! Хто другій мôгъ погрузити въ таку нерухомо глибоку дрѣмку потемнѣвшѝ въ сумеркахъ розлогѝ дубы и липы?! Передъ кимъ-же єще, передъ якимъ другимъ чародѣємъ умовкли-бы тѝ невгомоннѝ птичѝ хоры?!... Всьо доокола очарували тѝ звуки Охримовои сопѣлки и, чаруючи омлѣваючу зъ зачудованя и жалости землю, пôднимались вôдъ неи кудысь высоковысоко разомъ зъ легкою, ледви видною обгорткою вечѣрного туману. Тамъ вони здавалось трѣпотались зъ остатними промѣнями догаряючого румяного блеску и разомъ зъ ними таяли и потапали въ темнѣючôй голубôй высотѣ; потапаючи, розплываючись, вони и тôлько вони выкликували зъ непроникнутого етеру блѣдѝ звѣзды!... На тѝ чародѣйнѝ звуки, неначе на закликанє, выниряли звѣзды одна за другою...

Таку незрôвнано чудну музику чаруючихъ звукôвъ люблять часто порôвнувати зъ чимъ-небудь близько знакомымъ людскому уху... Люблять говорити, що скрипка або флєтъ рыдає... Нѣ, Охримова сопѣлка не рыдала; рыдати може всякій... Вона просто хватала своими невидимыми, але могучими тонами за серце, неначе руками, и волѣкла єго за собою въ безмежну, обгорнуту фіолєтовымъ серпанкомъ, задумчиву далечину... Може бути туды, де вона глядала душѣ гарнои мельниковои дочки?...

Якими чарами вызывавъ Охримъ зъ своєи простои дудки такѝ звуки, се осталось єго тайною; що за власть и сила крылась въ нихъ, я не знаю; але я живо тямлю, що дѣлали вони зъ моєю дитячою душею... Передо мною чомусь ставала вся обôлляна багровымъ свѣтломъ заходячого сонця далека турецка Кафа, о котрôй спѣває слѣпый лѣрникъ, що тамъ зôтхали до „тихихъ зорей“ рôднои Украины бѣднѝ невольники-козаки въ желѣзныхъ путахъ; и менѣ хотѣлось тодѣ зôтхати разомъ зъ ними... Тѝ звуки розвертали передъ моимъ духовымъ окомъ, мовь звитокъ, безмежну зелень Великого Луга, де жалôбно клекоче степова орлиця, надармо скликуючи, якъ въ пѣсняхъ, непробудно заснувшихъ козакôвъ; и менѣ хотѣлось такъ само клекотати разомъ зъ нею... Я бачивъ наконець, якъ въ филяхъ голубого етеру ныряла бѣдна чайка, я чувъ, якъ вона рыдала, що „вывела дѣтокъ на битôй дорозѣ“; и мене невдержимо тягло рыдати разомъ зъ чайкою... Тягло до того, що я плакавъ...

— На що... на що, Горпино, вôнъ такъ грає?! — въ зворушеню нѣбы жалувавсь я, хапаючись за ѣѣ запаску.

— Цитьте, паничику, цитьте! — ледви чутно шептала менѣ въ вôдповѣдь очарована Горпина: — Послухайте! Такъ єму уже Богъ давъ!

Хиба, що Богъ!

Я и теперь єще живо и ясно тямлю нашѝ стрѣчи... И теперь єще пашить на мене багрове тепло нôчнои ватры, де пече ся наша бульба, поки мы ведемо свои бесѣды пôдъ чорнымъ покрываломъ неба, засѣяного звѣздами... Вôдъ ясного поломѣня ватры єще чорнѣйшимъ выдає ся темне небо, єще густѣйшою стає налягша на землю нôчна темрява, зъ котрои рѣзко вызначає ся палаючій профиль Охрима. Вôнъ крѣпко стиснувъ руками ярко освѣченѝ колѣна; єго брови наморщились; сильно стиснена губами люлька зовсѣмъ погасла; єго темнѝ очи нерухомо встромились въ полумя... Що вôнъ тамъ бачить, о чôмъ думає, я не знаю!... Може бути, вôнъ згадує минуле; може бути, друге полумя, що палахкотѣло въ нѣмъ, въ нѣмъ самôмъ колись, палахкотить... и розсыпуєсь въ попѣлъ, якъ сухій хворостъ!... А може вôнъ

видить воєнный таборъ лихихъ Запорожцѣвъ, о котрыхъ спѣває въ своихъ пѣсняхъ?... Може видить и жде умовленого „пугу!“, щобы, вскочивши на „вороного“, полетѣти птицею, — нѣ, що птицею?! — вихромъ полетѣти въ безмежно вольнї степы и зо̂тхнути въ нихъ... о, такъ солодко зо̂тхнути... зъ повнои груди!... Я не знаю и не хочу знати!... Трѣщить и розсыпує искры ярке полумя, тихо пофоркують пасучї ся конѣ, глибоко и протяжно зо̂тхають у тьмѣ волы... Мовчить Охримъ, и я самъ мовчу, весь утомленый тою нѣжностію лѣтнои ночи, ѣ̀ пахучою мглою, тымъ багровымъ тепломъ ватры, тою формою привидо̂въ, дивныхъ уявъ, якихсь неясныхъ обрывко̂въ, що смутно шибають по головѣ, навѣянї ночію...

— Гляди, Охриме! Онъ скотилась зо̂рочка!

— То не зо̂рочка, паничу! — певный себе поучає Охримъ, пакаючи люльку и придавляючи пальцемъ попѣлъ, а при то̂мъ анѣ повернесь, анѣ гляне на мене. — Се не зо̂рочка, се дитина родилась на свѣтъ!...

— Дитина родилась?!

— Егежь! Се Господь посылає ѣ̀й душу...

Отъ якъ!

— Во̂дъ чогожь вони ро̂жнї? — зацѣкавленый, палко допытуюсь Охрима. — Во̂дъ чогожь одна бѣла, друга буває червона, а то й синява?

— Про те Господь знає, — каже во̂нъ, не змѣняючи поставы, тымъ самымъ поучаючимъ, не знаючимъ непевности голосомъ. — Люде не можуть знати... Зновужь, душа чоловѣка и жѣноча!... Всежь ро̂жниця...

Ба певно... Всьо воно таке зрозумѣле, таке ясне; и менѣ робить ся якось споко̂йно, що воно якъ разъ такъ, а не инакъ на свѣтѣ...

Всьо пояснювавъ менѣ Охримъ въ тї ночи; весь миръ, загадочный и чудный, во̂дкрывавъ во̂нъ передо мною въ яко̂йсь стро̂йно̂й, чудово̂й поемѣ... Я по̂знавъ всѣ казки, всѣ переказы; я почувъ чудовї пѣсни, котрї въ живыхъ образахъ воскрешали менѣ таємничу бувальщину; я почувъ живу розмову чоловѣка зъ природою тои поры єще, коли во̂нъ не покоривъ ѣ̀ для наживы и обману, а живъ зъ нею, якъ братъ зъ сестрою. Я докладнѣйше довѣдавъ ся наконець, що мучить, журить и радує людску душу; довѣдавъ ся богато такого, во̂дъ чого завмирало моє серце... И єще ширше во̂дчинилось воно, — ширше, нѣжь тодѣ, на волѣ, — и єще глибше, єще горячѣйше забилось воно любовію... Теперь житє люто подоптало всьо, чимъ било ся колись моє серце; въ душѣ не оставило житє нѣ одного мѣсця, не обпаленого слезою; навѣть бесѣду мою змогло воно замѣнити на другу: колижь навѣть теперь єще въ моѣмъ серци тлѣє хочь одна тепла искра, то вона напевно запала туды изъ багровои ватры въ тї чаро̂внї ночи!...

— А ты не боишь ся лѣса... самъ оденъ... въ ночи?

— Чогожь менѣ бояти ся?... — выминаючо и нѣбы надумуючись цѣдить Охримъ скро̂зь зубы, въ котрыхъ затиснена люлька.

— А страхи? Хиба нема въ лѣсѣ страхо̂въ?

— Якъ-же нѣ?... Е! Всюды, паничику, є страхи... То̂лько нѣчого менѣ бояти ся ихъ; хрестъ на менѣ, и живу я въ правдѣ...

— А хтожь живе въ неправдѣ?

— Ляхи живуть въ неправдѣ,... паны! — каже Охримъ, сильвуючи на сторону. — Всякій, хто обижає другого, зле дѣлає, завидує...

— А ты не завидуєшь, Охриме? — простодушно пытаю єго.

— Нѣ, паничику, я нѣкому не завидую...

— А хотѣвъ-бы ты бути паномъ?

— Паномъ?... И паномъ не хотѣвъ-бы я бути! — надумавшись троха, твердо во̂дказує Охримъ. — На що менѣ паньство?... Для тѣла воно солодко, за те для душѣ згуба... Такъ, паничику; въ лѣсѣ воно лѣпше. Сонце тобѣ грѣє, пташка всяка спѣває, и живешь собѣ въ правдѣ... Хиба не гарно тутъ, паничику?

Кождою жижкою своєю чую провоту Охрима, и въ ту саму хвилю болючій, щемячій червякъ повзе менѣ въ душу и румянить въ темнотѣ мои щоки.

— Аджежь я паничь, Охриме! — нѣбы соромлячись, нѣбы зъ болемъ, якось несмѣло шепчуть мои уста.

Быстрый Охримъ зрозумѣвъ мене во̂дъ разу и каже менѣ ласкаво и нѣжно, наче звиняючись:

— Щожь, що паничь?... Се Божа воля... И Савло бувъ паномъ, а ставъ святымъ апостоломъ... И дѣдусь вашь живе въ правдѣ, и всѣ люде єго люблять и поважають, дарма що во̂нъ панъ... Лишь-бы душѣ не погубити въ паньствѣ; отъ воно що, паничику!

О, нѣ! Я не погублю ѣ̀!... И я божусь на те и єму и темно̂й ночи и зоряному небу!... Я не погублю ѣ̀, якъ не погубивъ Охримъ, не погубивъ дѣдусь, не погубили всѣ тї, що спочили въ сихъ высокихъ могилахъ... И коли я выросту и подужаю, то стану весь на сторонѣ такихъ чистыхъ душею, якъ Охримъ, и по̂ду за нихъ противъ „Ляхо̂въ“...

Такъ! По̂ду, хочь-бы воно не знати що вымагало во̂дъ мене.. Нехай вони ладять свои жаро̂внѣ, на котрыхъ пекли козако̂въ; нехай выдумують собѣ що-небудь инше, бо̂льшь удосконалене, бо̂льшь жорстоке: я не по̂ддамь ся! А коли менѣ стане тяжко, надъ силу, єсли стонъ буде вырывати ся самъ собою: я, якъ Ґонта, облегчу собѣ зо̂тханємъ, молитвою за ро̂дну Украину...

— Такъ, такъ, Охриме! — палко кленусь єму на єго мягкій, любязный, повный вдячности поглядъ: — Побачишь!

Якъ-бы въ во̂дповѣдь на мои клятвы, во̂нъ вынимає свою чародѣйну сопѣлку и починає грати на нѣй щось таке чудне, що я здаєсь росту и дужаю при тыхъ чаруючихъ звукахъ...

Одного зъ такихъ ночей Охримъ оповѣвъ менѣ казку. Богато я чувавъ вже казокъ; богато зъ нихъ чаровало мене вже своєю красотою и драматизмомъ: але ся поразила мене сильнѣйше всѣхъ, поразила до того, що я майже маячивъ нею... И теперь єще, коли ѣ̀ згадаю, коли передо мною стане образъ нещаснои панны, горячо любячои, а засудженои на те, щобы завсѣгды вѣщувала саме то̂лько горе: менѣ робить ся моторошно, и тяжкій смутокъ стискає моє серце... Бажати лишь добра, а приносити лишь горе! Чи єсть-же на свѣтѣ що-небудь страшнѣйше, повнѣйше глибокого драматизму, пекучого смутку?!... Нѣчого такого нема въ Дантово̂мъ „Адѣ“; уява великого поета не въ силѣ була сотворити подо̂бну муку!... Ѣ̀ могла сотворити то̂лько творчо̂сть цѣлого народу, вѣками навѣщаного муками...

Тямлю, я прибѣгъ до ватры задыханый; ажь горю зъ нетерпеливости, щобы скорѣйше сказати Охримови пекучу новину...

— Охриме! Ты хотѣвъ-бы бути вольнымъ?!

— Вольнымъ? — якось усмѣхнувъ ся Охримъ: — Хтожь, паничику, не хоче бути вольнымъ?! Всяка тварь Божа! Мала пташка, звѣрина въ лѣсѣ, рыба въ водѣ, — всѣ хочуть... Якъ-же не хотѣти чоловѣкови?

И вонъ понуро повѣсивъ голову, неначе пытанє моє давило єго якоюсь тайною скусою.

— Такъ ты будешь вольнымъ!... Всѣ, всѣ будете вольными... Я чувъ, якъ дѣдусь говоривъ, що царь дає волю...

— Чути въ народѣ! — непевно выцѣдивъ Охримъ, пôдвѣвши наразъ голову, а очи єго заблисли ясно: — Чути! Пôшли Господи бѣлому царю щастє и здоровлє... Велике се буде дѣло, паничику! — И вонъ набожно перехрестивъ ся.

— Такъ, Охриме! Се правда! Дѣдусь казавъ, що скоро вже буде воля. Скоро!

Охримъ не вôдповѣвъ, вонъ тôлько зôтхнувъ; але те зôтхненє було сильнѣйше и вымовнѣйше всякого слова. Те зôтхненє, здавалось менѣ, пôднялось до горячого неба, и вôдъ него задрожали ясни зорѣ. Воно розбудило дрѣмучу луну темного лѣса, и лѣсъ здавалось такожь зôтхнувъ въ вôдповѣдь тысячегруднымъ зôтхненємъ. Воно понеслось въ даль, и неначе вся даль зôтхнула... Воно глубоко прошибло моє серце и розплылось тамъ горячимъ смуткомъ... Менѣ стало несказано жаль Охрима...

— Охриме! — и идучи за несвѣдомымъ порывомъ, я обôймивъ єго обгорѣлу шию дитинячими руками. Горячковыми устами шептавъ я єму палки, любовни речи, а розбуджене моє ухо быстро ловило голосни удары єго серця, вôдповѣдаючи на мôй шепôтъ. Менѣ здавалось, що я самъ якось счезаю, що въ сю хвилю нероздѣльно зливаюсь зъ Охримомъ въ одну спôльну цѣлôсть, якъ два потоки зливають ся въ однôмъ рѣчнôмъ руслѣ. Несмѣлому, завсѣгды одинокому Охримови стали наконець надъ силу ти незвычайни, нѣжни пестощѣ...

— Еге-ге, милый паничику! А чи не спеклась вже наша бульба?! — весь зворушеный, крѣпко притискаючи мене до себе сильною але дрожачою рукою, запытавъ вонъ, щобы вôдогнати вôдъ себе тымъ запытанємъ солодкій, чаруючій обморокъ...

Ѣмо горячу бульбу, а розжалобленый Охримъ, неначе вôдплачуючись за ласку, розказує менѣ свои чудни казки. Я слухаю оповѣданє о лютôмъ панѣ, що свого рôдного батька повернувъ въ службу, за що єго справедливый Богъ замѣнив по смерти въ дикій камѣнь, вѣчно нерухомый, холодный и темный и на вѣки вѣчни казавъ єму стояти на знакъ свого гнѣву за Збручемъ на однôмъ зъ понурихъ верхôвъ Карпацкихъ... Я слухаю, якъ ясный мѣсяць по Божому слову вôдзначивъ на собѣ образъ первородного грѣха, щобы люде нѣколи не забули про него. Я довѣдую ся, якъ страшно, дико, заморожуючи на смерть, може реготати ся понурый бôръ темною ночію...

— Якъ?! Лѣсъ може смѣяти ся?!

— Еге, паничику,... може! — певный себе твердо каже Охримъ, затягуючись люлькою. — Всьо може: и смѣяти ся и стогнати и плакати!... Тôлько не дай Боже нѣкому чути, якъ лѣсъ смѣє ся! Страшный то смѣхъ! Бувъ оденъ чоловѣкъ, що не вѣривъ; такъ Богъ и покарав єго. Ишовъ вонъ разъ въ ночи и учувъ... Ну, и умеръ вонъ вôдъ того смѣху...

— Якъ же лѣсъ смѣявся, Охриме?

— Богъ єго знає, паничику; я, слава Богу, не чувъ,... тôлько люде говорять, що страшно! Кажуть: такъ неразъ... тихо-тихо,... а въ тôмъ вôдъ разу щось засмѣє ся, та й пôде, та й пôде по всему лѣсови... Кожде дерево, паничику, смѣє ся, кождый кущикъ, кожда трава... Кажуть, лѣсни дѣвчата грають ся отсе...

— А ты видѣвъ ихъ, Охриме? — обхопленый пекучою цѣкавостію, въ котрôй перебиває ся страхъ, пытаюсь я Охрима майже шепотомъ.

— Нѣ, не доводилось, слава тобѣ Господи! А отъ покôйный Панасъ, що на печи у васъ умеръ, царство єму небесне, той, кажуть, видѣвъ Бѣлу Панну передъ вôйною!...

— Яку Бѣлу Панну? — весь завмираючи, пытаю я.

— Що бѣду вѣщує!... Хиба не чували, паничику?.. Нѣ?!... Ну, такъ послухайте...

И знову, набивши свою люльку, вонъ розповѣвъ менѣ сю дивну казку.

Вонъ розповѣвъ менѣ, якъ давно-давно, єще за Польщѣ, на крутôй горѣ стоявъ темный замокъ, и жила въ нѣмъ зла панѣ, що запродала нечистому свою душу... Вонъ розповѣвъ, яку хитру умову зробила зла панѣ, вымовивши собѣ у нечистого, що вонъ ѣѣ може взяти лише тодѣ, якъ опаде всьо до одного зелене чатинє зъ ѣѣ молоденькои хвоинки и тôлько въ обôйстю ѣѣ замку... И вона вѣчно держала ворота навстяжь, щобы утѣкати при першôмъ небезпеченьствѣ. А ѣѣ молоденька дочка нѣчого про те все не знала...

— Вона була тежь зла? — перебиваю я Охрима.

— Нѣ, паничику! Вона була добра, такъ якъ мати була зла, и така красавиця, що и у короля не було такои красавицѣ королѣвны... Коли вона смѣяла ся, паничику, то и всьо зъ нею смѣялось... И панѣ дуже пильнувала своєи хвоинки; але разъ мусѣла виѣхати по якомусь нечистому дѣлу, — говоривъ дальше Охримъ: — и остро приказала вона своѣй доньцѣ, котра дуже любила свою матѣрь:

„Поливай мою хвоинку криничною водою
И ходи ты за нею, якъ сестра за сестрою“...!

— А колибъ, приказувала дальше мати, у хвоинки опало все зелене чатинє, то ти вийди менѣ на стрѣчу въ чорному платю... Памятай-же, дочко: въ чорному!...

— Чомужь, Охриме? — пытаю я, затаивши духъ. — Щобы дати ѣй тымъ знакъ?

— Егежь, паничику... Ось слухайте!...

— И дочка ходила — говоривъ Охримъ — за хвоинкою, якъ сестра, и поливала ѣѣ водою. Але разъ ажь переляклася: всьо зелене чатинє опало вôдъ разу... Не знала панна, що воно значить, и дуже сумувала. И подумала заразъ-же своимъ добримъ серцемъ: „чого ѣй журити любу матѣрь єще зъ далека?!... Нѣ, нехай лѣпше въѣде вона въ свôй замокъ зъ ясною душею... Не надѣне вона чорного платя!“... И зазрѣвши матѣрь зъ далека, выйшла до неи въ бѣлому платю.

— Ну, щожь? — пôдганяю я Охрима.

— Ну, и въѣхала — говорить вонъ — панѣ весела; але зазрѣвши голу хвоинку, задрожала, посинѣла и пропала разомъ зъ замкомъ и зъ горою. Але впередъ прокляла вона свою дочку... Накинулась на неѣ зъ пѣною, назвала гадюкою, и якъ нѣ плакала, якъ нѣ молила дочка, положила на неѣ страшне заклятє: — „Идижь, гадюко“ — сказала мати — „и вѣщуй всѣмъ людямъ саме тôлько горе вся въ бѣлому платю, якъ ты єго и менѣ провѣщувала“. — Зъ того часу и утекла чудова панна въ лѣсну гущавину...

— Чогожь, Охриме, чогожь утекла вона въ лѣсну гущавину? — допытуюсь, задыханый.

— А того паничику, що вона добра и жаль ѣй людей... Якъ тôлько хто увидить ѣѣ, такъ и настане вели-

ке нещастє; тому вона и крыє ся передъ всѣми въ дрѣмучôй гущавинѣ... Крыє ся и плаче...

— И се на завсѣгды, Охриме?

— На вѣки, паничику... Кажуть люде, що якъ-бы хто здибавъ ѣѣ и пожалувавъ, такъ скôнчились бы ѣѣ муки!

— Не вжежь, Охриме, нѣхто ѣѣ не пожалує?!

— Нѣхто, паничику, бо всякій боѣть ся ѣѣ и утѣкає вôдъ неѣ... А кого боять ся люде, того й не жалують!...

. . . . . .

Мене давили пекучй слезы. Але я зôтхнувъ зъ повнои груди, и зъ душѣ скотивъ ся важкій камѣнь, якимъ налягла тамъ люта доля чуднои панны: коли нѣхто, такъ я ѣѣ пожалую! Я найду ѣѣ и пожалую, хочь, може бути, менѣ и страшно буде въ першу хвилю! О, пожалую всѣмъ серцемъ! Я пôду за нею въ дрѣмучу гущавину!...

Бѣдна панна! Така добра, чудова, и засуджена на саме лихо и горе!... Якъ пяный ишовъ я домôвъ, и повтаряючи невидимй пôдъ чорнымъ покрываломъ ночи слезы, дрожачи вôдъ зворушеня якъ въ пропасницѣ, поклавъ я собѣ палку постанову: ѣѣ бачивъ покôйный Панасъ, — и я ѣѣ побачу, знайду... и...

Чомусь вона выкликала въ моѣй уявѣ образъ тои,... що тодѣ... на гребли... образъ тои, котру давно вже глядало моє серце!... Чи може для другого образу въ моѣмъ серци не було вже и мѣсця?!... (Дальше буде.)

Житє-бутє, звычаѣ и обычаѣ гôрского народу.

Зôбравъ въ селѣ Дыдьовѣ Иванъ Кузѣвъ.

(Дальше.)

Входять въ хату молодого и ладкають:

78.

Тепер наш старостойка
З вйнонъки приїхав,
Пустив коничйка
До попівничйка,
Милий Боже!
Сам собі пійшов
Під вишневий садок,
Милий Боже!
Вирвав собі яблочко
На скоштованїйко,
Милий Боже!
Узяв собі сванїйку
На сподобанїйко,
Милий Боже!

2) Дружбойка, грушку-дружку.

3) Молодий славку-жонý.

79.

У лузї, в лузї,
Чотири волойки в плузї,
На них звінки малїйкі.
Хоть вни малїйкі,
Коль вни голоснїйкі
Визвонили, виголосили.
Сивого тура з луга.
Ой у нашого молодого
Всї бояре молодийки.
Хоть вни молодийки,
Коль вни промовнийки;
Виговорили і вимовили
У татунейка Марисю молодийку.

80.

Звîдуют ся луги
Рясноїкалинойкы:
Калинойко рясна
Деж ти виросла?
Виросла я в дебрици
При студененькі водици.
Звîдуют ся люди
Молодої Марисийкы:
Деж ти виросла,
Же ти така красна?
Ой рослаж бо я, росла,
В своєй мамунейкы,
Тяжко ни робила,
Солодкый медок пила,
Пшеничний хлїбец їла,
А всем білейко ходила.
Мене мати годовала,
Чей-би з мене втїху мала.

У молодого часомъ дають обѣдъ, але не конче потрѣбно, звычайно не дають єго. У молодои по єи „вотходї“ выбирає ся єи родина въ „придани“. Беруть горѣвку и дарй для родины молодого: матери „балець, завійку“, а сестрамъ и братямъ хустки. Зôбравши дары засажають за стôлъ и гостять усѣхъ, що мають зъ ними ити. За столомъ ладкають такъ:

81.

Порахуй матїнойко,
Чи вся ти родинойка?
Ой вся моя челядойка,
Лиш взята ми дївойка.
Взята вна, взята,
От ока до потока,
З світлицї до темницї.
Збираєсь челядойка
В чисте поле йти,
Жовтий лен брати,
Тонойко простирати,
Тонойко ниткы прясти,
Тонкі ручникы ткати,
Би било що в дари брати.

82.

Щож то за годинойка настала,
Же молода по матїнку прислала?
Прислала вна чотири конї,
Пятий віз, шестого перевізничка.
Дала вна єму чотири червоні на страву,
Би він привіз ї[1]) родину на славу.

„Придане“ в дорозї до молодої ладкають:

83.

По-під лїс темненький
Припав сьнїг молоденький.
Кунойка пойродила.
Сьлїдили ї бояре,
За боярами придане.
Присьлїдили вни ї
Д' зеленому яворови:
Чи явор розрубати,
Чи єго розстріляти,

[1]) замѣсть: ї.

Би кунойки дістати?
Бити кунойцї, бити,
В містї на ярмарцї,
Свавїйцї на шубойцї,
Старостойцї на шапойцї.

84.

Коби молода знала,
Же ї родинойка йде,
Ставила-би мости
З зеленої покости,
Ставила-би лавки
З червоної китайки.

85.

В лїсї, в буковинї,
На зеленї полянивї,
Там бояре спочивали,
Нічійку ночовали.
Межи ними молода
Всю нічку ни спала,
Все бояр обужала:
Вставайте д' горі бояре мої
Голос нас захожжає.
Чи трубойка трубит,
Чи моя матїнка тужит,
Же ся мнов не послужит?
Минула ї послужійка,
Біла кошулїйка,
Біла кошулїйка,
Вмітана свїтлойка,
Стелена постїлойка.
Кошулю ї ни виперу,
Свїтлойку ни замету,
Постїлойку ни постелю.

Придане приходять на оків молодого и ладкають:

86.

Чи то та дорожійка,
Що нев шла Марисийка,
Жебесьме ни зблудили,
Жебесьме ї догонили,
Жебесьме ї достали,
Чей-бесьме ї спізнали.

87.

Чи тот двір новійкый,
Чи тая сьвітлойка,
Що ночує наша дївойка?
Вийди, вийди кострубата,
Привитай родину;
Йде сваха в гостину,
Отвидїти свою дїтину.

Придане входять до хаты и ладкають:

88.

Ни встрахай ся нас сватку,
Ни много нас ту прийшло:
Трийцять і троє
На подсїнїйко твоє.
У нашого сватка
З будь дерева хатка
А з бодача сїни
Вби придане сїли.

89.

До двора дорожійка, до двора,
Обсаджена виноградом довкола.
В тім дворі молода Марисийка заснула.
Прийшов ї отець ни чула.
Рубав-би я виноград, ни вмію,
Збудив-би я Марисийку, ни сьмію[1]).

Вôдтакъ засаджають ихъ за стôлъ и спѣвають:

90.

Ни страхай ся сватку,
Ни много нас ту прийшло.
Ни сами ми ту прийшли,
Ай нас ту запрошено,
Тай за стів засаджено
З'за нашої дївки
На два спусти горівки,
На двї вази сира,
І за вашого сина.
Ни встрахай ся баране,
Ни з'їдят тя придане,
Коль тя ни з'їли бояре.
Ни з'їдят тя придане:
Ми роду богатого,
Ни з'їме вола рогатого.

Зъѣвши вечерю придане ладкають:

91.

Наварила пива,
Пивійка без хмелю,
Пивійка без ячменю.
Запросила свого татунейка
На любийку вечиррю.
Татойко ївши,
Татойко пивши,
Йде домів спати,
А тобі дївойко
Тут-би привикати[2]).

Теперь наступає церемонія почѣпчуваня молодои. Староста має бесѣду: такъ, якъ на початку просить усѣхъ, щобы поблагосбовили, отпустили и т. д.... „радібисьмо в Божий час почіпчити дївку на нивісту, бо доступила вже стану малженьского“, кôнчить староста свою бесѣду. Молоду почѣпчує звыкле сестра за столомъ, або котра инча свашка, що належить до єи близшои родины. Коли мають вже молоду почѣпчувати, то дружба вбиває надъ єи головою топôръ въ стѣну, а до топорища прилѣплює тї двѣ свѣчки, що принесли вôдъ слюбу. При тôмъ спѣвають:

92.

Ходилисьме до нового міста,
До нової крамницї
По червоні полятицї,
До Угерець по чепець,
До Турогок по шнурок.

93.

За стїною, за камяною
Мати дитя намавляла:
Мій любий безумойку
Набирай ся розумойку;
Ти пішла молодійка
Межи чужі люде безумійка
Розумицю ни дївчена.

94.

Ни жалуй матїнко дївчат,
Минуть люде, жаль тобі буде.

---

[1]) Тую стрôчку повтаряють мати, сестра и братъ.
[2]) Тую стрôчку спѣвають ще мати, сестра, братъ и родина.

95.

Моя люба матїнко,
Славум ти зробила,
Дївоцтво доносила;
Хоть я волойки пасла,
Все моя кісонька красна;
Хоть я у млин ходила,
Всем косу доносила.

96.

(Завитцѣ.)

Ни жаль ми Боже жовтої коси,
Жем єї ни вчесала;
Жаль ми Боже свої матїнки,
Жем ї ни слухала.

97.

Тремтит косойка, тремтит!
Чогож вна ся боїт?
Чи барвінку хрещатого,
Чи чепця зеленого?

Якъ повязана молода:

98.

Щозьме хотїли,
Тозьме зробили:
З тїста паленицю,
З дївойки нивістицю.

99.

Тузьме сїдїли
Тай єзьме ни видїли,
Де ся кісойка дїла.
Чи вна в поле пішла,
Чи в лїс полетїла,
Чи під зелений чепець сїла?

Почѣпчивши молоду притягають молодого до неи, щобы ся цѣлували, а свашки ладкають до вотдаваня дарôвъ:

100.

Чому дари ни даєте?
Ви десь їх ни маєте.
Повідала княгиня,
Же є хусток скриня.
Жеби їх мала,
То-би їх давала,
Сваху-би ни дурила
Тай-би ї ни зводила.
Еж у неї дукатів сила,
Вна-би си дарунки купила.
Вна сина годувала,
Бальцю ся сподївала.

101.

Балец матїрри, балец,
Хоть на мізильний палец.
Ти мамо йди в скриню,
Зачери дукатів в жминю.

Теперь дають придане дары, матїрри балецъ, а сестрамъ и братямъ молодого хустки. Мати молодого бере на себе балецъ, бере зъ собовъ молоду и бôльше родины молодои и йдуть танцювати пôдъ бальцемъ, а хлопы спѣвають:

102.

Красото, пихото,
Чи по горі ходиш?
Та чій видиш песїй сину,
Же ни по долинї!
Красото, пихото,
Чи ягідки зриваш?
Та чій видиш песїй сину,
Же ни камінїйко!
Красото, пихото,
Чи у коновечку?
Та чій видиш песїй сину,
Же ни у торбечку!
Красото, пихото,
Деж ти ся подїла?
Пішла в гай, за Дунай,
Там мя гадка з'їла!

По тыхъ церемоніяхъ танцюють та спѣвають ажь до пôвночи и розходять ся вôдтакъ домôвь спати. На другій день йде молодый рано просити родину молодои на митвини. Родина молодои, музика, свашки приходять, и коли уже усѣ зôйшлись и мають йти до рѣки на мытвины, то дають молодôй въ одну руку кропило, а въ другу коновку, а до коновки сыплють всяке насѣнє, що ся тôлько сѣє[1]). Йдучи дорогою дъ водѣ музика грає, а свашки ладкають:

103.

Йдеме в дорогу
До чистого броду
По студенейку воду.
Звідує ся молода Марисийка
Свого ґаздойка,
Кади сходи до води?
Ковале, ковалейку,
Ни сїди в бережійку,
Укуй ми сокиройку,
Протяти полубойку,
Водицї наспилята[2]),
Личійко вмивати.
Д' гати, дїтойки, д' гати[3]),
Личійко вмивати,
Як єдно, так другоє,
Молодейких обоє.

104.

Мили ся дїти, мили,
Чей-би здорові били,
То водов, то ледом,
То солодким медом.
Пазухами ся втирали,
Би ся шановали.

Теперь наступують мытвины въ такôмъ порядку: Молода наспылає повну коновцю воды и зливає на руки молодому, молодый ся мые и молодои пазуховъ на-рубы утиратъ ся. Пакъ (потôмъ) бере кôновцю до рукъ и зливає руки молодôй; вна ся умыває, а єго ся пазухою на-рубы утиратъ. Молода зноваль вотбúрат кôновцю молодому и зливає руки усѣй родинѣ молодого. При кôнци молодый зливає руки родинѣ молодои.

Въ такôмъ порядку провадять ся мытвины, а свашки до мытвинъ такъ ладкають:

105.

Под вишнею, под черешнею
Мила нивіста чашї.
Ой чашїж мої оріховиї,

[1]) Купати ся мало котрй люблять, особливо невѣсты и старй бабы цѣлковито ся не купають. На „Купайла“ однакъ, коло полудня, усѣ ся купають, навѣть найстаршй бабы.

[2]) начерпати, — [3]) гать коло млына.

Удайте ся білейкії!
Хоть-бим вас мила,
Тай перемила,
Свекриця ни догоджу!
Бо свекриця ни рідна мати,
Все буде доганяти:
Велить менї пізнійко лечи,
Ранїйко вставати,
Найменьші дитинї водиці подати!

106.

По-під гай стежейка,
Тамтуди Марисийка ходила,
Жовту косу чесала,
Все на Дунай метала:
Плинїть мої влоси
З жовтої коси
Аж до мого татунейка,
Няй татунейко знає,
Же мя далеко дає.
Мій отець роднийкий
Дуже ми нищирійкий.
Дав же він мене
Далеко от себе,
За гори високії,
За лїси темненькії.

При поворотѣ зъ воды домôвь, молода несе въ однôй руцѣ повну кóновцю воды, а въ другôй кропило. Идучи спѣвають:

107.

Йдеме з чистого броду,
Несеме чисту воду
Межи челядойку молоду.
Зимна вода йде,
Добра згода буде.

108.

Випери нивісто свекрови кошулї,
Випериж ти ї на білїм камени,
Сполочиж ти ї на тихім Дунаю,
Висушиж ти ї на яснїм сонїйку,
Скачай-же ї на тисовім столї,
На тисовім столї, тисовим прайничком,
В неділю ранїйко зганяй го щирійко.

Такъ спѣвають свекрѣ, зовици и дѣверьови[1]).

Коли прийдуть на окíв, то нивѣста йде до стайнѣ, а пакъ до коморы и до нижѣ. Такъ въ стайни, якъ въ коморѣ и въ нижи кропить водою, при чѣмъ спѣвають:

109.

Кропит нивіста, кропит!
Де кропля води упаде,
Там пара волів стане.

(Або: десять коров стане, цорок овець стане.)

Нивѣста въ хижи зливає на руки воду свекрови и свекрици.

110.

Зливай нивісто воду
Свому свекрови,
Зливай їм щирійко,
Най си вмиє личійко.

Такъ само спѣвають и свекрици.

На тôмъ кôнчить ся весѣля, тôлько въ тыждень т. є. въ октаву слюбу (весѣля) йде молода зъ молодымъ и єго родиною до своихъ родичѣвъ на гостину. Тамъ ѣдять обѣдъ безъ жадныхъ церемоній, а по обѣдѣ йдуть до стайнѣ и коморы и забирають вѣно. Якъ вертають зъ гостины, то молода йде напередъ; въ однôй руцѣ провадить корову, а въ другôй триматъ скопець. За нею молодый такожь щось провадить: або волы, або коровы.

(Дальше буде.)

[1]) Зовиця = сестра чоловѣка, а дѣверь звѣстно = братъ чоловѣка.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

а) Повѣсти.

Того-жь (1882) року, коли Кулѣшь написавъ „Крашанку“ выдавъ въ Петербурзѣ Данило Слѣпченко-Мордовець книжечку п. з. „За Крашанку-Писанка П. Ол. Кулѣшеви“ (8°, стор. 42). Старый сей товаришь Кулѣша въ патріотичнôмъ змаганю въ 60-хъ рокахъ выступає противъ автора „Крашанки“, доказуючи наглядно, що той наклôнъ до культурникôвъ-Ляхôвъ є справдѣ химерою. Именно про „танцюристый рай“, въ котрôмъ буцѣмъ-то нашї батьки мовь вареники въ макôтрѣ зъ масломъ купались, каже Мордовець, що се не що инше, якъ бурсацька гіперболя-риторика, по-за-якъ у тôй „танцюристôй макôтрѣ зъ масломъ купались однї паны, а хлопы тôлько облизувались“ (стор. 38). Опроче высказуе критикъ ось-такій свôй судъ про тее писане Кулѣша: „Крашанка — се крôвавї сльозы чоловѣка, въ котрого уся душа перегорѣла у неклѣ круглого духовного сирôтства. У тыхъ сльозахъ крôвавыхъ красивъ вôнъ своє великодне яєчко. Згадайте бо, чимъ вôнъ, Кулѣшь, бувъ на Украинѣ до выдання того проклятого второго тому своєи „Исторіѣ (возсоєдиненія Руси)“, и чимъ вôнъ ставъ пôсля того? Въ своїй рôднôй земли вôнъ ставъ сиротою, „чужимъ чужаниномъ“.. Вôнъ перейшовъ за кордонъ (се-бъ-то въ галицку Русь), щобъ хочь тамъ найти собѣ те, щó вôнъ на вѣки (а може й нѣ) утерявъ у себе дома. Тôлькы-жь и тамъ вôнъ не знайшовъ собѣ мѣжь своими горянськими братами нѣ щирои ласки, нѣ привѣтного слова, — и тамъ, бачь, за кордономъ не хотѣли забути того, що въ його самого теперь гадюкою обвилось коло серця“... До кого-жь йому оставалось прихилити свою бѣдну голову? До кого-жь иншого, якъ не до двохъ великихъ мертвецѣвъ! Вони своєю безсмертною славою покрыють бѣдну голову, покрыють невольный грѣхъ свого брата... Бѣдну голову покрыли „свобожденї одъ великои туги мученики чоловѣколюбства — Тарасъ Шевченко и Адамъ Мицкевичь“. Имъ свою „Крашанку“, своє горе люте, свою велику тугу й присвячуе бѣдолашный авторъ“ (стор. 33—34).

Хоча-жь Кулѣшь, написавши „Крашанку“ подекуды занапастивъ свою литературну славу, яку зъѣднавъ собѣ въ 60-хъ рокахъ, то все-таки всякій, хто вмѣє читати мѣжь стрôчками, зможе пересвѣдчитись, що авторъ не всюды величає польскихъ культурникôвъ. Такъ пише вôнъ (стор. 18—19), що шляхецькї охочокомонники мало чимъ луччї були вôдъ козакôвъ, та що Украина колотилась невгавущимъ колотомъ пяного бунту зъ одного боку и вповажненого посполитымъ правомъ розбою зъ другого. — Дальше замѣчає авторъ (стор. 20), що „руськї попы жили въ мужицтвѣ и пôдданствѣ, узаконенôмъ польскимъ правомъ“, та й згадуе про всѣ

польскй кривды й хибы вôдъ Болеслава Хороброго, щó гостювавъ силомôць у Кіевѣ, до останнього Ляха-жовнѣра, щó пôдкочувавсь пôдъ козацькихъ жôнокъ на Вкраинѣ (стор. 29).

Се була якась нещаслива година, коли Кулѣшъ писавъ „Крашанку“, обернувшись противъ своихъ землякôвъ злющимъ надыхомъ[1]). А вже-жь небавомъ проявивъ вôнъ холоднѣйшу анализу супротивъ „танцюристого раю“, бо незабаромъ въ „Хуторнôй поезіи“ сказавъ вôнъ Ляхови, що „не стане Русь Ляхвою, поки буде жива, — та що коли Ляхъ справдѣ хоче зъ Русиномъ брататись, мусить зъ пана чоловѣкомъ громадянськимъ статись“ (стор. 68—69).

„Хуторну поезію“ надруковавъ Кулѣшъ у Львовѣ лѣтомъ 1882. р. (8°, сторôнъ 137), выдавши по-переду „Крашанку“. Авторъ пишучи тую „поезію“ переймивъ ся духомъ библійнымъ, а подекуды проявивъ вôнъ песимизмъ въ поглядѣ на змаганє народне. Про-те въ епиґрафѣ озвавъ ся до землякôвъ отъ-сими словами пророка Исаіѣ: „*Се вси вы огнь раждизаєте, и укрѣпляєте пламень: ходите свѣтомъ огня вашего, єгоже разжегосте*“ (гл. I., стихъ 11). „*Но якоже отстоитъ небо отъ земли, тако отстоитъ путь мой отъ путей вашихъ, и помышленія ваша отъ мысли моєя*“ (гл. IV., ст. 9). Вôдтакъ слѣдує „Историчнє оповѣданнє“ (стор. 7—42), неначе вступъ до стихотворôвъ, котрыхъ надруковано двацять и чотыри (стор. 43—112). Въ кôнци-жь сеи книжечки находимо „Зазывный листъ до украинськои интеллиґенціѣ“ (стор. 113—137).

Въ „Историчнôмъ оповѣданю“ згадує авторъ навпередъ про рôкъ 1847., котрый по словамъ єго становить епоху въ жизни Украины, по-за-якъ симъ нещасливымъ рокомъ роспочинає ся періодъ гоненя нашого рôдного слова на Украинѣ. Тутъ розказує Кулѣшъ про патріотичне змаганє Кіевскои громады до р. 1846., и заявляє, що Кіевска громада взирала на Шевченка якъ на якійсь небесный свѣтильникъ. Вôдтакъ згадує вôнъ, що Кіевске браттє стало опôсля щось компонувати собѣ инше, ширше и небезпечнѣйше вôдъ „первохристіянськои коммуны“. Тогдѣ-то муза Шевченкова запротестувала зъ усею енерґією своєю противъ ледарства сильныхъ мира сего: се вже бувъ не кобзарь, а національный пророкъ! Тому-то Кіевска интеллиґенція обгортала украиньского барда глибокимъ почитанємъ, а для Кулѣша сьяєво єго духа було чимсь надприроднымъ.

Дальше оповѣдає авторъ, що одна ентузіястка рôдного слова предложила до послуги кобзареви-перебендѣ все, щó мáла, увесь свôй скарбъ. Она-то хотѣла обернути все своє вѣно на те, щобъ Шевченко проживъ за границею три годы. Саме того часу деякй земляки выстарали ся у министра для Шевченка мѣсце професора живописи при всеучилищи св. Володимира, и про-те мечтавъ вôнъ уже про якусь живописну академію на Украинѣ, про якесь царство пластики украиньскои. Слѣдує вôдтакъ оповѣданє про гостину Шевченка на Украинѣ и про заснованє тайного товариства Кирило-Методіевского. Кулѣшъ розказує подрôбно про свôй побутъ въ Варшавѣ, де єго увязнили; особливо-жь важнй суть звѣстки про мытарства, крôзь якй доводилось єму переходити въ Третѣмъ Вôддѣленю царскои канцеляріѣ. Тутъ допытували єго ґенералъ Дубельтъ, правитель сеи канцеляріѣ, и ґрафъ Орловъ, шефъ жандармеріѣ. Потôмъ пише Кулѣшъ ось-що про Шевченка: „Правителямъ имперіѣ 1847. року здавалось дѣломъ дрôбнымъ, запроторити въ россійську преисподню мужичу дитину, щó писала вѣршѣ не знать якоюсь мовою. Теперь ся мужича дитина стоить поручь дитины панськои, поручь Пушкина! И якъ усе чесне, усе благородне и высоке умомъ у Россіи иде слѣдомъ за Пушкинымъ, такъ усе, щó єсть истинно людського на Вкраинѣ, иде за стягомъ Шевченка... Обидва поеты обдарованй великими дарами природы, Шевченко ще бôльшими, нѣжь Пушкинъ“ (стор. 39—40).

Въ кôнци сего „историчнього оповѣданя“ высказує авторъ свою вѣру въ лучшу будущину Украины, по-за-якъ мы вже гидуємо тьмою, щó возлюбили були паче свѣту.

Въ стихотворахъ, щó слѣдують за симъ „историчнымъ оповѣданємъ“, добачаємо въ загалѣ свѣтоглядъ сумовитый. Поетъ видить въ кобзѣ одраду єдину, поки изъ мертвыхъ воскресне Украина (стор. 44). Ось бо вмерла матуся-Украина въ боротьбѣ зъ ворогомъ свободы, а въ крови й руинѣ згинувъ найкращій цвѣтъ благодатнои єи природы (стор. 52). Але-жь поетъ вѣрить, що неня встане зъ домовины; єѣ-то привитає вôнъ словомъ правды, а вôдтакъ слава Украины розôлле ся по всѣй вселенной вôдъ краю до краю (54). А вже-жь по думцѣ автора самй земляки заподѣяли батькôвщинѣ чимало лиха; тому-то въ стиху „Пророкъ“ заявляє вôнъ зъ докоромъ, що кобзарѣ пяни на бенкетахъ корчемныхъ розбоѣ, пожары й хижацтво прославляли (56). Въ стиху-жь „До Шекспира“ каже вôнъ, що козацка дика воля тѣшилась кровю, хвалилась пожарами, туманила людей брехливыми вѣстями, славила пѣснями безъумне гайдамацтво, кляла культурникôвъ, якъ людожерне панство (70—71). Ба, у слѣдуючôмъ (XI) стиху „До рôдного народу“ звертає ся Кулѣшъ до Украинцѣвъ ось-якою апострофою:

Народе безъ путя, безъ чести и поваги,
Безъ правды у завѣтахъ предкôвъ дикихъ,
Ты, щó поставъ зъ безъумнои одваги
Гôркихъ пяниць та розбишакъ великихъ! — —

На-жь зеркало всесвѣтнє, вызирай ся,
Збагни, якій ты азіятъ мизерный!
Своимъ розбоємъ лютымъ не пышай ся,
Забудь на вѣки путь хижацтва скверный
И до семьѣ культурникôвъ вертай ся! (стор. 72—73).

Що-жь зъ того, каже поетъ, що мы колись хвалились передъ королями, що вôдъ насъ и Турчинъ и ввесь свѣтъ дрôжить! коли ось „теперь Москаль насъ голыми руками, мовь пяниць мизерныхъ, за чуба держить!“ „Не мечемъ було намъ Польщу воювати“, кличе вôдтакъ поетъ, — „розумомъ, талантомъ, словомъ тымъ святымъ, предковѣчнымъ скарбомъ, щó въ насъ нѣ одняти, нѣ вкрасти не вдасть ся деспотамъ тупымъ“ (стор. 87).

Хоча-жь авторъ дорѣкає Москвѣ изъ-за деспотичного єи змаганя, то спѣває вôнъ „гимнъ єдиному царевi“, се-бъ-то Петрови Великому (стор. 89—91), и „единôй царицѣ“ — Катеринѣ II. (92—94). Про Петра В. каже поетъ, що безъ него, безъ подвигôвъ и праць єго великихъ прийшлось бы „намъ всѣмъ пропасти“, а Катерину II. славословить вôнъ за-для того, що она „розбоями й руиною несыту гадюку за порогами вбила и голову схидню, ядовиту залѣзною пятою роздавила!“

А вже-жь Ляхôвъ уважає авторъ великими культурниками, дармá що въ стиху „Компромисъ Ляхамъ“

[1]) Добру оцѣнку „Крашанки“ напечатано у фелєтонѣ часописи „Дѣло“, 1882. р., ч. 25—26. — Вôдтакъ оцѣнено єѣ такожь въ „Зорѣ“ Омеляна Партицкого (1882. р., ч. 17).

каже Русинъ Ляхови, що й вонъ, се-бъ-то Ляхъ, проливавъ руську кровь рѣками, та що не стане Русь Ляхвою, поки буде жива (68).

Опроче радъ бы Кулѣшь на Украинѣ видѣти „храмъ новый“, „храмъ духа животворный“[1]), тому-то вôдзываєся вонъ зъ презирствомъ про „хавтурного дерѣя“, щó увесь у злотѣ и нетягамъ проповѣдує любовь (81).

Послѣ „епилоґа“ слѣдує „Зазывный листъ до украинськои интеллиґенціѣ“. Тутъ подає Кулѣшь короткій поглядъ на суспôльну исторію Украины; згадує про тее, що рускі паны, принявши высшу культуру польску, сталисъ Ляхами, та що вôдтакъ рущина жила своимъ природнымъ житемъ у рускому простолюдьѣ. Спôмнувши про животворну силу простонароднои поезіѣ сумує вонъ изъ-за новои зрады украиньскихъ панôвъ, котрі ставали залюбки московскими дворянами. Про змаганє Москвы пише авторъ се щó слѣдує: „Наші восточнї сусѣде самою перевагою власти, силы, достатку позбавили насъ у свою чергу національного верховѣття... Не роблячи намъ нѣякого насильства вони вычеркнули насъ изъ книги живыхъ націй, а давню нашу національну давнину присвоили собѣ, яко рѣчь, про котру за нашимъ мовчаннемъ нѣхто иншій не озывавъ ся“ (стор. 122). Не диво отже, що Украина була неначе мертва, та лишь рôдна мова пробудила єї изъ „лєтаргу“. Вôдтакъ украинська „литература сталась демократичною не тôлько по воли, а таки й по неволи. Появилась вона на Божій свѣтъ не до панськои вподобы, а до вподобы и науки тыхъ, котрі не бажають, щобъ темнї браты имъ служили, а бажають самі темнымъ братамъ послужити“ (стор. 124). — „Найбôльше-жь величчє украинськои націѣ явне зъ того, що, зоставшись безъ церковного, политичного, воинського и наукового передовництва, спромоглась вона выдати зъ себе самобутню литературу, и затрѣвожила не помалу силомôцныхъ єдинителѣвъ Руси“ (131). — „Шкода намъ звати Москаля дядькомъ!“ покликує авторъ. „Дякуючи намъ и за оружню и за моральну пôдпомогу, вонъ хоче загладити наше обличчє середъ народôвъ; хоче, щобъ мы забули, хто мы и яке наше національне право; хоче, щобъ мы не мали нѣ путя, нѣ чести, нѣ поваги на свѣтѣ“ (132).

Въ кôнци звертаєся авторъ до землякôвъ ось-якимъ словомъ: „Памятаймо, рôдне браттє апостольске слово, щó поставили мы девизомъ до сього „зазывного листу“: „Духа не угашайте!“ Не гасѣмо його самі въ собѣ; тогдѣ нѣхто його не вгасить и въ нашому народови. Нехай нашихъ гасителѣвъ побє всьогосвѣтній соромъ, а наше знамено нехай сіяє своєю чистотою и правотою во вѣки!...“ (137).

Отъ и короткій поглядъ на „Хуторну поезію“. Добре оцѣнивъ єи Иванъ Франко у Львôвскôмъ „Сьвѣтѣ“ (1882. р., стор. 267—273). Въ „Зорѣ“-жь Омеляна Партицкого надруковано литературну оповѣстку того твору (1882. р., ч. 9. 11). Вôдтакъ богато здоровыхъ гадокъ про се писанє высказавъ Микола Костомарôвъ у своїй статьи: „П. А Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность“ („Кіевская Старина“, томъ V. 1883; стор. 221—234).

Въ тôмъ-же (1882) роцѣ надруковавъ Кулѣшь у Львовѣ перекладъ трьохъ драматичныхъ творôвъ Шекспира п. з. „Шекспировї творы зъ мовы британськои мовою украинською попереkладавъ... Томъ первый: Отелло. Троилъ та Крессида. Комедія помылокъ“[1]). Въ переднѣмъ словѣ пише Кулѣшь отъ-се про ту свою роботу: „У нашому перекладѣ, круто позагинанї лайки и грубіянськї жарты, котрыми Шекспиръ, яко великій художникъ, вôдтѣнює въ себе пречисте и нѣжне, попереkладувано такъ, якъ воно стоить у британському оригиналѣ. — „Изъ пѣснѣ слова не выкидають“, рече народній украинській розумъ. Нѣ одинъ поетъ, опрôчь Шекспира, не смѣвъ выспѣвувати людзьке життє такими словами, якими воно выявлює себе на самому своєму днѣ; нѣ одинъ же поетъ не возводивъ и чоловѣчности на такі высокости духа, якъ британській драматуръ. У Шекспировôй мѣшанинѣ божественнои поезіѣ серця людзького зъ гидкою прозою людзькои безсердечности вбачали моральну неспромогу вѣку його и хибу його творчества. Мы вбачаємо въ нѣй переважливу надъ усѣма поетами силу и достоинство взобразительного ґенія“.

Того жь року напечатано въ Вѣдни нѣмецку брошуру Кулѣшеву п. з. „Vergewaltigung der Basilianer in Galizien durch Jesuiten“ (8⁰, сторôнъ 20). Тогдѣ-то зъ волѣ Куріѣ римскои и австрійского правительства передано Василіянській новиціятъ въ Добромили пôдъ управу Єзуитôвъ, и вôдтакъ пôднѣсъ Кулѣшь протестъ противъ такои реформы. А вже жь сю брошуру сконфисковано. Кулѣшь хотѣвъ таку-жь брошуру выдати й въ мовѣ руско-украиньскôй, але не мôгъ додержати своєи обѣтницѣ.

У слѣдуючôмъ (1883) роцѣ надруковано у Львовѣ Кулѣшеву поему въ двохъ пѣсняхъ п. з. „Магометъ и Хадиза“ (8⁰, сторôнъ 46). Въ тôмъ-же роцѣ помѣщено три єго поезіѣ въ частинѣ першôй украиньского альманаху „Рада“ пôдъ псевдонимомъ „П. Ратай“ („Поетъ“, „До кобзы та до музы“, „На чужôй чужинѣ“; стор. 351—355).

Въ 1883. р. поѣхавъ Кулѣшь на Украину, де и доси живе въ хуторѣ „Ганнина пустынь“ недалеко города Борзны. Въ 1884. р напечатано въ Петербурзѣ єго драму въ 5 актахъ п. з. „Байда, князь Вишневецкій“, (8⁰, сторôнъ 158). Коли (1885) рускі студенты университетскі въ Чернôвцяхъ въ память 10-лѣтного истнованя академичного товариства „Союзъ“ выдавали „Буковинскій альманахъ“, то Кулѣшь прислявъ имъ пять своихъ стихôвъ, котрі й надруковано въ сѣмъ збôрнику (стор. 37—40)[2]). Важнымъ є именно патріотичный стихъ п. з. „Прокидъ вôдъ сну“. Написавши єго Кулѣшь направивъ ачей тее лихо, яке бувъ заподѣявъ, выдавши свою „Крашанку“. Тутъ каже вонъ мѣжь иншимъ, що єму приснивъ ся чудный, химерный сонъ: що нѣбы десь на пустырѣ нѣмецкôмъ, на тôй руйновинѣ, де хмѣль повивъ ся по чагарѣ-плиндровищи шляхецкôмъ, живе народъ убогій, та розумный,... що нѣбы вонъ своє народне слово зъ пôдъ польскои руины выгортає и хоть на свѣтъ изъ чагарôвъ сурово, якъ гайдамака зъ пущѣ,

[1]) Кулѣшь пише, що на Украинѣ не має нѣ такои церкви, котра пôдлягала-бъ суду громадскои совѣсти, нѣ такои школы, котра выховувала-бъ дѣтей згôдно зъ духомъ націѣ. („Хуторна поезія“, стор. 127.)

[1]) Оцѣнку сего перекладу „Шекспировыхъ творôвъ“ надруковано въ „Зорѣ“ Омеляна Партицкого 1882. р. (рôкъ III., стор. 317—330.)

[2]) Въ „Буковинскôмъ альманаху“ надруковано ось-які стихи Кулѣшевї: 1. Прокидъ вôдъ сну. 2. До кобзы та до музы. 3. Зъ Пôдгôря 4. Добродѣямъ-Ляхамъ. 5 Кобзарській заповѣтъ. — Поезію „До кобзы та до музы“ напечатано вже по-переду въ украинськôмъ альманаху „Рада“ на 1883. рôкъ. Частина I., стор. 353—354.

вызираѣ, то въ серци дикому ховаѣ правду, останню голыхъ бѣдолахъ одраду (стор. 37—38).

Въ кôнци годить ся спôмнути, що въ литературнôмъ збôрнику, щó єго выдавъ въ Стрыю 1887. р. Василь Лукичь (Володимиръ Левицкій) п. з. „Ватра“ напечатано: „Зъ недрукованыхъ поезій П. Кулѣша: 1. Коло колодязя. 2. Чумаки-нôчлѣжане. 3. Степъ. 4. Гаданне-вѣщуванне“ (стор. 60—62).

* * *

Головна литературна дѣяльнôсть Кулѣша проявилась въ писаню повѣстей, мѣжь котрыми вызначуѣ ся „Чорна Рада“. Хроника 1663. року (Петербургъ, 1857; 8°, сторôнъ 422[1]).

Хроника починаѣ ся оповѣданѣмъ про вандрôвку попа-полковника Шрама[2]) и сына єго Петра зъ Паволочи на лѣвый берегъ Днѣпра, щобъ спôлучитись зъ гетьманомъ Сомкомъ. Се дѣялось на весну 1663. р. Украина була тогдѣ розôдрана на двоѣ: на правобережнôй гетьманувавъ недоляшокъ Тетера, на лѣвобережнôй же Украинѣ бувъ гетьманомъ Якимъ Сомко, душа щира, козацка. Ба, за гетьманьску булаву хапались тогдѣ ще иншй, якъ ось Васюта (Василь Золотаренко) та й Иванець (або Мартинець), колишній чура Богдана Хмельницкого, назвавши себе Иваномъ Мартиновичемъ Бруховецкимъ. Того-то Сомка хотѣвъ Шрамъ подôйняти зъ усѣма полками на Тетеру. Та й годенъ бувъ Сомко, стати гетьманомъ въ цѣлôй Украинѣ. Вôнъ бажавъ, щобъ и мѣщане, и посполитй, й козаки стояли за своѣ право, по-за-якъ по єго думцѣ тôлько при такôмъ спôльнôмъ змаганю могла-бъ бути на Украинѣ й правда й сила.

Наближуючись до Кіѣва зъ Бѣлгородского шляху Шрамъ изъ сыномъ своимъ Петромъ заѣхавъ въ Хмарище, хутôръ Михайла Череваня, щó бувъ веселый й грошовитый панъ-козакъ. У Шрама живъ выкупленый нимъ зъ турецкои неволѣ Василь Невольникъ, и въ тôмъ часѣ бувъ у него такожь слѣпый кобзарь, щó єго звали Божимъ Чоловѣкомъ. Въ Хмарищи подобавъ собѣ Петро Лесю, дочку Череваня, але-жь и Леся не спускала очей зъ молодого козака. И справдѣ бувъ Петро гарный и жвавый козакъ, щó вызначувавъ ся вдачою лицарскою. Въ вôйнѣ зъ Ляхами переплывъ ôнъ колись рѣку Случь пôдъ кулями, пробравсь у ляцкій таборъ, убивъ хорунжого и коругвь єго принѣсъ до гетьмана.

Коли въ свѣтлици Черевань зъ гôстьми весело при чарцѣ забавлявъ ся, то старый Шрамъ при щасливôй годинѣ запытавъ єго, чи не вôддавъ бы вôнъ своѣи Лесѣ за Петра? Черевань притакнувъ радôсно и вôдтакъ подали собѣ руки, та й обнялись и поцѣлувались. Коли-жь Череваниха дôзналась про тй заручины, то взяла вôдъ Череваня дочку за руку и сказала гордо Шрамови, що жôноче царство стоить крѣпше надъ усѣ царства. Потôмъ заявила, що рада-бъ таке дѣло чинити по-христіяньски и перше поѣхати зъ усею сѣмьею на прощу до якого манастыря. Незабаромъ догадавсь Петро, що Череваниха бѣ на якогось иншого зятя. И справдѣ думала Череваниха одружити свою доню зъ гетьманомъ Сомкомъ.

Другого дня рано выбрались домашнй й гостѣ въ дорогу до Кіѣва. Описавши стародавный Кіѣвъ авторъ розказуѣ про ворожнету мѣщанъ-личакôвъ до козакôвъ-кармазинôвъ, та й згадуѣ про тоѣ, що чубатй Запорожцѣ пôдлабузнювались мѣщанамъ и пôдкладали огонь, котрый незабаромъ понѣсъ ся пожежею по Украинѣ. Вôдтакъ зъобразивъ авторъ картину Брацтва на Подолѣ и змалювавъ одного Запорожця, котрый погулявши въ Кіѣвѣ зъ товаришами ѣхавъ зъ музыками до Межигорского Спаса, щобъ спасати тамъ душу.

Коли путники здержались на дорозѣ за-для тои гульнѣ Запорожцѣвъ, то два козарлюги поглядали на Лесю такъ хижо, якъ вовки на ягницю. Бувъ се курѣнный атаманъ запорозкій Кирило Туръ и єго товаришъ Богданъ Чорногоръ. Вôдтакъ ѣхали путники на печерску гору, а оба тй козарлюги здоганяли рыдванъ, въ котрôмъ сидѣла Череваниха зъ Лесею: очевидячки хотѣвъ Туръ вхопити дѣвойку. Тымъ-то Череваниха й боялась, щобъ лукавый не пôдкусивъ паливодъ на яку пакость. Але ось стали путники въ рыдванѣ наздоганяти своихъ, щó ѣхали на коняхъ попереду, изъ-за чого Запорожцѣ зникли зъ очей.

Потôмъ описавъ авторъ манастырь печерскій и на першôмъ плянѣ свого образа поставивъ гетьмана Сомка. Коли-жь нашй прочане изъ великои церкви повернули до печеръ, то побачили высокого и вродливого гетьмана, котрый вшовъ проти нихъ. За гетьманомъ ишли кармазины й ченцѣ. Привитавшись зъ путниками гетьманъ назвавъ Череваниху рôдною ненею, а Лесю своѣю нареченою. Теперь-то вже нѣчого було думати про Лесю Петрови; — куды ему мѣрятись зъ величнымъ гетьманомъ!

А вже-жь Сомко не пустивъ Шрама въ печеры, а завернувъ єго зъ усѣма до себе на козацкій хуторець, котрый стоявъ на одшибѣ за манастырскою оградою. При обѣдѣ жалкувавъ Шрамъ, що перевертнѣ не даютъ гетьманскôй зверхности Сомка розширитись на Украинѣ, одначе Сомко запевнювавъ, що вôдъ Самары до Глухова вся старшина зове єго гетьманомъ. Вôнъ намагавъ довести до того, щобъ оба береги Днѣпровй приклонились пôдъ одну булаву. Тому-то задумавъ вôнъ ити на Тетеру, щобъ выгнати недоляшка зъ Украины, вôдтиснути Ляхôвъ до самои Случи и вôдтакъ держатись за руки зъ Москвою (стор. 109).

Шрамъ ажь помолодшавъ вôдъ такои речи. Потôмъ заявивъ Сомко, що вôнъ давно вже зложивъ руки зъ Череваниxою за ѣи дочку. Тому-то просивъ вôнъ родителѣвъ дѣвчины, щобъ ихъ обоихъ благословили. Череваниха поблагословила дѣтокъ, але Черевань зупинивъ ся и сказавъ, що вчора було въ єго хатѣ пôвъ заручинъ. Тогдѣ одвѣтивъ Шрамъ, що вôнъ сватавъ Лесю за свого Петра, не знаючи про укладъ Череваниxи зъ гетьманомъ. Теперь же лучше вôнъ вôддасть свого сына въ ченцѣ, нѣжь бы ставъ Сомкови зъ Петромъ въ дорозѣ. Вôдтакъ гетьманъ просивъ Шрама, щобъ бувъ въ него за рôдного батька й благословивъ єго зъ Лесею. Ледве-жь вволивъ Шрамъ волю гетьмана, якъ ось пôдъ вôкномъ гукнувъ хтось: „Пу-гу! пу-гу!“ Се бувъ голосъ „юродивого“ Кирила Тура. Небавомъ позволивъ ему гетьманъ засѣсти при столѣ зъ побратимомъ Чорногоромъ. И отъ той „юродивый характерникъ“ поглянувши вовчимъ поглядомъ на Лесю поважився сказати гетьманови, що

[1]) Першй главы сего историчного романа надруковано по-россійски въ журналѣ Плетнева „Современникъ“. Вôдтакъ цѣлу „Черную Раду“ вразъ зъ „епилогомъ“ напечатано въ журналѣ „Русская Бесѣда“ (1857); въ збôрнику-жь повѣстей Кулѣшевыхъ зъ р. 1860. помѣщено сю хронику безъ епильоґа. — Въ кôнци хроники, надрукованои въ мовѣ украинськôй 1857. р. находить ся коротенькій словарець (стор. 423—428) п. з. „Слова изъ Чорноі Рады, котрй не всяке чувало, або читало“.

[2]) Той пôпъ-полковникъ звавъ ся „Чепурнымъ“. „Шрамомъ“ называли єго козаки.

пôдхопить на сѣдло своє отъ-сю кралю та й махне зъ побратимомъ навпростець до Чорнои Горы. Тогдѣ Леся вжахнулась вельми й вôдъ страху була сама не своя. Череваниха й собѣ стрѣвожилась, встала зъ-за стола и вôдвела дочку въ кôмнату.

Потôмъ Кирило Туръ подякувавъ за хлѣбъ-сôль и потягъ изъ подвôря зъ побратимомъ. А вже-жь бѣдный Петрусь заразъ послѣ обѣду взявъ рушницю и пôшовъ у гай нѣбы на пользованє. Проблукавъ по гаю до самого вечора. Вже сѣли за вечерю, ажь ось изновъ иде Кирило Туръ, тôлько-жь безъ побратима. Леся не выйшла вечеряти: сердешна дѣвчина розгорѣлась и рознемоглась. И отъ, пôсля вечерѣ выкравъ Туръ дѣвойку и посадивши єѣ передъ собою на сѣдлѣ выѣхавъ зъ побратимомъ Чорногоромъ изъ хутора Сомкового.

Мѣжь-тымъ Петро сновидаючи по гаю зачувъ наразъ, що тупотять конѣ. Звернувъ отже зъ дорôжки за кущь, щобъ нѣ зъ кимъ не зустрѣтись, якъ ось учувъ розмову Кирила Тура й Чорногора. Петрови жаль стало Лесѣ. Вже хотѣвъ выйти зъ-за куща, зяступити „отмычарамъ“ дорогу та й битись, не вважаючи нѣ на якѣ чары характерника Тура. Коли-жь Леся закричала, то Петро бѣгомъ кинувсь до подвôря, вхопивъ шаблю, допавсь коня и помчавсь якъ вихоръ. Тымчасомъ „отмычарѣ“ поспѣшали выбратись за ночи зъ Кіѣвскои околицѣ. Вже починало на свѣтъ займатись, коли ихъ Петро доганявъ. Але-жь Кирило Туръ, перехопившись черезъ узенькій мôстокъ надъ провалємъ, спустивъ бранку до долу и передавъ єѣ побратимови, а самъ злѣзъ зъ коня, розôбравъ мôстокъ и покидавъ пластины въ провалє. Та отъ, Петро розôгнавсь конемъ и перескочивши провалє, якъ разъ досягъ до другого берега. Ажь тутъ берегъ пôдъ нимъ вôдколовсь и вже козакъ похилившись назадъ, коли Туръ прискочивъ и вхопивъ єго за руку. Все-жь таки Туръ не хотѣвъ Петрови Шраменкови вôддати Лесѣ безъ бою. Стали отже оба козаки рубатись шаблями, коли ось поломались обѣ шаблѣ по поламъ. Потôмъ одинъ и другій вхопили въ руки турецкого запоясника, се-бъ-то кинджала, и оба розпочали нову боротьбу. Леся стояла мовь нежива коло Чорногора, дивлячись на страшне одноборство.

Ось уже доскакують до проваля Сомко й Шрамъ зъ пôвъ-десяткомъ комонникôвъ, коли тымъ часомъ Кирило Туръ зъ Петромъ вдарили одинъ одному въ груди такъ сильно, що й повалились оба якъ снопы. Чорногоръ заразъ кинувсь до свого побратима, а Леся до Петра. Коло Тура порався такожь Сомко, мѣжь-тымъ коли Шрамъ знявъ зъ себе рясу и припявъ єѣ до двохъ коней. На тѣ ношѣ положено Петра та й повезено до подвôря. Сомко хотѣвъ положити въ таку колыску й Тура, — не жалувавъ своєи саєтовои опанчѣ, ажь тутъ денѣ взялось двохъ Запорожцѣвъ, котрѣ раненого козака вхопили й положивши єго поперекъ коней передъ собою помчались геть въ супроводѣ Богдана Чорногора. Сомко повѣвъ за руку Лесю, якъ ось Череваниха приѣхала имъ на-зустрѣчь. Петра велѣла она везти въ Хмарище, а вôдтакъ Черевань запросивъ Сомка, Шрама й другихъ козакôвъ до себе въ гостѣ.

Леся копала корѣнє, варила зѣлє и сидѣла надъ недужимъ Петромъ, котрый мовь у-друге на свѣтъ народився. Хочь она не єго сужена, та отъ, она єго любить, то й бôльшь єму нѣчого не треба. Леся пôзнала за пôзно, що гетьманъ не до любощѣвъ.

Тôлько-що знявсь Петро на ноги, ажь ось надôйшла Сомкови чутка, що воєводы вôдъ царя прибудуть швидко до Переяслава. Про-те рушивъ заразъ гетьманъ въ дорогу, щобъ привитати ихъ у себе въ гостинѣ. А Шрамъ собѣ ждавъ-недождавъ ся ґенеральнои рады, щобъ забравши зъ того боку всѣ козацкѣ полки йти на Тетеру. Вôдтакъ въ Хмарищи урядили, щобъ Черевань ѣхавъ зъ дочкою пôдъ Нѣжень до свого шурина Гвинтовки, осаула полкового Нѣженьского, та щобъ Шрамъ изъ сыномъ ѣхавъ у Переяславъ до Сомка. Въ сѣмъ городѣ вôдбуло-бъ ся гетьманьске весѣле и тамъ можно-бъ всю старшину до походу на Тетеру приклонити, абы не було двохъ гетьманôвъ на Украинѣ.

А вже-жь незабаромъ довѣдавъ ся гетьманъ, що полки Миргородскій, Полтавскій и Зѣнкôвскій перейшли до Иванцевого боку, та що московскій князь Ромодановскій спонукавъ Запорожцѣвъ въ Зѣнковѣ, слухати кошового Иванця якъ гетьмана. Тому-то задумавъ Сомко постягати до свого обозу въ Переяславѣ пôдручнѣ собѣ полки та й смѣло выступити противъ своихъ суперникôвъ. Шрамъ ѣхавъ вôдтакъ зъ Череванемъ въ Нѣжень, бажаючи прихилити Васюту на сторону Сомка.

Зближаючись до хутора Гвинтовки Шрамъ довѣдавъ ся вôдъ Божого Чоловѣка, що Васюта поѣхавъ мабуть зъ Нѣженя въ Батуринъ на раду, по-за-якъ вôнъ клопоче ся про гетьманьство. Тогдѣ-то погукували люде посполитѣ, що Запорожцѣ перши люде на свѣтѣ, и що царь подарувавъ имъ усю Украину. Не диво про-те, що полковый осаулъ Гвинтовка прихилявъ ся до Запорожцѣвъ. Се бувъ богатый панъ, щó оженивъ ся зъ Полькою-княгинею, и теперь знущавъ ся надъ нею мовь справдѣшній деспотъ.

Ледве посѣдали за стôлъ гостѣ въ хуторѣ Гвинтовки, якъ ось хтось вôдсунувъ зъ-на-двору кватирку и гукнувъ на всю свѣтлицю: „пу-гу!“ Се бувъ батько Пугачь, дѣдъ кошовый. Вôнъ увôйшовъ у свѣтлицю и вступивъ ся за справу кôлькохъ личакôвъ-мѣщанъ, котрѣ за вôзъ хвористины платили примховатому Гвинтовцѣ по двѣ парѣ волôвъ. Хоча-жь Гвинтовка вередувавъ проти личакôвъ, то побоюючись старого дѣда казавъ выпустити ихъ волы. Сердитый Пугачь не принявъ запросинъ на вечерю, та вôдходячи сказавъ, що Запорожцѣ небавомъ прийдуть пôдъ Нѣжень, де вôдбуде ся Чорна Рада.

Другого дня поѣхавъ Шрамъ въ Батуринъ, а Петра недугуючого оставивъ вôдпочивати въ хуторѣ Гвинтовки. Молодому сему козакови любощѣ затуманили очи, що єму здавалось, тôлько тамъ, де Леся, и сонце сіяє, и Божій миръ красенъ, а безъ неи всюды тьма й пустыня. Однако годѣ вже було єму одружитись зъ Лесею; тому-то уложивъ собѣ, вôдъ Лесѣ яко мога вôдбѣгати и на самотѣ переховати тѣ нещасни любощѣ. Не хотячи отже зустрѣчатись изъ своєю несуженою дружиною, пôшовъ вôнъ рано блукати по пущи, щобъ розôгнати свôй смутокъ. Такъ зайшовъ вôнъ въ хату, де живъ Кирило Туръ зъ матѣрю и сестрою Настусею. Сюды принесли були раненого Тура Запорожцѣ, и отъ, заходами жôнокъ одужавъ вôнъ, и саме тогдѣ, якъ наближувавъ ся Петро, сестра Турова стала свого братчика пôдъ руки выводити зъ хаты. Вôдъ Тура довѣдавъ ся Петро, що въ Кутѣ Романовского Запорожцѣ заложили кошь, та що чорный людъ збирає ся пôдъ Нѣжень, якъ сарана.

Ледве-жь стала мати Тура вгощати Петра Шраменка, якъ ось батько Пугачь гукнувъ у вôкно по-за-

порозки: „Пу-гу, пу-гу!“ Вонъ приѣхавъ по Кирила Тура, щобъ повести єго до коша на розправу. Сегодня бо треба було Турови загладити весь соромъ, що єго наробивъ товариству тымъ, що пôрвавъ зъ собою Лесю. Почувши таку сумну вѣстку мати Турова и сестра Настуся горювали тяжко, але Кирило не рѣшивъ ся веселого запорозкого юродства; скоро одягъ ся, попрощавъ ся зъ матѣрю, сестрою и зъ Петромъ, и всѣвши на коня помчавъ ся вôдъ нихъ наче вихоръ. За нимъ повѣявсь и батько Пугачь изъ своимъ чурою. Петро потѣшавъ стару Туриху, що ачей Кирило хутко й верне ся. Горююча мати просила свого гостя, щобъ пôшовъ до Романовского Кута та подививсь, що тî проклятî Запорожцѣ зъ єи сыномъ робити-муть. „Хочь звѣсточку намъ передай, чи ще вонъ є на свѣтѣ!“ сказала рыдаюча Туриха.

Въ Романовского Кутѣ назбиралось люду нещислена сила. Се була сѣльска чернь, мужики, що посходились грабувати Нѣжень, якъ пронобѣцявъ имъ Бруховецкій. Глибше въ Кутѣ були й мѣщане въ личакахъ и въ синихъ кантанахъ, було й городове козацтво въ блакитныхъ та въ зеленыхъ жупанахъ. Запорожцѣ-жь не вôдрôзнялись тутъ одежею вôдъ простои сѣромы. Въ юрбѣ проходжувавъ ся Иванъ Бруховецкій, чоловѣчокъ простенькій и на виду смирненькій, котрый сѣромѣ вельми пôдлещувавъ ся. Ажь ось ударили въ бубны и скрôзь по вѣчовому мѣсту почали гукати окличники! „У раду! въ раду! въ раду!“ Всѣ заметушились и почали тягтись туды, де бито въ бубны. Пôшовъ туды й Петро Шраменко. Посередъ судного колеса стоявъ Кирило Туръ. И отъ, почавъ єго винуватити батько Пугачь кажучи, що вонъ знюхавсь зъ бабами и наробивъ сорому товариству. Коли-жь Бруховецкій сказавъ, щобъ Тура судили й карали старî дѣды, то тіи-жь крикнули: „До стовпа та кіями!“ Гетьманъ махнувъ вôдтакъ булавою: вѣчове колесо заворушилось, — радѣ кôнець. Горопаху Кирила Тура звязали верѣвками та й повели до стовпа. Тутъ лежавъ оберемокъ кіѣвъ; а була така установа, щобъ всякій братчикъ, идучи мимо, вдаривъ разъ винноватого по спинѣ. Розказували старî люде, що якъ сѣмь разъ вôдважити кіякою, то бѣдному тѣмасѣ не ѣсти бôльше хлѣба. Але-жь Тура любили сѣчовики, а ще до того берѣгъ єго вôдъ лихои халепы й побратимъ єго Богданъ Чорногоръ, котрый ходячи кругъ стовпа вôдводивъ Запорожцѣвъ вôдъ такого тяжкого караня. Тому-то лишь де-хто вдаривъ Тура по плечахъ кіякою. Все жь таки бѣла сорочка єго вся була въ крови. Опôсля батько Пугачь, що першій вкаравъ Тура, самъ приложивъ єму до спины широке якесь листє и балакавъ зъ нимъ весело при обѣдѣ. Послѣ обѣду поѣхавъ Кирило зъ Петромъ домôвь до своєи матери. Тымъ часомъ Шрамъ поспѣшавъ въ Батуринъ до Васюты. Въ дорозѣ дôзнавъ ся вонъ, що кармазины й личаки заводять мѣжь собою крôвавî чвары, та що Васюта рѣшивъ ся выконати присягу Сомкови и при єму стояти. Такожь довѣдавъ ся Шрамъ, що гетьманъ Сомко зъ Васютою и зъ иншою старшиною рушивъ зъ Ичнѣ до Нѣженя. Тому-то повернувъ вонъ коней на Нѣженьску дорогу и на Ичаньскôмъ шляху недалеко вôдъ Нѣженя стрѣтивъ ся зъ Сомкомъ и зъ Васютою. Сомко заявивъ Шрамови, що вонъ Лубеньскій, Прилуцкій и Переяславскій полки выславъ пôдъ Нѣжень зъ ґенеральнымъ писаремъ Вухаєвичемъ, давши єму на сей день свôй гетьманьскій бунчукъ, та що Чернигôвскій полкъ прийде туды сегодня на нôчь. Але-жь станувши въ таборѣ своѣмъ пôдъ Нѣженемъ Сомко побачивъ, що Вухаєвичь єму не спріяє, и про-те вырвавъ у него зъ рукъ буньчукъ гетьманьскій и вôддавъ єго Шрамови.

Другого дня (17. червня) вôдбувалась Чорна Рада. Посередъ колеса стоявъ Бруховецкій; тутъ уже вонъ не той бувъ, що въ Романовского Кутѣ: позиравъ гордо, по-гетьманьски, и тôлько всмѣхавсь узявшись у боки. Ажь ось крôзь царскій наметъ увôйшовъ Сомко зô своєю старшиною, держачи въ рукахъ золоту булаву Богданову. Небавомъ выйшовъ зъ-вôдтамъ бояринъ князь Ґаґинъ зъ думными дяками и ставъ читати царску грамоту. Тогдѣ-жь сѣльска голота позадъ Бруховцѣвъ не чуючи нѣчого, що читають, почала гукати: „Ивана Мартиновича волимо!“ А Сомкове козацтво заднє й собѣ стало кричати: „Сомка, Сомка гетьманомъ!“ И по всему полю счинивсь галасъ несказаный, — и сейчасъ такожь передни козаки почали оголошувати гетьманôвъ. И зачепились: хто шаблею, хто кіємъ, хто ножакою. А Запорожцѣ схопили Иванця на руки, посадили єго на стôлъ и подали до рукъ булаву й бунчукъ. Сторонники-жь Сомка кинулись купою до стола и посадили свого гетьмана на столець. Але Запорожцѣ вырвали въ Сомка бунчукъ и переломили на двоє; вôдняли такожь булаву. Коли-жь Сомкова старшина побачила, що лихо, то скупилась тѣсно плечемъ по-узъ плече, та повалилась назадъ до намету, по-за якъ за наметомъ стояли конѣ.

Сомко хотѣвъ ще вдарити на Иванцѣвъ таборъ и побороти противника, але увидѣвши, що князь Ґаґинъ не въ силѣ єму помочи, заплакавъ вонъ и кликнувъ: „Пропадай шабля! пропадай и голова! прощай безщасна Украино!“ Дуже звеселивсь Бруховецкій побачивши, що Сомко и всѣ єго козаки покидали на землю свои шаблѣ. Сейчасъ велѣвъ вонъ Сомка, Васюту й всю ихъ вѣрну старшину взяти за сторожу, а зрадникови Вухаєвичеви казавъ писати листы въ Москву, що ось-то нѣбы-то Сомко зô своими пôдручниками на царя козацтво бунтує. Опôсля князь повѣвъ нового гетьмана Бруховецкого зô старшиною въ соборну Нѣженьску церкву до царскои присяги. Тогдѣ-жь по всему полю чернь загукала: „Хвала Богу! наша взяла! Нема теперь нѣ пана, нѣ мужика, — нема нѣ вбогихъ, нѣ богатыхъ! усѣ поживемо въ достаткахъ!“ (стор. 352). И якъ-стôй половина люду повалила до мѣста, а половина чкурнула до Сомкового табору за-для поживы. Такъ ба! Запорожцѣ кинулись зъ кіями на мужву. Видячи чорный людъ, що нѣчого вже не вдѣє, почавъ розходитись. Ажь ось вôйскова голота зъ Запорожцями почала по дворахъ и по мѣстахъ поратись; усюды розбишаки шукали грошей, — усе пороли, розбивали, розкидали. Але незабаромъ дôзнались Запорожцѣ, що Бруховецкій убравъ ихъ въ шоры, по-за-якъ вонъ уже безъ нихъ думавъ Украиною орудовати. Не диво про-те, що батько Пугачь и старî дѣды вôдвернулись вôдъ него зъ презирствомъ, та що проклявши єго тяжкимъ проклономъ пôшли собѣ за Днѣпровî пороги.

А вже-жь позбувшись старыхъ дѣдôвъ Бруховецкій мôгъ теперь робити, що єму вподобалось. И отъ, ставъ вонъ роздумувати, якъ бы того безталанного Сомка до послѣда-годины допровадити. До сего убійства хотѣвъ вонъ спонукати Низовця Петра Сердюка, однако чесный козакъ вôдповѣвъ, що хочь Низовець на всяке характерство здатенъ, такъ за таке погане дѣло ще зъ-роду зъ нихъ нѣхто не брався.

Коли-жь ледачій Иванець у свѣтлици самъ оставъся, увôйшло туды якесь горбате опудало. Сей чоловяга заявивъ гетьманови, що готовъ вбити Сомка; вôдтакъ вôнъ вôдкинувъ вôдлогу: передъ Бруховецкимъ стоявъ Кирило Туръ! Гетьманъ увѣривъ сему козарлюзѣ и давъ ємy свôй перстень сказавши: „Пропустять тебе зъ нимъ, куды схочешь!“

Пôшовъ Туръ наче горбатый дѣдъ и добравъ ся до глибки при стайни, де сидѣвъ нещасный Сомко. Три сторожѣ, побачивши гетьмановый перстень, пустили Тура до вязня. Коли жь Сомко таке опудало увидѣвъ, то гадавъ вôнъ, що се прийшовъ катъ. Але небавомъ пôзнавъ вôнъ Кирила Тура, котрый ємy ось-що сказавъ: „Давай мѣнька на одежу, та выходь изъ сѣи пакоснои ямки!... Ты може не знаєшь, сидючи тутъ, що вже розжовавъ усякъ харцизяку Иванця. Теперь тôлько гукнешь по Вкраиньѣ, дакъ тысяча тысячу попыхати-ме та до тебе бѣгти-ме!“... (стор. 397). Сеи мовы слухавъ Сомко мовчки, а въ-кôнци сказавъ, що не хоче за своє право людску кровь проливати. Дармá, що Туръ намовлявъ нещасного гетьмана, щобъ надѣвъ на себе вôдлогу и взявъ отъ-сей перстень, — Сомкô не принявъ такои саможертвы, бо знавъ, що Туръ вже зъ-вôдси не выйде. Чужою смертію не хотѣвъ вôнъ волѣ куповати. Выйшовши изъ глибки Туръ найшовъ свого побратима, Богдана Чорногора, котрый єго дожидавъ, и сумный всѣвъ на коня, щô для Сомка бувъ наготовивъ. А ще сумнѣйше було ємy ѣхати до старого Шрама и розказувати, що вже Сомко мѣжь козацтво не верне ся. (Дальше буде.)

Два приятелѣ.

(А. Л. Киляндa.)

Бучне и марнотравне провадивъ Альфонзъ житє. Нѣхто ве мôгъ поняти, звôдки бравъ вôнъ грошѣ, а найбôльше дивовало се давнѣйшого єго приятеля и спôльника.

Вôдколи зôрвали они спôлку, перейшла бôльша часть купуючихъ мало-помалу до Кароля, въ котрого руки попали и найлѣпшй интересы давнои спôлки, не тому, щобы вôнъ якъ-небудь своему колишньому спôльникови въ дорогу стававъ — зовсѣмъ нѣ, а по просту тому, що Кароль бувъ здôбнѣйшій. Теперь, коли Альфонзови прийшлось вести на власну руку интересъ, стало ясно кождому, хто єго докладно слѣдивъ, що вôнъ помимо свого гладкого обходженя, помимо своєи привѣтливости, любости и притягаючихъ мимоволѣ до себе маніеръ, не бувъ способнымъ самостôйно провадити интересу; а бувъ хтось, що слѣдивъ єго докладно. Крокъ въ крокъ слѣдивъ єго Кароль своими быстрыми очима: про кожду похибку, кожде марнотравство, кожду страту — про всьо то знавъ вôнъ аж до найменшихъ подробиць. Тому-то и дивовало єго, якъ мôгъ Альфонзъ такъ довго ще держатись.

Оба майже разомъ выросли. Матери ихъ були спорôдненй, а що мешкали на тôй самôй улици — въ такôмъ мѣстѣ якъ Парижь вплива є се на близшй зношеня не менше якъ спорôдненє, — то попали оба и въ ту саму школу.

Зъ того часу стали они нерозлучными приятелями на весь вѣкъ молодый. Взаимна поблажливôсть перемогла великй рôжницѣ, якй первѣсно заходили въ ихъ характерахъ, и вкôнци сходились ихъ прикметы зъ собою такъ, якъ штучно зъ дерева вырѣзанй кôстки, зъ котрыхъ складають дѣти красни образы. И справдѣ, ихъ вôдношеня були такъ щиро-сердечнй, якъ рѣдко лучаєсь бачити мѣжь молодыми людьми, бо приязнь ихъ не була для нихъ обовязкомъ якимсь, котрый-бы велѣвъ одному вôдъ другого всьо принимати, — противно, они мовь-бы ревновали зъ собою, бути одинъ для другого якъ найбôльше поблажливымъ.

А хоть Альфонзъ бувъ для Кароля може ажь занадто поблажливымъ, то не бувъ вôнъ того зовсѣмъ свѣдомый, и якъ бувъ-бы ємy тоє хто сказавъ, то бувъ-бы вôнъ певно въ голосъ розсмѣявъ ся зъ такого незручного комплємету.

Житє выдавалось ємy въ загалѣ такъ легкимъ и приємнымъ, що ємy булобъ и на думку не прийшло силуватись до чогось для свого приятеля. Що Кароль єго найлѣпшимъ приятелемъ, то було для него такъ природнымъ, якъ то, що вôнъ самъ мѣжь всѣми найлѣпше танцювавъ, ѣздивъ, стрѣлявъ, и якъ то, що цѣлый свѣтъ бувъ (пôсля єго думки) якъ найлѣпше устроєный.

Альфонзъ бувъ однымъ зъ найбôльше розпещеныхъ любимцѣвъ щастя. Всьо осягавъ вôнъ безъ труду; житє приставало къ ньому яъъ ґарнитуръ елєґантскій, и вôнъ носивъ єго зъ такою природною любостію, що люде забували навѣть завидувати ємy. Ажь любо було глянути на него: высокій, стрункій, волосъ темный, очи великй-повнй, лице свѣже, румяне и гладоньке, а зубы ажь полискували якъ засмѣявъ ся. Вôнъ знавъ дуже добре, що бувъ красный, але що вôдъ першого дѣтиньства розпещувавъ єго цѣлый свѣтъ, то порожнôсть єго була весела, добродушна и не ображувала на дѣлѣ нѣкого. Приятеля свого цѣнивъ дуже высоко; правда, що часомъ дразнивъ єго и жартувавъ зъ него и бавивъ себе и другихъ єго коштомъ, але вôнъ знавъ лице єго такъ докладно, що замѣчавъ сейчасъ, коли жартъ пôшовъ за далеко. Тогдѣ вертавъ до своєи природнои добродушности и приводивъ по хвили поважного та нахмуреного Кароля до голосного смѣху.

Вже яко хлопець подивлявъ Кароль Альфонза надъ мѣру. Самъ вôнъ бувъ малый, незамѣтный, спокôйный и несмѣлый. Свѣтлй прикметы приятеля наводили и на него блескъ та придавали и єго житю щось ясного, веселого.

Мати єго мовляла часто: „Та приязнь хлопцѣвъ то правдиве щастє для мого Кароля. Якъ-бы не Альфонзъ, то вôнъ посоловѣвъ-бы цѣлкомъ.“

Що Альфонза при кождôй нагодѣ вôдзначувано, то тѣшвло щиро Кароля; вôнъ гордивъ ся своимъ приятелемъ. Вôнъ выраблявъ ємy задачѣ шкôльнй, пôдповѣдавъ при екзаміноваю, вставлявъ ся за нимъ добрымъ словомъ у учителѣвъ и бивъ ся за него зъ товаришами.

Въ академии гандльовôй ишло такъ само. Кароль працювавъ за Альфонза, а Альфонзъ вôдплачувавъ ся ємy своєю невычерпаною любостію и вѣчно-добрымъ гуморомъ.

Пôзнѣйше помѣщено ихъ, ще яко молодцѣвъ, въ тôмъ самôмъ банку. Лучилось одного дня, що принципалъ сказавъ до Кароля: „Вôдъ першого мая пôдвышаю вамъ жалованє ваше.“

„Дякую“, вôдповѣвъ Кароль, „такъ въ имени моѣмъ, якъ и приятеля.“

„Жалованє пана Альфонза лишаєсь таке саме“, вôдказавъ шефъ и ставъ дальше писати.

Того ранку не забувъ Кароль нѣколи. Се першій

разъ оцѣнено єго высше якъ приятеля. Самъ шефъ дому, банкеръ великій, вôдзначивъ єго передъ Альфонзомъ; вôдзнаку тую мавъ завдячити своєй вдачи купецкôй, а на тоє клавъ молодый контористъ найбôльшу вагу.

Въ першій разъ зворушились въ єго серцю чувства, якихъ доси не знавъ, але то, що вôнъ того дня чувъ, выдавало ся єму мовь-бы якесь покривдженє свого приятеля; Альфонзови не згадувавъ вôнъ про свою розмову зъ шефомъ; зато зробивъ вôнъ єму предложенє, чи не постаратибъ ся имъ о два опорожненій мѣсця въ банку Ліоннѐ.

Альфонзъ приставъ сейчасъ. Вôнъ любивъ змѣну. Надто нове и пышне заведенє банкове коло бульвару подобалось єму далеко бôльше, якъ темна контора при улици Бержеръ. Першого мая перебрались они до банку Ліоннѐ. Коли оба прощались въ бюрѣ шефа, сказавъ старый банкеръ по вôдходѣ Альфонза (Альфонзъ выходивъ все першій черезъ дверѣ) до Кароля: „Сентиментальнôсть не для купця.“

Вôдъ того дня змѣнивъ ся Кароль. Вôнъ не тôлько якъ и перше працювавъ пильно и совѣстно, але и розвинувъ таку енергію, таку дивну силу робочу, що звернувъ скоро на себе увагу своихъ начальникôвъ. Въ короткôмъ часѣ показалось, що вôнъ въ справахъ конторовыхъ о много перевысшавъ свого приятеля; але за кождымъ вôдзначенємъ, за кождымъ узнанємъ своихъ трудôвъ приходилось єму звести зъ собою душевну борбу. Кожде вôдзначенє лишало по собѣ на довго малу примѣшку злого сумлѣня. Мимо того працювавъ вôнъ зъ невсыпущою ревностію далѣ.

Одного дня сказавъ Альфонзъ своимъ легкимъ, отвертымъ способомъ: „Зъ тебе таки проворный хлопець, Льольку! Ты взносишь ся въ гору, оставляючи побôчь себе старыхъ и молодыхъ. О собѣ вже й не кажу. Я дуже гордый на тебе.“

Кароль почервонѣвъ. Вôнъ думавъ, що Альфонза може то коле, що єго поминають, а ту почувъ вôнъ наразъ, що приятель не лишь уступавъ єму першеньство, но ще й гордивъ ся нимъ. Поволи ставъ вôнъ успокоювати ся, а трудъ єго хосенный здобувавъ собѣ чимъ разъ бôльше узнанє.

Колижь вôнъ бувъ дѣйстно здôбнѣйшій, то яка причина була тому, що въ житю на него цѣлкомъ а цѣлкомъ не зважано, а Альфонза загально люблено? Навѣть аванзы и доказы признаня, на якій заслугувавъ собѣ ревною працею, обвѣщано єму въ сухôй, шабльоновôй формѣ урядовôй, але для Альфонза мавъ кождый, почавши вôдъ директора, ажь до возьного, завсѣгды приязне слово або веселый привѣтъ.

Въ многихъ конторахъ и вôддѣлахъ банку интриговано формально, щобы дôстати до себе пана Альфонза, бо зъ єго гарною поставою и веселымъ успособленємъ входило слѣдомъ и нове веселе житє. Кароль противно замѣтивъ неразъ, що товаришѣ мають єго за чоловѣка тревіяльного, котрый лишь о интересахъ и о собѣ самôмъ мыслить.

А прецѣнь мавъ вôнъ серце, якъ мало хто чутливе; але не було у него дару, чувства свои выразити словами.

Кароль належавъ до тыхъ малыхъ, чорнявыхъ Французôвъ, у котрыхъ зарôстъ починаєсь заразъ понизше очей; лице єго було товсте а волосє шорстке, кострубате. Очи єго не розширялись, коли стававъ веселымъ и жвавымъ; они тôлько блукали довкола и сверкали, а коли розсмѣявъ ся, то пôдносились губы єго въ гору. Колижь часомъ наповнили серце єго радôсть и жичливôсть для людей и вôнъ чувъ потребу пригорнутись до людей, то лучалось єму неразъ бачити, якъ вони вôдверталисьвôдъ него, зраженій поганымъ лицемъ єго. Однѣсенькій, що знавъ єго дуже добре и мовь-бы не добачавъ поганого лиця єго, бувъ Альфонзъ. Всѣ прочій не розумѣли єго. Тожь стававъ вôнъ чимъ разъ бôльше недовѣрчивымъ и замыкавъ ся самъ въ собѣ чимъ разъ бôльше.

Незамѣтно взмагалась въ нѣмъ чимъ разъ бôльше думка: чому не мавъ-бы вôнъ нѣколи осягнути де-що зъ того, чого серце єго найбôльше бажало, а именно товариша любого, сердечного и такого дружнього пожитя, яке-бы вôдповѣдало тôй теплотѣ, що крыла ся въ серцю єго. Чому усмѣхавъ ся весь свѣтъ до Альфонза зъ протягнеными руками, а вôнъ мусѣвъ вдоволяти ся холодною вѣжливостію и штивными уклонами?

Альфонзъ не знавъ о тôмъ всѣмъ нѣчого. Вôнъ бувъ веселый и здоровый, очарованый житємъ и задоволеный зъ себе та своєи роботы. Єго помѣщено въ найлекшôмъ и найприємнѣйшôмъ бюрѣ, а при своєй добрôй головѣ и своѣмъ знаню обходитись зъ людьми выповнювавъ вôнъ обовязки дуже добре.

Кругъ єго знакомства бувъ дуже великій. На знакомство зъ нимъ клали вагу всѣ, и рôвно мужчины якъ и женщины любили єго.

Въ круги, якій стояли отвором для Альфонза, заходивъ зъ нимъ якійсь часъ и Кароль. Але вôдъ хвилѣ, коли прийшло єму на думку, що єго запрошують тамъ лишь черезъ взглядъ на приятеля, переставъ вôнъ въ кругахъ тыхъ бувати.

На предложенє Кароля, чи не розпочатибъ имъ интересу власного, вôдповѣвъ Альфонзъ: „Се надто велика зъ твоєи стороны ласка, що ты выбираєшь мене; ты мôгъ-бы безъ всякого труда знайти собѣ спôльника далеко лѣпшого.“

Кароль думавъ, що змѣна стосункôвъ и дружня спôльна праця вôдтягнуть Альфонза вôдъ тыхъ кругôвъ, що єму обридли, и що завязанє спôлки звяже ихъ особы крѣпше, сильнѣйше. На саму згадку, що мôгъ-бы втеряти приятеля, збиравъ єго непонятный лякъ.

Вôнъ самъ не знавъ, и не легко булобъ доказати того, чи не бувъ вôнъ заздрôсный на всѣхъ тыхъ, що товпились кругомъ Альфонза и тягнули єго къ собѣ, або чи не завидувавъ вôнъ приятелеви єго щастя.

Интересъ свôй почали они обачно та енергічно, и йшло имъ добре.

Всѣ були тои гадки, що они себе щасливо доповняли. Кароль представлявъ статочный и солідный елємент, а гарный, елєґантскій Альфонзъ надававъ молодôй фірмѣ певного блеску, а то було такожь немалои ваги.

Всякій, що входивъ до конторы, замѣчавъ сейчасъ єго хорошу поставу, и розумѣвсь звертавъ ся заразъ до него.

Кароль похилявъ ся тогдѣ ще низше надъ своимъ пультомъ и лишавъ Альфонза въ розмовѣ зъ чужимъ. Коли вôдтакъ Альфонзъ о що пытавъ, вôдповѣдавъ Кароль, не дивлячись на него, коротко и тихо.

Тому думали многій, що Кароль є лишь першимъ контористомъ, а властивымъ шефомъ дому — Альфонзъ.

Яко Французы, мало думали они о женитьбѣ; але яко молодій Парижане вели они житє, въ котрôмъ велику ролю грали любощѣ. Альфонзъ ажь тогдѣ властиво

бувъ въ своѣмъ елѣментѣ, коли находивъ ся въ товариствѣ жѣночôмъ. Тогдѣ проявлялись вповнѣ єго веселôсть и любôсть, а при бенкетѣ, коли розпершись въ крѣслѣ наставлявъ свою плытку чарку до шампана, бувъ краснымъ якъ Аполь.

Голова єго була того рода, що принаджувала женщинъ побавитись єго кучерами, а єго буйне мягке волосѣ выглядало якъ-бы недбало причесане або розчôхране кокетною рукою жѣночою.

И въ самôй рѣчи бавилось тыми кучерами дуже много бѣленькихъ дрôбныхъ пальчикôвъ, бо не досыть того, що Альфонза любили женщины, вôнъ мавъ ще й тоѣ надзвычайне щастѣ, що єму прощали здраду.

Коли вечеромъ зôбрались приятелѣ въ веселôмъ товариствѣ, не звертавъ Альфонзъ нѣколи особливои уваги на Кароля. Вôнъ не провадивъ рахунку що-до романсôвъ власныхъ, а тымъ менше приятеля свого. Тому могло легко десь-колись лучитись, що красавиця, на котру Кароль звернувъ око, попадала въ руки Альфонзови.

Кароль привыкъ бувъ до того, що въ житю ставляно приятеля все по-надъ него; але бувають певнй рѣчи, до котрыхъ мужчины лишь дуже тяжко привыкають. Вôнъ ставъ бувати вже лишь дуже рѣдко на бенкетахъ зъ Альфонзомъ и завсѣгды треба було довго ждати, закимъ вино и загальна веселôсть настроили и єго добре.

Але коли шампанъ и красни очи вдарили єму до головы — тогдѣ стававъ вôнъ неразъ найвеселѣйшимъ и найголоснѣйшимъ въ цѣлôмъ товариствѣ; тогдѣ спѣвавъ голосно своимъ рапавымъ голосомъ, смѣявъ ся и розводивъ руками такъ, що шорстке чорне волосѣ спадало єму ажь на чоло, а тогдѣ втѣкали вôдъ него веселй красавицѣ называючи єго „коминяремъ“...

Жовнѣрь, що стоить въ обляженôй крѣпости на валовôй сторожи, чуѣ часами середъ тихои ночи дивный глухій шелестъ, мовь-бы щось рыло пôдъ землею. То ворогъ, що кладе пôдземнй мѣны до валôвъ; не сеи, то другои ночи выбухне она зъ гукомъ, а выломомъ стане вдирати ся ворогъ въ крѣпость.

Якъ-бы бувъ Кароль пильнѣйше себе наглядавъ, бувъ-бы вôнъ замѣтивъ дивнй гадки въ свому нутрѣ. Але вôнъ не хотѣвъ того; вôнъ лишь чувъ неясно, що мусить щось выбухнути...

И одного дня выбухло оно дѣйстно.

Було се вже по-за бюровыми годинами; всѣ повыходили вже зъ конторъ, тôлько оба принципалы ще лишились.

Кароль писавъ пильно якійсь листъ, бо хотѣвъ єго ще передъ вôдходомъ скôнчити.

Альфонзъ надягъ обѣ рукавички и позапинавъ нхъ. Далѣ вычистивъ собѣ щѣткою капелюхъ, що ажь поліскувавъ ся, а вôдтакъ ставъ по конторѣ ходити и за кождымъ разомъ, коли коло Кароля переходивъ, заглядавъ єму въ листъ.

Що дня пересиджували они звычайно годину передъ обѣдомъ въ кавярни при бульварѣ и Альфонзови починало вже скучатись за ґазетами.

„Чи ты вже твого листу не скôнчишь?“ сказавъ вôнъ трохи сердито.

Кароль мовчавъ пару секундъ; але потому схопивъ ся такъ быстро, що ажь крѣсло перевернулось: Чи Альфонзъ думае, що мôгъ-бы то лѣпше зробити? Чи знае вôнъ, хто зъ нихъ обохъ справнѣйшій въ интересѣ? — И нужь посыпались слова зъ тою неимовѣрною быстротою, яка тôльки въ мовѣ французкôй можлива, коли въ бесѣднику закипить сильна пристрасть.

Та каламутна була то рѣка; несла она зъ собою неодно гôрке слово, закиды и докоры, а у всѣмъ чути було мовь-бы якесь придавлене хлыпанѣ.

Кароль бѣгавъ зъ затиснеными кулаками и розчухранымъ волосьомъ тамъ и назадъ по конторѣ и похожій бувъ на малого, грубоволосого ямника, що лае на гарного италійского хорта. Вкôнци ухопивъ вôнъ за капелюхъ и вылетѣвъ зъ конторы. (Конець буде.)

Андрѣй Осиповичь Козачковскій.

(Некрольогъ.)

А. О. Козачковскій бувъ сыномъ ректора переяславскои семінаріи. Родивъ ся вôнъ 1812. р., учивъ ся найперше въ переяславскôй семінаріи, а потому у Петербурзѣ въ „Медико-хірургічеcкôй академіи“, де й скôнчивъ курсъ р. 1835, почѣмъ зачислено єго въ почетъ лѣкарѣвъ. Въ 1841. р. ставъ вôнъ въ Курску уѣзнымъ лѣкаремъ, а въ 1844. вернувъ городовымъ лѣкаремъ на родину у Переяславъ, де читавъ ще у семінаріи медицину.

Въ вечеръ 20. серпня с. р. умеръ въ 77. роцѣ житя А. О. Козачковскій — одинъ зъ маленькои купки ще живыхъ другôвъ Т. Г. Шевченка. Козачковскій бувъ одинъ зъ послѣдныхъ идеалістôвъ напрямку тридцятыхъ рокôвъ и не зрадивъ до кôнця житя свого принципôвъ своєи молодости, не вôдперъ ся нѣколи своихъ пересвѣдчень. Яко чоловѣкъ, яко лѣкарь, яко громадянинъ, небôжчикъ заживавъ середъ Переяславцѣвъ великои поваги и поважаня. Покôйный бувъ не тôлько лѣкаремъ, але и щирымъ чоловѣкомъ и нерѣдко не тôлько лѣчивъ безъ грошей, але ще й дававъ бѣднымъ помôчь грôшми. Яко громадянинъ ставивъ вôнъ дѣло громадске высше усього и будучи депутатомъ городскои думы и уѣзного земского собранія вôнъ немало вложивъ працѣ и духа у сй институцій.

Домашне єго житє протѣкало мирно середъ щиро любящихъ єго дѣтей и середъ хозяйства на хуторѣ Гирському або въ саду у Переяславѣ, у котрому покôйный выводивъ рѣдку садовину и квѣты.

Козачковскій любивъ побалакати зъ поважнымъ чоловѣкомъ о дѣлахъ громадскихъ, о політицѣ, о богословскихъ або фільозофічныхъ питаняхъ и тутъ вôнъ стававъ не тôлько розумнымъ бесѣдникомъ, але и розумнымъ слухачемъ. Т. Г. Шевченко згадуе о тыхъ розмовахъ:

А може ще добро побачу,
А може лихо переплачу,
Воды Днѣпровои напюсь?
И може въ тихôй твоѣй хатѣ
Я буду знову розмовляти
Зъ Тобою друже мôй!...

И Костомаровъ тежь будучи у Переяславѣ не минавъ Козачковского.

И молодѣжь любила Козачковского и нерѣдко хата єго наповнялась смѣхомъ, пѣснями и веселыми танцями, у котрыхъ нерѣдко и поважный Козачковскій бравъ долю, а тогдѣ жартамъ не було кôнця.

Всѣ любили покôйника и тому-то всѣ Переяславцѣ зôбрались надъ свѣжою могилою сповнити послѣдный обовязокъ правдиво доброму и чесному чоловѣку!

Вѣчная єму память!

С. Н. Исаєвичь.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІѢ.

Вп. п. Володимиръ Гнатюкъ въ Григоровъ: Прошу прислати вашь матеріялъ до редакціѣ „Зорѣ“, ул. Академічна ч. 8., тогдѣ и побачимо, чи годить ся, або нѣ. — *С. И. К. въ Харковъ*: Зъ перекладу Короленка „Лѣсъ шумить“ не можемо користати, бо повѣсть та була вже въ иншôмъ перекладѣ друкована въ „Зорѣ“.

Вôдповѣдае за редакцію: **Петро Скобельскій.**

Выдае **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ X. Львôвъ дня 15. (27.) Жовтня 1889. **Число 20.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЗА ПРАВДОЮ.

(Дальше.)

Лукіяненько стояв дивлячись на працю Мокієвского, потім почав:

— Знаєш що, Мокієвский?... Можеб ти пішов куди небудь з своїми лєкціями?... От тут у дворі до кого, або куди...

— Чого? — спитав Мокієвский, глянувши на Лукіяненька додавъ: — Ти хочеш випхати мене, щоб збути ся третої особи, щоб читати на самотї?

— Так!...

— Ей, гляди! Не доведуть тебе до добра тії читаня!

— Не бійсь, не бійсь!...

Лукіяненько не мав охоти розпочинати довгу сперечливу розмову; він навіть усьміхнув ся приязно. Власне, єму хотїло ся швидше збути ся Мокієвского. — Бачиш ти, я через те випихаю тебе, що при тобі я буду стїсняти ся з тим читанєм!... Якось так... Може тобі щонебудь видасть ся сьмішним, або що!...

— Та вже гаразд, гаразд! Я от забираюсь і йду до Котлубовского. Як скінчиш читанє, то покличеш мене.

— А як-же, зараз! І всьо тобі роскажу!

— Ну, ну, добре! Бажаюж тобі більшої удачі, нїж з тою недїлїшною проповідею у Вєри!

— А, не нагадуй мевї, не псуй настрою! — покликнув Лукіяненько у сьлїд Мокієвскому.

Лишившись Лукіяненько сам в хатї засьвітив сьвітло й взявши Демона знов до рук став ходити по хатї. Він був на другому кінци хати, коли нараз почулось:

— Здорові!... Я прийшла...

Лукіяненько кинув ся й бистро повернувсь лицем до дверей. На порозї стояла Надезя.

— Тепер ви злякали ся! — з соромливим усьміхом сказала дївчина.

— Нї, я не злякав ся! — мовив Лукіяненько швидко підходячи й говорячи на ходї, — а тілько ви так тихенько ввійшли, що я не почув... Здорові були!... Ходїте!... Я вже думав, що ви може не прийдете!

— Коли сказала, що прийду, то як-же малаб не прийти?

— Добре, добре! — Лукіяненько впав у нервовожвавий настрій, говорив багацько, швидко, з веселосьміливим поглядом.

— Ну, сїдайтеж, сїдайте! — метушив ся він, підсуваючи стільчика.

Надежда сїла — й почула себе нїяково; она сидїла опустивши очи й заклопотано поглажувала кінцї пальців.

— Будете читати? — тихо спитала она, не підймаючи голови.

— А як-же, от зараз! — відповів Лукіяненько, сїдаючи з книжкою до стола.

— А до вас нїхто не прийде? — спитала дївчина, глянувши на двері.

— Не повинен-би!... А врештї, коли хочете, я замкну двері.

Лукіяненько зірвав ся й пішов до дверей. — Надежда метнула погляд в той бік; в очах єї блиснув давнїйший страх, але зараз стала она зовсїм спокійною, і навіть, зітхнувши глубоко, глянула просто перед себе, перший раз від свого приходу.

Лукіяненько, вернувшись від дверей, сїв навіть трохи дальше, нїж перше. Він умощував ся лїпше й дивив ся вже в книжку, роздумуючи, як тут читанє почати...

Він перевертав сторінки, турбуючись... Далї, не додаючи нїякої передмови і сказавши тілько: — Так отсе тоє оповіданє про демона й дївчину Тамару, — почав, виждавши ще хвилиночку:

„Той смутний демон, вічно гнáний,
Лїтав над грішною землею
І гурт найкращих спогаданій
Опанував єго душею.

Він спогадав, як то колись у ясній божій оселї він чистим ангелом сіяв, коли летюча комета ласкавим усьміхом своїм любила повитатись з ним; коли бажаючи всьо пізнати, крізь тумани він споглядав, як в просторі плили ключами вічні зорі; коли він вірив і любив, щасливий первенець твореня, не знав нї злости, нї невірства. Багацько так він спогадав... Всьогож згадати не мав він сили.

Лукіяненько читав дальше то віршовим складом, то прозою. Інколи він росказував уступ своїми словами, а потім читав єго цїлком як стояло в книжцї, тілько зміняючи виговор. Дївчина слухала пильно, не спускаючи очей.

Лукіяненько читав промову демона:

„Я той, которого чувала
Ти у північній тишинї,
Чия душа твоїй шептала,
Чий жаль ти серцем угадала,
Чий образ бачила у снї.
Я той, що всю надїю губить,
Ледви надія розцвите,
Я той, кого нїхто не любить
І всьо, що лиш живе — кляне!“

— Бідний! — проказала тихо Надежда.

Надійшла славутна „клятьба“ демонова. Лукіяненько приготовив її старанно ще з ранку... і она зробила велике вражінє на слухачку. Надежда пильно ди-

вилась на оповідача, уста єї розкривали ся з поривом — і з них злїтало питанє.

Коли читали ся ті слова з „клятьби“:

„Клянусь переступом неславним,
Кляну ся правдою сьвятою!“

Надежда спитала: — Він клянеть ся правдою?

— Так, правдою! — відповів Лукіяненько; тут власне стоїть: Клянусь перемогою вічної правди. Він вірить у правду, в те, що правда має перемогати. От зараз він буде присягати ся, що він відцурав ся від пімсти, від гордощів, що він хоче помиритись з небом, хоче любити й молити ся, хоче вірити — въ добро.

Клятьба скінчена. Тамара повірила, Тамара покохала — й попрощала ся з житєм.

— Она умерла, — пояснив Лукіяненько. Він скоротив описанє похорону Тамари й зовсїм не читав остатнього уступу про скелю з могилою; прочитав тілько змаганя ангела з демоном у воздушних просторах за душу Тамарину й принятє єї в рай. Закінчив уступом, як переможений демон зостав ся знов:

Один як перше в цїлім сьвітї
І без любові й без надїй!

— Конець! — промовив Лукіяненько, закриваючи на тім слові книжку.

Надежда сидїла мовчки, стурбована.

— Щож, вам сподобалось? — питав її Лукіяненько.

Надежда мов не чула того питаня; она поринула въ своїх думках, що юрбою товпили ся в єї голові. Далї она глибоко зітхнула й промовила:

— Краще булоб, колиб він не бачив тої дївчини!

Лукіяненько слухав насторожившись.

— Єму ще тяжше після того стало! — продовжала Надежда, дивлячись в даль. Ще тяжше!... Як ви читали там на останку? Прочитайте ще!

Лукіяненько прочитав остатні стрічки свого імпровізованого читаня, про те, як демон зістав ся знов:

Один як перше в цїлім сьвітї,
І без любові й без надїй!

— Така-то тяжка доля! — промовила Надежда, киваючи головою. — Знайшов був щастє, відраду — і знов згубив! А він-же хотїв уже вірити й бути добрим! Не знайшов добра, не зазнав і ласки, — знов проклятий! Се не по правдї!

Лукіяненько слухавъ ту мову, затаївши дух. — Звідки се у неї?... Невже він передав їй свою думку?...

Лукіяненько думав, що єму прийдеть ся говорити на останку, а вийшло, що він мовчав і тілько слухав... Лукіяненько помилив ся і в другому: він думав, що ледви скінчить ся читанє, Надежда зірветь ся й піде. Але она сидїла, не рушаючись з місця.

— Чи виж все розібрали? — спитав Лукіяненько, щоб тілько щось спитати у замовклої дївчини. Може деякі слова здались вам чудні? Приміром: „благодатний“, „торжествующий“... Правда, чудні?

— Чому чудні? — відказала дївчина. — Такі, як у молитвах, та в сьвятих книжках. Я такого читаня багацько чула!

— Де?

— Мій батько були паламарем і уміли читати. Було часто дома читають у голос в сьвято. Тілько що я мала була, не розбирала добре, що до чого; а чути, то багацько чула... Ви кажете, чудне слово „благодатний“, а отже читають — „Маріє благодатная“!...

Надежда знов задумалась, немов забувши, що она була в гостях; про те, що она була в гостях у панича, она либонь давно забула...

— Може ви зостанетесь у мене чаю пити, то я скажу самовар подати? — спитав єї Лукіяненько.

— Нї, менї треба йти! Я й так забавилась! — З тим словом Надежда підняла ся з місця.

— Щож ви так? — спитав її панич.

— Та домаж будуть дожидати! Я сказала, що йду, але не сказала, що до вас. Се не добре! Не по правдї! — сказала Надежда, глянувши в очи паничеви.

— Нї... чогож? — відповів він, не знаючи що сказати.

— Не по правдї! Не по правдї! Я сама знаю! — Се менї дуже прикро, та інакше не можна... Колиб сказала щиру правду, що йду до вас слухати читаня, то не повірилиб! — додала дївчина з журливим усьміхом.

— Се то так! — згодив ся Лукіяненько: — Щож, не можна відразу всїх переконати у правдї, хоть і треба про се дбати! Врештї я радий, що хоть ви повірили, — от прийшли до мене!

— Прийшла!... Менї навіть сором, що я тодї, в суботу, так побігла від вас, як оглашена! Се справдї було Бог знає що... У вас-же й тодї була щира правда на думцї. Я не буду більше вас цуратись. Я ще коли прийду! — З тим словом Надежда тихо пішла до дверей. Она однак не могла їх відчинити, бо були замкнені...

— Стрівайте, я вам відчиню! — сказав усьміхнувшись Лукіяненько. Він теж забув, що двері були замкнені...

Він відчинив двері. Надежда могла йти, але она на хвилинку спинилась, далї промовила:

— Спасибі вам!...

По тій мові зникла в темнотї.

V.

Мокієвский зібрав ся прогулятись; вибравшись із своєї домівки на гору, ішов улицею по-при університет. Була рання весна; сьнїг вже розтаяв і улицї несли цїлі потоки води. Та дарма, пішеходцї, іменно молодїж, ідуть улицями так жваво, мов-би зовсїм сухо було. Обличя їх немов сьвіжшими стали, немов повеселїшали від весняного подиху; легка одїж, легкі перця на капелюхах у дївчат, голосний гомін, веселі усьміхи...

А доба така гарна, ясна! Вже й вечер наближуєсь, а сонечко весняне ще так сіяє-виблискує, й по струмочках води, й по стїнах будинків і по тих струнких тополях, що стоять обіляні весняним леготом, з налитим, сьвіжим бростом.

Мокієвский ішов, розглядаючись перед собою, звичайно як людина, що йде без пильної мети. Перейшовши бульварну, він зустрів на рогу цїлий гурточок, на який споглянув з великою цїкавостю: проти єго йшла Надезя, та ще якась стара жінка, а з ними Лукіяненько.

Ішли розмовляючи. Але власне на рогу Лукіяненько сказав своїм товаришам: — Ну, тут прощавайте, бо менї треба отсюди в бік!

— Лукіяненьку! — гукнув єму Мокієвский. — Звідки се ти?

— А, се ти! Ну, от пройди, коли хоч, зо мною, то я тобі роскажу! — відповів з усьміхом Лукіяненько, і подивившись у слїд жінкам, що пішли своєю дорогою вперед, повернув праворуч і пішов з Мокієвским по бульварній у гору.

— Ну, брате! — почав він, — отсе я йду з правдивої проповіди!

— Ох, все в тебе ті проповіди! — вкинув поважно Мокієвский.

— Алеж бо ти слухай! — продовжав Лукіяненько. — Пішов я собі подивити ся на Дніпро, бо тож він уже розлив ся, — то як-же не подивити ся на него. Прихожу на Владимирову гору, саме до памятника — і когож бачу? Сидить Надежда, от з тою жінкою. — Чого се ви тут? — кажу. Говорять, що були в Михайлівскім (стара якась там родичка з села, купувала там хрестички „коло Варвари"), та ото, кажуть, по близу й до Владимира зайшли.

— Щож ви тут, кажу, робите?

— Нїчого, дивимось! — відказує Надежда. І справді сидять обидві на узгірю й дивлять ся на Дніпро. А картина, знаєш, чудова! Повінь широчезна, така, що навіть краю не видно, геть-геть леліє блакітно-срібна вода! Страх, люблю сю картину: в нїй і могучість, і якась нїби задума, нїжность... Дивив-би ся не відриваючись... Ну, постояли ми так, подивились, а потім пішли трохи далї. Ідемо коло памятника Владимира, а Надежда й спинилась, дивить ся так на него. Тїтка єї теж задивилась.

— Що се оно таке, паничу? — питає мене стара: — Таке чорне, та велике, моя матїнко — і з хрестом! — Чи оно сьвяте, чи що?

— Сеж сьвятий Владимир! — відказує їй Наджда.

— Егеж, — кажу й я, — се сьвятий князь Владимир.

— А-а-а!... князь!... — зітхає стара, умиляючись.

— Князь? — питає Надежда: — Як-же се так? Князь — і сьвятий!

— А так! — кажу: — Ви хиба не знаєте, через що сей князь зробив ся сьвятим і чого єму отут памятник поставили?

— Представ собі, дївчина нїчого не знала!

— Представляю собі зовсїм легко! — вкинув Мокієвский: — Звідки їй знати тое докладно?

— Ну, вжеж тепер все знатиме! Я їй все росказав. Знаєш, брате, я сам не знаю, звідки у мене тая мова брала ся! Як почав, як почав, — а починати треба було здалека, бо щож они знали?!... так отож, брате, я перше розповідав, які були перші Кіяне, яка була у них перша віра, груба, дика, жорстока, як прийшло сьвітло християньскої віри, чистої, духовної, доброї, як знайшли ся ревні проповідники, що своїм словом і житєм переконали неосьвічених людей і ввели їх у Христову віру. Ну, отож росказав власне й про Владимира, що то за князь був, росказав, як при ньому люд кієвский охрестив ся в нову віру; показав я, де то мало бути, як і що. — Ну, просто знаєш, я сам не знаю, чи мене саме місце одушевляло, чи пильне слуханє, а тілько я...

— Добре розпустив язик!

— Власне розпустив охочо і мабуть говорив непогано, — у всякім разї говорив палко. Якісь панночки з паничем, проходячи коло нас, навіть спинили ся на якійсь час, дивуючись. А мої слухачки то вже так пильно слухали, що куди! Стара то все тілько примовляє: „А Господи милостивий!" та зітхає; а Надежда поважно так слухала, тілько зрідка вдавала ся з питанями, з яких я постеріг, що розповіданє моє дуже їй заняло. Я не знаю, звичайно, в сїй історії багацько леґендарного, але у мене на увазї була головна ідея єї, розумієш ти? Менї хотїлось розповісти де-що з нашої культурної історії, дати картину того, як християньство подолало вікову дикість, як величною може бути праця ґеніяльних людей проміж своїм людом, оперта на змаганю, придбати єму духові користи.

— І щож, зрозуміла тебе Надежда?

— Даю слово, що зрозуміла! Колиб ти бачив вираз єї очей!... Нї, се натура глибока, богата тонким чутєм. Она як ростина прагне сьвітла, духової поживи, і який знаходить — бере єго жадно! Але де тая пожива, де тая просьвіта?...

— Де тії проповідники? — хочеш ти сказати. — Справдї, що так й можна сказати: Де тії проповідники, хоч-би й тихі, мало значні?

Товариші проходили по-при докінчуваний собор Владимира сьвятого. Він був обставлений риштованєм, але вже відкриті були мережані, прехороші аркади в горі й баня блакітна, як те весняне небо, вкрита золотими зірками.

Лукіяненько спинив ся, любуючи ся видом величного храму, далї сказав:

— О, князю Владимире! Не дармо сьвятить ся імя твоє тисячелїтною славою й почестю! — Пробуваючи в своєму піднесеному, сьвітлому настрою, Лукіяненько завів мельодийно під самотними тополями бульвару: „Єли-и-цы въ Христа крестисте ся... въ Христа облекосте ся!"...

— Ну, ти не на жарти настроїв себе під лад того, що було тисячу лїт назад! — спинив Лукіяненька Мокієвский.

— Щож, брате! Момент був величний, як собі хочеш. Ідею єго можна відчувати й тепер. Бодай я живо відчуваю її, найпаче під тим відсьвіженим вражіньом місця події, — Дніпра, Владимирової гори...

— І своєї проповіди?

— І своєї проповіди, або краще сказати послуханя єї...

— Ну, прощавай! Я зайду в анатомічний театр, — мовив Мокієвский і повернув у бік, в уличку по-під катедрою; Лукіяненько подав ся далї бульваром, тихо пересьпівуючи:

„Въ Христа облекосте ся"...

VI.

Днїв через два Лукіяненько зустрів на Хрещатику панну Вєру і єї товаришку. Панночки вийшли не-то за покупом, не-то на прохід, — от собі йшли на Хрещатику в безжурному, веселому настрою, говорячи щось таке тими рожевими устами, та обдаровуючи поглядом кавалєрів, — що гідні були того. Лукіяненько вдостоїв ся досить привітного усьміху й стисненя руки панни Вєри — й пішов з панночками.

Розмова собі йшла „хрещатицька". Тож коли в кінци Хрещатику показало ся, що панночки не мають куди так спішити ся, Лукіяненько дорадив їм піти до памятника Владимира, подивитись на Днїпрову повінь, бо панночки ще єї не бачили. Они згодились і весело пішли горою, жартуючи та пустуючи проміж собою. Панночки переганялись, хто скорійш вийде терасою в гору — і сьміх їх дзвінко лунав дорогою.

От стануло товариство вже й на горі, коло самого памятника.

— Ах, як гарно! — покликують панночки, дивлячись на повінь та віддихуючись тим сьвіжим гірским воздухом.

— Дивіть ся, дивіть ся, купальнї зовсїм залило! Страшна повінь! — мовить Вєра.

— А он, Вєра, дивись, човничок пливе,... який хорошенький — і там люде сидять!...

— А чому вже парівцї не ходять? — спитала панна Вєра Лукіяненька.

— Будуть невдовзї ходити! — відповів він, дивлячись у бік задуманий.

— Вєра, Вєра! — кликала товаришка: — Ходїм, сядемо! Щож ми будемо так стояти? Он там можна сїсти, на сходах коло памятника! — Панночки подались від краю гори.

— Владимир сьвятий... — мовила панночка, підійшовши до памятника. — Знаєш Вєра, менї на випускному екзаминї вийшов білєт про Владимира сьвятого, пятий. Я так була рада! Такий легкий, пустий білєт, а я так боялась!... Звичайно, я відповіла все добре, тілько з Рогнїдою трохи попутала. А ти, Вєра, памятаєш добре про Рогнїду?

Вєра здвигнула плечима, усьміхнула ся з невиразною мінкою й промовила:

— Ходїм краще, сядемо он-там, на тій лавцї!

Подались туди до деревяної мальованої лавки, таки близько памятника.

— Monsieur Лукіяненько! — сказала Вєра, умостившись на лавцї: — Хоч тут чималий вітер, але се, здаєть ся, не заваджає вам миловатись крайобразом? — Она лукаво усьміхнулась.

Лукіяненько нїчого не відповів. Стоячи коло стовпа, він з цїкавостю дивив ся перед себе на площадь перед памятником. По нїй ішла Надежда в темній свитинї, обвязана великою чорною хусткою.

От она стала перед памятником і не вважаючи на кілька осіб поблизу, пильно дивить ся на нього, звівши в гору свої поважні очи. Потім она підійшла до краю узгіря, задуманим оком глянула по горах і на Днїпро, далї сїла недалеко на земли склавши руки на колїнах, та дивлячись на широку, водою покриту площу.

Лукіяненько знав, чого прийшла Надежда...

— Одначе, як тут справдї вітряно! — покликнула Вєра. — Ходїмо!

Рушили з лавки, розважившись, що вже час і до дому.

Проходячи за панночками по-при Надежду, Лукіяненько озвав ся до неї. Она дрогнула, потім приязно, тихим усьміхом відповіла єму на привитанє.

— Ви прийшли знов на се місце? — спитав Лукіяненько привітно.

— Прийшла, подивити ся...

— Monsieur Лукіяненько! Щож ви нас проведете, підете з нами? — кликнула Вєра: — Ми ждемо! Виж нас сюди завели!

Лукіяненько, сказавши ще кілька слів з Надеждою й попрощавши ся з нею, дігнав панночок.

— З ким се ви говорили? — спитала єго Вєра: — Се ваша знакома?

— Знакома! — відповів Лукіяненько.

— А знаєте, — продовжала Вєра, оглянувшись, — се, здаєть ся, дївчина з нашого двора, прачка наша!

— А онаж! — допевнив Лукіяненько.

— Так, щож се? Й она прийшла миловатись природою? Ха, ха, ха!... Ха, ха, ха!...

Лукіяненько почув, як ті слова й той сьміх збурили в єго грудях чувство досади. Він хотїв відповісти, але таж сама досада вздержувала єго: — Чи в а р т о відповідати? — подумав він. — Однак по кількох хвилинах свого тяжкого мовчаня, Лукіяненько таки озвав ся:

— Чогож ви думаєте, що п р а ч к а не може миловатись природою? Отже бачите, она прийшла, прийшла сама, і осталась там на горі одна.

Вєра не відповідала нїчого; она розпочала розмову з товаришкою, йдучи з нею під руку. Лукіяненько йшов коло панночок понурий і мовчаливий. Панна Вєра удавала, що не звертає на се уваги, щебетала собі, сьміялась, далї таки вдала ся до панича піддрочуючи:

— Щож се ви, monsieur Лукіяненько, такі негречні? Йдете вкупі й зовсїм не забавляєте нас? Чи то ви так розгнївались за ту мою увагу, що весь час мовчите?

— Та щож говорити?... Тілько м о в у п с у в а т и...

— Як?! — покликнула Вєра.

— Се щось подібне до того, що н е м е ч і т е бісери? — додала товаришка, з образою в голосї.

— Та я не знаю! — почав Лукіяненько. — Свої слова я не вважаю коштовними бісерами, однак не маю їх і за полову, щоби метати їх марно.

— От як! Се однак виходить те саме. Се зухвалість, грубяньство! — кликнула Вєра.

— Не грубяньство, а просто — щиро вимовлена думка! Ви сказали свою, я — свою. Ви сказали про ту дївчину свою думку, повну образи, сказали її в голос, зо сьміхом, не дбаючи навіть про те, що сама та прачка могла чути, а я теж висловляю свою думку, що ви не можете розуміти душі тої прачки і що сперечати ся з вами про се — марна праця! Менї дуже шкода, Вєра Ігнатієвна, що я мушу прийти до такого переконаня. — Однак, щож робити!... Краще спинятись завчасу, щоб не здаватись у ваших очах тілько якимсь посьмішищем з тими своїми думками, чудними для вас... Так! краще побачити правду завчасу, якаб она не була прикра!

— Що таке?... Я нїчого не розумію! — відповіла Вєра.

— Отож власне, що не розумієте, або краще сказати, не хочете розуміти!... А се найгірше! Тут уже нема чого й старатись, власне таки нема чого мову марнувати!

— Як вам до сподоби! — Вєра досадливо здвигнула плечима.

Мовчки ввійшли в свій двір. Лукіяненько холоднаво попрощав ся з панночками й пішов до своєї домівки. Він довго ходив понуро по своїй самотній хатинї, міркуючи: „Нї, з неї не можна сподїватись нїчого доброго!... Не можна!... Она затроєна на віки!“ (Дальше буде.)

Сонети.

I.

Зима гнїтить... Давно вже час
Веснї веселій росцьвітати,
А все мороз ще давить нас
І не пуска з сумної хати.

Зима гнїтить... І де давно
Вже пахнути повинні квіти,
Там снїг лежить, як полотно
І сонце ще й не дума гріти.

Зима гнїтить... Як-би не знав,
Що мусить-же весна ще бути,

Давноб збезсилений упав,
Не перемігши горя й скрути.

II.

Дніпро реве, тремтить підмита круча,
Дніпро реве і плаче і квилить!
Я плачу з їм — сльоза моя пекуча
У хвилї йде, і хвилї солонить.

Дніпро реве й ревтиме, поки віку
І плакати він буде і квилить...
Його журбу я зрозумів велику,
Тії журби не сила задавить.

Ох, то журба за тим життям колишним,
За тим життям, своєю міццю пишним,
Що по-над їм буяло тут колись;

Ох, то журба за сестрами-чайками,
Що тут давно гуляли з козаками
І заплили на вік тепер кудись!...

В. Чайченко.

БѢЛА ПАННА.

(Дальше.)

VIII.

Бѣла панна.

И я побачивъ ѣѣ!...

Але тымъ часомъ богато встигло змѣнити ся на свѣтѣ. Богато встигло рунути мовь въ пропасть, не заколихавши навѣть нѣ дрібку спокійною на око поверхнею житєвого моря; богато встигло народити ся, чого нѣколи й не було на свѣтѣ. Справдилось велике дѣло, якъ называвъ єго Охримъ: народъ по царскому слову ставъ вольнымъ. Воля, за котру вѣками билась Украина и зъ Ляхами и зъ Туркомъ, для котрои колись розірвала на двоє давну Польщу и получилась зъ єдиновѣрною Москвою, стала наконець дѣломъ. И якъ сильна злива обезсиленый вірдъ спеки и спраготы, спаленый степъ, такъ вона підняла, освѣжила и укрѣпила всьо кільче житя, що крылось глибоко-глибоко въ упадаючімъ на силахъ, придавленімъ народѣ.

Всѣхъ подробиць, якъ те все стало ся, я теперь не тямлю. Надто богато лѣтъ, а ще безмѣрно більше вражѣнь лягло вже мѣжь мною а тою хвилею, що ѣѣ бачили мои дитинячі очи. Тому то и стає вона теперь въ моѣй памяти, мовь довгій-довгій весняный празникъ, повный загальныхъ радощѣвъ и щастя. Сама природа неначе радѣла тодѣ зъ народомъ; зъ моєи бодай памяти зовсѣмъ счезла якось зима и осѣнь, мовь-бы въ тімъ роцѣ ихъ и не було зовсѣмъ. Якъ дитина, а до того ще й дуже нервова, я схопивъ тільки самі сильні, загальні вражѣня; длятого я и тямлю тільки ясну погоду природы и щасливі радощѣ народу.

Такъ, всьо докола радѣло! Але въ палатахъ маґнатівъ, въ оселяхъ шляхты коилось щось инше; тамъ не було радости и щастя. Вірдтамъ несло якимсь заколотомъ и тревогою, якоюсь загадочною тайною и грізьбою. Тамъ вірдбувались якісь таємничі зъѣзды, ишли бенкеты, на котрі зъѣздились вірдкись невиданї доси въ краю люде, ишли якісь дивні толки про справы въ Варшавѣ. Шляхта одѣлась въ старосвѣцкі чамарки, шляхтянки стали носити тільки жалобну одѣжь, наче зновъ посвѣдчаючи тымъ свою рідкницю вірдъ народу; навѣть Янкель ставъ якимсь таємничимъ и скрытымъ. Дѣдо все те бачивъ, а вжежь и розумѣвъ, хмуривъ ся и докірливо хитавъ головою:

— Нѣчого не научилась єще тая Варшава! — вѣчно бурмотѣвъ вінъ въ свои довгі вуса, споглядаючи часами на метушню въ замку: — а пора-бы мабуть!? Охъ, пора-бы!

Чого то научити ся пора-бы було Варшавѣ, я не розумѣвъ єще тодѣ; але я гнеть довѣдавъ ся, що значить то оживленє шляхты. Въ тыхъ кругахъ, до котрыхъ я бувъ такъ близько, въ кругахъ народу, такожь ишли свои толки. Тамъ такожь всьо видѣли и по своему знали, що тая шляхта готовить ся бунтуватись противъ народнои волѣ. И грізно морщились брови, хмурні ставали лиця, страшною грізьбою полискували очи. Зірко слѣдѣли вірдтамъ за шляхтою, такъ зірко, що навѣть найлегше зітхненє не перейшло-бы незамѣтно, и ждали зъ натугою... Ждали, що зъ высоты найвысшого на свѣтѣ золотого трону, котрый весь, якъ небо звѣздами, усыпаный миріадами дорогоцѣнныхъ каменѣвъ, — що зъ высоты того трону, обвѣстившого народови волю, роздасть ся вірзванє... нѣ! що вірзванє?!... одно тільки движенє, оденъ тільки намекъ: и... и... и певно „вірдъ Случи до Чорного моря“ счезла-бы навѣть память о „ляхахъ“; курява засыпала-бы тї мѣсця, де стояли гордї замки можныхъ маґнатівъ,... подорожникъ зеленѣвъ-бы на мѣсцяхъ шляхоцкихъ осель... О, добре затямила Украина науку своєи минулости!

— Не хоче намъ царь позволити самымъ усмирити Ляхівъ! — говоривъ менѣ зітхаючи Охримъ. — Видно жаль царскому серцю и Ляхівъ... Всежь таки мабуть и вони єму дѣти!... А мы-бы!...

Охримъ не договорювавъ, тільки очи єму поблискували та тонкі нірздря дрожали... Я и самъ розумѣвъ добре, що зробили „мы-бы“...

А метушня шляхты все росла и росла. Въ костелахъ стали співати нечуваній доси имны, по дорогахъ точились пірдгицкуючи тарадайки то зъ мовчаливыми, задумаными ксьондзами, то зъ молодыми шляхтичами, одягнеными въ старопольску одѣжь; вони старались братати ся зъ ненавидячимъ ихъ народомъ, може бути навѣть щиро въ ту хвилю, але воно имъ цѣлкомъ не удавало ся. Дѣдо хмуривъ ся все сильнѣйше, тымъ більше, що народъ звычайно приходивъ до него по раду, що дѣяти супроти заходівъ шляхты, супроти слухівъ о приготовленяхъ до повстаня въ Варшавѣ и супроти небезпеченьства, грозячого судьбѣ народнои волѣ.

— Охъ, видно прийдесь намъ єще разъ побити Ляхівъ въ Украинѣ! — вырвалось єму, памятаю, якось мимоволѣ пірсля однои зъ бесѣдъ зъ людьми.

Разъ я спавъ уже въ своѣй постели, коли пірдъ рундукъ несподівано пірдкотилась одна зъ такихъ тарадайокъ, а зъ неи выскочивъ нѣкому незнаный молодый шляхтичь и піршовъ до дѣда. Довго вони бесѣдували о чімсь то тихо то голосно, ажь наконець дѣдо ставъ говорити такъ сердито и голосно, що я пробудивъ ся зачудованый... Комната дѣда була обочь моєи спальнѣ.

— Одножь у насъ небо, однажь земля насъ выкормила! — дійшли до мого слуху слова незнакомого, сказаній такимъ голосомъ, наче вінъ переконувавъ о чімсь дѣда.

— Щожь зъ того? — вôдказавъ твердо дѣдо. — Въ однôй водѣ, пане, живуть карась и щука.. Хиба не знаєте?...

— Такъ, нехай буде... Але мабуть мы оба любимо одну и ту саму Украину! — горячивъ ся шляхтичь.

— Любимо, то любимо... Тôлько отъ бѣда, пане, любимо мы рôжно.

— Якъ?! — нѣбы закипѣвъ, нѣбы усмѣхнувъ ся иронично незнакомець.

— А такъ, пане! — зовсѣмъ уже остро вôдповѣвъ панъ. — Спôльного нема у насъ зъ вами... Мы подѣлились єще за часôвъ Рѣчи Посполитои, котру мы таки пôрвали, а пôрвали ѣ тому, бо не могли згодити ся, бо у кождого зъ насъ було щось свого, що ставило насъ одныхъ проти другихъ... Вы любили своє, а мы своє...

— Щожь се таке? Я не розумѣю! Непорозумѣня, чи що? — дивувавъ ся гôсть; а менѣ выдалось, що вôнъ зновъ усмѣхнувъ ся иронично.

— Гарнй непорозумѣня, нѣчого казати! — засмѣявъ ся дѣдо. — Народна Русь и шляхоцка Польща, сежь мабуть огонь и вода, пане... Двомъ рôжнымъ богамъ молились мы зъ вами; отъ що насъ подѣлило! И знайте, пане, що поки такъ стоить справа, не буде мѣжь нами злагоды и спôльности!... Прислухайтесь-но толкамъ народу!... Поки вы будете смотрѣти тыми самыми шляхоцкими очима, вся Русь, весь ѣ народъ...

— Народъ?! — зъ досадою, якъ менѣ зновъ здавалось, перебивъ гôсть. — Народъ — стадо! Хто єму приобѣцяє лѣпше сѣно, за тымъ вôнъ и пôде!...

— Стадо!? — крикнувъ дѣдо. — Оттутъ то и рôжниця мѣжь нами, пане! Для васъ вôнъ тôлько стадо, для мене вôнъ всьо на свѣтѣ! И знаєте щó, пане?... Послухайте моєи рады, жаль менѣ васъ! Не торкайте вы сего стада, охъ, не торкайте!... Киньте свои задумки, котрй въ кôнци погублять васъ!... Слухайте, пане... Колибъ вы тому стаду обѣцяли брилянтову гору вôдъ землѣ до неба, и тодѣ вôнъ буде немовь милости ждати дозволу,... щобъ стерети зъ землѣ навѣть те мѣсце, де стоить Варшава... Отъ воно якъ, пане!...

— Я можу згодити ся тôлько въ тôмъ, що вôнъ такій самъ, выбачте, варваръ теперь, якимъ бувъ тодѣ, коли пôднявъ бунтъ противъ цивілізаціѣ, противъ культуры давнои Польщѣ, — ѣдко вôдказавъ гôсть и не докôнчивъ, бо въ ту саму хвилю несподѣвано появивъ ся я на порозѣ и, прижмуруючи очи вôдъ свѣтла, ставъ зъ зачудованємъ оглядати незнакомого.

— Ты якъ тутъ?! — зъ зачудованємъ спытавъ дѣдо, проковтнувши слово, що готове було вырватись въ вôдповѣдь гостеви.

— Я пробудивъ ся, дѣдусю...

— Виджу... Чогожь тобѣ треба?...

— Нѣчого, дѣдусю... Я такъ...

— Ты чувъ, о чôмъ мы говорили?

— Чувъ, дѣдусю... Я чувъ, якъ ты говоривъ, що народъ хотѣвъ-бы побити Варшаву...

— Ну, а ты якъ думаєшь? — усмѣхнувъ ся дѣдо, котрому все приємно було мене видѣти.

— Я тежь хотѣвъ-бы дѣдусю! — вôдповѣвъ я щиро, дивлячись на усмѣхаючого ся насмѣшливо гостя.

— Ну, а поки-що иди спати!...

Тую пригоду тямлю живо, хочь богато лѣтъ минуло вже зъ того часу, а значѣнє самои розмовы стало менѣ ясне ажь опôсля зъ оповѣдань самого дѣда, коли я ставъ старшимъ. Але я и теперь здаєсь виджу высоку розгнѣвану стать дѣда, готового було крикнути зъ пронiєю: — такъ, доси, пане, тямимо вашу шляхоцку цивілізацію! — и насмѣшливо усмѣхаюче ся лице молодого шляхтича. Я пôшовъ спати, гôсть поѣхавъ; але зъ того часу дѣдови просто житя не стало вôдъ сусѣдного шляхоцтва. Єго цькували всѣмъ, чимъ тôлько могли, мовь найзлѣйшого ворога; єго майже отверто звали гайдамацкою собакою, и не було такои клеветы, що не сыпалась-бы на єго чесну, сиву голову... Дѣдо мовчавъ, лько сильнѣйше хмуривъ ся; за те я терпѣвъ и горявъ ся за него та дѣливъ свôй гнѣвъ зъ Охримомъ, зъ вôзникомъ Панькомъ и зъ другими своими знакомыми та другами. Разъ якось посыпались на дѣда зо всѣхъ сторôнъ грôзьбы: зразу старались выставити єго въ очахъ властей бунтôвщикомъ народу, и се мало-що не удалось було; опôсля стали грозити єму смертію. Тодѣ пôзвавъ вôнъ Панька и велѣвъ вôдточити завѣтну шаблю.

— Вôдточи-но, Паньку, гетьманку!...

Панько вôдточивъ ѣ якъ брытву и, показуючи менѣ чисте, полискуюче вôстре, сказавъ зъ якоюсь гордою хвальбою:

— А у мене, паничу, давно вже є *точеный*...

— Що таке?...

Панько зъ гордостію добувъ спорый нôжь и, наче любуючись нимъ, сказавъ якось задыхуючись:

— Дивѣть, паниченьку!... Охъ, якъ-бы тôлько задумали навѣдатись сюды вражй Ляхи!!... Я по самъ локоть всадивъ-бы єго въ ихъ паньске серце зъ рукою... Такъ всадивъ-бы, паничку,... ахъ, якъ всадивъ-бы!

А у пастуха Охрима давно вже була наладжена тяжка сучковата ломака...

Але и весь той часъ я нѣколи не розстававъ ся зъ своими мрѣями о чудноӥ Бѣлôй Паннѣ, котра по давному якось дивно вязалась въ моӥй уявѣ зъ образомъ дивнои Польки зъ замку, и я такъ само бѣгавъ за нею по гущавинѣ. Мене наче очарувавъ той образъ и тягнувъ до себе якоюсь невидимою, а крѣпкою ниткою; и хочь якъ билось моє серденько зо страху, хочь якъ часомъ блѣднѣли мои щоки: я не мôгъ одолѣти того потягу, я ишовъ за нимъ въ найгустѣйшй лѣснй хащѣ... Здавалось въ самôмъ страху, въ самôй тревозѣ моӥй крыла ся якась чаруюча принада, котра мимо моєи волѣ тягла мене все напередъ и напередъ, и я ишовъ, завмираючи, такъ якъ колись слѣдивъ було въ темнй ночи русалокъ... Богато днѣвъ перелазивъ я вже, богато новыхъ стежокъ продоптавъ я въ гущавинѣ и богато знайшовъ скрытыхъ яругъ, темныхъ печеръ и розсѣлинъ въ лѣсистыхъ скалахъ, де повиннй були здаєсь сидѣти що найбôльшй нездуманй страхи... Але всьо було надармо, вôдъ мене утѣкала чудна панна...

— Ѣй жаль людей, ѣй гôрко вѣщувати имъ лихе горе! — гомонѣли въ моѣмъ серцю слова Охрима, и ще сильнѣйше тягло мене до неи, тягло *пожалувати*, щобы выбавити ѣ вôдъ злого заклятя, выбавити вôдъ вѣчнои муки. Може бути, мене тягло такъ и длятого, що вона все здавалась менѣ подôбною до тои... тои панны, що поцѣлувала мене своими чудными устами и дала бѣлу рожу... Ся мабуть такожь була вся въ бѣлому платю и такожь любила!...

Але разъ тихимъ вечеромъ я лежавъ въ густыхъ хащахъ. Було то о самôмъ заходѣ сонця; лѣсъ одѣвъ ся якимсь стыдливо сумнымъ румянцемъ, зъ котрымъ, филюючи, спорили ясно фіолєтовй тѣни зближаючихъ ся сумеркôвъ. Я лежавъ и смотрѣвъ безъ цѣли въ гору,

нѣ о чôмъ не думаючи, нѣчого не ждучи, та слѣдивъ очима за дымною хмаринкою, що таяла въ палаючôмъ небѣ, якъ таѥ безъ слѣду снѣжинка, занесена случайно до багрового свѣтла комина... Всьо було тихо, всьо вôдпочивало або забиралось до вôдпочинку: тôлько ворона ... закракала... И наразъ я побачивъ!...

Нѣ! Зразу я почувъ тôлько шелестъ за кущами, — тамъ, де виднѣлась зелена полянка, — такій легкій шелестъ, мовь-бы птичка пôдняла ся и заколихала тонкою гилькою, мовь-бы чиєсь легке зôтхненѥ пронесло ся пôдъ зеленою крôвлею галузя, та вôдъ того наразъ задрожало листѥ... Я мимоволѣ повернувъ туды очи, мимоволѣ вдививъ ся скрôзь листѥ и гилѥ — и завмеръ... Завмеръ весь, якъ лежавъ зъ заложеными пôдъ голову руками, зъ пôднятою дыханѥмъ грудію, зъ замовклымъ серцемъ.. Я побачивъ бѣле... бѣле платѥ!...

Такъ! Тамъ за кущами стояла Бѣла Панна, сумна, печальна вѣщунка, рѣзко вызначаючись въ тихо дрожачôмъ вечôрнôмъ сумерку... Багрово-золоте промѣнѥ заходячого сонця продиралось скрôзь гущавину нерухомого лѣса и грало багромъ и золотомъ на складкахъ ѣѣ легкого бѣлого платя, освѣчувало ѣѣ золотистй кучерѣ, обхоплювало всю ѣѣ якоюсь дрожачою филею свѣтла... И вона сама, легка и чарôвна, яснѣла и дрожала, здаѥ ся, разомъ зъ вечôрнымъ сумеркомъ, зъ филею врываючого ся свѣтла... Я не вѣривъ собѣ, а таки въ ту саму хвилю бачивъ ѣѣ; я завмеръ зъ жаху, а таки въ ту саму хвилю смотрѣвъ, смотрѣвъ и смотрѣвъ... Щожь вона вѣщуѥ?! Яке горе и кому? Я боявъ ся рушитись, щобы не сполохати чудного явища...

И чимъ бôльше я дививъ ся, тымъ бôльше мабуть розширялись все мои зѣницѣ, а мôй перелякъ замѣнявъ ся на що разъ бôльшь пекучу непевнôсть. Се явище, ся зачарована Бѣла Панна ударяючо, якъ двѣ каплѣ воды, подôбна була до того мимоволѣ обожаного образу, що давно тремтѣло вôдъ него моѥ серденько, що зъ якоюсь пекучою владою завсѣгды витавъ передо мною и, мовь ядъ грѣха, до котрого я самъ собѣ боявъ ся признатись, защѣплювавъ ся въ моѣй дитинячôй души... Вжежь то и давнѣйше я догадувавъ ся тои подôбности, и давнѣйше вони обѣ вязались въ моѣй уявѣ въ одну цѣлôсть, въ оденъ образъ; але теперь було се живе воплощенѥ, а не подôбнôсть: передо мною справдѣ мабуть стояла чудна Полька... Тй золотй кучерѣ,... очи,... тй брови,... тая пышна грудь, на котрôй дрожить бѣла рожа! Чи се сонъ, чи правда?... Чи се привидъ, чи справдѣ вона,... панна зъ замку, зъ котрою такъ давно вже и такъ палко, хочь и смутно, не знаючи навѣть чому, бажавъ я новои стрѣчи!?... Але чого прийшла вона сюды?... Не мене-жь глядати въ лѣснôй гущавинѣ!... А може... а може.. Невжежь чудна Полька — тôлько привидъ! Невжежь вона сама — Бѣла Панна!?...

Моя непевнôсть въ мигъ розвѣялась, а серце въ ту саму хвилю стислось вôдъ болю и якогось нового, незнаного ще, але тяжкого чутя... Туманъ очарованя счезъ, якъ тôлько у нôгъ дивного явища опинивъ ся той самъ шляхтичь, що въ ночи приѣздивъ до дѣда, що пôсля Янкля бувъ влюбленый въ молоду ґрафиню мовь божевôльный, а те явище не утѣкало вôдъ него... Такъ! То була Полька зъ замку, — не було вже непевности, — а се бувъ вôнь... той шляхтичь!... И я зрозумѣвъ все, и почувъ, якъ розпалились наразъ мои щоки, якъ загорѣли мои очи якимсь негарнымъ огнемъ, а грудь пôдôймалась нерôвно...

Той клячавъ у ѣѣ нôгъ, цѣлувавъ ѣѣ руки и шептавъ ѣй якйсь тихй, нечутнй рѣчи... Вона не вôдôймала рукъ, вона стояла нерухомо, мовчки, чарôвна, бѣла, майже прозора якъ серпанокъ, якъ бѣла весняна хмарка на голубôмъ небѣ, — блѣда и сумна... Тôлько грудь ѣѣ колихалась, тôлько грубй слезы поволи котились по ѣѣ холодныхъ, якъ марморъ, щокахъ...

— И ты пôдешь?!

— Розумѣѥ ся,... мушу! — вôдповѣвъ шляхтичь. — Всѣ идуть, и твôй старшій братъ зъ нами!...

— Знаю! — вырвалось у панны; але те, що вырлось, скорѣйше було подôбне до зôтхненя, нѣжь до слова.

— Ты не хочешь?! Ты все єще не вѣришь въ нашу справу?!...

— Нѣ, не вѣрю! — похитала головою панна.

— Не вѣришь?! Коли за нами Европа?

— Европа! — гôрко вôдказала панна. — Чи той Нѣмець, що зовсѣмъ знѣмчивъ Познань? Чи Австріякъ, що взявъ собѣ нашй найлѣпшй части?... Може вони?!...

— А Франція! Наполєонъ!?

Панна сумовито похитала головою.

— Нѣчого не буде крôмъ бѣды...

— Якъ!? Ты не вѣришь!... Хиба ты не чула, що вôнъ сказавъ маркизови?

— Чула, але я єму не вѣрю...

— Не вѣришь Наполєонови? Чому!?...

— Вôнъ насъ зрадить, якъ тôлько пôлѥ ся кровь; мы для него тôлько шаховй ляльочки въ єго игрѣ зъ Росіѥю... Вôнъ зрадить насъ, якъ зрадивъ своихъ... Вôнъ зрадить, якъ зрадивъ насъ єго дядько...

— Ты говоришь про Великого?...

— Такъ, о нѣмъ говорю... Хиба єму не вѣрили нашй?... Хиба не гинули за него нашй легіоны и въ Испаніи и въ Африцѣ и всюды, куды нѣ носило єго? Хиба мало вже пролилось нашои крови? И щожь выйшло?... Само горе! Нѣ, я не вѣрю Наполєонамъ!.. И нема намъ що числити, на когобъ нѣ було; инакше погубимо самй себе!...

— Ты говоришь не якъ Полька! — гôрко и зъ бôльомъ вôдповѣвъ ѣй шляхтичь.

— Жь бо и не Полька, а Украинка, якъ и ты не Полякъ, а Украинець! Але я, якъ и ты, люблю Польщу; я, якъ и ты, вôссала тую любовь вôдъ колыски и, якъ у тебе, такъ и у мене нема другои матери-ойчизны... Я готова згинути для неи навѣть безъ вѣры, що зъ того выйде яка користь... И я не здержую тебе; я говорю тобѣ сама: иди, коли кажешь, що мусишь... Иди!...

Дальше я не чувъ... Въ моихъ ушахъ щось звенѣло, щось пôдôймалось въ груди гнетучою, томлячою филею... Пара счезла; вона пустилась по лѣснôй стежцѣ и потонула, мовь привидъ, въ сумерку лѣснои гущавины... Тôлько одѣжь зашелестѣла, та захрустѣло пôдъ ногами сухе рѣще... А я все лежавъ и лежавъ, опанованый якоюсь неясною, сумною, а тревожною мыслію... Менѣ якось нѣбы страшно стало, що я держу въ рукахъ чужу тайну, якось було нѣбы стыдно, що я побачивъ те, чого нѣхто не повиненъ бувъ бачити... И разомъ зъ тымъ мене щось палило, рвало, туманило мысли до слезъ, — якесь несвѣдоме, єще незнане, але пекуче чутѥ...

Тайна! Такъ, я держу въ своихъ рукахъ чужу тайну; и, Боже, кôлько воно коштуѥ мене!... И я заховаю ѣѣ, укрыю, хочь се може и зрада своихъ... Я укрыю ѣѣ, якъ укрывъ передъ всѣми той ядъ, що впивъ ся въ мене зъ чарôвныхъ устъ тодѣ... на гребли... горячого-горячого ранка... Може и се зрада; але такъ велѣло

тодѣ чомусь те все, що такъ сильно стучить у мене въ груди... Воно сильнѣйше моєи волѣ!... Я укрыю, я нѣкому не скажу!... Але... але... нехай-бы я стрѣвъ теперь Польку, нехай-бы стрѣвъ ѣѣ саму,... я-бы... я... Я самъ не знаю, що сказали-бы ѣй мои дрожачѣ вôдъ болѣснои, остроѣ муки, побѣлѣлѣ, запеклѣ уста!...

Я плакавъ... (Конець буде.)

Житє-бутє, звычаѣ и обычаѣ гôрского народу.

Зôбравъ въ селѣ Дыдьовѣ Иванъ Кузѣвъ.

(Дальше.)

Звычаѣ и практика забобонна при крестинахъ (кстинахъ).

Коли ся народить дѣтвакъ, то постѣль (лôжко) поліжницї обмазýють свяченовъ кридов, до пóстелѣ вкладýють свячену йорданьску воду, въ одвôрокъ запыхають нôжь и заразъ просять до хы́жі ксьондза, жебы окстив дѣтвака зъ вóды а бабу умолитвавъ; все то робять для того, бо на такій інтересъ приходять розмаиты́ (усякѣ) люде: може прийти баба нечиста (мѣсячна слабôсть), чарôвница, а якъ така въ хижу ся трафить при такôмъ інтересѣ, то дѣтвака, ни приповѣдавши, може струпомъ обсыпати. Жебы полôжницѣ яка нечиста баба ни зашкодила, то якъ ся трафить яка нибудь баба въ хижу, то акушерка заразъ плює въ жменю и тымъ обмазує тваръ полôжницѣ, або плює просто на тваръ полôжницѣ, а єсли того всего не може зробити покрацки (потаємно) передъ бабовъ, то заразъ, якъ баба выйде, злизує полôжницѣ зъ очей. Окщену дѣтину кладуть на стôлъ, на гряды и пôдъ припѣчокъ.

Погрѣбъ. Умерця обмывають, убирають въ бѣле шматє святочне, складýють на гнойницю коло стола и накрывають полотномъ цѣлковито зъ тваревъ. Коли мерця пôдозрѣвають, що є опирь, то кладуть серпъ пôдъ голову, до рота сыплють маку дикого, а ноги звязýють ожиною. Вѣрять, що якъ умерцеви дати 4 кр. пôдъ языкъ, и пакъ зновалъ[1]), якъ ховають выняти и за нихъ купити піякови горѣвки, то перестане пити. Коли умерця ховають до трумны, то дають у трумну тому, що любить курити, файку, а тому що любить горѣвку, трошка въ флященя малéйке горѣвки. Коли мерця уже въ трумну зложили и прикрыли, то сыплють на усѣхъ чотырохъ рогахъ стола сôль, и родина уся умерлого обходить три разы стôлъ навколо за сонцьомъ, и на кождôмъ розѣ и за кождымъ разомъ лижуть языкомъ ту сôль насыпану. — Коли жонѣ умре ґазда, а вна хоче ся ще вôддати, то тогда, якъ вмерлого мають класти до трумны, жона йде на двôръ и перепиває до умерлого три разы. На пр. умерлый называтъ ся Яцко, то єго жона тримає въ руцѣ келишокъ горѣвки и зъ двору черезъ вôкно здоровкає до него такъ: „Яцку дай Боже здоровля!“ три разы; за третимъ разомъ выпиває тую горѣвку. Той звычай перепивати до умерлого мало хто робить, але поєдні нивісти роблять. Коли ся хто повѣсить, то кладуть го въ трумну тваревъ дъ земли. Коли умерлого выносять зъ хижѣ, а є нимъ ґазда, ґаздыня, то отвирають стайню, боище, комору, склепъ (пивницю), худобу выганяють зô стайнѣ, а збôже усяке и булю, порýшують. Коли умерлый є родичь, то сыны ходять безъ шапки, доки дъ земли ни придадуть, стѣны въ хатѣ ни мыють ажь по роцѣ, бабы въ хижи ни прядуть черезъ двѣ недѣлѣ. Де бувъ вмерлець въ роцѣ, то ни здаєсь анѣ колядувати анѣ шандрувати. Якъ є вмерлець въ селѣ, то ни здаєсь анѣ обôрнйкъ въ поле возити, анѣ въ обôрнику робити. Якъ умре опирь, бодай му фай било, то на дворѣ вертепит. Коли мерця вынесуть зъ хижѣ на окíв, то кладуть передъ волы хлѣбъ и дають воламъ н'юхтити, и той хлѣбъ ажь тогда ся піднимат, якъ волы и вôзъ зъ трупомъ перейдуть; такъ до трехъ разôвъ. Матери ни здаєсь йти за трумновъ дѣтвака, а жонѣ за трумновъ ґазды. Коли бесѣдують объ умерлôмъ, то все додають: „бодай ся не приснивъ“. — Коли ся приснить кому умерлый, то заразъ рано иде на грôбъ и тамъ дещо зъ судины лишає: миску, лижку и т. и. Коли ся умерлый приснить, а той, що му ся приснивъ чує що буде слабымъ, або и є слабымъ, то заразъ рано йде хто на грôбъ умерлого, бере цяту глины зъ гробу и дають тую глину слабому пити зъ водою[1]). Поєднѣ придавши дъ земли умерлого, обертають наруби, вікна, двиррі, жебы умерлый не спôзнавъ своєи хижѣ. Въ задушнѣ дни печуть хлѣбъ: „няй Богъ прúйматъ за умерлыми“; — хлѣбъ бôльший для ксьендза: Китя́ — малѣ хлѣбы для жебракôвъ: прóбоги; — гостина погребова зоветь ся: горячúна.

Причины слабости:

Слабôсть наступає:

1) Щось му ся стало зъ ночи.

2) Щось му ся стане зо сну.

3) Має того, бодай му фай было (нечистого).

4) Слабôсть наступає зъ учинкôвъ (хтось му такъ починивъ).

5) Причиною слабости дуже часто є, що „христіянинъ въ щось такого поганого вбрыде.“

6) Вбрыде въ купѣль або постѣль слабого, дôстає слабôсть.

7) Вбрыде въ чары черезъ кого зроблены, дôстає слабôсть.

8) Слабôсть захопивъ зô студени, вѣтру.

8) Вербу стару зрубати, то можь заслабнути, бо тамъ сидить той, бодай му фай было; поєднѣ знають щось, то тымъ ничь не хибить.

Учúнки зъ любви робить ся такі: Нивѣста бере землѣ зъ слѣду любовника, носить пôдъ пахою зъ хлѣбомъ и той хлѣбъ дає ѣсти любовникови; зъѣвши такій хлѣбъ можуть му ся ящѣрки и жабы въ животѣ заплодити.

Чарôвница має велику силу, що може чоловѣка зъ вѣтромъ пустити. Чарôвница може такъ зробити, що христіянинъ буде блудами ходити. Чарôвницѣ мусять на Йирра дôстати дощу, бодай кроплю, бодай двѣ. Якъ чарôвница вôдбере молоко, то жебы назадъ привернути, треба перецѣдити черезъ слюбный пирростінь. — Святый вечірр (Рôздво). — Загальный звычай є: печú на святый вечірр: Кричун. До тѣста даєсь вшитка страва, яку на святый вечірр варять, а на чотыри роги даєсь чеснокъ. На саме Рôздво до-дня обвязують крычунъ прядивомъ; обвязавши йде зъ крычуномъ на Рôздво до дня на воду въ студникъ; якъ выйде на воду мачає крычунъ въ студникъ; якъ вынесе воду, то качає крычунъ по хижи; якъ крычунъ обернесь наруби, то зле, якъ на лице, то добре. Крычунъ стоить до нового

[1]) Зновáль, зновалька = знову = зновъ, гинто = колись = недавно, гинтоваль, гинтовалька = колись-то.

[1]) Въ Лôкти мечуть до гробу ґрейцарѣ, жебы воды не було въ гробѣ.

року на столѣ; на новый рôкъ ранейко йде зноваль зъ крычуномъ на воду; пакъ по снѣданю крають крычунъ и то такъ: выкравуєсь середина, ховатъ ся, а пакъ на яри йде ся въ поле заорювати зъ тымъ. Вôдкравуєсь чотыри роги и то дає ся коровамъ, а решту ѣдять усѣ. — На святый вечірр, якъ повстають рано, то пóєднѝ нивѣсты прядуть въ лѣвый бôкъ, а веретено зъ пряжовъ або запинають надъ дверѣ, або обсновують тыми нитками хижу навколо, и такъ стоить черезъ свята.

Практика забобонна до молока: На святый вечѣръ передъ вечиррьов бере воды въ скопец, выходить на двôръ и гварит надъ водовъ: „Бог Отец, Бог Син, Бог Дух Святий“ (3 разы). „Добрий вечірр зорниці, сестриці, є вас три сестриці — єдна вечірня, друга півночня, трета сьвітова, спустіть манну, густу сметану, сила молока, жовте масло, білий сир.“ Гварит ся „Отче нашь“ и „Богородице Дѣво“, и дає ся коровамъ тую воду пити.

Друга практика забобонна до молока. Тоту мало хто знає, а хто знає, то никому ни скаже. На святый вечѣръ передъ вечиррьов бере ся двѣ топки соли и надъ товъ солевъ зробивши крестъ гварит ся: „Бог Отец, Бог Син, Бог Дух Святий“ (3 разы). Виїхав Святий Йир (Юрій) на зелену гору, на білім кони, в білім убраню, в білі шапцї, тринадцять блаженниць здоїв, тринадцять поплетників молока націдив. Хто-би увидїв, жеби ослїп, хто би повів, жеби внїмів, хто-би учув, жеби оглух. 1) Йде сонце по облаках на своє місточко, на своє гнїздочко, жеби так моїм коровам (имя коровъ) молоко приходило на своє місточко, на своє гнїздочко. 2) Йде місяць по облаках на своє місточко и т. д. 3) Йдут звізди по облаках и т. д. 4) Йдут вівцї до кошари на своє місточко и т. д. 5) Летят ластовки на своє місточко и т. д. Я буду доглядати, буду Пану Богу повідати, би моїм коровам (имя коровы) молоко било під денцьом і під цїдильцьом; чужого ни хочу, своє ни пущу, жеби моїм коровам (имя коровъ) молоко било чистоє, красноє, питоменноє, своє власноє. Гварит 3 разы „Отченашь“, 3 разы „Богородице Дѣво“, єденъ разъ „Вѣрую“; такъ вшитко вôдъ самого початку черезъ 9 разъ треба гварити. Выгваривши то вшитко надъ сôлевъ 9 разъ, закопує ся пакъ єдну топку пôдъ порбгъ, а другу въ пецъ; то стоить такъ ажь до Великоднои суботы. Въ суботу выкопуєсь тотѝ топки и на Великдень святить ся и дає ся потроха коровамъ. Пакъ закопує ся передъ Йиррьом, якъ можна, на 9 дôбъ и дає ся на Йирря коровамъ.

На святый вечѣръ черезъ цѣлый день постять и робятъ роботу, якъ звыкле. Хто прийде зъ убогихъ, тому мусять цїле (конче) щось дати, бодай соли. На вечиррю варять вшитко, що ся родить, найменче 9 стравъ. Передъ вечиррьов вносять до хижѣ снóпы и солому. Молодшѝ розмѣтують солому по хижи, при тôмъ бекають, мекають якъ худоба, ржуть якъ конѣ, блеють и квокають. Передъ вечиррьов клякають вшиткѝ и гварять пацѣрь. Пакъ поєднѝ лижуть вôкна, челюста, стають босовъ ноговъ на желѣзо и засѣдають до стóлу. Старѝ люде, що то знали ниєдно и вотъ усякого, знали запрошувати до вечиррі вшитке сотворѣнє. Робили то такъ: Ґазда отворивъ вôкно и просивъ вшитко, що Богъ сотворивъ. Въ якій спосôбъ просивъ, ни знають уже теперь выбесѣдувати. Засѣвши до столу пють горѣвку и зачинають вечиррю вôдъ чоснику зъ хлѣбомъ, а на кутѣ кôнчать. Якъ ѣдять, то першу лижку кождои стравы мечуть до миски для полажника. (Конецъ буде.)

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

а) Повѣсти.

Опôсля Тетера облягаючи Паволочь захопивъ Шрама у свои руки й повелѣвъ єму середъ обозу вôйскового голову вôдтяти. Того жь року пôдъ осѣнь по приказу Бруховецкого вôдтято голову Сомкови й Васютѣ въ городѣ Борзнѣ. Вôдтакъ оповѣданє про долю Шрама й Сомка кôнчить ся сими словами: „Такъ-то той щирый козарлюга и пôпъ, Иванъ Шрамъ Паволоцькій, и славный рицарь Сомко Переяславській, не врадивши нѣчого супротивъ лихои украинськои долѣ, полягли одъ беззаконного меча шановными головами. Хоть-же вони и полягли головами, хоть и вмерли лютою смертю, да не вмерла, не полягла ихъ слава. Буде ихъ слава славна помѣжь земляками, помѣжь лѣтописами, помѣжь усѣма розумными головами!“ (стор. 412).

Потôмъ слѣдує ще коротке оповѣданє про долю Петра Шраменка. Не довго гаявсь вôнъ у Паволочи, — опинивсь козакъ у Хмарищи. Тутъ довѣдавсь вôнъ, що Кирило Туръ хитрощами вырвавъ Череваня и єго семью зъ рукъ Гвинтовки, котрый сватавъ Лесю за ледащицю Вухаєвича. Туръ завѣзъ Череванѣвъ у Хмарище и вôдтакъ зъ побратимомъ Богданомъ чкурнувъ у Чорну Гору. А Петро оставсь у Череваня, якъ у своєи семьѣ. Череванъ ставъ єму теперь за батька, а Череваниха за матѣрь. Зождавши пôвъ-року, чи що, почали думати й про весѣлє. На весну станувъ Петро зъ Лесею въ парѣ.

„Чорна Рада“ є неначе историчный романъ, названый авторомъ „хроникою“ за-для того, що нема въ нѣмъ головного богатыря, около котрого ґруповали-бъ ся важнѣйшѝ дѣячѣ. Хоча бо Паволоцкій пôпъ-полковникъ Чепурный[1]) котрого Кулѣшь назвавъ Шрамомъ, на першій поглядъ має заняти въ сѣй хроницѣ перше мѣсце, то уступає вôнъ передъ гетьманомъ Сомкомъ на задній плянъ картины историчнои, а вôдтакъ въ оповѣданю нема орґаничнои цѣлости, яка має проявлятись у справдѣшнѣмъ романѣ историчнôмъ.

Въ епильоґу до россійского тексту „Чорнои Рады“ сказавъ авторъ, що хотѣвъ зъобразити дѣйстну бувальщину, и що про-те єго твôръ не є романомъ, але хроникою въ драматичнôмъ выложеню[2]). А вже-жь Михайло Максимовичь, оцѣняючи сю хронику доказавъ наглядно, що Кулѣшь промахнувъ ся въ де-чôмъ противъ историчнои правды, хочь вôнъ въ тôмъ епильоґу напосѣвъ ся зъ докоромъ на Миколу Гоголя зъ-за того, мовьто-бъ авторъ „Тараса Бульбы“ розминувъ ся зъ историчною та етноґрафичною правдою, зладивши твôръ „*эффектный, потѣшающій воображеніе, но мало объясняющій народную жизнь*“[3]). Максимовичь закинувъ Кулѣшеви такожь тее, що вôнъ не-въ-мѣру высоко цѣнувавъ „Чорну Раду“, супроти котрои повѣсти Гоголя по єго думцѣ не мáли великои стôйности литературнои. Ба, авторъ „Чорнои Рады“ заявивъ въ епильоґу, що пишучи сю хро-

[1]) Мих. Максимовичь пише, що той Паволоцкій пôпъ-полковникъ звавъ ся Иваномъ Поповичемъ. („Собраніе сочиненій“. Томъ I. Кіевъ, 1876., въ статьи „Объ историческомъ романѣ г. Кулиша „Черная Рада“; стор. 520.)

[2]) „Русская Бесѣда“ 1858. г., кн. I., стор. 145.

[3]) „Собраніе сочиненій М. А. Максимовича“. Томъ I., стор. 516

нику намагавъ утворити окрему литературу украиньску, неначе-бъ-то Котляревскій, Гулакъ-Артемовскій, Квѣтка не протоптали ему стежки до святынѣ тои словесности[1]).

А вже-жь по нашôй думцѣ змѣстъ „Чорнои Рады“ не дасть ся погодити зъ отъ-сими словами Кулѣша, высказаными въ тôмъ епильоґу: „*Я желалъ выставить во всей выразительности олицетворенной исторіи причины политическаго ничтожества Малороссіи, и каждому колеблющемуся уму доказать, не диссертаціей, а художественнымъ воспроизведеніемъ забытой и искаженной въ нашихъ понятіяхъ старины, нравственную необходимость слiянія въ одно государство южнаго русскаго племени съ сѣвернымъ*“[2]). — Всякій, хто уважно прочитає „Чорну Раду“, зможе дôзнатись, що тутъ зъобразивъ Кулѣшь идеальну вдачу гетьмана Сомка, котрый бажавъ, щобъ оба береги Днѣпровй приклонились пôдъ одну булаву, та щобъ и мѣщане, и посполитй й козаки стояли за своє право. И справдѣ, пишучи „Чорну Раду“ туживъ Кулѣшь за часами давнои, славнои козачины, и не мôгъ про-те бажати, щобъ она похилилась пôдъ кормигу Москвы. Чорными красками зъобразивъ вôнъ по заслузѣ характеръ Бруховецкого, та й вôдносивъ ся неприязно до Запорожцѣвъ, хоча въ однôмъ мѣсци свого твору озвавъ ся отъсими прихильными словами про лицарскй змагання тыхъ чуприндирѣвъ: „Добрй молодцѣ багато инколи дѣяли людямъ шкоды по Вкраинѣ, да, мимо того, якось припадали до душѣ всякому... Чимъ-же то, чимъ тіи Запорожцѣ такъ припадали до душѣ всякому? — Може тымъ, що Запорожжє испоконъ вѣку було серцемъ украинськимъ, що на Запорожжѣ воля нѣколи не вмирала, давнй звычаѣ нѣколи не забувались, козацькй предковѣчнй пѣснѣ до послѣду дней не замовкали, и було те Запорожжє якъ у горнѣ искра: якій хочь, такій и розбдми зъ неи огонь“... (стор. 87—88).

По нашôй думцѣ „Чорна Рада“ має чи-малу стôйнôсть литературну тымъ, що є вѣрнымъ образомъ народного побуту на Украинѣ въ другôй половинѣ XVII. вѣку. Авторъ змалювавъ тутъ кôлька гарныхъ картинъ етноґрафичныхъ и оквѣтчавъ ихъ чудовыми незабудьками зъ рôднои ливады, се-бъ-то прикрасивъ ихъ живыми барвами простонароднои поезіѣ. Однако въ тôмъ образѣ є тая хиба, що въ ґрупованю историчныхъ дѣячѣвъ нема вôдповѣднои перспективы. Трохи-не всѣ важнѣйшй дѣєвй особы стоять на першôмъ плянѣ: Шрамъ, Сомко, Черевань, Бруховецкій, Кирило Туръ суть у хроницѣ рôвно важными дѣячами, а вôдтакъ козаки-кармазины, Запорожцѣ-чуприндирѣ и мѣщане-личаки заявляють у своѣмъ змаганю таке завзятє, що своимъ натовпомъ неначе спыхають изъ сцены тй перворядній особы. Опроче Шрамъ являє ся не-въ-мѣру хмурымъ и сумовитымъ, що мовь Єремія плаче-рыдає на руинѣ батькôвщины, мѣжь-тымъ коли єго сынъ Петро є героємъ романтичнымъ, що въ тыхъ злидняхъ народныхъ думавъ лишь про любощѣ до гарнои Лесѣ. А вже-жь Леся здає ся бути характеромъ неяснымъ тôлько зъ-першого погляду. Коли-жь сей дѣвчинѣ близше присмотримо ся, то зможемо дôзнатись, що авторъ поставивъ єѣ въ тѣни зъ намѣромъ. Украиньска бо дѣвчина, а вôдтакъ и жôнка не могла въ тыхъ часахъ розвинути ширшои дѣяльности, и, сидячи тихо дома, мусѣла стояти неначе въ тѣни[3]).

Найбôльше подобає ся характеристика „юродивого“ Запорожця Кирила Тура, котрый супроти идеалиста гетьмана Сомка являє ся типомъ реальнымъ. Зъ реальною правдою змалювавъ авторъ такожь старого Запорожця „батька“ Пугача и хитрого перевертня Бруховецкого. Вôдтакъ оригинальнымъ типомъ уважає ся Черевань. По замѣтцѣ Костомарова є се Украинець доброго серця, що проявляє чесній змаганя душѣ, але не має ясного ума й щирои волѣ. Хоча рве ся вôнъ до народныхъ дѣлъ, однако швидко холоне горячій порывъ єго душѣ. Вôнъ готовъ на саможертву та радъ-бы ити въ гуртѣ за другими, однако въ такôмъ починѣ нема въ него самовѣжѣ. Опроче се веселый панъ-козакъ, що входить смѣхуномъ въ драму житя[1]). Въ кôнци пригадуємо, що Божій Чоловѣкъ є кобзарь вельми симпатичный. Хочь вôнъ слѣпый, але „ясенъ на виду, мовь душа єго жила не на земли“ (стор. 33). Видно, що Кулѣшь, пишучи „Чорну Раду“, не вважавъ ще кобзарѣвъ пяницями й фанатиками.

Подаючи поглядъ на литературну стôйнôсть „Чорнои Рады“ не можемо поминути отъ-сеи важнои замѣтки Н. Петрова: „*Черная Рада*“ — *это лучшее литературное произведеніе Кулиша на малорусскомъ языкѣ, отличающееся сравнительною широтою и глубиною воззрѣнія, такъ какъ оно, составляя плодъ многолѣтнихъ трудовъ автора, принимало во вниманіе не только архивные исторические документы, но и устныя южнорусскія народныя произведенія, преимущественно историческаго характера, и основывалось на нихъ*“[2]).

Въ тôмъ-же (1857) роцѣ надруковавъ Кулѣшь въ „Запискахъ о южной Руси“ идилю „Орися“ (II, стор. 197—208)[3]). Написавъ же вôнъ єѣ 1844. р. въ Ходорковѣ, живучи въ польского етноґрафа Константина Свидзиньского, коли прочитавъ шесту пѣсню Гомеровои Одиссеѣ. И зъумѣвъ Кулѣшь досыть вдатно наслѣдувати Гомера въ зъображеню того щасливого побуту патріярхального, коли люде жили ще ладомъ природнымъ. И справдѣ, Орися, дочка сотника Таволги, то неначе Гомерова Навсикая, дочка Алькиноя, короля Феакôвъ, котра зô своими дѣвчатами поѣхала до воды, прати своє платє и тамъ зустрѣлась зъ богорôвнымъ Одиссеємъ. Поѣхала й Орися зъ дѣвчатами до рѣчки, що єѣ зовуть Трубайломъ, та й стала зъ ними прати сорочки, шитй ручники, настôльники и всяке добро. Ажь ось побачила она на Туровôй Кручи князя на сивому кони, — се бувъ Миргородскій Осауленко, що опôсля й оженивъ ся зъ Орисею. Въ сѣй идили важнымъ є народный переказъ про Переяславского князя, котрый живъ ще до татарского лихолѣтя. Вôнъ побачивъ разъ на польованю турôвъ зъ золотыми рогами, тôлько-жь не дивувавъ ся вôнъ на ихъ золотй роги, а дивувавъ ся, що при нихъ стояла дѣвчина така, що всю пущу освѣтила красою. Коли-жь тая дѣвчина не хотѣла бути жоною князя, то вôнъ розсердивъ ся и почавъ зъ лука стрѣляти золоторогихъ турôвъ. Сунулись тіи туры въ пущу, такъ и вываляли дерева, а князь за ними пускавъ стрѣлку за

[1]) ibid., стор. 515.

[2]) „Русская Бесѣда“ 1858. г., кн. I., стор. 145.

[3]) Порôвн. основну оцѣнку „Чорнои Рады“, яку подавъ Костомарôвъ въ „Библіотецѣ для чтенія“, 1857. г., т. 146; кн. II.

[1]) ibid. — Годить ся тутъ спôмнути, що мѣжь дѣячами, стоячими на дальшôмъ плянѣ историчного образа поставляє Кулѣшь такожь двохъ сотникôвъ, Бѣлозерця й Гордѣя Костомару (стор. 299—303; 320—324). Авторъ натякнувъ тутъ на стародавный рôдъ обохъ своихъ приятелѣвъ, Василя Бѣлозерского й Миколы Костомарова. (Порôвн. „Очерки исторіи укр. литературы XIX. ст.“ — Н. И. Петрова, стор. 291., замѣт.)

[2]) „Очерки...“, стор. 292.

[3]) Идилю „Орися“ надруковано такожь окремо въ Петербурзѣ 1861. и въ Кіевѣ 1882. р.

стрѣлкою. Прибѣгли они надъ Трубайло — надъ высоку кручу, и всѣ шубовсть у воду. По словамъ народного переказу и доси лежать тѝ туры камѣнями въ водѣ, а князь блукає до сего часу по пущи и нѣякъ не може найти свого Переяслава, — прокляла єго дѣвчина[1]).

Крѝмъ сеи идилѣ написавъ Кулѣшь ще другу идилю п. з. „Дѣвоче серце“[2]). Героинею въ сѣмъ творѣ є бѣдна дѣвчина Оленка, щó полюбила Ивана, одинчика вдовы Катрѣ Загѝрнои. Коли-жь Ивана взяли въ рекруты, то Оленку зустрѣли въ наймахъ добрѝ люде, щó жили въ тѝмъ городѣ, де Иванъ ставъ служити салдатомъ, и на Украину завитали лишь на короткій часъ. Тѝ добродѣѣ звались панъ Иванъ и панѣ Ганна, — сказано, таке панство, щó выйшли зъ люду и любили незрячихъ своихъ братóвъ-козакóвъ. Побачили они наймичку въ козака молоденьку, моторну й трудящу, розпытались, що она за людина, а коли довѣдались, що се дитина отецька, то взяли єѣ зъ собою до дѣтей за няньку. Такъ отже жила Оленка въ тѝмъ городѣ, де Иванъ стоявъ изъ своимъ полкомъ. Небавомъ закликали єго тѝ паны до себе въ хату, изъ-за чого щасливѝ молодята гостювали въ нихъ мовь у батька й матери. Заразъ почала єѣ панѣ Ганна письма вчити, и сама здивувалась, щó-то за понятлива дѣвчина та Оленка. Але-жь Иванъ пѝшовъ зъ полкомъ зновъ дальше, а Оленка припала тымъ часомъ до книжокъ и стала читати Кобзаря Шевченкового. Перегодя полюбила она молодого, гарного пана-козака, брата панѣ Ганны, щó звавъ ся Павло Пѝддубень. Оленка стала дружиною Павла, котрый бажавъ жити зъ нею щасливо въ дѣдовѝмъ хуторѣ на Украинѣ, а поки-що повѣзъ єѣ геть далеко, щобъ побачити свѣта. А бѣдолашный Иванъ тымъ часомъ прямує до столицѣ. Прийшовъ, розпытавъ ся пана Ивана; „Де моя Оленка“, запытавъ салдатъ. — „Умерла!“ отъ-що мусѣли сказати безталанному москалеви, бо й справдѣ она для него вмерла. Поблѣдъ Иванъ, затрусивъ ся, поникъ до землѣ, якъ пѝдкошена папороть, засумувавъ тяжко; въ лазаретѣ зъ-мѣсяць пролежавъ, а потѝмъ и не ходивъ бѝльшь до пана Ивана, та не пытавъ про Оленку. Москалемъ вѝнъ одинокимъ вѣкъ звѣкувавъ, мовь той дубъ суховерхій.

Сю идилю написавъ Кулѣшь складомъ поетичнымъ, и крѝмъ того намагавъ прикрасити єѣ всѣлякими фигурами реторичными, особливо-жь довгими апострофами до гарнои Оленки. Тому-то въ читаню не може той твѝръ подобатись, по-за-якъ цвѣтиста фразеольогія затемнює просту дѣю неприродноі идилѣ. Кулѣшь хотѣвъ показати хосенъ просвѣты для простого люду и не стямивъ ся, якъ Оленка изъ сердешнои сѣльскои дѣвчины сталась романтичною героинею зъ вдачою солодкаво-поетичною.

Лучшимъ є „бабусине оповѣданє“ п. з. „Гордовита пара“[3]). Се чисто-украиньскій твѝръ литературный, щó подекуды нагадує способѝ оповѣданя Марка Вовчка. Ось и короткій змѣстъ сего оповѣданя: У Ковбанихи була дочка Маруся, — краса на всю Украину. Старый Ковбаня колись отаманувавъ въ Сѣчи и придбавъ собѣ великого майна, тому-то горда Маруся и въ будень бувало носить дукачѣ; — стане проти сонця, — королѣвна, та й годѣ! Козаки-воѣвники боялись до неи залицятись, не-то щобъ хто поважився до неи жартувати. Ажь ось пѝшла чутка по-мѣжь дѣвчатами, що любить ся Маруся зъ Прохоромъ Осауленкомъ. А Прохоръ бувъ козакъ не зъ величныхъ: щира душа та й годѣ! Та ба! сей козакъ горне ся до вбогои сироты, Оринки Лободѝвны. Єму бо здавалось, що Маруся нимъ гордує, що она зъ милости тѝлько до него нахиляє ся. Про-те засумувавъ ся тяжко и трохи самъ собѣ смерти не заподѣявъ, а далѣ прихиливъ ся до тои сироты Орины. — Трохи перегодя ставъ залицятись до Марусѣ старый сотникъ Байдакъ, але дѣвчина єму вѝдказала. Коли-жь Орина Лободѝвна збирала дѣвичь-вечѝръ и хустки за Прохора Осауленка подавала, то Маруся хотѣла весѣлє весѣлємъ заломити, мѣсяця сонцемъ загасити! Въ церквѣ вѣнчають ся двѣ парѣ разомъ: Маруся Ковбанѝвна зъ сотникомъ Байдакомъ и Орина Лободѝвна зъ Прохоромъ Осауленкомъ. По весѣлю стара Ковбаниха выбралась до зятя. Та отъ, не мивули й двѣ недѣлѣ, якъ Маруся збожеволѣла. На голову поклала собѣ вѣнокъ изъ сухихъ василькóвъ та чорнобрѝвцѣвъ и побѣгла до Осауленковои хаты. Прохоръ наче ждавъ єѣ: выйшовъ на зустрѣчь,— побачивъ и зарыдавъ, якъ мала дитина. Люде обступили божевѝльну Марусю, а она просить ихъ на весѣлє, кланяє ся... На самого Наума идуть селяне черезъ греблю до церкви, ажь дивлять ся — на водѣ плаває Осауленкова шапка. Дивують ся люде й жахають ся: щось оно не добро вѣщує. Коли-жь кликнули дѣвчата: „Гляньте, гляньте! вѣнокъ зъ сухихъ василькóвъ та чорнобрѝвцѣвъ!“ Справдѣ де взявъ ся, выплывъ изъ-за осоки такій само вѣнокъ, якъ бувъ на молодѝй сотничцѣ... Закинули невѝдъ, вытягли потопельникóвъ у парѣ. Обнявшись они въ водѣ лежали...

Въ повѣсти „Мартинъ Гакъ“[1]) познакомлює насъ авторъ зъ одною подѣєю зъ часóвъ колѣѣвщины. Въ паньскѝмъ дворѣ надъ Росавою живъ ловчій Мартинъ Гакъ. Товаришивъ вѝнъ изъ людьми вбогими, и за вбогихъ людей неначе за родичѣвъ уступавъ ся, а окомону та й самымъ панамъ у правдѣ не змовчавъ. Тому-то не злюбили єго паны и прогнали зъ двору. Осѣвъ вѝнъ край села у вбогого чоловѣка: всю зиму бувало товче въ макóтрѣ просо, бо на ступу бѣдолаха-хозяинъ не спромóгъ ся. Вóдтакъ було косить по людяхъ, за плугомъ ходить, жне: отъ и весь єго заробóтокъ. Жаль стало панамъ, що такій жвавый юнакъ марне свóй вѣкъ тратить: взяли єго зновъ у двóръ ловчимъ, але правда выпхала єго зновъ изъ паньского двору и вóдтакъ ставъ вѝнъ опять товкти просо въ макóтрѣ. Незабаромъ пѝшовъ жити въ манастырь, а не найшовши тутъ правды, опинивъ ся въ гайдамацтвѣ и трохи перегодя ставъ отаманомъ ватаги гайдамацкои. Сей отаманъ думавъ приспѣшити волю селянамъ, та мабуть чи не запрягъ ихъ въ гóршу кормигу. Ледве-жь розпочалось крóваве дѣло гайдамакъ, то вѝнъ заразъ постерѣгъ, що нема въ йому Божои правды. Побачивши отже, що лихо въ гайдамацтвѣ, почавъ Мартинъ декого изъ свого куреня на иншу сторону звертати, и ось сорокъ гайдамакъ готовѝ були вóдрóзнитись вóдъ розбишакóвъ, абы тóлько паны приняли ихъ въ якій замочокъ. Такъ отже „сѣчовѝ гостѣ“ пѝдъ проводомъ Мартина Гака крутились попередъ паньского двору, але до ворóтъ не

[1]) Идилю „Орися“ переложивъ проф. Петро Левицкій вельми вдатно на нѣмецку мову. Сей перекладъ надруковано 1883. р. въ Вѣденьскѝй литературнѝй часописи „Oesterreichische Rundschau“.

[2]) Идилю „Дѣвоче серце“ надруковано навперед у Львóвскихъ „Вечерницяхъ“ 1862. р., число 39—42. Окремо напечатано сю идилю 1876. р. въ Кіевѣ.

[3]) „Основа“, 1861; ноябрь и декабрь; стор. 49–56[4].

[1]) „Мета“, литературно-политичній вістникъ. Томъ I. Львівъ, 1863; стор. 35—44.

приступали. Мѣжь-тымъ коли Залѣзнякъ и Гонта нападали на людей заможныхъ, думавъ Мартинъ боронити всю Корсунщину вôдъ гольтяпакъ. Та отъ про сю задуману зраду дôзнавъ ся одинъ старый гайдамака и вбивъ свого отамана.

Важнѣйшимъ бувъ бы историчный романъ початку XVII. вѣку п. з. „Браты“, коли-бъ авторъ бувъ єго докôнчивъ. У Львôвскôй „Метѣ“ надруковано лишь двѣ главы сего роману[1]), а зъ завязки историчнои дѣ можно догадуватись, що всѣхъ главъ було-бъ кôльканацять, якъ бы оповѣданє доведено до кôнця. Въ надрукованôй частинѣ довѣдуємо ся дещо про долю одного „брата“, Харла Доженн-Каторгу, щó бувъ сыномъ Прокла Прокловича, старосвѣтского дѣдича на Сѣверщинѣ[2]). За-молоду втѣкъ Харло зъ братомъ зъ батькôвского дому, не взявши у вôтця благословеня, вôдтакъ служивъ вôнъ джурою у найславнѣйшого козарлюги Самôйла Кôшки; потôмъ огласивъ єго Кôшка братчикомъ, а якъ попавсь сей отаманъ въ турецку неволю, то козаки вкрыли Харла шапками и вôддали єму въ руку отаманьскій пѣрначь. Не разъ бувавъ вôнъ морскимъ гетьманомъ и добре вганявъ по морю за турецкими суднами-каторгами, щó гребцями на нихъ були христіяне невольники. Богато каторгъ наздогнавъ вôнъ, багато козакôвъ и всякихъ Христіянъ вызволивъ зъ неволѣ: все-то дошукувавсь мѣжь ними Самôйла Кôшки[3]). За се прозвали єго козаки Доженн-Каторгою, и не було въ Сѣчи лицаря надъ него. Ажь ось и самъ попавсь вôнъ у неволю турецку. Двацять рокôвъ не знали козаки, де вôнъ пробуває, коли ось зъ-нечевя вôнъ неначе вродивсь посередъ козакôвъ, мовь зъ того свѣту вернувъ ся. До него приблудивсь у дорозѣ втѣкачь изъ далекои московскои землѣ, щó козаки прозвали мѣжь себе Припутнемъ, а имя єму було Митрикъ[4]). Той-то Митрикъ ставъ сѣчовикамъ голосити, що московскій царь Иванъ Мучитель (Грозный) бувъ єму рôднымъ батькомъ, и вôдтакъ Запорожцѣ говорили, що поможуть єму убрати Москву въ шоры, лучше вôдъ самого Бориса Годунова[5]). Опôсля выринувъ Митрикъ изъ низового Лугу мѣжь ляцкими панами и заколотивъ зъ ними всею Сѣверщиною. Харло Доженн-Каторга ишовъ вôдтакъ изъ сѣчовиками шарпати Москву и въ походѣ своѣмъ зайшовъ ажь у Сѣверщину. Ажь ось дôзнавъ ся вôнъ, що недалеко й єго батькôвщина. Тогдѣ спôмнувъ вôнъ свого брата Володарика, котрого кинула доля середъ ляцкого паньства. Той-то Володарикъ увôйшовъ у велику ласку въ короля и панувавъ надъ пятьма староствами въ Польщи.

Шкода велика, що саме въ сѣмъ завязку кôнчить ся сей романъ. Исторія тыхъ двохъ братôвъ була-бъ важною илюстрацією боротьбы мѣжь принципомъ польского паньства и народного демократичного змаганя на Украинѣ, и вказала-бъ на глубокй раны, якй заподѣяли рôднôй батькôвщинѣ легкодухи-перевертнѣ.

[1]) ibid. Томъ II., стор. 21—45.

[2]) Столѣтній, вельми поважаный Прокло Прокловичь є такожь одною зъ дѣевыхъ осôбъ въ Кулѣшевôй россійскôй повѣсти „Алексѣй Однорогъ“. Въ сѣй повѣсти згадує ся про трьохъ єго сынôвъ, котрй покинули батькôвщину и полинули икъ Днѣпрови „на службу христіянству“.

[3]) Въ народнôй думѣ про Самôйла Кôшку сказано, що сей кошовый гетьмянъ запорозкій бувъ въ неволи турецкôй 54 роки.

[4]) Митрикъ, се-бъ-то Дмитро Самозванець, бувъ опôсля царемъ московскимъ (1603—1606. р.).

[5]) Борисъ Годуновъ бувъ царемъ московскимъ вôдъ 1598. до 1605. р. Попереду управлявъ вôнъ державою вôдъ р. 1584. въ имени царя Федора I., сына Ивана Грозного.

Въ повѣстяхъ Кулѣшевыхъ добачаємо по-найбôльше аристократичну вдачу писателя, щó выйшовъ изъ паньского роду гордовитыхъ козакôвъ-кармазинôвъ и рѣдко коли обертавъ ся въ кругахъ людей посполитыхъ. Тому-то не дивно, що тôлько въ однôй повѣсти „Потомки украинського гайдамацтва“ заявивъ Кулѣшь щирый наклôнъ до простого люду, занапащеного тяжкими злиднями на рôднôй земли[1]). Въ сѣмъ оповѣданю вельми важнымъ є „переднє слово“, въ котрôмъ авторъ выголошує такй думки, якй діяметрально суть противнй до гадокъ въ „Крашанцѣ“ про суспôльно-національне питанє на Украинѣ. Ось и деякй зразки сего переднього слова: „На лѣвому Днѣпровому боцѣ, у гетьманщинѣ, Самôйловичь, Мазепа и иншй гетьманы, потоваришивши зъ столечними дуками, попускали имъ попускъ у всякихъ кривдахъ, та й самй за ихъ приводомъ налягали на простолюддє. Втѣкали селяне купами зъ лѣвого боку Днѣпра на правый. Якъ залюднивъ ся-жь правый бôкъ, ляцькй паны почали зновъ орудувати своими селами по-давньому. Люде переказували про панську неправду на Запорожжє. Запорожцѣ, живучи на Днѣпровому Низу, далеко вôдъ гетьманськои и ляцькои силы, вважали себе по-давньому вольнымъ народомъ, давали притулокъ утѣкачамъ зъ Украины и добре мстились надъ ляцькимъ панствомъ. Мало не-що весны выходали въ ляцьку Вкраину купы козацтва, затягали до себе селянъ, и, звучись гайдамаками, пустошили панськй добра огнемъ и мечемъ. Такъ велось поти, поки цариця Катерина несподѣвано наслала на Сѣчь своє вôйсько и зневолила Запорожцѣвъ розтектись, куды хто втрапивъ“...[2])

Въ оповѣданю „Потомки украинського гайдамацтва“ розказує сынъ покôйного Крутоярôвского пана (нѣбы-то авторъ самъ) про щербату долю Якова Дундученка. Старый рыбалка Харко Дундукъ боронивъ сынови Якову женитись зъ Настею, щó зросла въ єго хатѣ сиротою. Вôнъ бажавъ, щобъ Якôвъ узявъ отецьку дитину хочь зъ двома парами волôвъ; вôдтакъ хотѣвъ купити земельку въ сусѣднього шляхтича, щобъ стала на весь вѣкъ и сынови и єго дѣтямъ. Коли-жь Настя довѣдалась про теє, щó Харко Дундукъ сказавъ Якову, то подякувала своимъ добродѣямъ за хлѣбъ-сôль и пôшла въ наймички. Такожь Якôвъ ставъ служити вôзникомъ почтарскимъ; вôдтакъ що-дня бачивъ ся вôнъ зъ Настею при криниці, ѣдучи біля хутôрця, щó приникъ до степового озера, але годѣ було єму одружитись зъ любою дѣвчиною, бо старому забаглось, щобъ у судженои Якова були волы, коровы... Якъ же дôзнавъ ся про се той молодый Крутоярôвскій панъ, то задумавъ помогти бѣдолашному Якову: поплывъ човномъ до старого рыбалки и довѣдавъ ся вôдъ старои Дундучихи, що она ходить по горахъ, щобъ дивитись на той шляхъ, де ѣздить єи сынъ вôдъ стацiє до стацiє. Але-жь Дундукъ не заявлявъ туги за сыномъ. Та отъ, сказавъ єму той панъ: „Найми минѣ твого Якова на три роки, — у яку роботу, се вже буде моє зъ нимъ дѣло. Черезъ три роки мати-ме вôнъ двѣ парѣ добрыхъ волôвъ та ще й ту земельку, щó продає шляхтичь“. — Почувши сй слова старый Дундукъ

[1]) Повѣсть „Потомки заднѣпровскихъ гайдамакъ“ надруковано по-россійски въ четвертôмъ томѣ збôрника повѣстей Кулѣшевыхъ (С.-Петербургъ, 1860) стор. 251—323. Украиньску-жь повѣсть Кулѣшеву п. з. „Потомки украиньского гайдамацтва“ напечатано у Львôвскôй „Правдѣ“ 1868. р., число 1—4.

[2]) ibid., число 1., стор. 1.

нѣ зрадѣвъ, нѣ здивувавсь, та сказавъ байдужно: „Добре, нехай буде по-вашому!“ Незабаромъ принявъ батько свого сына не-злымъ словомъ и вôдтакъ було все гараздъ. Добре служивъ панови Якôвъ три роки, а потôмъ гараздъ собѣ господарювавъ. Ба, старый Дундукъ подобавъ собѣ того пана, хочь попереду на него й на всѣхъ панôвъ дививъ ся бѣсомъ.

Коли-жь Кулѣшь трохи-не у всѣхъ повѣстяхъ своихъ корыстувавъ ся переказами людовыми, то не диво, що въ ось-тôмъ оповѣданю навѣвъ вôнъ довшу легенду про козака Байду, — того самого, що висѣвъ ребромъ на гаку въ Царьгородѣ. Говорили старѣ Запорожцѣ, що иногдѣ выринавъ Байда изъ Днѣпровои воды у червоному жупанѣ и оповѣдавъ де-кому про тее, що дѣялось по зруйнованю Сѣчи. „Она“, мовлявъ, „теперь пôдъ водою, и стережуть єѣ такѣ козарлюги, якъ вôнъ (се-бъ то козакъ Байда), якъ Сомко Мушкетъ, Морозенко й иншѣ лицарѣ-невмираки. Усѣ добрѣ козаки, всѣ тамъ зôбрались до купы, обступили кругомъ свою скарбницю та й гуторять про старовину, а часомъ заведуть пѣсню таку, що весь Днѣпро заколыше ся“...[1]) Той-то Байда дававъ иногдѣ скарбу и деякому потомкови тыхъ Запорожцѣвъ; ось примѣромъ давъ грошѣ Харкови Дундукови, котрый бажавъ оженитись зъ Марусею, теперѣшньою своєю жоною, та не мôгъ приступити до богатого и гордого єи батька изъ-за своєи бѣдности. Отже Запорожець Байда вынявъ жменю червôнцѣвъ и давъ ихъ Харкови. Той брязнувъ сими червôнцями, а батько заразъ вôддавъ за него Марусю. Але-жь на весѣлю Харка явивъ ся Байда и сказавъ єму: „Жôнка, такъ тому й бути, нехай зостанецця тобѣ, а грошѣ верни минѣ заразъ!“ И отъ, Харко вынѣсъ изъ коморы всѣ до останнього червôнця и вôддавъ Запорожцеви, котрый сѣвъ на коня и кинувсь у пѣнявѣ хвилѣ Днѣпровѣ.

Отъ и поглядъ на важнѣйшѣ повѣсти Кулѣшевѣ, писанѣ мовою украинськоюю. Меншои ваги є оповѣданє „Про злодѣя у селѣ Гакôвници“[2]) и „споминка старого дѣда“ п. з. „Сѣчовѣ гостѣ“[3]). Въ кôнци згадуємо ще про гарну „гішпанську дѣтську казочку“ п. з. „Пôвпѣвника“[4]), котра проявляє напрямъ дидактичный и своимъ складомъ пригадуе оригінальну манєру Андерсена въ писаню казокъ.

Мѣжь повѣстями, писаными по-россійски, вызначуе ся „Майоръ“[5]). Головнымъ дѣячемъ въ сѣй повѣсти є Иванъ Родіоновичь Лушня, котрого прозвали Лушниномъ въ реєстрѣ „козакôвъ-вольонтерôвъ“. Вôнъ бувавъ на Кавказѣ, бивъ ся зъ Черкесами й Поляками, и повернувши домôвь въ чинѣ майора живъ у хуторѣ, що єго назвали майорôвщиною. Приятелемъ єго бувъ Капитонъ Павловичь Иволгинъ, покôрный слуга знатныхъ панôвъ, якимъ бувъ князь Великданъ. Давнѣйше бувъ Иволгинъ дуже богатый, але бувши гульвѣсою проциндривъ вôнъ предкôвске добро, коли служивъ корнетомъ въ уланьскôмъ полку. Вôдтакъ ставъ держата почтову стацію, чимъ направивъ свои розстроєнѣ финансы и пôддержавъ своє значѣнє въ повѣтѣ.

Жила-жь у майора єго сестра зъ дочкою своєю Парасею, котру полюбивъ Сагайдачный, сусѣда майора, що ось недавно приѣхавъ зъ Петербурга, де служивъ колежскимъ асесоромъ. Про Сагайдачного говорили, що се чоловѣкъ незвычайный: механикъ, аґрономъ, фильософъ, гордѣй... Але-жь козаки звали єго добрымъ паничемъ, що не цуравъ ся „добрыхъ людей“, хочь заслуживъ собѣ „высокоблагородный чинъ“.

Въ майорôвщину приѣзжали й приходили „судовѣ паничѣ“, котрѣ своими норовами вôддѣлились вôдъ люду и усвоили собѣ мову, выроблену Кіевскими академистами для всероссійского официяльного ужитку. Одначе сѣ люде не могли подобатись гарнôй Параси, котра залюбки бавилась изъ сѣльскими дѣвчатами и одягалась часто такъ, якъ и они. Лѣтними вечорами любила Парася ходити на майданъ, „Гойдалки“, де весело спѣвали дѣвчата, — и тамъ побачила она въ-перве Сагайдачного. Вертаючи разъ домôвь верхомъ въ нôчну пору, зачувъ вôнъ спѣвы дѣвчатъ въ Гойдалкахъ. Привязавъ коня до дерева и ввôйшовъ помѣжь дѣвчата, мѣжь котрыми була й Парася. Дѣвчата не соромились єго, бо бачили передъ собою молодого козака въ простôй, хочь трохи чепурнôй одежи. Тутъ подобавъ собѣ Сагайдачний Парасю, гадаючи, що се сѣльска дѣвчина, та й Парася полюбила щиро гарного козака. Вôдтакъ бачились они частѣйше въ Гойдалкахъ, а Иволгинъ, ѣдучи разъ пôзною порою до майора, доглянувъ, якъ двѣ постати, сполошенѣ появленємъ єго, майнули въ свѣтлѣ мѣсяця, та й скрылись въ темрявѣ. Ба й самъ майоръ замѣтивъ тои-жь ночи, якъ Иволгинъ вôдъѣхавъ, що якась дѣвчина въ вѣнку на головѣ пôднялась на перелазъ и, поцѣлувавшись зъ высокимъ мужчиною, просунулась мовь тѣнь пôдъ пôдашє дому, въ котрôмъ жила майорова сестра зъ дочкою. По-неволи згадавъ Лушнинъ загадочнѣ слова Иволгина, котрый натякавъ на те, що въ хуторѣ у майора не всѣ сплять, — що въ лѣсѣ весело спѣвають дѣвчата, ба, що одинъ голосъ мовь-бы-то знакомый.

Другого дня, въ недѣлю рано убралась Парася въ гарный стрôй украиньскій и ладилась ѣхати зъ дядькомъ до церкви. Коли-жь майоръ увидѣвъ єѣ такъ убрану, пригадавъ собѣ вчорашню прояву біля перелазу, та пôзнавъ той самый стрôй, въ якôмъ майнула передъ єго очима романтична дѣвчина. Якійсь неспокôй переймивъ вôдтакъ майора, котрому се не вподобалось, що єго небога скинула стрôй, годячій ся до єи стану, и вернулась до одежѣ того стану, зъ котрого вôнъ пôднявъ єѣ до рôвнѣ зъ собою. Старый майоръ занемôгъ, — по єго думцѣ не було єму чого жити на свѣтѣ.

Въ церквѣ очарувала Парася всѣхъ людей, — коли ось по другôй сторонѣ крилоса станувъ собѣ якійсь новый спѣвака, що гарнымъ голосомъ поспѣвувавъ за простою манєрою дяка. Се бувъ Сагайдачный, що въ-перве вôдвѣдавъ сю церковь, бо єго хутôръ неналежавъ до сеи парафіѣ. Ледве-жь повернула зъ церкви Парася въ майорôвщину, якъ ось приѣхавъ сюды й Сагайдачный. Майоръ не сподѣвавъ ся такого достойного гостя. Коли-жь дôзнавъ ся, що Сагайдачный сватає єго небогу, то думаючи, що той „гордѣй“ хотѣвъ бы звести Парасю на безпутє, розсердивъ ся такъ дуже, що черезъ Иволь-

[1]) Тымъ переказомъ корыстувавъ ся очевидячки Иванъ Нечуй-Левицкій, пишучи свою повѣсть „Запорожцѣ“. („Повісті“. Київ, 1874; стор. 348—375.)

[2]) „Основа“, 1861; апрѣль: „Листы зъ хутора“. Листъ IV., стор. 143—156[2].

[3]) ibid., 1862; январь, въ статьи: „Людська память про старовину“; стор. 1—12[3].

[4]) ibid., 1861; апрѣль; стор. 39—43. — Що се є „пôвпѣвника“ довѣдуємо ся изъ сихъ слôвъ автора: „Мизерне те курчя вывелось изъ малесенького яечка. Пôвкурчяти тôльки й вывелось, мовь хто одтявъ половинку: зъ однымъ тôльки окомъ, зъ однымъ крыломъ и зъ однôю ногою“.

[5]) „Повѣсти П. А. Кулиша“. С.-Петербургъ, 1860. Томъ IV., стор. 1—250. — Сю повѣсть переложивъ на мову украиньску Лонгинъ Лукашевичь („Правда“, I. 1867; число 3—20.)

гина вызвавъ Сагайдачного на поєдинокъ. Але чесный сей сусѣда заявивъ майорови, що справдѣ думає одружитись зъ єго небогою на все житє. Тогдѣ майоръ нѣбы-то вспокоивъ ся и зъ сестрою поблагословивъ дѣтокъ на щасливу жизнь. Та отъ, Лушнинъ, перебувши страшне зворушенє душѣ, не мôгъ таки втихомиритись: вôнъ нездужавъ що-разъ бôльше и вмеръ, записавши майорôвщину князеви Великданови. До такого дивовижного заповѣту спонукавъ майора прислужникъ паньскій, Иволгинъ. Але Сагайдачный не признавъ законнымъ такій заповѣтъ майора, по за-якъ козацкѣ землѣ не могли бути вôднятѣ наслѣдникамъ козацкого роду. Вôдтакъ Иволгина не пускали бôльше въ двôръ князя Великдана. Бѣдолаха почавъ щодень „вбивати муху“, се-бъ-то пити запоємъ, бо не мôгъ якось переболѣти втраты ласки паньскои.

Въ сѣй повѣсти похваливъ авторъ людяне змаганє тыхъ панôвъ-Украинцѣвъ, котрѣ любувались въ простыхъ звычаяхъ и обычаяхъ народныхъ, та бажали повернути до давного, природного способу житя своихъ батькôвъ. Репрезентантомъ сего похвального напряму є Сагайдачный, котрого характеръ зъобразивъ авторъ вельми складно, може подекуды й идеально. Милою Украинкою є Парася, хочь любовь єи до Сагайдачного являє ся чи-мало романтичною. Вôдтакъ образъ єи матери змальованый Кулѣшемъ зовсѣмъ вдатно: се вѣрный типъ стародавнои жôнки украиньскои, котра своєю освѣтою мало рôзнилась вôдъ простыхъ козачокъ. Такожь характеристика паньского пôдлесника и повѣтового цокотуна Иволгина вважає ся природною, та тôлько головный богатырь повѣсти, майоръ Лушнинъ, проявляє вдачу неясну, нерѣшиму й въ загалѣ неконче симпатичну. Опроче не всякому читачеви можуть подобатись въ сѣй повѣсти частѣ фильософичнѣ рефлєксіѣ и субъективнѣ погляды автора. Може дехто й се закине Кулѣшеви, що писавъ свою повѣсть безъ вôдповѣдного пляну; бо вже-жь годѣ сę похвалити, що нôчну сцену въ Гойдалкахъ описавъ вôнъ ажь тогдѣ, коли розказавъ про приѣздъ Сагайдачного на майорôвщину. (Дальше буде.)

Щастю на встрѣчу.

(Октавъ Мирбо.)

Жѣнка моя на причудъ гарна. Певно нѣколи єще не прикрашали пышнѣйшѣ очи гарнѣйшого личка. Она несказано добра. Я люблю ѣѣ, она любить мене и нынѣ саме пôвъ року тому, якъ мы побрались. Пôвъ року ино? Чи-жь се можливе?... А мы розлучити ся хочемо. Такъ мы середъ сльозъ постановили се вчора. — Ахъ! якъ мы плакали! На саму згадку, — нѣколи вже не побачитись, мы страшенныхъ дôзнавали болѣвъ; оно намъ страшно розрывало серця. Се здавалось для насъ неможливымъ. А прецѣнь такъ сталось: оно такъ для мене и для неи лѣпше... Що буде зъ неи безъ мене?... А я? Куда повернутись менѣ безъ неи?

Зважте се добре! Я жѣнцѣ своѣй абсолютно нѣчого закинути не маю, якъ хиба, що она жѣнка. Жѣнка! то єи єдиный грѣхъ. Жѣнка! то значить незнана, непонятна истота, блудъ природы, якого я не понимаю. А той самъ закидъ робить она менѣ. Въ неи на мене тôлько одно, що я мужчина и що она мене рôвно мало розумѣє, якъ я ѣѣ; бо, правду сказати, я не розумѣю ѣѣ. Я дослѣдивъ всякихъ мистерій житя; я вдеръ ся въ тайны многихъ истотъ, що мовою та привычками своими рôжнять ся вôдъ мене такъ, якъ гусеница вôдъ ластôвки. За чимъ песъ глядить, чого хоче причаєна кôтка демоньска, куды крукъ страшный ходить, всьо то я знаю. О жѣнцѣ тôй не знаю нѣчого, нѣчого и ще разъ нѣчого. Я не прослѣджу єи такъ само, якъ не прослѣджу истоты Бога, сну и вѣтренницѣ морскои.

„Ахъ! Чому чоло твоє не з кришталу?“ сказавъ я до неи. „Тодѣ мôгъ-бы я бачити дивный механизмъ твого мозку; ябъ заскочувавъ обманюючу чинностъ думки твоєи, ябъ пильнувавъ ѣѣ. Тодѣбъ ты не була вже для мене непонятною колюмною живою, якою ты для мене теперь... А въ тôмъ хто знає?.. чи потрафивъ-бы я навѣть при надзвычайнôй нѣжности, уживаючи деликатнои золотои шпильки, справляти тебе пôсля своєи фантазіѣ, пôсля уподобаня свого, якъ справляє годинникарь хôдъ годинника“.

А она менѣ каже:

„А ты мôй любый... Чому твои груди не прозорѣ? Ябъ могла пôзнати битє твого серця и старалабъ ся єго зъ своимъ погодити“.

Чому?... ахъ такъ! чому?

Оно справдѣ дивно! Мы розлучаємось, бо моя жѣнка не має чола кришталевого, якого жадна жѣнка нѣколи мати не буде, а въ мене зновъ груди зъ густого, для ока непроглядного тѣла, якъ всѣ груди людскѣ...

Що за сумна глупота однакъ тоє житє!

Колибъ то ще подружє наше було однымъ зъ тыхъ припадковыхъ получень призвоитыхъ, якихъ маємо такъ много, а котрѣ получують зъ собою двѣ незнанѣ собѣ истоты, що не чують до себе нѣякои симпатіѣ, истоты безъ спорôдненя, безъ магнетизму тѣла и духа, то ябъ и не жалувавъ ся. Але нѣ!... Мы дѣтьми вже знались, мы бавились дѣтьми вже разомъ. Ще нынѣ бачу ѣѣ передъ собою на великôй муравѣ, недалеко басена, де увиваютъ ся лебедѣ бѣлѣ и чорнѣ; я бачу ѣѣ ще теперь коротко прибрану, єи нôжки босѣ, ясне волосє, що немовь густымъ плащомъ золотымъ ѣѣ покрыло.

Она була ще дуже маленька и гнала попередъ себе обручь, або кидала до мене легкимъ ударомъ своєи ракеты пилку зъ червоными перами и бѣлыми, що спадаючи зависала неразъ на острыхъ гиляхъ ясмину. Мы й цѣлувались неразъ. Я понимавъ ѣѣ, она понимала мене. Мы вмѣли читати въ своихъ очахъ, въ своихъ серцяхъ, якъ въ добре знанôй намъ книзѣ, якъ въ великôй книжцѣ зъ образками, котрѣ середъ окликôвъ зачудованя и смѣху поясняла намъ вôдъ себе єи мати. Тодѣ була она того самого духа, того самого тѣла, що и я, тôлько що духъ той бувъ нѣжнѣйшій, тѣло тоє деликатнѣйше, то було всьо. Крокъ въ крокъ ходивъ я за нею, повною руху и чару. Далѣ сны и думки нашѣ сплѣтались сердечнѣйше, глубше, интеллєктуальнѣйше. Намъ здавалось, якъ колибъ насъ обоє одушевлявъ одинъ и той самый духъ. Чувствительнôсть наша була однакова, рôвносильный вôдгомôнъ знаходивъ у насъ ентузіязмъ. Нашѣ думки були занятѣ тыми самыми книжками, тою самою музикою, тыми самыми образами, мы любили тыхъ самыхъ убогихъ. Въ житю, въ штуцѣ, въ мукахъ не було и одного чину и одного сну и однои сльозы, коротко нѣчого, щобы насъ однаково не взрушило... Такъ бодай я думавъ... Въ кôнци зъ того всього, що мене ще й въ споминахъ робить щасливымъ, не сповнилось на дѣлѣ може й нѣчого. Я добачувавъ тодѣ всьо, но хто скаже менѣ, що оно було на правду? Чи не вытворивъ я собѣ

сего припадково въ своєй фантазіи, и тôлько въ своєй фантазіи? Вражѣня и чутя, якими я ѣ украшавъ, а котрî належали до мене, витали докола неи та не мали приступу до єи єерця. Я бачивъ ѣ крôзь ясный блескъ душѣ своєи. Якъ то стало ся, що я не гляджу теперь такъ на неи?

* *
*

Дôйшовши до своихъ лѣтъ мы подружились. Се постановили були вже въ нашôмъ дѣтиньствѣ родичѣ нашî и мы. Вечеромъ выйшла Кляра — она звалась Кляра, и чи вы не замѣчаєте, що въ тôмъ имени женьскôмъ скрываєсь мерзка ироніа? Вечеромъ отже выйшла Кляра, а зъ нею и я на проходъ до недалекого вôдъ дому лѣска. Сумеркъ вечѣрный западавъ. На шматкахъ неба, якî було видко крôзь порушане вѣтерцемъ листє, бачили мы першî блѣдî зôрки. Зъ-помежи пнѣвъ деревъ, котрыхъ кора полыскувалась тутъ и тамъ матовымъ блескомъ, пôдносилась зъ землѣ ясна мрака. На стежцѣ, котрою мы спершись одно объ друге ступали, явивъ ся старый чоловѣкъ. Плечѣ єго вгинались пôдъ важкимъ тягаромъ вересу и папороти, котрои вôнъ споро таки нажавъ. Скоро узрѣвъ насъ, станувъ.

„Горлицѣ давно вже удались на спочинокъ“, сказавъ вôнъ до насъ. „А кудыжь вы се йдете?“

„Щастю на встрѣчу“, вôдповѣла моя жѣнка, а рука въ неи затремтѣла.

„Ахъ, коли такъ, то щаслива дорога! Тôлько, щобъ вы косôвъ не побудили; они покепкувати люблять“.

За однымъ сильнымъ розмахомъ завдавъ вôнъ собѣ знову на плечѣ плахту призбираного вересу и папороти та пôшовъ далѣ въ сторону.

Менѣ здавалось, що чую смѣхъ и кепкованє пропадаюче десь помежи гильомъ. А зъ по-за деревъ выкотивъ ся рожевый и величный мѣсяць. Тонка галузка каштану дѣлила єго на двоє.

„Глянь“ сказавъ я до своєи жѣнки, „якій той мѣсяць рожевый!“

Побѣжно кинула Кляра окомъ на пливуче, ясне свѣтло, що слабо мигтѣло на просторôмъ зводѣ неба.

„Рожевый!... Мѣсяць?... Ты дивный“, сказала она, „хтожь бачивъ мѣсяць рожевый?“

„Поглянь прецѣнь“, вôдказавъ я.

Она здвигла плечима и запытала:

„Та чому ты хочешь мѣсяць конечне рожевымъ зробити?... По що говоришь, що вôнъ рожевый?“

„Але серце моє любе, бо я єго бачу такимъ?“

Голосъ єи зазвенѣвъ остро:

„Що, що, ты все ще кажешь, що мѣсяць рожевый?“

Зъ дуру обстававъ я за тымъ, дѣйстно зъ дуру. Бо прошу ськ я вясъ, що залежало менѣ на тôмъ, чи бувъ мѣсяць рожевый, синій або жовтый, а именно въ тôй хвили?... Я повтарявъ смѣло и уперто:

„Вôнъ рожевый, вôнъ рожевый, вôнъ рожевый“.

Кляра припала на зваленый пень дерева, що поперекъ завалювавъ дорогу, скрыла голову въ руки и хлипаючи заголосила:

„Боже мôй, Боже мôй! Вôнъ вже мене не любить! Що за горе! Вôнъ мене не любить!

Я впавъ жѣнцѣ до нôгъ.

„Любко моя єдина!“ моливъ я. „Моя неправда... вôнъ не рожевый... нѣ, на правду, вôнъ не рожевый, вôнъ... вôнъ... всьо, що хочешь.. Моя неправда була, прости менѣ!“

„Нѣ, нѣ“, говорила Кляра плачливымъ голосомъ. „Ты думаєшь, що вôнъ рожевый, ты лихій чоловѣкъ!“

„Но якъ я тобѣ клену ся на тоє...“

„Нѣ, нѣ, ты таки такъ думаєшь,... ты говоришь такъ, щобъ тôлько мене потѣшити,... але ты таки думаєшь такъ!“

Мимоволѣ не мôгъ я придусити легкого обуреня.

„А хоть-бы я навѣть такъ думавъ, то въ якôй-же звязи стоить мѣсяць, будь вôнъ рожевый, або нѣ, зъ моєю любовю?“

Теперь Кляра обурилась на добре. Она кликнула:

„Въ якôй вôнъ звязи!?... И вôнъ ще пытає о тоє!?... А, то файно!“

Лютуючи гризла она зубами кусникъ коры. Хвильку я побоювавъ ся, що она готова дôстати спазмôвъ — такъ дуже була она не при собѣ. Я обнявъ ѣ руками и обсыпавъ пестощами и солодкими словами.

„Втихомири ся, любонько!“ шептавъ я. „Такъ, твоя правда; мѣжь ними є звязь, велика навѣть звязь... Я знаю ѣ дуже добре... То було тôлько на жартъ, ты тямишь, якъ разъ... А впрочôмъ, вôнъ не рожевый прецѣнь!... Вôнъ нѣколи рожевымъ не буде. Рожевый мѣсяць, тажь се безмислиця... Мѣсяць рожевый! Ха! ха! ха!“

Я говоривъ, що не тôлько мѣсяць не є рожевый, але що жаднои краски рожевои нема въ загалѣ. Такъ далеко зайшовъ я, щиро силкуючись вôдкликати сказане.

Кляра була вже успокоєна и цѣлковито вдоволена.

„Бачишь вже, любый мôй?... Певно, що бачишь! Такъ и прошу тебе, не кажи нѣколи бôльше, що мѣсяць рожевый, нѣколи бôльше!“

* *
*

Того самого вечора, вечора нашого слюбу, дôзнавъ ся я, що мѣжь мною а моєю жѣнкою утворила ся пропасть. Мабуть истнувала она завсѣгды; но що я теперь доперва ѣ спостерѣгъ, то певне. Ахъ! днѣ, мѣсяцѣ, якî намъ теперь покотились, доказали менѣ лишь, пожаль ся Боже, ажь надто, що пропасть та ставала чимъ разъ ширшою, чимъ разъ глубшою. Я передчувавъ то не въ наслѣдокъ якихсь то страшенныхъ пригодъ, надзвычайныхъ сценъ, а въ наслѣдокъ суперечокъ веденыхъ о тысячѣ марниць, о тысячѣ мікроскопічныхъ подробиць надзвычайнои, роздираючои серце будденьщины. А пропасть, яка насъ дѣлила, не була вже навѣть пропастію. То бувъ свѣтъ безмежный, безконечный, и не свѣтъ простору, а свѣтъ думокъ, чувствъ, свѣтъ чисто интеллєктуальный, мѣжь котрого бѣгунами зближенє неможливе. Зъ того часу житє стало намъ мукою. Хочь мы жили далѣ одно при другôмъ, всежь було намъ то ясно, що мы роздѣленî на вѣки. Теперѣшне на око зближенє тѣлъ нашихъ давало намъ тымъ болестнѣйше почути великаньске вôддаленє нашихъ душъ и тымъ бôльше єго пôзнати... Помимо того мы любились. Ахъ! Що то любовь? Та що вдѣють єи короткî и слабî крила противъ такои безконечности?

Якъ я видѣвъ, що Кляра плаче, пытавъ я самъ себе: Чижь горе одно хиба є] въ силѣ зближити чоловѣка до жѣнки?

Але чого плаче она?

Переклавъ В. Щ...

БИБЛІОГРАФИЧНІЙ ЗВѢСТКИ.

Обзоръ фонетическихъ особенностей малорусской рѣчи. *В. Науменко.* Кіевъ, 1889. Цѣна 60 коп.

Въ однôмъ часѣ зародилась на двохъ противныхъ кôнцяхъ Украины-Руси — одна думка: подати дѣйсный выглядъ украиньско-рускаго слова (рѣчи), и подати по-при тôмъ опертй на живыхъ, реальныхъ основахъ нормы для сего слова на теперь, а по части й на будуче. Коли се вже було згадане въ „Правдѣ“, то можна се й тутъ повторити, не поповняючи недискреціѣ, що окрôмъ выданои сего року граматики д-ра Огоновского, и „Обзора“ проф. В. Науменка (властиво — I-а часть граматики: про звуки; дальшй части авторъ заповѣдає), є въ рукописи готова вже ще й граматика *проф. д-ра Смаль-Стоцкого.* Сеи послѣднои граматики вправдѣ подрôбно не знаю, але то знаю и можу сказати, що основна єи гадка дуже пôдходить до провôднои гадки п. Науменка. П. Науменко кладе головну вагу на живу рѣчь, а беручи въ основу *слобôдско-украиньске нарѣчіе*, стараєсь положити рѣзьку границю мѣжь проявами постôйными (законами), а проявами случайными. Д-ръ Смаль-Стоцкій кладе головну вагу на кодификацію литературнои украиньско-рускои мовы, при чѣмъ пильну увагу звертає *на школу.* Бачимо отже, що и въ Чернôвцяхъ и въ Кіевѣ почулась дуже схожа нагляча потреба, и то трохи не въ тôмъ самôмъ часѣ.

Що до провôднои думки п. Науменка (слобôдско-украиньске нарѣчіе) то ледви чи можнабъ єѣ вповнѣ оправдати. Не зовсѣмъ-же се правда, що слобôдско-украиньске нарѣчіе (Полтава-Харькôвъ) „явилось фундаментомъ для новой малорусской письменности“. Такъ думавъ свого часу Кулѣшъ про передъ-есманьску письменнôсть, и бувъ справдѣ часъ, коли всѣ намагали на такій одинъ ладъ дѣйсно писати. Але не писали-жь слоб.-укр. нарѣчіемъ нѣ Шевченко, нѣ Свидницкій, нѣ Нечуй, а въ послѣднôмъ часѣ проявились въ укр.-рускôй литературнôй мовѣ дуже цѣкавй новй проявы (на пр. писаня Б. Познаньского). Хто знає, щó єще принесе будучнôсть. То саме можна сказати о звукахъ: п. Н. не вôдрôжняє і и ї, и справдѣ може колись таке вôдрôжнюване буде злишне, та теперь (пор. на пр. правопись „Правды“) оно таки не лишне. Шкода также, що п. Н. не означивъ докладнѣйше, на пôдставѣ жерелъ, и географично, того слоб.-укр. нарѣчія, яке бере за пôдставу. Нѣгде не бачимо наводôвъ (цитатôвъ), и мусимо вѣрити авторови на слово.

Не тутъ мѣсце на подрôбнй уваги. Скажу тôлько, що згôдно зъ д-ромъ Огоновскимъ стверджує п. Н., що укр.-руска мова любуєсь въ звуцѣ і, — а що до характеру укр.-рускаго консонатисму справедливо пôдноситъ, що въ нашôй мовѣ „всегда отчетливо слышится звучный“ (лоб, кров, друг), та що се особливо вôдрôжняє укр.-руску мову вôдъ вел.-рускои (лопъ, кровь, друхъ). Впрочѣмъ подає п. Науменко деякй цѣнний доповненя до „Студій“ д-ра Огоновского, хоть зрештою, о скôлько можна завважати, що до свого заложеня праця п. Н-ка схожа зъ названою працею д-ра Огоновского. *В. Коцовскій.*

Змѣстъ **Кіевскои Старины** за мѣсяць жовтень: I. Нѣсколько новыхъ замѣчаній къ нашей статьѣ: „Откуда родомъ была св. великая княгиня Ольга — по поводу статьи И. И. Малышевскаго: „О происхожденіи великой княгини русской Ольги св.“ *Архимандрита Леонида.* — II. Полтавскій полковникъ Иванъ Чернякъ. *А. А. Востокова.* — III. Культурныя переживанія. LXXII—LXXXVI. Проф. *Н. Ѳ. Сумцова.* — IV. Новый источникъ о козацкомъ возстаніи 1624 г. и мѣсто заключенія Куруковскаго договора. *Ѳ. Д. Николайчика.* — V. Живая могила. (Малорусская легенда). *Л. М. Старицкой.* — VI. Старая Брацлавщина и ея люди. II. *Ц. Г. Неймана.* — VII. Воспоминанія *М. К. Чалаго.* — VIII. Младшій братъ. Очеркъ изъ галицкой жизни. *Генрика Іоссе.* (Переводъ съ польскаго). — IX. Документы, Извѣстія и Замѣтки: Старинное малорусское стихотвореніе. Два дѣла о волшебствѣ. *И. А. Линниченка.* Заботы Петра I. объ овцеводствѣ въ Малороссіи. Сообщ. *О. Л.* Пропавшіи рукописи Н. И. Костомарова. *L.* Рисунки Шевченка. Изъ прошлаго г. Кіева. *А. Востока.* Одинъ изъ Мазепинцевъ. Плачь дворянина. — X. Для справокъ. — XI. Библіографія. — Приложеніе: 1) Мемуары, касающіеся исторіи ю. Россіи.

Бібліотека для молодѣжи. Выданя „Рускои Бесѣды“ въ Чернôвцяхъ. Книжочка 8. и 9. Змѣстъ книжочки 8.: Слава хлѣбороба, вѣршь Юрія Федьковича; Бесѣды про нашй землѣ (продовженє), Стодольского; Пальма (пôсля Гізота); Курилка (перекладъ зъ Ваґнера); Качка (байка Юрія Федьковича) и Загадки. — Въ книжочцѣ 9. подано портретъ О. Іосифа Заячковского и Михайла Качковского; Поезію: „Отче-нашъ“ Русина; Славнй Русины; Бесѣды про нашй землѣ (продовженє); Невольничка (оновѣданє Марка Вовчка); Курилка (конець); Співомовка Руданьского: Не мои ноги и Загадки.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІѢ.

Вôвторокъ: Мы обѣцяли Вашу поезію помѣстити пôзнѣйше, бо на разѣ мы побоювались, чи не сконфискувалибъ намъ єѣ. Отже опôсля мы радились свѣдущихъ людей и дôстали таку вôдповѣдь, що анѣ всеи анѣ навѣть зъ пропусками, небезпечно друкувати. Такъ выбачте, Добродѣю! Отъ и „Правду“, червневый выпускъ, сконфисковано за якійсь марный стишокъ. Така сама доля спôткала бы и Ваше. „Я гадаю не день, я гадаю не два.“ — *Вп. М. К.* въ Од.: Мы писали вже до Васъ и просили о вѣдповѣдь, де дѣваєся теперь театръ Садовского. Та доси не маємо нѣякои звѣстки. Пригадуємо нашу прозьбу! — Вп. *М. В. М.* въ Ж.: Радитесь насъ о якій збôрникъ поезій для дѣтей. Що-жь Вамъ вôдповѣсти! Знаємо тôлько *образковй выданя* „рускаго товариства педаґоґічнаго“, въ котрыхъ подыбують ся деякй поезійки хорошй и пригôднй для дѣтей, та крôмъ того „Байки Павла Свого“, выданй давно „Просвѣтою; та и зъ байокъ тыхъ небогато выбрати можна для дѣтей зовсѣмъ малыхъ. Гляньте въ литературу польску: кôлько тамъ найдете збôрникôвъ поезій для дѣтей, починаючи зъ такихъ, що й говорити ще якъ слѣдъ не умѣють. А зъ фреблѣвки кôлько то дитина що днины принесе домôвъ поезій, що ажь серце радуєсь! А шкôльнй читаночки польскй кôлько тамъ мають на выбôръ чудныхъ-пречудныхъ дрôбненькихъ поозій. У насъ анѣ слѣду зъ того всього!... А може воно у насъ такъ вôдъ того, що нашй дѣти самй заразъ таки поеты! Ще не знаєшь, чи вылѣзло зъ колыски, а вже шле у всякй редакціѣ свои поезіѣ до друку, и плаче — плаче, рыдає, — плакати-бъ то єму по правдѣ якъ разъ пора! — И надъ чимъ же плаче?... Надъ горемъ людскимъ... думаєте?... Де тамъ!... Надъ своєю недолею!... И яка тамъ недоля ще може бути у такои малечи! А пôдросте трохи, хочь вуса ще анѣ слѣду, а тоже „и надѣѣ изчезли, и лихй люде идеалы поторощили, и житє обридло“ и т. и.! Ну, завчасу стане горѣти, завчасу и выгорить. Тымъ то и зо свѣчкою у насъ глядати поета. Говорили мы вже зъ деякими поетами нашими, щобы хочь польскй збôрники взяли до рукъ та хорошу яку збôрку переклали на руску мову; але доси якось глухо. И отъ що выходить зъ того: шлемо дѣтей нашихъ, особливо мы Русины по мѣстахъ, до школы, а тй що днины приносять намъ домôвъ яку свѣжо вывчену поезійку польску. Радй-бъ мы навчити дитину и по руски зъ одну-другу; перевертаємо всѣ книжки, якй маємо дома, купуємо й ще иншй, глядаємо, перевертаємо, и нѣгде не можемо нѣчого найти до вѣку и до понятя нашои дитины. А вывчимо єѣ яку поезію, такъ дитина не приймає, бо... поезія не пригôдна для неи. Зôйде ся буває дѣтвора на яку забаву: одно за другимъ деклямує поезію за поезією, одну красшу другои; а твоє мовчить, а нѣ, то задеклямує тоже по польски. Єсть се велика хиба въ нашôмъ письменствѣ, особливо педаґоґічнôмъ, и велику здобуло-бъ собѣ заслугу наше „товариство педаґоґічне“, коли-бъ постаралось зарадити тому недостаткови. А поки-що робѣть, Добродѣю, такъ, якъ мы робимо: *выбирайте* зъ читанокъ школьныхъ, зъ образковыхъ выдань нашого „товариства педаґоґічнаго“, зъ „Байокъ Павла Свого“ та зъ збôрникôвъ поезій, — *десь щось*, хочь дуже мало, а такн найде ся. — *Вп. Мих. Б.*: Про Вашого Конрада донесу Вамъ листовно. — *Вп. С. Ц.* въ Бережанахъ: Поки не буде матеріялу въ Редакціи, годѣ оцѣнку єго подавати. На другй Вашй пытаня вôдповѣмъ листовно. — *Вп. Ив. Г.*: Деякй зъ Вашихъ поезій будуть при нагодѣ помѣщенй.

Вôдповѣдає за редакцію: **Петро Скобельскій.**

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ X. Львôвъ дня 1. (13.) Падолиста 1889. **Число 21.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЗА ПРАВДОЮ.

(Дальше.)

VII.

Дядько Семен сидїв на своєму звичайному місци перед низеньким довгим столиком коло вікна й пришивав пришви. Він був сам у хатї, бо Марина й Надежда пішли на якесь велике постове богослуженє до церкви, либонь аж до Софієвскої.

Ясний веселий ранок силкував ся заглянути й в Семенову домівку ясним веселим оком і таки досить добре присьвічував Семеновій роботї.

Семен-же, своїм звичаєм, шив хоть пильно, але повагом, статечно; тиша навколо него переривалась єго співом. Семен співав пісню, котра найбільше надавала ся, коли шило ся дратвою, — без забиваня цвяхів, взагалї без стуканя молотком, — він співав: „Середъ долины ровнои“.

Семен любив ту пісню; він не дбав об тім, чи она була паньска, чи проста, — она подобалась єму і своїм змістом і голосом; в нїй так співало ся поважно й жалібно про бідного самотного дуба, що стоїть один і сумує в своїй самотинї:

„Одинъ, одинъ, бѣдняжечка,
Какъ рекрутъ на часахъ“!...

Так співає Семен, соваючи дратву, в лад тому співови, та додаючи чулости голосом:

Взойдетъ-ли красне солнышко,
Кого подъ тѣнь принять?
Ударитъ-ли погодушка,
Хто будетъ защищать?“...

Семенови завжди здавалось, що ся пісня немов як раз приходить ся до того дуба, що стоїть за єго рідним селом, Потоками, над тою широкою балкою; той дуб теж такій високий і розвісистий, — теж один у всїх в очах, — видно єго гет аж на шлях. О, Семен добре єго знає, ще з дитячих лїт; немов зараз бачить перед собою й єго зеленый, кучерявий лист і навіть тую тонку траву, що росла під ним по тому узгірю, поритому ярками. Отож тілько та трава... опріч неї всюди коло дуба голо й самотно! Нема нї молоднику, нї накоренку, — зовсїм як в тій пісни співаєть ся...

А він, сам Семен, хиба не подібний до того сумного дерева?... Тож і єму не судив Господь діждати нї великіх, нї малих дїточок! Нема коло него нї нащадку, нї близького роду... Ще як взяли пани малого, та віддали до міста в шевску науку, — від тої пори все без роду-родини...

Ет, що вже там!... Пісня скінчена, Семен зітхнув і замовк, похилившись над роботою.

Що се? вернули ся з церкви? гомонять... Так, в хату входить Марина й Надежда.

— От, Семене, я й кума знов надибала! — весело каже Марина. — Вставай лишень, та витай!

На поріг ступив чоловік середнього віку, чорнявий, огрядний, — закидає мов би трохи на міщанина, однак всеж, видно, простий чоловік.

— Здорові були! — мовить він по простому.

— А, куме Андрію! каже Семен. — Здорові, здорові! Давно ви до нас не заходжували!

— Давно, давно! — відповідає кум Андрій.

— Отсе як раз у Софієвскому знов зустріли ся! — вкидає Марина й починає розповідати, як то сталась та зустріч і т. д. Тим самим часом Марина, вже роздягшись, пораєть ся коло стола й коло печи, становить вкупі з Надезею все до обіду. Звідкись узялась і фляшка горівки; такиж-бо гість буде на обідї, ще й не аби-який: земляк і кум разом, — отож-бо вкупі з Мариною Надежду хрестив.

— Якже маєтесь, Андрію?! — питає повеселїлий Семен. — Що там чути в наших Потоках?

— Та єсть деякі новини; от нехай лишень роскажу! — відповідає гість поважно.

Сїдають всї до обіду. За їдою, звичайно, не яка там розмова: от собі то се, то те, одно другого перебиває. Найбільше гомонить Марина.

В серединї обіду рипнули двері й на порозї появив ся панич Лукіяненько, з чобітьми в руках. Він трохи змішав ся, побачивши весь той гурток за столом, — вклонив ся, повитав ся, та й не знає, що далї почати...

Може бути, що панича бентежить ще й та маленька сценка, яку він тілько-що перебув на дворі: нїс він, бачите, свої ті подерті чоботи до Семена, аж як раз у дворі зустрів панну Вєру, — она йшла від своєї домівки з нотами в руках. Она з нотами в блакітній гарній оправі, — а він з рудими подертими чобітьми; він поспішно хоть трохи похмурно кивнув головою, она теж кивнула поважно, кинувши скісний погляд на ті чоботи й зараз-же піднявши в гору лице з погордливою міною. Лукіяненько тодї теж набрав поваги й демонстративно пронїс позуз неї свої драні чоботи (один чобіт просто таки немов сам гордовито наставив ся проти панночки, тим роззявленим носком).

Одно до другого не відзивались, нї кавалєр, нї панна. Отсеж була та сценка, що додала у всякім разї більшого збентеженя Лукіяненькови. Сяк-так оправившись, він показав Семенови свої чоботи на єго милостивий розгляд.

Семен власне був у настрою доволї милостивому, бо вже з'їв борщу і випив дві чарки горівки; однак на слова паничеві — „чи не можнаб трохи зашити чоботи?“ —

відповів усьміхнувшись: — Як-же їх, паничу, трохи поладити, коли они дуже порвані? — Потім (звичайно майстер на своєму дїлї знаєть ся) вказав Лукіяненькови такі шкоди в єго чоботях, якіх і сам господар не зауважав.

Однак побачивши, що своєю діяґнозою привів панича до задуми, Семен підбадьорив єго словами: — Врештї, паничу, зоставте! Я вже там побачу, що дасть ся зробити! Положіть тамечки.

Панич і справдї підбадьорив ся; усьміхнув ся бодай, положивши чоботи, й весело поглянув перед себе; дивлячись по хатї, він спинив ся поглядом на стїнї з образами й мовчки дивував ся.

— Що ви там, паничу, роздивляєтесь? — спитала єго Марина.

— Та дивлю ся, який се у вас образ страшний!

— Страшний? — перепитала Марина.

— А страшний! — відказав Лукіяненько, дивлячись на образ страшного суду.

— Щож! — вкинув Семен: — Бога й треба бояти ся!

— Бога треба в серцї носити й в серцї бояти ся єго, а не на стїнї! — мовив Лукіяненько.

— Серце серцем, а образ образом! — зауважила Марина.

Кум Андрій з цїкавостю повернув ся до панича, навіть їсти перестав, придержуючи ложку.

— Образ Божий повинен у нашій добрій душі відбивати ся, у наших добрих вчинках! — провадив панич.

— От, правду панич каже! Настоящу правду! — озвав ся ретельно кум Андрій і очи єго мов просіяли. Письменний чоловік може вам, кумо Марино, й апостолові слова сказати: „Зрѣте Господа въ вселенной, творѣте подобіе єго въ серцахъ вашихъ“!

По тій мові Лукіяненько з цїкавостю поглянув на Андрія; спершу він не зауважав в нїм нїчого відмінного, тепер-же єму здалось, що в обличю того селянина єсть якась виразнїйша просьвітла печать.

Кум Андрій і панич зустріли ся поглядом.

— Сїдайте, паничу! — завізвав єго Андрій, посуваючись.

— Спасибі! — відказав Лукіяненько.

— Сїдайте, сїдайте, паничу! Просимо! — примовляла теж Марина. — Так, по знакомости! Вже коли плювули в хату, то таки посидіть! Може що й з'їсте!

— Не цурайте ся простих людей! — вкинув і Семен. — Може чарочку, паничу? — додав він стиха, підморгнувши.

Лукіяненько мусїв випити чарочку; випив і закусував бубликом, сидячи з краю, за столом.

Тимчасом кум Андрій, все поглядаючи на него, звів розмову знов на поважнїйші речі.

— Так-то, так, у вас у Кієві! — мовив він. — Сьвятий город, нема що казати!... Церквей доволї! Кума сегодня виводила мене по церквах!

— А як-же, були й в Софієвскому і в Михайлівскому! — примовляла Марина.

— Та оно приїздному чоловікови таки слїд побувати! — вкинув Семен.

— А як-же! — Я пішов, пішов! Ну, та й начули сяж ми всего доволї!... Чулисьмо вчора, як милостиві пастирі давних злочинців проклинали. Повиходили неначе на молебенї і сьвященники й діякон вичитують, приспівують. Надежда питає мене, що то править ся, а я кажу: проклинають, дочко моя хрещеная!... Бо тож власне проклинали Мазепу, та ще там якіхсь: „Анахвема“, „анахвема“!“ — так аж лунає по церкві, по тому Божому дому. Гаразд, нема що казати!...

— Господи єдиний! — кликнула Надежда; обличе єї було стурбоване, очицї метнули прикрий огонь. — Як можна проклинати?! — промовила она, важко дишучи.

— Вже й так, якось оно не годить ся! — провадив кум. — Подумайте, паничу, — у тому Божому домі, після читаня слів Господа милостивого, що наказав людям саму тілько любов та ласку, проклинати?! Га? Як вам се здасть ся? Я потім, після відправи й кажу попови, тому що показував нам ту сьвяту гробницю: — Що се, кажу, правило ся тут з тим проклятєм? Чи се годить ся?... „Щож, каже, — они змѣнники, супостати, вороги народу руського!“

— Ну, — перебив Лукіяненько, — Мазепа не мислив зла своєму людови, єго думка була...

— Не в тім дїло! — перебив знов Лукіяненька Андрій. — Яка була єго думка і що він там радив, се Бог з ним, не об тім річ! Але найважнїйше дїло, чи подоба когоб то не було проклинати сьвященникам у Божому домі? Чи подоба, щоб тії сьвяті отцї, що вирікають своїми устами слово Боже, щоб униж проклони голосили? Чиж се тая сьвятощ їх? Чиж се тая благость?

— Просто аж душу ріже! — мовила, знов блиснувши очицями, Надежда: — Якось так тяжко, так прикро було слухати!... Проклинати!... Наче морозом спинуло, як почалась та відправа!...

— Власне, власне! — примовляв Андрій. — Я й кажу тому попови: Нї, кажу, пан-отче, се не подоба, як собі хочете! Де Господь у сьвятому письмі казав проклинати? Де? Чи не казав Він ученикам своїм що іншого: „Паки творите милость — вы!“ Так отсе ваша правда?

Поважну розмову перебила Марина: — Ет, Бог там єго знає, чи оно по правдї, чи нї!... Може й нї, — Господь єго знає!... Та щож, либонь так уже оно встановлено, не нам тее розбирати... Алеж і народу було, матїнко; мене як стиснули, саме в дверях, то мало не задавили! Ах, ще тії конї, — не знаю, чи они архірейскі, чи ґенеральскі, оттам коло брами, мало-мало не наїхали на мене! Вжеж і конї здорові та гладкі такі, моя матїнко!

— Такі самі, як їх господарі! — вкинув Андрій.

— От уже ви й вигадуєте! — усьміхнулась Марина. — Паничу! звернулась она до Лукіяненька, — чом-же ви нїчогісінько не їсте? Ось тарілочка, — може каші трошки з'їсте?

Лукіяненько взяв трошки каші, але й з тою спішив ся: він згадав, що єму конечне треба було бігти в унїверзітет, на пильну лєкцію.

— Ну, прощавайте! — мовив він, встаючи. — Треба менї йти. Може іншим часом ще зайду, — от за чобітьми, або що!...

— А ви де живете? — спитав єго Андрій.

— Ось тут, на сїм самім дворі, отож мій і ґаночок! — показав Лукіяненько в вікно.

— А, то ми з вами ще побачимось! — мовив Андрій, знов уважно й прихильно оглядаючи панича.

Відходячи від стола, Лукіяненько сказав, нїби усьміхаючись, звертаючись власне до Надежди:

— Так вас дуже вразило те проклинанє?

— Дуже! — відказала дівчина, не дивлячись, але знов спалахнувши в своєму смуглявому обличю.

VII.

Через два дни Лукіяненко сидів у себе за чаєм, дожидаючи Мокієвского. Аж се на порозї з'явив ся гість. То був Андрій.

— Здорові були! мовив він, входячи в хату. — От я й до вас зайшов!

Лукіяненко трохи здивовано глянув на него, однак радо повитав ся, заговорив нїби жартобливо, бажаючи додати гостеви більше сьміливости; однак гість зовсїм не чув ся збентеженим і поводив ся зовсїм вільно. Він сїв за столом, взяв подану ємў шклянку чаю й почав розмову то про се, то про те. Незамітно він звів її на тему релїгійну. З поводу книжок на столї, заговорив про різні виданя сьвятого письма.

Лукіяненко охочо провадив ту розмову й виявляв таку сьвідомість у тій справі, що Андрій поглядав на него все приязнїйше й приязнїйше.

— А сю книжочку ви знаєте? — спитав далї Андрій, добуваючи з кишеві невеличку книжочку віршів. — Се псальми.

Лукіяненко взяв з цїкавостю книжочку; то було якесь новітнє виданє з печаткою товариства „Поощрения духовно-нравственнаго чтения“; — псальми, зложенї не конечне вдачно що до стилю й мови („росийскої“, доволї тяжкої), однак у вірша тих можна було спостерегти щире, набожне чутє, що одушевляло автора. Всї ті вірши звертались до імени Ісуса, в них говорило ся о бажаню співця єднати ся духом з Ісусом, чути єго в собі, жити з ним в одній величній господї правди й любови, і т. д.

Лукіяненко прочитував то одну, то другу сторінку з увагою.

— До сподоби вам книжечка? — спитав єго Андрій.

— До сподоби! — відповів панич.

— От і гаразд! Книжечка славна й сї псальми дуже придатні до співу. Коли хочете, зіставте книжечку у себе на той час поки я буду у вас у містї.

— Добре, добре! — жваво відказав Лукіяненко. — Дуже буду сему радий!

Розмова перервалась; її перебив Мокієвский, увійшовши в хату. Андрій оглянув єго і якось притих, взагалї зовсїм змінив своє просте сьміливе поведенє — й незабаром став прощатись. Лукіяненко, голосно, привітно говорячи, провів єго до дверей.

— Хто се в тебе був? — спитав Мокієвский у Лукіяненька, коли той, все ще з усьміхом привіту на устах, вервув ся до стола й сїв до чаю.

— А, брате, се цїкава особа! — почав Лукіяненко і розповів про свою зустріч з Андрієм і про свої постереженя.

— Звичайно, я догадую ся, з якіх людей сей дядько, хоть він менї ще не сказав сього виразно, — закінчив Лукіяненько. — Єго розмови, єго знанє сьвятого письма, отся книжечка з псальмами до співу, все теє я розумію!... Цїкава, брате, річ! І знаєш що? Із завитаня сего кума Андрія до мене і з того, що він дав менї свою книжку, я постеріг, що він хоче бути пропаґатором проти мене, — вважає в моїй особі прозелїта єго думок! — Се далебі цїкаве положенє! — закінчив Лукіяненько з живим усьміхом.

— Звичайно, деж не цїкаве! — іронїчно згодив ся з ним Мокієвский. — То все ти провадив проповіди, а то вже тебе „повертають“, із „оглашенних“ до „правдивого сьвітла“! Деж не цїкаво!

— Ну, щож!... Я не думаю цуратись тої пропаґанди! — мовив трохи змішаний Лукіяненько: — Побачу, придивлю ся до них, що они за люде... Яка власне їх думка... Хоть сказавши по правдї, не знаю, як маю з ними поводитись?

— Себ-то з якого погляду?

— Та з такого: Чи менї дурити їх, себ-то справдї прикинутись їх щирим неофітом, чи отверто сказати, що те питанє, яке їх найбільше займає, яким они духово живуть, для мене зовсїм нецїкаве, що мене займає зовсїм що інше.

— От тобі й маєш! Так ониж тодї й дивитись на тебе не схотять, а у всякім разї не стануть до тебе на бесїди ходити, як отсе тепер. Якуж ти тодї вагу матимеш для них? Тиж сам говориш, що сей дядько з першого разу звернув на тебе увагу з поводу твоїх річей о картинї страшного суду! От значить, коли хочеш приподобатись і зійтись, то тілько й знай се поле і той припадком ударений тобою тон, себ-то ти можеш держатись тілько дуренєм, врештї доволї невинним!

— Ну, гаразд! Але для чого власне варто вдаватись у те дуренє? Ради чого силувати свою душу до фалшу, хоч-би й не дуже соромного? Якаж користь моральна може бути з сего, чи за се, з іншого боку? Можеж і справдї они тримають ся тілько за той свій маленький знайдений ними новий острівець у морі думок і житя — і більше уже не одірвуть ся від него для інших розвідок у томі морі? Знаєш, мене і в самій першій розмові з сим чоловіком, там у шевця, прикро торкнула одна річ: єго, наприклад, тяжко вразило проклинанє Мазепи й інших, але тілько з релїгійного боку. Коли я хотїв ємў росказати, що власне зробив, чи думав робити Мазепа, ємў се зовсїм не цїкаво було знати! Він спинив мене і знов почав своє: — Не в тім річ, але якже так, щоби сьвяті отцї у Божому домі після молитви проклинали?!... — Так він з сего й не зійшов, не схотїв навіть знати, яких саме злочинцїв проклинано!

— Ну, от бач! Він власне живе своєю манією, а для тебе єї мало, значить повертай оглоблї! На щож має твій цїкавий дядько даремне час гаяти, спиваючи у тебе чаї з пропаґаторскою метою?! Поєднаня бути не може, уклонїть ся один другому, та й розійдїть ся, мовляв: „вибачайте, вийшло непорозуминє“!

— Нї, чогож?! Я ще буду пробувати порозумітись! Врештї я їх зовсїм не знаю; одна-дві розмови уривком, припадком, нїчого не значать! Я зійду ся ближше і побачу, що оно таке?...

— Ну, ну, дивись! Взагалї маєш нову... сказав-би я — забавку, так ти образиш ся! Ну, маєш сьвіжу думку!... Благо тобі! Отже думай собі, постерігай; що буде цїкавого, те й менї скажеш! А тимчасом от люде дали менї книжечку тілько до завтра, то треба менї її прочитити.

Мокієвский читав перше сидячи за столом, потім у ліжку. Лукіяненько перше рантово ходив по хатї, поринувши в своїх думках, далї сїв до стола, взяв тую книжечку з псальмами й почав уважно читати, зморщивши брови. Мокієвский скілька раз споглянув на него, однак нїчого не казав, — тілько ледви примітний усьміх пробігав у него по устах і в очах; Лукіяненько не заува-

жав того, він чим дальше тим з більшою цїкавостю прочитував сторінки тої малої книжочки. Аж ось він опер ся на стільци, занятий якоюсь новою думкою, далї раптово став шукати на столї, знайшов чорнило й перо, добув аркуш паперу і взяв ся до писаня.

— Се що вже буде? — спитав Мокієвский. — Виписуєш собі псальми, щоб самому співати, чи що?

— От вже побачиш! Постривай! — відповів Лукіяненько, з просьвітлим чуть-чуть лукавим усьміхом.

Мокієвский був уже в ліжку, коли товариш перебив ему читанє, швидко встаючи з'за стола і мовлячи:

— Ну, от, я скінчив! Коли хоч, прочитаю тобі своє писанє!

— Нї, спасибі! Я до сеї духовної лїтератури не охочий. Та й колиб хотїв, прочитав-би з книжки!

— Алеж-бо, ти послухай! Се зовсїм окрема річ; се, бачиш ти, я надумав ся попробувати переложити двоє псальмів по украïньски, розумієш ти?...

— Розумію, розумію!

— Ну, так отож цїкаво менї прочитати тобі, як оно вийшло!

— Та щож! Ти там собі якийсь поета мабуть, то чомуж не зміг-би переложити якесь віршоване, стопоходне складанє? Ну, читай, що там у тебе вийшло:

„О Ісусе мій коханий, сьвіте найяснїйший!

„Тобі серце доручаю, агнче найчистїйший!“

почав Лукіяненько і прочитав псалом середної міри, потім другий.

— Ну, що, як тобі здаєть ся? — спитав автор-перекладчик, скінчивши читанє.

— Нїчого, бреде! — відповів Мокієвский.

Лукіяненько з сьвітлим усьміхом згорнув свій аркушик. — Ну, вже коли ти хвалиш, — мовив він, — то значить оно гаразд!

— Та я щож? Я не знавець таких річей, з музами не знаю ся, а тілько так можу судити, по простому розуму; здаєть ся нїякої дурницї тут не виходить, все доволї пристойно!

— „Пристойно!“ Отож власне я й дбав о ту пристойність! — поважно вкинув Лукіяненько. — Деякі вирази мене страшенно клопотали, бо тут, розумієш ти, треба заховати стиль; менї хотїло ся, щоб вийшло зовсїм просто й понятно, але власне треба було дбати і про звісний стиль, щоб не вийшло вульгарно, щоб не здалось профанацією величних річей. Я і тепер не маю певности в деякіх виразах, — от наприклад з самого початку, в першім псальмі, єсть слово агнець. Ну, як ти кажеш? Аджеж агнець—се слово церковне; коли хотїти перекладати по нашому, то слід-би сказати ягня, бо сеж як раз те значить; алеж як ти скажеш у псальмі до Христа „ягня“! Се моглоб зіпсувати всю справу, у всякім разї першу пробу.

— Так!... „ягня“ — се, знаєш, трохи сьміло!...

— Отжеж бач, що „сьміло“! Тим-же то я й зоставив агнче; побачу, як оно вийде, що скажуть!...

— Ну, ну, вжеж й я не без цїкавости буду дожидати, як тобі поведеть ся з твоїм оригінальним виступом!

— Ох, оригінальний, дуже оригінальний! — мовив перекладчик, встаючи від товариша. — Се перший виступ не тілько мій, а може під певним взглядом, — перший в історії нашої культури!...

— Бажаю успіху! Але тимчасом пора спати, вже пізно. Завтра вранцї ще виправиш; не дармож кажуть: „ранок вечера мудрійший!“

Незабаром в хатинї стало темно і Мокієвский уже дрімав, відвернувшись до стїни. Аж от шархнув запалок, Лукіяненько засьвітив сьвічку і раптово сїв до стола.

— Що се ти? — спитав Мокієвский жмурячись, та звільна повертаючи голову. — Будеш знов писати?!

— Нї! — відповів не відриваючись Лукіяненько. — Я тілько два вирази справлю, щоб не забути!...

— Ох, біда з тими поетами! — промовив Мокієвский, закриваючись від сьвітла.

IX.

— Ну, що? — питав другого дня, в недїлю, Мокієвский у свого товариша, вернувшись з обіду: — Перебув уже екзамін? Показував уже свої переклади?

— Нї, ще! — відповів Лукіяненько. — Вранцї не було дома Андрія; казали, що над вечер мав вернутись.

— Ну, ну, прозеліто і разом таки проповідачу; цїкаво, який-то буде твій попис!

— А от уже побачимо!

Над вечер Лукіяненько подав ся до шевцевої домівки, — сподївав ся там зустріти з Андрієм. Відчинивши двері й зазирнувши в хату, Лукіяненько побачив, що она була пуста; все було прибрано по сьвяточному, але нїкого не було; тілько з другої хатини, з тої кімнати доносив ся якийсь гомін, немов-би хтось у-голос читав, розбираючи з трудом!

Лукіяненько поступив ся далї до кімнати і побачив там Надезю. Она сидїла край вікна і дїйстно розбирала щось із книжки, у-голос проказуючи слова: „жизнь вічная“ — як почулось Лукіяненькови.

Побачивши панича, Надежда спинилась; она зовсїм не змішалась, а тілько дивила ся на него поважно, — відорвана від свого поважного дїла.

Змішав ся трохи Лукіяненько.

— Здорові були! сказав він. — Вашого гостя нема?

— Хрещеного тата? Нема! Они пішли вкупі з дядьком, казали, хутко прийдуть. Я їх дожидаю.

— А, то й я пожду! Можна тут у вас посидїти?

— А чомуж-би не можна? Посидїть.

Погляд Надеждин знов упав на книжочку, котру она держала.

— Що се ви, — читаєте? спитав з привітним усьміхом Лукіяненько.

— Читаю! Та трудне моє читанє. Пригадую, та добираю ся помалу... Дуже шкода, що не вмію краще читати! — додала дївчина, зітхнувши.

— Щож то ви таке читаєте? — попитав панич.

Дївчина глянула на него, немов перевіряючи єго, потім промовила за хвилинку:

— Се набожна книжка, псальми такі.

— А, я знаю!... Се у вас мабуть від хрещеного батька? Він менї теж дав таку книжочку на якийсь час.

— Они вам дали? — спитала дївчина, ще глубше глянувши в очи паничеви.

Лукіяненька дуже кортїло показати Надезї свій спробунок, той переспів з даної книжки, але щось вздержувало єго на той час; замість того він спитав:

— Щож, вам до сподоби ся книжка?

— А якже! Звичайно, до сподоби! відповіла дївчина, здивовано глянувши. — Чомуж-би мала не сподобатись? говорила она дальше. — Зовсїм як молитви, тілько мов-би тебе ще більше до серця діймало, мов сам говориш!

— Ех, показатиб їй переспів! — промайнуло в думці Лукіяненька. — Та нехай уже, як Андрій прийде!...

— Ви, значить, взагалї кохаєтесь у набожних речах?

— Кохаю ся! Та що з того?! Мало я що знаю!... Хоть дуже хотїлаб пізнати... Я два роки була в манастирі, — додала Надежда замисленно.

— Ви були в манастирі?!

— Була!... Блїдий, гіркий усьміх промайнув по обличю Надеждиним.

— Колиж ви були в манастирі? Де? — сквапно спитав Лукіяненько, навіть близше присуваючись.

— Та бачите, — почала дївчина повагом, — як умерли батько, черницї й взяли мене, бо матері у мене вже давно не було; я зостала ся круглою сиротою. А мій батько були остатним часом дяком при манастирскій церкві, — манастирь у нас жіночий єсть, — так ото черницї були й взяли мене; я тодї не-то щоб мала була, але й не зовсїм доросла: чотирнацятий рік менї був.

Надежда спинилась, поважно замислена.

— Ну, і щож? — перебив їй задуму Лукіяненько.

— Та щож! — тихо повівши брівками, озвалась дївчина. — Я не зісталась у манастирі, пішла від черниць, з тїткою Мариною, як приїхали по мене.

— Ну, звичайно! Як можна зректи ся сьвіта, замуровати себе в такім молодім віку?!

— Нї, не через те! — відказала Надежда сперши ся на руку. — Зовсїм не через те! Щож таке, що молодий вік? І в молодому віку можна робити так, як уважаєш краще. А через те я лишила манастир, — говорила дївчина, раптово підводячи голову, — що не знайшла там того, про що я думала! О, там зовсїм-зовсїм інакше, вїж можна собі думати! Нема там сьвятої правди, нема... Ви кажете, що там зрікають ся сьвіта, замуровують ся; — так не зовсїм! Отож власне, що й там не кидають сьвітових думок, і там кожне думає, як-би краще прожити самому для себе, не дбаючи за другого, — та що не дбаючи, хоть-би навіть душачи другого! Колиб ви знали, скілько там кривди, скілько лихого бачила я!... Правду, правду хрещений батько кажуть, що тії люде ще грішнїйші, — они бо тілько удають себе праведними і тим набувають поважаня і поваги, а тим часом не ідуть тою стежкою правди!

Мовлячи тое, дївчина торкала пальцем свою розкриту книжочку. Либонь чи не звідти тая стежка правди? — подумав Лукіяненько.

Аж ось в сінях почув ся гомін.

— Се они! — промовила дївчина, встаючи. — Хрещений батько!

В хату, дїйстно, увійшов Андрій, говорячи з Семеном; він кінчав свою мову:

— Власне, власне, кажу тобі, Семене, одна фалш, лукавство і більше нїчого!

— Та я й сам так думаю! — відказав Семен, — тілько, звісно, чоловік привикне, то й байдуже!...

Тут Семен углядів Лукіяненька.

— А, паничу, се ви? — мовив він нїби трохи змішавши ся. — Може за чобітьми прийшли?

— Нї, не за чобітьми! — відказав Лукіяненько, немов у чому винний. — Се я до них!... Він показав на Андрія.

— А, до мене! Просимо! Сїдайте, паничу! — промовляв віжливо Андрій.

— Се я... от бачите... прочитав учора вашу книжку, — почав панич, — і...

— Кажіть, кажіть, сьміло, паничу! Тут все свої! — заохочував єго Андрій, якось відмінно вимовляючи слово с в о ї.

— Так от, читав я вчора вашу книжку, — почав знов Лукіяненько, — і прийшло менї на думку, чи не переказати-би псальми і по простому? Думка в них дуже хороша, а тілько мова чужа і якась не зовсїм зрозуміла...

По тих передмовах Лукіяненько таки врештї договорив ся до можливости показати свої проби-переспіви... Голос єго лунав непевно, коли він почав читати із свого аркушика:

„О Ісусе мій коханий, сьвіте найяснїйший!“

Псальм прочитано. Лукіяненько ждав або похвали, або ревного заперечаня. Тимчасом Андрій мовчав. Серце в перекладчика билось неспокійно, у лицї вдарила кров...

— Щож? — почав нарештї Андрій. — Нїчого! Се гаразд! Ви правду кажете, що як прочитати отак зовсїм простій людинї, то она швидче зрозуміє. Се до речі!

Лукіяненько міг підвести голову і глянути на присутних. Андрій сидїв проти него і розважав собі, зацїкавлений; Семен, схиливши голову немов ще прислухував ся до прочитаного, а Надежда стояла відсторонь, пильно вдивившись у панича тими горячими очима. Сам не тямлячи від чого, Лукіяненько поспішив ухилитись від того проймаючого погляду...

— Так вам сподобалось? — жваво питав він Андрія з радим усьміхом. — Се мене дуже тїшить!... Звичайно, тут можна ще дещо справити... Я деякі слова не знав, як написати... Так от наприклад з початку; як вам здаєть ся, як краще сказати, чи агнець, чи ягня? Оно то все одно, бо агнець значить ягня...

— Як? Хиба агнець все одно, що ягня? — спитав здивовано Андрій.

— А вжеж все одно! — відказав Лукіяненько. — Агнець церковне слово і значить я г н я; тілько якже сказати я г н я про Христа; якось негарно, не приходить ся...

— Чому не приходить ся? — спитав Андрій. — Ягнятко маленьке, біленьке, нїкому нїчого не винне! Чим-же се не гарно? Як раз приходить ся, чудесно!

— Ну, гаразд! Я й сам так подумував, тілько не важив ся написати сего слова, а тепер я єго справлю.

Лукіяненько нахилив ся над аркушиком з олівцем. Власне як він склонив ся пишучи, прийшла Марина. Она оглянула присутних якось непривітно, найпаче на лици єї з'явив ся прикрий вираз, коли углядїла Андрія; далї она сказала сурово Семенови:

— Підеш до вечерні?

Семен якось згорбив ся і мовчки похитав схиленою головою, далї сказав: — Нї!...

— Чому? — ще суровійше спитала єго жінка.

— Так!.. Я вже тобі сказав сегодня!

Марина вся закипіла гнївом, обличє їй немов потемнїло.

— То так уже? — промовила она глухо: — Так, бузуviре? Казиш ся на старість лїт? Казись! Бодай ти не діждав свого йменя казати!...

Марина люто рушила з місця, кинувши те люте слово на похилу голову свого старого, і важко ступаючи пройшла в кімнату.

— „Огнемъ неразумія горите вы, язицы!“ — проказав між позісталими Андрій. Далї запанувала якась тяжка мовчанка... Чутно було з кімнати, як Марина там гнївно

бряскала коло скриньї ключами. Незабаром она вийшла, напята другою хусткою, великою, у великіх турецкіх квітках; не промовивши вїкому нї слова, Марина подала ся з хати, гримнувши дверима.

— З кротким серцем пішла до Божого дому! — зауважив Андрій усьміхнувшись і покивав головою.

Лукіяненько почув себе нїяково і встав, мовлячи Андрієви:

— Так я вам зіставлю отсї псальми, коли хочете?

— Зіставте, — відповів Андрій, теж встаючи. — Та от що... тепер менї треба йти, от з нею (він кивнув на Надежду), а завтра у вечер ви, коли хочете, приходїть до нас... Він назвав улицю й домівку, куди треба було приходити і додав: Там зберуть ся наші. Прийдете?

— Прийду! — відказав Лукіяненько

Всї троє вийшли разом. В хатї зістав ся тілько Семен, дивлячись перед себе нїби сумним, але твердим поглядом.

Лукіяненько мав іти кудись у город, але тимчасом зайшов до своєї домівки, побачивши сьвітло, що засьвітив Мокієвский.

— Ну, що? Як вистуи? — зустрів Мокієвский товариша.

Лукіяненько розповів, — хоть не так жваво, як-би мав і сам сподїватись. Однак річ саму передав, не забувши при тім росказати й розмову про агнця.

— От як, дивись ти! — зауважив зацїкавлений Мокієвский. — Ми з тобою викинули я г н я, маючи єго за вираз вульгарний, а оно як раз їм до сподоби припало!

— Тож-то й штука! — ожавив ся Лукіяненько. — Яж тобі, кажу, брате, що се зовсїм окремий мир, котрий має свій властивий круг думок й принципів... Мир дуже цїкавий, який ми маємо перше пізнати, нїж рішати тее, або сее... Але яка у них велика сила переконання! Се мене надить. Се сила, рух і дух своєвидний!

— Так, але тому рухови ми — чужі!

— Хто знає, на скілько чужі? Врештї виходна думка — одна: шукати і д е а л у; тілько що они, от наприклад Андрій, чи Надежда, не знають сього мудрого слова і говорять: „шукати правди“. Але се все одно; не в слові дїло!

— Звичайно, не в слові; але там де знаходять „правду“ они, — не знайдеш єї т и, і навпаки!

Довго ще спорили товариші, однак оба сходили ся в тім, що той другий цїкавий мир — треба пізнати... що він варт того! (Дальше буде.)

Сонет.

Минула молодість!... мов пісня прошуміла!
Думливим смутно я склоняю ся чолом;
Я чую, смерть неначе віє вже крилóм
І заглядає в очі постать єї біла.

*
* *

Се ти, нірванно вічная, сумна, немила?...
Безвільний чую жах перед твоїм лицем!
Пожди, не поспішай з смертельним тим вінцем,
Нехай моя до долу ще не пада' сила!

*
* *

Нехай на милу Украïну надивлюсь, —
Мій погляд променем сьвятим палає!
Нехай з братами ще я словом подїлюсь
І моя пісня ще по сьвіту залунає!
Нірванна нїби десь туманом повилáсь...
Із мого серця пісня знову полилáсь!

Волинь, 1889 р. *Олена Пчілка.*

СПІВЕЦЬ.

Пишно займались багряні зорі
Колись на весні,
Любо лили ся в пташиному хорі
Пісні голосні;

Грала промінням, ясним самоцьвїтом
Порання роса
І усьміхалась весняним привітом
Природи красá;

Гордо палала троянда роскішна,
Найкраща з квіток,
Барвою й пахом — вродливиця пишна
Красила садок.

А соловейко трояндї вродливій
Так любо співав,
Голосом дивним співець чарівливий
Садки розвивав;

Слав до вечірньої зорі прощання,
Як гасла в горі,
Щеж голоснїйше співав на вітання
Поранньїй зорі...

*
* *

Вжеж пролетів, немов пташка зальотна
Весняний той час,
Осїнь холодная, осїнь вільготна
Панує у нас.

Тихо спустила ся нічка осїння,
Година сумнá;
Місяць холоднеє кида' проміння, —
Здалека луна'

Пугача віщого крик, — гук єдиний!
Діброва нїма...
Деж соловейко? деж спів соловьіний?
Ох деж він? — нема!

В вирій полинув, де вічная весна, —
Натхнений співець:
Вічно красує там рожа чудесна,
Там теплий вітрець!..

Глухо і смутно кругом на просторі.
Мій гаю сумнúй;
Кинув співець тебе в тузї та в горі —
Тебе й край рідний!

Тиша така тепер всюди панує!
Лиш в листї сухім
Вітер зітха', мов Дріада сумує,
Із жалем глухим..

Чого я не маю огнистого слова,
Палкого, чому?

Можеб та щира, гарячая мова
Зломила зиму!

Завждї луналаб та пісня по ґаю
Ясна-голосна,
Поки збудилась-би в рідному краю
Новая весна!

Бо, хоч-би і крйла менї соловьіні
І воля своя,
Я не лишилаб тебе в самотинї,
Країно моя!

Волинь, 1889 р. *Леся Українка.*

Житє-бутє, звычаї и обычаї гôрского народу.

Зôбравъ въ селї Дыдьовї Иванъ Кузївъ.

(Конець.)

По вечери обвязують стôлъ ланцом, — то здає ся вот лаяня, жеби ся ни прияло — а пастухи звязують лижки, щобы ся худоба купы держала. Вставши вôдъ столу мыють ся и убирають ся, а вôдтакъ колядують.

Поєднї мыють ся въ водї, въ котрôй ся варивъ репей, нарваный на Ивана Купайла, зъ шкаралуповъ зъ великодныхъ свяченыхъ яєцъ; повїдають, що хто ся въ такôй водї на святый вечїръ мыє, то собї слабости вôдъ другого ни захопить, або зноваль вôдъ него другій ни споганит ся.

Дївки зноваль обмазують насамыйпередъ лице медомъ, вôдтакъ мыють ся и выливають тоту воду на двôръ, бо гварят, що як парубокъ вбрыде въ таку воду, то заразъ дївку полюбить. Такожь плетуть вїнцї зъ барвїнку, пакъ мыють ся и тоту воду зъ вїнцями выливають на двôръ, щобы парубокъ въ тую брывъ и дївку полюбивъ.

Де дївка є а песъ бреше, то весїля; зъ котрого боку бреше, зъ того боку парубокъ посватає.

На саме Раство (Рôздво) встають заразъ по пôвночи якъ тôлько першій когутъ запіє. Вставши идуть заразъ зъ кричуном на воду, наливають на миску, пакъ мечуть до тои миски грошї и въ тôмъ ся всї мыють; єдни гварят, що грошї на тото ся здают, жеби очи ни болїли, а другі гварят, жеби все грошї били.

Якъ ся уже всї умыють, то клякають и говорять пацир. Змовивши пацир, идуть до стайнї, вводять полазника-вола и дають всьо то зъїсти, що при вечерї наскладували. Полазникомъ є тотъ, хто першій прийде въ хижу. Якъ добрый чоловїкъ прийде, то добре буде черезъ рôкъ на заходї (господарствї), якъ злый, то зле; але якъ прийде найперше въ хижу нивѣста, то все буде зле. Зъ того дуже користають жиды, бо заразъ по пôвночи ходять по хижахъ зъ горївкою, а люде за тото имъ добре платять збôжомъ.

На Рôздво и черезъ усї три дни святъ йдуть вечеромъ въ колядники зъ музикою. Не ходять партіями, тôлько усї разомъ. Старшї ґазды колядують и выбирають коляду на церковь, а молодїжь ходить за ними и бавить ся. Коляды мають свои власнї и называють ихъ нашї хлопскї, простї коляды, а тотї, що ся въ церкви колядують, называють ся христосанки — „так гварили старі люде“.

На новый рôкъ ждуть подôбно, якъ на Рôздво полазника и т. д., однаковожь уже не привязують до того такъ великои и такъ конечнои ваги; тôлько краянє крычуна є конче потрїбне и говорять, щобы богато пити горївки, бо хто кôлько выпє, тôлько му ся крови причинить.

На шандрый (щедрый) вечїръ робять зъ тїста житного на дверьохъ хрестики и закусують. Ґаздиня робить хрестики, а ґазда закусує. Закусує ся такъ: Ґазда бере хлїбъ непочатый, йде до стайнї и говорить: „Пан-Бiг всюда, на небі, на земли и въ моєй стайни“ — и закусить. Такъ чинить въ коморї, въ бойщя, въ склепї и въ рôжку (въ шопї). По вечерї йдуть шандрувати, але тôлько сама молодїжь мужеска зъ музикою и гуртомъ.

Вода свячена на Йорданъ. Коли принесуть воду домôвь, то заразъ ґазда кропить увесь захôдъ. Пакъ наливають троха до миски и усї ся мыють, а пакъ пють тую воду и якъ їдять, то дають по цяту до стравы; дають и худобї по цяту зъ солевъ. Воду свячену йорданьску тримають черезъ увесь рôкъ, а щобы ся не зôпсула, то переварюють її зъ солевъ. Якъ хто заслабне, то перше лїкарство свячена вода йорданьска. Якъ йдуть заорювати, то кроплять быкы товъ водовъ.

Передъ Благовїщеньомъ „ни здає ся нияк йти в поле“, бо Панъ-Бôгъ єще землю не поблагословивъ.

На Великдень святять яйця, сыръ, масло, солонину, хрїнъ (хрень), усяке насїнє и розманте зїля, оливу, чяснокъ и паску: великый житный хлїбъ зъ цїлого полумяцка[1]) або фаски, т. є. чвертки муки.

Свячені рїчи мають своє значенє и здають ся (годять ся) дуже на рôзнї лїки. Солониновъ свяченовъ здає ся помастити начиня отъ молока; она здає ся и на лїки для скотятъ. Лякъ свяченый зъ молокомъ здає ся хорымъ на живôтъ. Чяснокъ свяченый дуже здає ся на уроки и на напастнї слабости. Люлькъ на бôль зубôвъ и т. д.

За великоднї гагôвки (гаилки) гôрняки нїчого не знають, хиба писанками ся бавять. На писанки вôдступає ґаздиня молодїжа всї яйця, знесенї въ великодну пятницю и великодну суботу.

Замєсть гагôвокъ мають собôтки на Купайла. День передъ Купайломъ усї пастухи ладять собôтки т. є. ставляють великї и высокї стосы сухихъ дрыв зъ галузя. Выгнавши рано на Купайла худобу на толоку, запалюють тотї собôтки, запаливши беруть ся за руки, танцюють довкола огня и спївають собôтки.

На Купайла дôдня перебїгчи девять грунтôвъ три разы и на межи кождого грунту урвати травы и сказати: „Рву на лїкъ, кому буде треба“, то таке зїлє здає ся на всяку слабôсть. Такожь сетно (дуже) помôчна роса на всяцї лїки, узбирана на Купайла дôдня, тôлько таку росу треба збирати голому и то такъ, жебы того, що збирає нихто нигде ни видївъ тогда. Такожь здає ся цїле на Купайла нарвати репею.

Коли їдуть першій разъ въ поле заорювати, то кропять быкы свяченовъ водовъ йорданьсковъ (обходячи быка за сонцьомъ три разы), кладуть въ торбу крычунъ, привязують тоту торбу зъ крычуномъ межи волы до ярма и такъ їдуть въ поле першій разъ орати. Поєднї знимають тоту торбу зъ крычуномъ на поли, а поєднї ни знимають, тôлько такъ орють, вертають зъ нимъ зъ поля

[1]) Полумацокъ або полумяцокъ = ein halber Metzen.

домôвь, и ажь дома єго знимають. Поєднй пôдъ першу скибу кладуть яйце.

Коли ся ѣде першій разъ въ поле заорювати, то ни здає ся хаты замѣтати, анѣ челюсти мастити.

Коли ѣдуть першій разъ за збôжомъ въ поле, то поєднй щось знають и ни говорять тогда анѣ до волôвъ, анѣ до челядника, анѣ переходячого ни поздоровлять, анѣ поздоровленый ни вôдздоровить. Такъ першій разъ мовчки набере, привезе, змече и никосъ ничь ни говорить, ажь по зметаню говорить и бесѣдує, якъ му треба.

Вôдъ чого то и на що то, ни знають, а тотй, що тото знають, ни скажуть, тôлько держать то для себе въ секретѣ. Мають они бôльше такихъ родовыхъ секретôвъ, що знають и передають зъ рода въ родъ, а розголошувати ни вôльно, бо черезъ розголошуванє тратять секреты родовй силу тую, яку имъ приписують. Догадують ся однакъ, що то здає ся для того, щобы промовивши, ни пригварити (прикликати) мыши зъ поля въ будынокъ.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

[2. Пантелеймонъ Кулѣшъ.]

По думцѣ Н. Петрова до повѣсти „Майоръ“ найбôльше суть пристѣбнй „Украинскія незабудки“[1]). Се є гарна картинка изъ суспôльного побуту на Украинѣ, списана Кулѣшемъ уже давнѣйше, а помѣщена 1861. р. въ Петербурскôй „Основѣ“ (сентябрь, стор. 1—48[2]). Петровъ каже, що въ сѣй картинцѣ являють ся або тй-самй „героѣ“, щó й въ повѣсти „Майоръ“, або такй, щó суть вельми похожй на нихъ[2]). Однако въ „Украинскихъ незабудкахъ“ зустрѣчаємо лишь одну особу, котра намъ уже звѣстна зъ повѣсти „Майоръ“; се пôдлесникъ паньскій и повѣтовый цокотунъ Капитонъ Павловичь Иволгинъ, котрый въ тôй повѣсти зъображає ся молодшимъ и бôльше вертливымъ, нѣжь въ „Майорѣ“. Всѣ-жь иншй особы въ „Украинскихъ незабудкахъ“ суть характеры зовсѣмъ окремй, до котрыхъ нѣ-одинъ типъ повѣсти „Майоръ“ не є подôбнымъ. Петрову здає ся, що институтка Нина, дочка исправника Гаврила Петровича Квача є неначе другою Парасею, щó єй зъображено въ „Майорѣ“; — ба, вченый той мужь заявляє, що Сагайдачный полюбивъ Парасю лише за-для того, що зъ нею зустрѣнувъ ся, та що вôнъ мôгъ полюбити такожь свѣчну институтку Нину, коли-бъ бувъ єй пôзнавъ[3]). Але-жь самъ Петровъ замѣчає, що Сагайдачный уважавъ простый украиньскій нарôдъ засновкомъ украиньскои суспôльности, и що про-те хотѣвъ конче одружитись зъ дочкою люду[4]). Та отъ, институтка належала до высшои верствы товариства, и зъ-за того Сагайдачный не мôгъ таки добачати въ нѣй идеалу своихъ людяныхъ змагань. Опроче характеристика любои и природнои вдачѣ институтки Нины являє ся подекуды неимовѣрною. Вже-жь бо „институтка“ Марка Вовчка, и Ольга, дочка Дашковича въ „Хмарахъ“ Ивана Нечуя-Левицкого суть ачей вѣрнй взôрцѣ скривленого выховання, яке въ давнѣйшихъ институтахъ россійскихъ по-найбôльше проявлялось. Всѣ-жь иншй особы въ „Украинскихъ незабудкахъ“ (крôмъ институтки-идеалистки Нины) суть зъображенй справдѣ реально. Исправникъ Гаврило Петровичь Квачь зô своимъ подружємъ Степанидою Карпôвною, оба єго браты зъ родиною, двѣ старй панны-цокотухи Чечôтки, Капитонъ Павловичь Иволгинъ и р. суть люде живѣсѣнькй: се самй гидкй характеры, справдѣшнй недолюдки, мѣжь котрыми чесный професоръ Нечай являє ся неначе бѣлымъ крукомъ мѣжь чорнымъ гайворонємъ.

Въ повѣсти „Другой человѣкъ“, присвяченôй Миколѣ Костомарову[1]), розказує авторъ про вôдставного офицера Поликарпа Зарубаєва, котрый вернувши домôвь стыдавъ ся рôднои матери вдовы-козачки, говоривъ по-московски и пивъ запоємъ въ товариствѣ Потапія, котрый колись бувъ попомъ и вôдтакъ за-для ледачого свого житя опинивъ ся мѣжь дяками.

Характеристичнымъ є такожь „початокъ“ роману „Липовыя пущи“[2]), по-за-якъ тутъ зъображає ся упадокъ козацкои старшины въ другôй половинѣ XVIII. вѣку, коли-то козаки були робôтниками полковниковъ, котрй вразъ зъ полковою старшиною були для нихъ уже не батьками, а помѣщиками. Репрезентантомъ такихъ панôвъ-козакôвъ въ „Липовыхъ пущахъ“ зъображає ся полковникъ Вѣникъ, мѣжь-тымъ коли давнѣйша лицарска вдача козацкои старшины находить персонификацію въ старôмъ „хорунжôмъ“, щó зъ двома сынами приѣхавъ до Вѣника въ гостѣ. — Авторъ згадує въ сѣй повѣсти про занапащенє гетьманщины Петромъ Великимъ и высказує ось-якій свôй судъ про послѣднй часы упадаючои тои институціѣ козацкои: „*Мы не жальемъ о ней, какъ объ уничтоженіи корпораціи генеральныхъ старшинъ, которые вмѣстѣ съ избраннымъ отъ царя гетманомъ дѣлили между собой войсковое имущество, не заботясь о благѣ народа, — которые окружали себя родственниками подъ названіемъ генеральной канцеляріи и потакали имъ въ самыхъ вопіющихъ несправедливостяхъ относительно беззащитной части малороссійскаго населенія, которые роздали своимъ пріятелямъ и распродали перекрещенцамъ изъ жидовъ и разнымъ выходцамъ полковничья и сотничья мѣста почти съ неограниченною властью надъ подчиненными. Намъ нечего жалѣть о паденіи гетманщины! Это было дерево, подгнившее въ корнѣ и не приносившее никакихъ плодовъ. Еслибъ не свалило его Петербургское правительство, оно само рухнуло бы и сгнило, оставленное безъ вниманія народомъ...*“[3]) — Вôтакъ дорѣкає Кулѣшь московскôй управѣ на Украинѣ по-за-якъ она була причиною тяжкого лихолѣтя и єго слова: „*Раздача присвоенныхъ гетманской буавшихся, послѣ приверженцевъ Мазепы, земель россіянамъ, въ противность коренному малороссійскому праву и притомъ со введеніемъ неслыханнаго въ Малороссіи закрѣпощенія свободныхъ поселянъ, повлекла къ безчисленнымъ притѣсненіямъ простаго народа и грабежу козаковъ со стороны новыхъ владѣльцевъ, сильныхъ царскими милостями и посылавшихъ въ Малороссію своихъ управителей и старостъ. Нѣмцевъ и Великороссіянъ какъ въ землю завоеванную*“...[4])

На лихолѣтє Украины вказавъ Кулѣшь уже въ першôмъ своѣмъ романѣ, писанôмъ по-россійски п. з. „Михайло Чарнышенко, или Малороссія восемьдесятъ

[1]) Сего оповѣданя авторъ не докôнчивъ.

[2]) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы XIX. ст.“ Кіевъ, 1884; стор. 274.

[3]) ibid., стор. 275. — [4]) ibid., стор. 273.

[1]) „Основа“, 1861., февраль; стор. 56—104.

[2]) ibid., май; стор. 1—25[2].

[3]) ibid., стор. 22[2].

[4]) ibid., стор. 23[2].

лѣтъ назадъ“ (Кіевъ, 1843); тôлько-жь въ сѣй повѣсти авторъ не тыкавъ ще несправедливои управы московскои. Опроче романъ „Михайло Чарнышенко“ прикрасивъ Кулѣшь описами и ситуаціями въ манєрѣ Вальтеръ-Скотта, мѣжь-тымъ коли въ „Липовыхъ пущахъ“ намагавъ вôнъ писати бôльшь самостôйно.

Зъ-помѣжь иншихъ повѣстей Кулѣшевыхъ, писаныхъ по-россійски, пôдносимо ще оповѣданє „Алексѣй Однорогъ“[1]). Авторъ зъобразивъ тутъ зворушенє на Сѣверщинѣ, коли-то Дмитро Самозванець при помочи Полякôвъ и козакôвъ добивавъ ся до царского престола въ Москвѣ[2]). Голєвный богатырь сего оповѣданя Алексѣй, сынъ московского боярина Николая Аѳанасьича Однорога, стоявъ по сторонѣ Бориса Годунова и попавъ ся въ полонъ Самозванцеви. Але-жь нôдлесными заходами сего пройдисвѣта[3]) и сѣверского воєводы Мулюхи перейшовъ вôнъ мовь-нехотя на єго сторону, та въ битвѣ Новгородско Сѣверскôй станувъ якъ-разъ проти свого батька. Коли-жь отець кинувъ ся зъ шаблею на сына, то вôнъ зупинивъ єго кажучи, що не є зрадникомъ, и въ доказъ правды своихъ слôвъ станувъ рядомъ зъ батькомъ та й побивавъ неприятелѣвъ Бориса Годунова. Ажь ось Мулюха вдаривъ єго по головѣ мечемъ, и вôнъ покотивъ ся неживый на землю. — Въ-кôнци згадуємо ще про „Воспоминанія дѣтства Николая М.*“ Сюды належать повѣсти: „Ѳеклуша“, „Яковъ Яковлевичъ“ и „Исторія Ульяны Терентьевны“[4]). Сй повѣсти суть важнй за-для того, що въ нихъ добачаємо зразки автобіографіѣ Кулѣшевои[5]). Найбôльше вдатною є „Ѳеклуша“, мѣжь-тымъ коли вдача „Ульяны Терентьевны“ являє ся трохи неприродною, по-за-якъ є невъ-мѣру идеальною[6]).

Изъ загального погляду на повѣсти Кулѣшевй, писанй по-украиньски и по-россійски, можемо дôзнатись, що авторъ ихъ вызначувавъ ся всякими прикметами знаменитого повѣстяря. Найбôльшу стôйнôсть литературну мають повѣсти историчнй, тому-що въ нихъ появляють ся прегарнй етнографичнй картины изъ суспôльно-народного побуту на Украинѣ[7]). Въ тыхъ повѣстяхъ малює авторъ Украину вѣкôвъ XVII. и XVIII., зъображаючи вѣрно давнй звычаѣ й обычаѣ свого народу и высказуючи всюды тенденцію патріотичну. Передъ нашими очима пересуває ся неначе жива панорама зъ побуту козакôвъ-кармазинôвъ, Запорожцѣвъ, мѣщанъ и поспôльства; — въ тыхъ образахъ видимо давну Украину, занапащену польскою кормигою й московскими порядками, и про-те читанє историчныхъ повѣстей, особливо-жь „Чорнои Рады“ выкликує въ нашôй души справдѣшній жаль за минувшою славою поетичнои Украины. Але-жь и иншй повѣсти, що малюють побутъ суспôльный[1]), або що суть частинами автобіографіѣ Кулѣша[2]), мають высоку стôйнôсть литературну за-для живого кольориту зъображеныхъ картинъ. Особливо-жь драматизмъ въ выложеню поодинокихъ подѣй є вельми артистичный, а сцены идиличнй суть такъ знаменитй, що подôбного писаня въ нашôй литературѣ не такъ легко найдемо.

Все-жь таки повѣсти Кулѣша при нынѣшнѣмъ напрямѣ нашои белєтристики вважають ся подекуды проявами антикварскими. Героѣ єго вызначують ся вдачою вельми идеальною, а вôдтакъ романтизмъ є одною зъ головныхъ прикметъ єго повѣстей. Опроче въ писаню деякихъ повѣстей не добачаємо пляну напередъ обдуманого, изъ-за чого авторъ повтаряє неразъ теє, що вже було сказано. Вôдтакъ широке писанє прикрашує ся иногдѣ цвѣтистою фразеольогіею и реторичными фігурами, котрй бувають высказомъ субъєктивныхъ думокъ автора.

Въ повѣстяхъ Кулѣшевыхъ, писаныхъ по-украиньски, найпаче-жь въ „Чорнôй Радѣ“, добачаємо вельми гарну мову. Видно, що авторъ пôзнавъ добре скарбницю поезіѣ простонароднои, и що звороты мовы историчныхъ думъ переплѣтавъ иногдѣ складно зъ фразеольогіею мовы литературнои. Особливо выкôнченою являє ся форма „Чорнои Рады“, ба, можна сказати, що творы Кулѣшевои музы вызначують ся чепурными прикметами стилистичными, котрй являють велику вправу въ писаню, набуту довголѣтними студіями на поли рôднои мовы. А вже-жь така вельми старанна форма єго творôвъ не дуже подобалась буковиньскому поетови Йосипови Федьковичеви. Ось-що пише вôнъ въ листѣ до Данила Танячкевича: „За Кулѣша не знаю, що Вамъ казати; — може бути, що я його не можу ще такъ оцѣнити, якъ вôнъ варта, але я його не можу читати. Яка причина въ тôмъ є, не знаю. Скоро зачну читати, то якось минѣ, гей быхъ пôдъ шрубами бувъ. Усе минѣ на гадку набиваєтця, що Кулѣшь дуже ученый, але не знає ще серце свого народу. Форма єго творôвъ дуже старанна; богато часу мусѣвъ вôнъ десь доложити, доки ся зъ народнои бесѣды и пѣснѣ выучивъ народнои фразы; але та фраза такъ непричкомъ, якъ красно убраный мертвець, що въ нѣмъ серце уже не бє“...[3])

По-за-якъ повѣсти Кулѣшевй въ бôльшôй части основують ся на студіяхъ етнографичныхъ, то треба намъ звернутись теперь до головнои єго працѣ на сѣмъ поли, се-бъ-то до „Записокъ о южной Руси“. Першій томъ Записокъ выдавъ Кулѣшь въ Петербурзѣ 1856. р. (8°, сторôнъ XXVI + 322). Въ переднѣмъ словѣ сказавъ тутъ Кулѣшь дещо про цѣль и головный змѣстъ сеи книжки. Вôнъ заявивъ, що вôдъ якогось часу свѣчнй

[1]) „Повѣсти П. А. Кулиша“. Томъ II. С.-Петербургъ, 1860.

[2]) Порôвн. сегорôчну „Зорю“, стор. 340.

[3]) Дмитро Самозванець обѣцювавъ Алексѣеви Однорогови, що поможе єму до подружя зъ Парашею, дочкою боярина Безнадѣя, котру Алексѣй бувъ полюбивъ.

[4]) „Повѣсти П. А. Кулиша“. Томъ III. С.-Петерб., 1860.

[5]) Про повѣсти „Ѳеклуша“ и „Яковъ Яковлевичъ“ гляди порôчну „Зорю“, стор. 267—268.

[6]) Про Уляну Терентьевну гляди „Зорю“, стор. 267.

[7]) Польскому писателеви Михайлови Грабовскому подобались больше повѣсти дрôбнй, се-бъ-то Ѳеклуша, Яковъ Яковлевичъ и и. Ось и єго слова, высказанй въ листѣ до Кулѣша: „...Poznałem w Panu prawdziwego pisarza, prawdziwą naturę poetycką, artystę pełnego siły i rozumu i korzę się przed nim z uszanowaniem. Odbyłeś Pan w moich oczach prawdziwą transfiguracyą, a ponieważ nie wątpisz o mojéj przyjaźni, pojmiesz, że sprawiło mi to serdeczną, najwyższą radość. Trudno prawie uwierzyć, że ta sama ręka, co pisała Czarnyszeńka, Odnoroga, nawet Czarną Radę, zdolna była napisać drobne powiastki dwóch ostatnich tomów. Nazwałem je drobnemi, ale jakże one przewyższają tamte misterstwem, rzeczywistą, że powiem, wieczną wartością! W powieściach swoich historycznych Pan silisz się poetyzować swoje przedmioty; udaje Ci się to w pewnéj mierze, ale znać trud i fatygę tego poetyzowania, i bądź co bądź zrobiłeś tyle coś kunsztownego. W Czarnej Radzie ważność przedmiotu daje utworowi znaczenie, ale co do artystycznej strony, to bardzo jest słaba; figury tam wprowadzone są drewniane, nie mówią, nie ruszają się, nie żyją; za wszystkie autor mówi, autor je dźwiga i posuwa“. („Правда“, II. 1868; стор. 284., замѣтка.)

[1]) Сюды належать повѣсти „Майоръ“ и „Потомки украинського гайдамацтва“.

[2]) Порôвн. повѣсти „Ѳеклуша“, „Яковъ Яковлевичъ“ и „Исторію Ульяны Терентьевны“.

[3]) „Товариш“. Письмо літературно-наукове. Ч. 1. Львів, 1888; стор. 112.

Россіяне забажали пôзнати близше Украину, та що й самі Украинцѣ оказують напрямъ до самопôзнання, выдаючи богато книжокъ змѣсту историчного й етногра фичного. Тому-то задумавъ вôнъ въ неозначенôй кôлькости томôвъ спорудити „Записки о южной Руси“, въ котрыхъ кождый свѣчный Россіянинъ и Украинець мавъ бы енциклопедію рôзнородныхъ вѣдомостій о народѣ, бесѣдуючôмъ „языкомъ южнорускимъ“.

Першій томъ Записокъ выповняє ся особливо историчными споминками украинъского народу, котрі списано въ тôмъ видѣ, въ якôмъ они передають ся зъ устъ до устъ, вôдъ поколѣня до поколѣня. Тѣ то историчнѣ споминки народнѣ осмотривъ Кулѣшъ деякими конечно потрѣбными поясненями. Вôнъ каже, що тѣ народнѣ переказы суть неначе лѣтописію бувальщины, незаписаной старосвѣтскими людьми, и що они вважають ся вѣрнымъ образомъ житя народу украинъского. Вôдтакъ замѣчає Кулѣшъ, що въ сѣмъ выданю переложивъ украинъскѣ думы й переказы на мову россійску тому́, що мова тыхъ простонародныхъ творôвъ не всѣмъ Россіянамъ зрозумѣла. Опôсля згадує вôнъ про украинъску правопись, — каже, що въ Запискахъ старавъ ся украинъску правопись приспособити до выговору. Такъ отже поклавъ вôнъ знакъ и тамъ, де украинъскѣ письменники, придержуючись правописи Артемовского-Гулака писали ы, мѣжьтымъ коли замѣсць давнѣйшого знаку и принявъ вôнъ букву і. Коли вôдтакъ давнѣйше писали „робыты“, „иха ты“, „на вози“, то Кулѣшъ уважавъ лучшою ось-таку правопись: „робити“, „їхати“, „на возі“. Крôмъ тыхъ двохъ змѣнъ въ правописи бачимо въ Запискахъ еще знакъ є для выраженя йотованого самозвука е; н. пр. єго, моє (замѣсць его, мое). Се є правопись, котру въ шѣстьдесятыхъ рокахъ назвали въ Галичинѣ „кулѣшôвкою“[1]).

Въ першôмъ томѣ Записокъ напечатавъ Кулѣшъ историчнѣ переказы народнѣ, легенды й повѣря на перемѣну зъ историчными думами й пѣснями. Мѣжь тыми творами устной словесности народной вызначують ся: 1. Легенда про золотѣ ворота (стор. 3—5); — 2. козацке оповѣданє „Очаковська бѣда“ (289—292); — 3. народнє оповѣданє про помершѣ душѣ п. з. „Бабуся зъ того свѣта“ (303—311)[2]). — Мѣжь историчными думами важнѣйшѣ суть отъ-сѣ: 1. Дума про втеки трьохъ братôвъ изъ Азова (стор. 32—42); — 2. про жидôвськѣ окупы и про вôйну зъ-за нихъ (56—63); — 3. про Ґанжу Андыбера (200—209)[3]); — 4. про Марусю Богуславку (210—211); — 5. про побѣду Хмельницького нôдъ Корсунемъ (223—228) и и. Побôчь деякихъ творôвъ простонародной словесности напечатано въ сѣмъ збôрнику такожь довшѣ замѣтки й поясненя Кулѣша въ мовѣ россійскôй. Мѣжь ними вважають ся важнѣйшими ось-якѣ: 1. Про кобзаря Андрѣя Шута (стор. 43—46); — 2. про лирника Дмитра Погорѣлого (81—82); — 3. про способъ твореня думъ и про поетичне творчество украинъского народу (178—199). Завважати годить ся, що Кулѣшъ добачає въ „Словѣ о полку Игоревôмъ“ памятникъ епичного розвитя народной южно-рускоя поезіѣ (195).

Изъ сего короткого погляду на першій томъ Записокъ видно, що матеріялъ сей книжки є справдѣ богатый. Тому-то не дивно, що сѣ Записки небавомъ послѣ напечатаня стали славно звѣстными на Украинѣ, та що Тарасъ Шевченко помянувъ ихъ добрымъ словомъ. Осьщо писавъ украинъскій Кобзарь про сю книжку (22. цвѣтня 1857) въ листѣ до М. Лазаревского: „Якъ побачишь Кулѣша, поцѣлуй його за книги, що́ вôнъ подарувавъ, а особливо за „Записки о южной Руси“. Такои розумной книги, такого чистого нашого слова я ще не читавъ. Може вôнъ и розсердитця на мене за те, що я його алмазный подарокъ, „Записки о южной Руси“ославъ на Чорноморію Кухаренкови. Такъ щожь? скажи, — не втерпѣвъ. И якъ вôнъ, крый його Мати Господня! не выдасть второго тома, то не тôльки я, ты, всѣ земляки нашѣ и вся Славянщина проклене його и назове брехуномъ. Такъ и скажи йому!“[1])

И ось незабаромъ выйшовъ и другій томъ того збôрника (Петерб., 1857; сторôнъ XIII + 354). Въ сѣмъ томѣ находять ся навперед казки, легенды й повѣря, що́ вôдносять ся до суспôльного побуту Украинцѣвъ (стор. 10—83). Вôдтакъ надруковано „баляду зъ часôвъ унѣ“ (83—95); потôмъ слѣдує „сѣльска анекдота“ (96—98) и пѣсня „про правду“ (101—102). Запримѣчаємо тутъ, що сѣ украинъскѣ творы простонародня надруковано безъ россійского перекладу. Дальше слѣдує россійске оповѣданє сучасника Поляка про походы противъ Гайдамакъ (105—141). За сею довшою статьею зъ епильоґомъ выдавця надруковано поему Шевченкову п. з. „Наймичка“ (149—168). Саме-тогдѣ сидѣвъ украинъскій Кобзарь невольникомъ въ Новопетровскôй крѣпости, про-те Кулѣшъ уважавъ невôдповѣднымъ, зъявити свѣтови имя автора поемы, коли єму не вôльно було нѣчого писати. Вôдтакъ каже Кулѣшъ въ переднѣмъ словѣ, що одинъ зъ єго приятелѣвъ дôставши вôдъ когось рукописи въ спадщинѣ, передавъ єму (се-бъ-то выдавцеви Записокъ) зшитокъ рôзныхъ пѣсень и стихôвъ, писаныхъ жôночою рукою въ мовѣ украинъскôй (стор 145). — Пôсля „Наймички“ напечатано „Записку“ члена малороссійскои коллеґіѣ Григорія Николаєвича Теплова про непорядки, якѣ дѣють ся вôдъ нарушеня правъ и звычаѣвъ, потвержденыхъ грамотами на Украинѣ (169—196). Важнымъ є тутъ передне слово Кулѣша, де вôнъ мѣжь иншимъ пише, що гетьманщина не дбала про загальне добро украинъского народу и що про-те не могла бути довговѣчною. Дивнымъ дивомъ опинилась вôдтакъ въ сѣмъ збôрнику Кулѣшева идиля „Орися“ (197—208), почôмъ напечатано украинъскѣ народнѣ пѣснѣ, пôдложенѣ Андрѣємъ Маркевичемъ нôдъ ноты для спѣву й фортепияна (стор. 209—256). И знов слѣдує статья написана по-россійски п. з. „О древности и самобытности южно-русскаго языка“ (257—279). Се є передрукъ офіціяльноя статьѣ, напечатаноя передъ двацяти роками въ „Журналѣ министер-

[1]) Першій свôй словесный твôръ, повѣстку „Циганъ“, написану на основѣ переказу своєи матери, зладивъ Кулѣшъ въ правописи Артемовского-Гулака. „Цигана“ надруковано 1841. р. въ „Ластôвцѣ“ Гребѣнки (стор. 362—370). Опôсля намагавъ вôнъ придержуватись етимольоґичноя правописи Михайла Максимовича. Про се можно дôзнатись изъ способу писаня украинъскихъ слôвъ, находячихъ ся въ россійскôй повѣсти „Михайло Чарнышенко“ та й зъ поетичного твору „Украина“. (Кіевъ, 1843).

[2]) Тѣ три народнѣ оповѣданя и такожь деякѣ популярнѣ творы Тараса Шевченка, Григорія Квѣтки-Основяненка, Марка Вовчка, Ганны Барвѣнокъ, Данила Мордовця, Пантелеймона Кулѣша и и. печатано (1860—1862) въ Кулѣшевôй друкарни въ Петербурзѣ окремыми книжочками, котрі звались метеликами, и въ тысячахъ ексемплярѣвъ розходились помѣжь простый людъ.

[3]) Ся дума про Хвеська Ґанжу Андыбера є многоцѣннымъ варіянтомъ тои думы, що́ єѣ выдавъ Амвросій Метлиньскій („Народныя южнорусскія пѣсни“. Кіевъ 1854; стор. 377—382).

[1]) „Основа“, 1862; мартъ, стор. 6. — Порôвн. листъ Шевченка до А. Н. Маркевича зъ д. 22. цвѣтня 1857. („Основа“, 1862; май, стор. 8).

ства народнаго просвѣщенія". Въ сѣй статьи читаємо мѣжь иншими ось-якѣ важнѣ слова: „*Народъ можетъ потерять свою самостоятельность, но характеръ и языкъ его всегда остаются его достояніемъ. Слава и совершенство языка не зависятъ отъ судьбы народа*" (стор. 263). Ба, орґанъ министерства „народнаго просвѣщенія" доказує осьщо: „*Южный русскій языкъ всегда различествовалъ отъ прочихъ вѣтвей славянскаго языка, въ особенности же отъ церковно-славянскаго, отъ польскаго и великороссійскаго*" (267—269). Потôмъ помѣщено въ сѣмъ збôрнику оповѣданє селянина про се, щó дѣється на Украинѣ при похоронѣ старыхъ и малыхъ (281—290). Въ-кôнци за симъ украиньскимъ оповѣданємъ надруковано универсалъ гетьмана Остряница зъ замѣтками Михайла Грабовского й П. Кулѣша и з. „О причинахъ взаимнаго ожесточенія Поляковъ и Малороссіянъ въ XVII. вѣкѣ" (291—328). До двохъ изъ напечатаныхъ статей додано ще доповнення й замѣтки (329—354).

Хоча-жь въ другôмъ томѣ Записокъ творы простонароднои устнои словесности не богато займають мѣсця, и хочь въ уґрупованю нагромадженого матеріялу нема одвѣтного пляну, то все-таки й сей томъ збôрника є цѣннымъ здобуткомъ для етноґрафіѣ. Тому-то й Шевченко затвердивъ лишь загальный судъ земляκôвъ про велику вагу Записокъ, коли въ Дневнику своѣмъ (16. червця, 1857) отъ-се записавъ: „*Спасибо К(улишу), что догадался прислать книгъ, а то я не зналъ бы, что́ съ собою дѣлать. Въ особенности благодаренъ я ему за „Записки о южной Руси". Я эту книгу скоро наизустъ буду читать. Она мнѣ такъ живо, такъ волшебно живо напомнила мою прекрасную Украину, что я какъ-будто съ живыми бесѣдую съ ея славными лирниками и кобзарями. Прекраснѣйшій, благороднѣйшій трудъ, бриліантъ въ современной исторической литературѣ!*"[1]).

А вже-жь не тôлько Украинцѣ похвалили „Записки о южной Руси"; такожь деякѣ свѣчнѣ Россіяне цѣнили ихъ высоко, и вôдтакъ про стôйнôсть сего збôрника высказавъ Петровъ ось-яку свою думку: „*Разнообразіе предметовъ „Записокъ" придавало имъ особенную пестроту и занимательность, которая увеличивалась отъ новыхъ, своеобразныхъ пріемовъ этнографическаго изслѣдованія. Кулишъ не заботился только о томъ, чтобы собрать пѣсни и напечатать ихъ въ извѣстномъ порядкѣ, раздѣливъ на категоріи и разряды, какъ это дѣлали его предшественники въ этой области, — но старался остановить вниманіе читателя и на томъ процессѣ, которымъ зарождаются и сохраняются на цѣлые вѣка произведенія народной словесности, старался угадать смыслъ, какой связываетъ народъ съ этими выраженіями его поэтическихъ стремленій, и вообще представить полную картину этой любопытной стороны народнаго быта, съ подробностями, невидными для перваго взгляда. Сборникъ выходилъ чрезвычайно занимательнымъ и любопытнымъ*"...[2])

Перенявши зъ устъ люду скарбницю простонароднои поезіѣ хотѣвъ Кулѣшь за вдяки за сей даръ подати неписьменнымъ братамъ книжну науку, и про-те выдавъ вôнъ 1857. р. въ Петербурзѣ „Граматку" (8°, сторôнъ 149). Въ переднѣмъ словѣ сеи книжечки написавъ вôнъ отъ-се: „Кôлько нѣ єсть у насъ по Вкраинѣ граматокъ и букварѣвъ, то всѣ вони не годятця намъ для первои науки письменства, бо печатанѣ не нашою мовою, а черезъ те всяка дитина довго нудитця надъ книжкою, поки навчитця иноязычніи слова розбирати, черезъ те надовго дѣти зъ дому для науки одлучаютця, одъ роботы одвыкають, псуютця безъ отцевського й материнського догляду; ище-жь за довгу и трудну науку треба не мало й платити. Тымъ и письменство не дуже ширитця въ насъ помѣжь людьми; а тымъ часомъ ледачѣ писарѣ и всякѣ нечестивѣ законники темного чоловѣка морочать и тѣснять, бо неписьменный чоловѣкъ — все одно, щó темный на очи: куды поведе поводырь, туды и йде — хоть бы и въ яму. Треба учить дѣтей письменства такъ, щобъ дурно часу не гаявши швидко зрозумѣла дитина науку читання, а до сього найперва помôчь — щобъ граматка зложена була рôдною украинською мовою. Навчившись читать по-своёму, усяке зрозумѣє и церковну, и московську печать; тогдѣ й нехай беретця за якѣ хотя книги. Отсе жь напечатана така Граматка. Учачись читать, не буде тутъ спотыкатись дитина на слова иноязычнѣ; а вытвердивши ѣѣ добре, здобуде на ввесь вѣкъ собѣ користи"... (стор. 1—2).

Сю першу украиньску Граматку надруковавъ Кулѣшь правописію фонетычною, та тôлько „великѣ слова изъ письма святого" и „молитвы" выдавъ вôнъ давною церковно-славяньскою печатію. Пôсля „азбуки" и „складôвъ" слѣдує „читанє по верхамъ". Пôдъ „верхами" розумѣє Кулѣшь короткѣ стишки, зложенѣ буйною (грубшою) печатію. Сѣ стишки суть выбранѣ або зъ перекладу псальмôвъ Давидовыхъ, або зъ думъ народныхъ. Такъ примѣромъ на першôмъ мѣсци надруковано початокъ 132. псальму въ перекладѣ Шевченковôмъ („Чи є що лучче, краще въ свѣтѣ, | якъ у-купѣ жити. | зъ братомъ добрымъ добро певне | познать не дѣлити!"). Потôмъ слѣдує „наука", зложена дрôбнымъ друкомъ. Сю науку радить Кулѣшь ученикови ажь тогдѣ прочитати, якъ стане зовсѣмъ письменный. Всѣхъ стишкôвъ зъ одвѣтною наукою є дванацять. Семымъ стишкомъ починає ся „старосвѣтська дума про гетьмана Наливайка" (стор. 27—40). Въ „науцѣ" пише авторъ тутъ ось-що про упадокъ Польщѣ: „Була Польща великимъ царствомъ, упиралась однымъ концемъ у Балтійське, а другимъ у Чорне море. Погляньте-жь, щó теперь изъ неи осталось! Де єи паны й гетьманы, де єи дуки й воєводы? Стоить теперь Польща великимъ цвинтаремъ стародавньои славы, и плачуть на тому цвинтарѣ живіи по мертвыхъ. Се не чіє, якъ наше дѣло! Допекли Ляхи намъ своєю зневагою до самого серця, стрепенулись мы — и захиталось польске царство на своѣй твердынѣ; поти хиталось, поки сусѣде зовсѣмъ його повалили. Такъ-то Богъ карає за неправду царства земніи тыми самыми руками, которѣ ихъ обороняли!" (стор. 29). Пôсля сихъ слôвъ помѣщено ось-якій образокъ: Велике дерево розмôжджено блискавкою, а пôдъ деревомъ лежить убитый чоловѣкъ. Сего безневинного образка чепились деякѣ паны-Поляки на правобережнôй Украинѣ и постарались о тее, що администрація Кіевска заборонила сю Граматку въ школахъ, мабуть-то доводила она нарôдъ до гайдамацтва. „Ото", говорили они, „образъ тои страшнои подѣѣ, що розбуджене хлопство мусить розвалити порядокъ громадскій и перебити панôвъ!"[1])

Потôмъ слѣдує „Поглядъ на Божу правду, которою держитця свѣтъ" (стор. 45—61); вôдтакъ надруковано „Коротеньку священную исторію" (63—78) и „Коротку науку христіянськои вѣры" (79—93). Дальшѣ частины

[1]) „Основа", 1861; май, стор. 12—13.

[2]) „Очерки...", стор. 280—281.

[1]) Порôвн. „Исторію литературы рускои" въ „Зорѣ", 1887; стор. 85.

Граматки слѣдують въ отъ-сѣмъ порядку: „Пословицѣ“ (94—96), „Ариѳметика“ (97—128), „Великѝ слова изъ Письма святого“ (129—141)[1]), „Молитвы“ (142—145) и „Слово до письменныхъ“ (146—149). Въ сѣмъ „словѣ“ говорить Кулѣшь навпередъ про велику обширь Руси-Украины, про любовь до рѡдныхъ святощѣвъ и вѡдтакъ кѡнчить свою Граматку ось-якими словами: „Шануй всякъ своє рѡдне слово, которе не одъ кого иншого, якъ одъ самого Бога намъ надане, и не для того надане, щобъ мы даръ Божій зневажали й забули. Хто його зневажає й забуває, той самохѡть выганяє себе зъ рѡднои семьѣ украинськои, и до такого не обернетця серце, якъ до родича, на чужинѣ, такого не привитає наше племя по-братерськи пѡдъ Карпатами; чужа тому наша пѣсня, которѡй немає рѡвнѣ по всьому свѣту, нѣма для того буде щира душа наша, и нема йому частины въ тѡй славѣ, которои добули собѣ нашѝ предки полемъ и моремъ у всього свѣту, воюючи за вѣру христіянськую и волю людськую“ (стор. 148—149)[2]).

Въ 1861. р. надруковавъ Кулѣшь въ Петербурзѣ меншу Граматку (8⁰, сторѡнъ 68). „Читання по вѣрхамъ“ суть ту дуже короткѝ безъ вѡдповѣдныхъ „наукъ“, вѡдтакъ пропущено „Поглядъ на Божу правду, которою держитця свѣтъ“, — пропущено й „Пословицѣ“ и такожь „Ариѳметику“. За те помѣщено въ кѡнци книжечки розвѣдку п. з. „Яка була доля нашого рѡдного краю одъ найдавнѣйшихъ часѡвъ?“ (стор. 59—67) и „Пропись“ (скоропись; стор. 68).

Для свѣчныхъ своихъ земляквъ написавъ Кулѣшь богато литературно-науковыхъ статей, мѣжь которыми вызначують ся тіи, котрѝ надруковано въ „Хатѣ“ (Петербургъ, 1860). Навпередъ поклавъ вѡнъ ту переднє слово до громады п. з. „Поглядъ на украинську словесность“ (стор. VII—XXII). Въ сѣй статьи спѡмнувъ Кулѣшь добрымъ словомъ про Гоголя, Шевченка й Квѣтку, та похваливъ особливо Марка Вовчка за єго „Народнѝ оповѣданя“. А вже-жь Енеида Котляревского не була єму по-нутру. Ось-що написавъ вѡнъ про сей первоцвѣтъ украиньскои литературы: „Якъ появивъ ся Котляревськiй изъ своимъ Енеємъ, усѣ зареготали щиро, що якій-то справдѣ чудный той простый людъ украиньскій, одъ котрого мы, дякуючи деякимъ старосвѣтськимъ добродѣямъ, одрѡзнились. Зареготали, и той регѡтъ бувъ — найстрашнѣйша проба нашому писаному слову украинському. То було все одно, якъ родитця дитина середъ пяныхъ бабъ, да ще й сама сповитуха вивтця. Коли выдержить бѣдолашне немовлятко перве безъумне привитанне на Божому свѣтѣ, то то буде ознака, що вродилось воно собѣ живуще ажь-надто. Вже такои страшнои пробы навпослѣ йому й не трапитця. Тымъ реготомъ надъ Енеидою мало-мало не згубили самѝ земляки свого-жь новонарожденного слова. Такъ велика-жь була въ йому живая сила, и заразъ вырятувавъ його иншій поетъ, Гулакъ, написавши тымъ-же складомъ, щѡ й Котляревськiй, невеличку поему „Панъ та собака“... (XVII—XVIII). До автора Енеиды вѡдносивъ ся Кулѣшь неприхильно такожь у своѣй студіи про „Котляревского“ („Основа“, 1861; январь, стор. 235—262), заявивши, що Енеида своимъ комизмомъ заподѣяла литературѣ чимало шкоды, по-за-якъ сей твѡръ вчинивъ забавнымъ житє простого люду, осужденого на пѡтьму духову самою нуждою, и вѡддаленого вѡдъ зносинъ зѡ свѣчною верствою товарища (стор. 259).

Коли Кулѣшь выдававъ „Хату“, було имя єго вже славно звѣстне на Украинѣ. Адже-жь самъ Шевченко просивъ єго неразъ, щобъ переписавъ єго поезіѣ, и вѡдтакъ Кулѣшь обробивъ подекуды „Наймичку“ и „Неофитѡвъ“, а пѡзнѣйше переписавъ и драму „Назаръ Стодоля“. То й не диво, що письменнѝ Украинцѣ добачали въ Кулѣши велику повагу литературну, се-бъ-то диктатора на поли рѡднои словесности. Въ „Хатѣ“ сказавъ вѡнъ добре слово про „первоцвѣтъ“ Щоголева й Кузьменка (1—4), про „приказки“ Гребѣнки (41—42), про Иродчука повѣсть „Сѣра кобыла“ (61—64)[1]) и зладивъ переднє слово до двохъ оповѣдань, якѝ списала зъ устъ люду Ганна Барвѣнокъ, се-бъ-то Олександра Кулѣшиха (стор. 93—97; 159—161)[2]).

Въ „Правдѣ“ надруковано статью Кулѣша п. з. „Поглядъ на занедбанне народньои мовы“[3]). Ся статья є неначе вступомъ до проєктованои, а не доконанои студьѣ єго п. з. „Нарисъ исторіѣ словесности руcько-украинськои“. Важнѣйшимъ єсть „Поглядъ на устню словесность украинську“[4]), де авторъ высказавъ коротко свои дослѣды на поли поезіѣ простонароднов.

Просторѝ суть россійскѝ моногѡафіѣ Кулѣшевѝ про Климентія[5]), Котляревского[6]), Артемовского-Гулака[7]) и про Гоголя[8]). Мѣжь нѡми вызначують ся студіѣ про Климентія (Зѣновіѣва) и про Артемовского-Гулака; моногѡафіѣ-жь про Котляревского и Гоголя вважають ся подекуды тенденційными.

Вѡдтакъ звертаємо ся до историчныхъ праць Кулѣша. Помѣжь нѡми найлучшѝ суть тіи, котрѝ вѡнъ написавъ въ хосенъ невченыхъ братѡвъ. Кулѣшь бувъ задумавъ, выдати цѣлу серію такихъ популярныхъ творѡвъ и въ переднѣмъ словѣ до „Хмельнищины“ написавъ вѡнъ ось-що: „Якихъ книжокъ ученыхъ мы не пишемо! а про тыхъ мало дбаємо, що высчихъ шкѡлъ не подоходили и за щоденною тяжкою працею не мають часу нашихъ ученыхъ и великихъ книжокъ читати. Оглядаючись на такихъ людей по-часту, надумавсь я повчити ихъ трохи исторіѣ рѡдного краю и оце зложивъ невеличку й не дуже мудровату книжку, щобъ до снаги було всякому ѣѣ зрозумѣти, а грошей щобъ не великихъ вона коштувала, та щобъ и часу на прочитання єи не багато треба було одъ насущнои роботы увѡрвати. Се книжка про порядки на Вкраинѣ за гетьмана Хмельницького: тымъ ѣѣ „Хмельнищиною“ й оглашаю. Потѡмъ мушу выдати книжку про порядки, якѝ завелись на Вкраинѣ за гетьмана Выговського: ту книжку оглашу „Выгѡв-

[1]) Се суть церковно-славяньскѝ цитаты зъ Письма святого, (н. пр. „Начало премудрости страхъ Господень“), поясненѝ въ мовѣ украиньскѡй.

[2]) Кулѣшева Граматка була землякамъ дуже до вподобы. Такъ выразивъ ся про неѣ похвально Тарасъ Шевченко въ Дневнику своѣмъ („Основа“, 1862; апрѣль; стор. 37; — май, стор. 11).

[1]) Кулѣшь не є авторомъ „Сѣрои кобыли“, якъ думавъ Петровъ („Очерки...“, стор. 278). Вѡнъ сю повѣсть лише переробивъ, якъ самъ заявивъ въ листѣ до автора сеи исторіѣ литературы.

[2]) Се суть оповѣданя „Лихо не безъ добра“ (стор. 99—103) и „Въ осени лѣто“ (163—172).

[3]) „Правда“, 1869; число 1—2.

[4]) „Руска Читанка для высшои гімназіѣ“. Уложивъ Александеръ Барвѣньскій. Часть I. У Львовѣ, 1870; стор. 1—4. Порѡвн. „Правду“, 1870; число 2.

[5]) „Основа“, 1861; январь; стор. 159—234.

[6]) ibid., стор. 235—262.

[7]) ibid., мартъ; стор. 78—113[2].

[8]) ibid, апрѣль, стор. 67—90[2]; — май, стор. 1—33[4]; — сентябрь, стор. 56—68[2]; — ноябрь и декабрь, стор. 1—11[6].

щиною". Далѣ въ мене буде книжка „Бруховещина" — про Бруховецького часы; а потомъ „Дорошенковщина", „Поповичовщина" — про часы гетьмановъ Дорошенка та Поповича. А тамъ и про Мазепиной порядки напишу книжку, и про Шведчину, и про Розумовщину"... Але-жь не выповнивъ Кулѣшъ цѣлои програмы, бо крѣмъ „Хмельнищины", присвяченои памяти Тараса Шевченка (Петерб., 1861), и крѣмъ „Выговщины" („Основа", 1861, ноябрь и декабрь, стор. 49–56[4]) не зладивъ вонъ бѣльше такихъ популярныхъ праць историчныхъ.

Трохи-не всѣ иншѣ историчнѣ писаня Кулѣша суть студіями науковыми, котрыми можуть хѣснуватись люде вченѣ. Сюды належить именно студія п. з. „Первый періодъ козацтва одъ його початку до ворогування зъ Ляхами"[1]). Въ сѣмъ творѣ похвалявъ авторъ лицарске змаганѣ Запорожцѣвъ и козакѣвъ въ загалѣ и въ кѣнци записавъ вонъ отъ-се про боротьбу мѣжь аристократичною Польщею, а демократичною Украиною: „Боротьба була нерѣвна мѣжь двома стихіями, мѣжь аристократвомъ и демосомъ, бо аристократство лицарскими замками нѣдпиралось, а демосъ мавъ своєю тверже дикѣ пустынѣ. — Боротьба не скѣнчилась нѣ погибелью силы, щѣ доневнялась Русь у Польщу перетворити, анѣ вызволомъ громадського права зъ-нѣдъ права паньского. Обернувши въ нѣвець могуще королѣвство, щѣ постало силою польского права, не воздвигъ руськѣй народный духъ на великихъ пожарищахъ и гробовищахъ хвалебнои волѣ, а тѣльки давъ новымъ хижакамъ замѣсць хижакѣвъ давныхъ темне панування своє роспростерти..."[2])

Вѣдтакъ въ историчнѣй статьи „Руина"[3]) помянувъ Кулѣшъ козакѣвъ добрымъ словомъ и не мѣгъ якось погодитись зъ польскимъ панованѣмъ на Украинѣ. Про козацку вѣйну пише авторъ мѣжь иншимъ ось-що: „Страшеннымъ зломъ здавалась козацька вѣйна всьому письменному мирови, тѣ й за нашои памяти усякѣ ученѣ люде разъ-по-разъ величають козакѣвъ хижою ордою. А тымъ часомъ козацька слава розлилась у пѣсняхъ по всьому Славутѣ, перейшла черезъ Богъ и Днѣстеръ, живе въ красныхъ селахъ галичанськихъ и звила собѣ довговѣчнє кубло въ Карпатахъ. — Нѣдъ козацькими коругвами наша зневажана сусѣдьми Русь явила всьому свѣтови, що вмѣла ще въ XVII. вѣкови знести зъ рѣднои землѣ хижихъ недолюдкѣвъ и поставити народнє право выше политичнього"...[4]) Важною є вѣдтакъ тогдѣшня думка автора про польску цивилизацію на Руси. Ось и зразокъ єго писаня: „Велику вагу надають польскѣ писателѣ цивилизаціи, щѣ роспростерли були ихъ предки на всю нашу Русь. Отъ-же зъ моєи повѣсти — маю надѣю — вбачить розумный, щѣ-то за мизерна була цивилизація, коли вона осягала тѣльки саме панство, коли вона давала одному стану волю, силу и достатки, одмаючи въ иншихъ"[5]). „Не вважала Польща на те, що козаки, мовь якій муръ попередній, здержували хиже бесурменство вѣдъ наѣзду въ глибиню шляхеччины; не вважала, що, сидячи зъ упокоємъ по-за тымъ муромъ, здолѣли Ляхи ратайске господарство добрымъ ладомъ, не по-козацьки, споружити. Ѣй тѣльки рупило, якъ бы загустити ратаѣвъ на степовому узграниччѣ нѣдъ шляхецькою юрисдикцією, а козацтво вважала вона безземельными волоцюгами"...[1])

А вже-жь въ нѣзнѣйшихъ своихъ працяхъ историчныхъ ставъ Кулѣшъ прихильникомъ польскои культуры и кормиги россійскои. Въ историчнѣй розвѣдцѣ „Галицька Русь въ починахъ козацько-шляхоцькои усобицѣ"[2]) добачає вонъ „храбрыхъ Русичѣвъ" въ тыхъ перевертняхъ-шляхтичахъ, котрѣ зъ Русинѣвъ стали недоляшками. Ось и єго слова: „Мѣжь двома неприязными таборами, запеклыми опѣсля до крайньои звѣрськои ярости, була крѣвна, навѣть латинськимъ ренеґатствомъ незгладжена рѣдня. И днѣпровѣ козаки и днѣстровѣ шляхтичѣ були усе тѣ самѣ „храбрѣ Русичѣ", щѣ колись ходили испивати шеломомъ Дону. Чи велика, чи мала була рѣжниця мѣжь ними, то все справдѣ про всѣхъ, щѣ полягли въ бою зъ невѣрными и зъ панськои и зъ козацькои стороны, можна було сказати, що вони обороняли руську землю. Обороняли руську землю навѣть и тѣ Русичѣ, щѣ цѣнили тѣлько лавры, котрѣ дѣстали вѣдъ польскои отчины"...[3]) (Дальше буде.)

Два приятелѣ.

(А. Л. Килинда.)

(Конець.)

Великими зъ задиву очима глядѣвъ на него Альфонзъ. Коли выйшовъ Кароль и утихло въ конторѣ, здавалось Альфонзови мовь-бы дрожавъ ще воздухъ вѣдъ шорсткихъ єго слѣвъ. Одно за другимъ выступали они передъ Альфонзомъ, що стоявъ мовь скаменѣлый при пультѣ.

Чи знає вонъ, хто зъ нихъ обохъ справнѣйшій въ интересѣ?... Милый Боже, чижь вонъ коли перечивъ, що Кароль перевышає єго о много?!

Нехай вонъ не думає, що єму удасть ся гладкимъ своимъ лицемъ всьо до себе загорнути!... Альфонзъ не тямивъ, чи загорнувъ вонъ коли що-небудь зъ-передъ свого приятеля до себе.

„Що мене обходять твои кокотки?" сказавъ Кароль.

Чижь мавъ-бы вонъ справдѣ заинтересуватись тою малою испаньскою танцеркою?... Ну, якъ-бы було се Альфонзови хоть черезъ голову перейшло, бувъ-бы вонъ и не глянувъ на неи. Алежь то прецѣ не могло бути причиною, щобы ажь такъ казитись; женщинъ въ Парижи було чейже подостаткомъ.

А наконець сказавъ ще: „Завтра зрываю спѣлку!"

Альфонзови було всьо то непонятне. Вонъ выйшовъ зъ конторы и ишовъ замысленый улицями, ажь зустрѣвъ ся зъ однымъ знакомымъ. То звело єго на иншѣ гадки, але черезъ цѣлый день ворушилось въ нѣмъ чувство, не-мовь-бы чатовало на нього якесь незвычайне тяжке нещасте, готове кождои хвилѣ спасти на нього, якъ лишь знайде єго самого, безъ товариства.

Коли вернувъ нѣзно въ ночи домѣвь, найшовъ на столѣ листъ вѣдъ Кароля. Нетерпеливо отворивъ єго; але замѣсть оправданя, якого ждавъ, було въ нѣмъ въ

---

[1]) „Правда", 1868; ч. 1—17; 25—35.

[2]) ibid., стор. 414.

[3]) „Мета". Львівъ; томъ I. 1863; стор. 138—148: — томъ II. 1864; стор. 50—67 (недокѣнчено).

[4]) ibid., томъ I. 1863; стор. 135.

[5]) ibid., стор. 136.

[1]) ibid., томъ II. 1864; стор. 54—55.

[2]) „Руська Хата". Буковинський альманах на рік 1877. Видав Данило Млака. Львів и Чернівці, 1877; стор. 179—203.

[3]) ibid., стор. 203. — Ще бѣльшимъ прихильникомъ польскои культуры явивъ ся Кулѣшъ въ „Крашанцѣ" („Исторія литературы рускои" въ „Зорѣ", 1889; стор. 307—308).

холодно̀й формѣ завѡзване, щобы панъ Альфонзъ явивъ ся завтра раненько въ конторѣ и умовлене роздѣлене фірмы якъ найскорше вѡдбуло ся.

Ажь теперь ставъ Альфонзъ понимати, що сцена въ конторѣ була чимсь бо̀льше якъ хвилевымъ выбухомъ злого гумору; але въ тако̀мъ разѣ ставала є̀му цѣла та справа ще бо̀льше неясною.

И чимъ довше во̀нъ надъ тымъ роздумувавъ, тымъ несправедлившимъ выдалось є̀му выступлене Кароля. Во̀нъ нѣколи на свого приятеля, не бувъ лихимъ, не бувъ нимъ навѣть и теперь; але якъ ставъ пригадувати собѣ ті̀ многі̀ обидні̀ слова, якими обсыпувавъ є̀го Каролъ, стало чимъ разъ бо̀льше добродушне є̀го серце тверднути; на другій день рано усѣвъ во̀нъ, привитавши холодно свого спо̀льника, мовчки на своѣмъ мѣсци.

Хочь прийшовъ о цѣлу годину вчаснѣйше якъ звычайно, прецѣ спостерѣгъ, що Каролъ вже давно прийшовъ и много вже зробивъ. Кождый сидѣвъ теперь при своѣмъ столѣ и говоривъ лишь якъ було конче потреба; се або друге письмо переходило зъ рукъ одного до другого, але въ очи не глянули собѣ анѣ разу.

Такъ працювали оба, одинъ пильнѣйше якъ другій, ажь до годины 12 — звычайной поры до снѣданя.

Година, коли снѣдали, була для нихъ завсѣгды найприємнѣйшою хвилею цѣлого дня. Звычайно велѣли приносити собѣ снѣданє до конторы. Въ хвили, якъ стара слуга, що варила принципаламъ давала знати, що снѣданє вже готове, вставали оба разомъ мовь на команду, хочь-бы то було навѣть середъ реченя якого письма або середъ рахунку.

Снѣдали они на стоячки при коминку, або переходячись по теплѡ̀й выгѡдно̀й конторѣ. Альфонзъ мавъ все въ запасѣ ко̀лька цѣкавыхъ анекдотъ, а Каролъ смѣявъ ся. Були то є̀го найщаслившій хвилѣ.

Але сегодня, коли стара слуга выголосила своє привѣтне: „Мои панове, снѣданє вже готове!“ не рушивъ ся жаденъ зъ мѣсця. Служниця вытрѣщила очи и повторила ще разъ своє запрошене, закимъ выйшла; але жаденъ не рушивъ ся.

Вко̀нци зголоднѣвъ Альфонзъ, приступивъ до стола, надѣявъ собѣ шклянку вина и ставъ ѣсти свѡ̀й котлѣтъ. Стоячи зъ шклянкою въ рукахъ та пережуваючи свѡ̀й котлѣтъ, оглядавъ ся вонъ докола по тѡ̀й конторѣ, де то̀лько веселыхъ хвиль проживъ, а коли спогадавъ, що є̀му теперь послѣдный разъ тутъ стояти и що вѡдтеперь всьо то має задля якоись хімеры скончитись, що они оба мають собѣ затроювати житє задля якогось хвилевого гнѣву, то выдалась є̀му наразъ цѣла ситуація такъ неприродною, що мало що вголосъ не розсмѣявъ ся.

„Слухай-но Каролю“, сказавъ вонъ тымъ на-впо̀въ поважнымъ, на-впо̀въ жартобливымъ тономъ, якимъ бувало перше завсѣгды приводивъ Кароля до смѣху: „Властиво выдасть ся дуже дивнымъ оголошене: По дружно̀й угодѣ низше по̀дписана фірма вѡдъ нынѣшного дня...“

„Я думаю“, перебивъ є̀му Каролъ спокѡ̀йно, „оголосити: По взаимно̀й угодѣ“.

Альфонзъ вже не смѣявъ ся; вонъ поставивъ шклянку на сто̀лъ, а котлѣтъ набравъ го̀ркавого смаку.

Вонъ спо̀знавъ, що приязнь ихъ завмерла; якъ и чому, се було є̀му неяснымъ; але є̀му здалось, що Каролъ бувъ шорсткимъ и несправедливымъ для него. Вонъ ставъ вѡдтеперь ще штивнѣйшимъ и холоднѣйшимъ якъ Каролъ.

Оба робили спо̀льно доти, доки не ско̀нчили подѣлу фірмы; вѡдтакъ розо̀йшлись.

*

* *

Минуло вѡдъ тогдѣ споро часу и оба колишні̀ приятелѣ працювали кождый на свою руку въ велико̀мъ Парижи. Неразъ стрѣчались оба на біржи, але мѣжь собою не завязували нѣколи и нѣякихъ интересо̀въ. Каролъ не шкодивъ Альфонзови; вонъ не хотѣвъ є̀го руйнувати. Альфонзъ самъ мавъ себе зруйнувати.

А оно такъ и складалось, якъ коли-бы Альфонзъ старавъ ся бажане свого приятеля въ то̀мъ взглядѣ якъ найскорше сповнити. Вправдѣ удавъ ся є̀му ту и тамъ неодинъ добрый интересъ, але скоро залишивъ вонъ той солідный спосо̀бъ працѣ, якого у Кароля бувъ научивъ ся. Вонъ ставъ занедбувати контору и стративъ ко̀лька дуже користныхъ интересо̀въ.

Альфонзъ любивъ змалку выгѡ̀дне, ба навѣть выставне житє; але спо̀лка и дружба зъ тверезо мыслячимъ и докладно рахуючимъ Карольомъ повздержували дотеперь тую є̀го жилку. Вѡдтеперь однакожь стававъ вонъ чимъ разъ бо̀льше марнотравнымъ, є̀го знакомства збо̀льшались зъ кождымъ днемъ, и monsieur Альфонзъ выступавъ теперь такъ зъ-паньска и такъ бувъ славленый въ своѣмъ кружку, якъ нѣколи перше. Але Каролъ знавъ дуже добре, якъ рѡвночасно росли и довги є̀го.

Вонъ слѣдивъ Альфонза, о ско̀лько змо̀гъ, а що оба провадили интересъ въ тѡ̀й самѡ̀й галузы промыслу, то мо̀гъ легко обчислити въ приближеню и доходы Альфонза. Выдатки можь було ще лекше обчислити, тожь и невдовзѣ довѣдавъ ся Каролъ, що Альфонзъ позатягавъ въ ко̀лькохъ мѣсцяхъ значні̀ довги.

Каролъ удержувавъ деякі̀ знакомства, на котрыхъ є̀му зовсѣмъ не залежало, длятого лишь, щобы черезъ нихъ вывѣдуватись о выставно̀мъ житю Альфонза и о є̀го безглуздно̀мъ марнотравствѣ. Вонъ ходивъ до тыхъ самыхъ кавярнь и реставрацій, де Альфонзъ, лишь о иншѡ̀й порѣ; ба навѣть свою ґардеробу дававъ вонъ до того самого кравця робити що и Альфонзъ, бо той малый говорливый чоловѣчокъ бавивъ є̀го своими скаргами проте, що monsieur Альфонзъ нѣколи не платить своихъ рахунко̀въ.

Иногда приходила Карольови думка, якъ то легко можь-бы закупити велику часть претенсій деякихъ людей до Альфонза и передати ихъ въ руки якого безвзглядного лихваря. Але хто-бы думавъ, що Каролъ хотѣвъ справдѣ коли-небудь щось подо̀бного зробити, то вчинивъ-бы є̀му кривду велику. То була лишь думка, котрою вонъ любивъ пеститись; вонъ формально залюбивъ ся въ Альфонза довгахъ.

Але зъ тыми довгами такъ якось поволи тягнулось, що Каролъ зовсѣмъ змарнѣвъ и ажь почорнѣвъ вѡдъ нетерпячки не могучи до̀ждатись ко̀нця.

Вонъ дожидавъ тои хвилѣ, коли всѣ ті̀ люде, що дотеперь згоры дивились на него, вко̀нци пересвѣдчать ся, якъ мало вартъ бувъ той обожаный Альфонзъ. Вонъ хотѣвъ є̀го побачити пониженого, опущеного вѡдъ приятелѣвъ, осамоченого и бѣдного, и тодѣ...

Але дальше не дававъ вже волѣ своимъ думкамъ, бо въ серцю стали ворушитись чувства, до котрыхъ не хотѣлось є̀му признавати.

Вонъ хотѣвъ ненавидѣти свого колишнього приятеля, хотѣвъ помститись за весь той холодъ въ обходженю ся зъ нимъ и за всѣ ти упослѣдженя, якѣ въ житю зазнавъ; за кождымъ разомъ, якъ ворушилась лишь думка яка боронити Альфонза, проганявъ ѣ далеко водъ себе, повтаряючи слова старого банкера: „Сентиментальность не для купця“.

Одного дня водвѣдавъ вонъ свого кравця; водъ якогось часу дававъ вонъ больше одежи робити якъ властиво потребувавъ.

Маленькій, живый кравець скочивъ єму сейчасъ на зустрѣчь зъ поставомъ сукна: „Бачите, то була-бы пышна матерія для васъ. Monsieur Альфонзъ велѣвъ собѣ зъ неи зробити цѣлый гарнітуръ — а monsieur Альфонзъ, то панъ, що знає убиратись“.

„Менѣ однакожь здавалось“, промовивъ Кароль трохи здивуваный, „будьто-бы mons. Альфонзъ не конче бувъ у васъ въ ласкахъ“.

„О! о!“ водповѣвъ живо маленькій кравець. „Вы думаєте може тому, бо я згадувавъ колька разовъ про те, що mons. Альфонзъ виненъ менѣ пару тысячь франковъ? То було дуже глупо зъ моеи стороны згадувати про те. Mons. Альфонзъ заплативъ тую баґателю и то не лишь менѣ — але посплачувавъ, якъ я довѣдавъ ся, и цѣлый рядъ другихъ знакомыхъ менѣ довжниковъ... Я дуже обидивъ того ласкавого пана и прошу васъ сердечно, не згадуйте вже нѣкому про мою глупоту“.

Кароль вже дальше не слухавъ того, що моловъ говорливый кравець. Вонъ сейчасъ выйшовъ изъ склепу и ишовъ улицею, занятый зовсѣмъ тою думкою, що Альфонзъ поплативъ довги свои.

Вонъ думавъ и о томъ, що то властиво глупота зъ єго стороны, выжидати руины Альфонза. Чижь не могъ живый и щастємъ розпещеный Альфонзъ зробити неодинъ користный интересъ и заробити при томъ много грошей, помимо що Карольови про те и не снилось? Може єму зовсѣмъ зле не велось, може всьо скончить ся тымъ, що люде скажуть: „Ось бачите, ажь теперь показавъ панъ Альфонзъ, що вонъ годенъ зробити — ажь теперь, коли позбувъ ся свого незносного, дивачного спольника“.

Повольно ступавъ Кароль зъ повислою головою долѣ улицею; неодинъ штурканець достався єму, але вонъ не зважавъ на тое. Житє выдалось єму такъ пусте, немовь-бы утративъ всьо, що мавъ — а може вонъ самъ кинувъ всьо водъ себе?... Наразъ штуркнувъ єго хтось незвычайно сильно. Вонъ поглянувъ. Бувъ то знакомый ще зъ того часу, коли вонъ разомъ зъ Альфонфонзомъ служивъ въ банку кредитовомъ Ліонне.

„А — добрый-день пане Каролю!“ сказавъ знакомый. „Давно мы не бачились. Але дивно, що я васъ власне нынѣ подыбую. Я власне нынѣ рано думавъ про васъ!“

„А то по якой причинѣ, якъ вольно спытати?“ водповѣвъ розсѣяно Кароль.

„Бо, бачите, власне нынѣ попавъ менѣ въ руки папѣръ — вексель на 30 до 40.000 франковъ, зъ подписомъ вашимъ и пана Альфонза. Я здивувавъ ся, бо думавъ, що панове — гмъ, що панове не мають вже нѣчого спольного мѣжь собою“.

„Але дежь тамъ; мы ще неодно маємо мѣжь собою залагодити“, сказавъ повольно Кароль.

Вонъ старавъ ся всѣми силами заховати спокойне лице и спытавъ природнымъ о сколько могъ тономъ: „Коли кончить ся речинець того векселя? — я вже собѣ того докладно не пригадую“.

„Я думаю, завтра або позавтрѣ“, водповѣвъ знакомый и пильнуючи свого интересу хотѣвъ вже попращатись. „То бувъ акцептъ пана Альфонза“.

„Я знаю“, водповѣвъ Кароль; „але чи не могли-бы вы такъ зробити, щобы я завтра могъ выкупити той вексель. То було-бы менѣ дуже на руку, а зъ вашои стороны буде то велика ласка, за котру я...

„Але дуже радо! Нехай вашь посланець завтра пополудни прийде до мене. Я вже всьо уладжу, якъ належить. — То баґателя. А теперь выбачте — менѣ дуже спѣшно — бувайте здоровй“. И Кароля знакомый побѣгъ дальше.

На другій день сидѣвъ Кароль въ своѣй конторѣ и выжидавъ посланця, котрого послявъ бувъ до банку, выкупити акцептъ Альфонза. Вконци увойшовъ слуга конторовый, поклавъ коло принципала зложеный листокъ синого паперу и водойшовъ.

Ажь якъ дверѣ зновъ зачинились, сягнувъ Кароль нетерпеливо за папѣръ, оглянувъ ся поспѣшно поза себе и отворивъ єго. Черезъ колька секундъ глядѣвъ вонъ быстро на свой подписъ, водтакъ розперъ ся на крѣслѣ и зотхнувъ глубоко. То выглядало зовсѣмъ такъ, немовьбы єму въ той хвили прийшло на думку, що подписъ єго сфалшованый.

Вонъ зновъ нахиливъ ся надъ столъ. Довго сидѣвъ вонъ такъ, розглядувавъ подписъ свого власного имени и слѣдивъ за тымъ, якъ незручно єго сфалшовано.

Розглядуючи своими быстрыми очима кожду лѣнію въ подписѣ, ледви стало єму ще силъ мыслити. Єго змысли були такъ роздраженѣ, а чувства такъ дивно перемѣшувались мѣжь собою, що треба було ажь довшого часу, закимъ ставъ вонъ свѣдомымъ того, якъ много розповѣдавъ той непевный почеркъ письма єго подпису на синомъ паперѣ.

Немовь-бы стиснуло єго за горло, а по лици скотило ся щось, и закимъ вонъ очунявъ, упала сльоза на листокъ паперу.

Вонъ скванно оглянувъ ся, вытягнувъ хустку и вытеръ старанно мокру ту пляму на векслю. И зновъ вонъ нагадавъ собѣ старого банкера на улици Бержеръ.

Щожь єго то властиво обходило, що поганый характеръ Альфонза завѣвъ єго вконци на дорогу злочинства, и що вонъ тративъ на томъ? Нѣчого! вонъ-жежь прецѣнь ненавидѣвъ свого колишнього приятеля. Нѣхто не смѣвъ сказати, будьто-бы вонъ завинивъ, що Альфонзъ такъ упавъ; тажь вонъ зъ нимъ честно подѣливъ ся и нѣколи не шкодивъ єму.

Водтакъ ставъ вонъ зновъ думати о Альфонзѣ. Вонъ знавъ єго занадто добре, щобы не набрати того переконаня, що коли чистый и амбітный Альфонзъ могъ такъ низько упасти, то дойшовъ вонъ вже до того пункту въ житю, де чоловѣкъ анѣ хвилѣ не вагаєсь, зовсѣмъ єго лишитись, закимъ ще ганьба на него спаде.

На ту гадку схопивъ ся Кароль зъ крѣсла. Треба до того не допустати. Не треба Альфонзови лишати на столько часу, щобы могъ собѣ пальнути кулею въ лобъ и укрыти свою ганьбу въ той мѣшанинѣ пожалованя и тайнои грозы, яка звычайно самоубійцѣвъ проводжає. Тажь тогдѣ пропала-бы єго помста, тогдѣ не придалабы ся єму нѣ на що єго ненависть и вонъ самъ ставъбы лишь черезъ тое лихимъ чоловѣкомъ. Коли вже утративъ на вѣки приятеля, то хотѣвъ бодай ворога понижити, осоромити, — нехай всѣ побачать, що то за нужденна, нѣкчемна фігура — той обожаный Альфонзъ.

Вонъ глянувъ на годинникъ; було пôвъ до пятои. Кароль знавъ, въ котрôй кавярни можь було Альфонза знайти въ тôмъ часѣ. Вонъ сховавъ вексель въ кишеню и запявъ сурдутъ.

Але по дорозѣ хотѣвъ ще перше вступити до поліційного бюра, передати вексель поліційному урядникови, а вôдтакъ мавъ урядникъ той на даный Карольомъ знакъ въ кавярни, де Альфонзъ середъ своихъ приятелѣвъ находивъ ся, нечайно впередъ выступити и промовити голосно и выразно такъ, щобы всѣ чули:

„Пане Альфонзъ, васъ обвинюють о сфалшованє векселя!“

* * *

Бувъ-то день слотный, по просту плюта. Вôдъ ранку вже було холодно и мрачно, але зъ полудня почавъ ще дощь йти. Не була то злива; вода не спадала изъ хмаръ грубыми каплями: здавалось, мовь-бы хмары самѝ спустились и розложились на улицяхъ Парижа и звôльна вôдтакъ въ дощь переходили.

Хоть якъ старано ся ухоронити передъ дощомъ, таки всюды знайшовъ вонъ приступъ. Всюды робилось мокро; вохкôсть заходила десь ажь поза плечи, обвивалась мовь мокра сервета довкола колѣнъ, заходила въ чоботы и добувалась горѣ штанами десь ажь пôдъ груди.

Поєднѝ санґвінічнѝ дамы стояли пôдкасавши ся высоко въ воротахъ камениць и выжидали кôнця дощу, иншѝ ждали вже цѣлыми годинами на пристанкахъ омнібусôвъ. Мужчины ходили въ дощи пôдъ парасолями; немногѝ лишь були на стôлько розумнѝ, що не пробували навѣть хоронитись передъ дощомъ и закотивши комѣрь въ гору, ишли смѣло впередъ зъ парасольомъ пôдъ пахами и встромивши руки въ кишенѣ.

Хоть не було то ще въ пôзнôй осени, однакъ вже около пôвъ до пятои майже зовсѣмъ стемнѣло. Ту и тамъ позасвѣчувано въ найвузшихъ улицяхъ ґазовѝ лѣхтарнѣ, а сей и той склепъ старавъ ся своимъ яркимъ свѣтломъ оповѣстити прохожимъ своє истноване крôзь густу мраку.

И нынѣ товпились якъ звычайно по улицяхъ люде, спыхаючи одинъ другого зъ тротуару и руйнуючи собѣ взаимно парасолѣ. Всѣ дорожки були занятѝ; переѣзджаючи обрыскували прохожихъ о скôлько могли болотомъ, а на асфальтовыхъ ходникахъ вôдбивалось млаво свѣтло лямпъ въ чорнôмъ рѣдкôмъ болотѣ.

Кавярнѣ були переповненѝ. Щоденнѝ гостѣ ходили туды и сюды кленучи нынѣшну плюту, а кельнеры потручували въ поспѣху одинъ другого. Середъ того гамору роздавъ ся наразъ острый голосъ буфетового дзвôнка: то „панѣ вôдъ буфету“, кликала котрогось кельнера наглядаючи спокôйными очима цѣлу кавярню.

Була то велика кавярня на бульварѣ Себастопольскôмъ. Дама, що сидѣла за буфетомъ, знана була зъ своєи проворности въ интересѣ и своєи привѣтливости.

Чорне, блискуче волосє єи роздѣлювалось на самôй серединѣ — хоть фризура та выйшла вже зъ моды — и спадало природными кучерями по бокахъ. Очи були чорнѝ якъ уголь, а уста повнѝ.

Фіґура єи була ще дуже гарна, хоть п. Віржінія вже може переступила потайкомъ трийцятый рочокъ; повхка, дрôбонька ручка записувала дуже гарнымъ почеркомъ числа въ книгу касову, а вôдъ часу до часу и кôлька слôвъ на білєтику. П. Віржінія умѣла досконало конверзовати зъ ґоґами, що облягали безнастанно буфетъ, и вôдтинати ихъ дотепы, рахуючись рôвночасно зъ кельнерами и наглядуючи кождый кутокъ великои салѣ.

Гарною була она властиво лишь вôдъ пятои до семои годины по-полудни — то єсть въ часѣ, коли Альфонзъ звыкъ бувъ заходити до кавярнѣ. Вôдъ тогдѣ не спускали зъ него очей своихъ. Лице набирало бôльшои свѣжости, уста усмѣхались, а въ рухахъ проявлялась якась нервовôсть. То бувъ єдиный часъ въ цѣлôмъ дни, де могло лучитись, що она давала якусь недорѣчну вôдповѣдь або помылялась въ рахунку, а кельнеры усмѣхались тайкомъ и штуркали въ бôкъ одинъ другого.

Говорено загально, що она колись зносилась зъ Альфонзомъ, а деякѝ запевнювали, що она ще й теперь влюблена въ него.

Она сама знала мабуть найлѣпше, скôлько въ тôмъ правды; але гнѣватись на пана Альфонза було неможливымъ. Она дуже добре знала, що вонъ журить ся нею стôлько, що и двайцять другими, що она єго утратила, ба навѣть и нѣколи властиво не посѣдала, а прецѣ благали єи очи о привѣтливый поглядъ, а коли выходячи зъ кавярнѣ не попрощавъ єи Альфонзъ сердечно, здавалось мовь-бы поблѣдла, а кельнеры шептали собѣ: „Бачь, наша панѣ сьогодня зновъ якась сумна...“

При вôкнахъ було ще на стôлько ясно, мо можь було ґазеты читати, а деякѝ забавлялись тымъ, що дивились на переходячихъ. Дивлячись зъ поза великихъ шибъ на ту громаду людей, що зъ поспѣхомъ пересувалась попередъ вôкна, здавалось мовь-бы то були рыбы въ якômсь акваріумъ. По-дальше вôдъ вôконъ и надъ білярами свѣтивъ ся ґазъ. Альфонзъ гравъ зъ кôлькома приятелями въ біляръ.

Вонъ бувъ при буфетѣ и привитавсь зъ п. Віржінією, а она, видячи якъ Альфонзъ зъ кождымъ днемъ марнѣє, выкидувала єму пôвъ-жартомъ легкодушне єго житє. Альфонзъ вôдповѣвъ на тоє вялымъ дотепомъ и попросивъ келишокъ абсинту.

Якъ она ненавидѣла тѝ легкѝ дамы зъ балєту и оперы, що приманювали пана Альфонза ночами сидѣти при картахъ, або при тыхъ безконечныхъ бенкетахъ. Якъ вонъ вôдъ кôлькохъ недѣль змарнѣвъ: зовсѣмъ спавъ зъ тѣла, а єго великѝ, лагôднѝ очи набрали якогось неспокôйного и тревожного выразу. Чого-бы она не дала за тоє, щобы вырвати єго зъ того житя, що такъ єго руйнувало! Она глянула въ зеркало, що висѣло напротивъ и ѣй выдалось, що она досыть ще гарна.

Вôдъ часу до часу вôдчинялись дверѣ и входивъ новый гôсть, тупаючи ногами и замыкаючи мокрѣсенькій парасоль. Всѣ кланялись п. Віржінии и кождый майже повтарявъ: „А то плюта!“

Вôйшовши привитавъ ся Кароль коротко и усѣвъ при комынку. Очи Альфонза стали дѣйстно неспокôйнѝ; кôлько разôвъ хто входивъ, поглядавъ вонъ на дверѣ, а коли вôйшовъ Кароль, дрогнувъ вонъ весь и штуркнувъ білярдову кулю зовсѣмъ фалшиво.

„Панъ Альфонзъ має сегодня непевну руку“, замѣтивъ одинъ зъ грачôвъ.

Небавомъ опôсля вôйшовъ въ кавярню якійсь чужій панъ. Кароль глянувъ зъ поза своєи ґазеты и кивнувъ легко головою... Незнакомый насупивъ брови и кинувъ быстро окомъ на Альфонза.

Альфонзови выпавъ кей изъ рукъ.

„Даруйте панове, але я сегодня не успособленый до гры“, сказавъ вонъ. „Позвольте менѣ перестати... Кель-

неръ, фляшку воды Сельтерскои зъ лижочкою — я мушу зажити мою дозу соли Карльсбадскои".

„Отъ не заживали бысьте тôлько тои соли, пане Альфонзъ; лѣпше заховувати розумну дівту", вôдôзвавсь лѣкарь, що сидѣвъ неподалеку и въ шахи гравъ.

Альфонзъ усмѣхнувъ ся и усѣвъ при столѣ зъ ґазетами, взявъ до рукъ „Journal amusant" и ставъ робити свои дотепнѣ уваги надъ илюстраціями. За хвилю згромадивъ ся невеличкій кружокъ довкола него и посыпались вôдъ него мовь зъ рукава пікантнѣ исторійки и дотепы.

Давши такъ волю свому языку и забавляючи другихъ, налѣявъ собѣ шклянку Сельтерскои воды и вытягнувъ маленьке пуделочко, на котрôмъ выписано було великими буквами: „Сôль Карльсбадска".

Вôнъ всыпавъ дрôбочку до шклянки и ставъ мѣшати ложечкою. На столѣ лежало трохи попелу зъ циґара; вôнъ стрѣпавъ єго хусткою и вытягнувъ руку за шклянкою.

Въ тôй хвили почувъ, що хтось положивъ свою руку на єго рамя. Кароль вставъ и быстро приступивъ до стола; теперь похиливъ ся вôнъ надъ Альфонзомъ.

Той звернувъ къ ньому голову, такъ що кромѣ Кароля не мôгъ нѣхто лиця єго побачити. Зъ початку глядѣли очи єго на давного приятеля трохи несмѣло, але по хвили глянувъ вôнъ смѣло приятелеви въ лице и промовивъ пôвъ-голосомъ: „Льольку!"

Давно вже не чувъ Кароль того пестивого имени. Вôнъ влѣпивъ очи въ то добре єму знане лице и ажь теперь побачивъ, якъ дуже змѣнивъ ся Альфонзъ въ послѣдныхъ часахъ. Єму здавалось мовь-бы читавъ сумну исторію зъ свого власного житя.

Кôлька секундъ глядѣли такъ одинъ на другого, а по лици Альфонза пробѣгъ выразъ благаючои безсильности, знаный Карольови дуже добре ще изъ шкôльныхъ часôвъ, коли то Альфонзъ въ послѣднôй хвили прибѣгавъ до него, глядаючи помочи до своихъ задачь.

„Чи ты вже перечитавъ „Journal amusant?" спытавъ Кароль.

„Вже, прошу!" вôдповѣвъ скваплиро Альфонзъ. Вôнъ подавъ єму журналъ и ухопивъ при тôмъ Кароля за вказуючій палець, а стиснувши єго шепнувъ: „Дякую — дякую!"... Потôмъ выпивъ шклянку.

Кароль пôшовъ до незнакомого, що сидѣвъ близь дверей: „Дайте менѣ вексель!"

„То вы вже не потребуєте нашои помочи?"

„Нѣтъ, дякую!"

„Тымъ лѣпше", сказавъ незнакомый и подавъ Карольови зложеный синій папѣръ. Вôдтакъ заплативъ за свою каву и выйшовъ...

Наразъ зôрвалась п. Віржінія зъ крикомъ: „Альфонзъ! мôй Боже!... Панъ Альфонзъ хорый!"

Вôнъ зсунувъ ся зъ крѣсла на землю — рамена дрогнули кôлька разôвъ, а голова повисла на бôкъ. Такъ лежавъ вôнъ на земли опертый плечима о крѣсло.

Помѣжь гостями въ сусѣдствѣ наставъ пополохъ; прискочивъ лѣкарь и уклякнувъ. Глянувши Альфонзови въ лице нôнъ змѣшавъ ся. Вôнъ ухопивъ єго руку мовьбы глядавъ за пульсомъ и нахиливъ ся рôвночасно надъ шклянку, що стояла на краю стола.

Незамѣтнымъ рухомъ руки торкнувъ вôнъ ѣѣ такъ, що упала на землю и стовклась. Вôдтакъ пустивъ руку неживого и пôдвязавъ єго хусткою по-пôдъ бороду.

Ажь теперь поняли всѣ, що сталось.

„Неживый? — Чи вôнъ неживый, пане докторъ? — Панъ Альфонзъ неживый?"

„Ударъ серцьовый", вôдповѣвъ лѣкарь.

Одинъ прибѣгъ зъ водою, другій зъ оцтомъ; чути було, якъ середъ смѣху и розговору карамболювали кулѣ на дальшихъ білярахъ.

„Тихо", шептано изъ всѣхъ сторôнъ; „тихо! тихо! — И тишина ширилась чимъ разъ дальше и дальше докола трупа, ажь вкôнци стало зовсѣмъ тихо.

„Ходѣтъ, берѣть єго!" сказавъ докторъ.

Пôднесено мерця, положено въ кутѣ на софѣ и погашено поломѣни въ сусѣдствѣ.

П. Віржінія все ще стояла выпростована; она була блѣда якъ крейда и притискала крѣпко грудь дрôбною повхкою ручкою. Несли єго по-при буфетъ. Докторъ взявъ єго по-пôдъ пахи, такъ що камѣзолька пôдсунулась въ гору, а зъ пôдъ неи можь було побачити тонку бѣленьку сорочку.

Єи очи глядѣли на тоє лице, котре такъ глубоко въ серцю єи вырылось, а коли зложено єго на софѣ, не вôдвертались вôдъ того кута нѣ на хвилю.

Бôльша часть гостей повыходила. Кôлькохъ молодыхъ людей вôйшло галасливо зъ улицѣ до кавярнѣ. Кельнеръ поспѣшивъ имъ на зустрѣчь и шепнувъ имъ кôлька слôвъ. Они глянули косо на той кутъ, позапинали назадъ свои палєтоты и счезли въ нôчнôй мрацѣ.

Въ на пôвъ темнôй кавярнѣ було лишь кôлькохъ зъ найсердечнѣйшихъ приятелѣвъ Альфонза, що стояли громадкою коло него и шептали. Докторъ говоривъ зъ господаремъ, котрый такожь прийшовъ до салѣ.

Кельнеры снулись по тихоньки мовь духи, описуючи великій каблукъ по-при темный кутъ.

Одинъ зъ нихъ уклякъ на землю и збиравъ черепы шклянки на тацку. Вôнъ поравъ ся о скôлько мôгъ тихо, а прецѣ ще за богато робивъ галасу.

„Лиши тото до завтра", сказавъ господарь тихо.

Спертый о коминокъ, глядѣвъ Кароль на свого мертвого ворога. Поволи ставъ вôнъ роздирати зложеный синій папѣръ, думаючи о своѣмъ приятелю.

ВСЯЧИНА.

Науковй розговоры.

(Кнавера столѣтный калєндарь — чи має мѣсяць вплывъ на погоду — значенє пятенъ сонця въ метеорольогіи — фотоґрафичнй карты неба и значѣнє фотоґрафіѣ для астрономіѣ — конґресъ астрономôвъ — сахаринъ.)

Въ спадчинѣ по Грекахъ лишила ся вѣра, що погода залежить передовсѣмъ вôдъ мѣсяця, хоть приписувано и прочимъ звѣздамъ (якъ Сиріусови) такожь деякій вплывъ. Що старожитнôсть знала о тôмъ и вѣрила въ тоє, може, хто цѣкавый, пересвѣдчитись о тôмъ въ Вергиля георґікахъ I. 429 и д. Такою якъ тамъ она представлена осталась наука о погодѣ по конець XVI. столѣтя, въ котрôмъ то часѣ достигла астрольоґія свого кульминаційного пункту.

Пôсля науки астрольоґôвъ не дѣяло ся на земли нѣчого безъ вплыву планетъ: они були причиною вôйны, епідемій, неурожаю и смерти, не дивно отже, що и погоду пôддали астрольоги зовсѣмъ пôдъ власть планетôвъ. Абы вôдгадати напередъ, що на земли буде ся дѣяти, треба лише було знати, котрый планетъ въ тôмъ часѣ має на землю найбôльшій вплывъ и яка єсть натура того планета. Очевидно, астрольоги все тоє знали, тôлько жаль, що нѣ одинъ не зрадивъ тайны: звôдки. И такъ, примѣромъ, учить незнаный авторъ

въ книжечцѣ: Des Himmels Lauffes Wirckung und Natürliche Influentz der Planeten... (1556 р.), що Сатурнъ єсть: der oberst und erst Planet. Ein verderber u. Feind der natur, giftig, von natur kalt und trucken. Не лѣнишій и Юпітеръ, бо єсть холодный и вохкій, и такъ описують ся за порядкомъ всѣ планеты, до котрыхъ, очевидно, причисляє ся и сонце. Характеристичнѣ власности планета, т. є. єго натура, надавали цѣлому рокови, въ котрôмъ той планетъ бувъ пануючимъ, вôдповѣдный характеръ, а штука залежала тôлько въ тôмъ, абы знати, котрый то планетъ буде пануючимъ. Вôдъ половины XVII. в. перестало то бути тайною, бо астрольоги означили слѣдуючу, неперемѣнну чергу, по котрôй планеты поступали по собѣ въ пановáню: Сонце, Венера, Меркурій, Мѣсяць, Сатурнъ, Юпітеръ, Марсъ. По 7 лѣтахъ повтаряє ся рядъ пануючихъ планетъ а зъ ними и погода минувшого семилѣтя.

Така єсть основна гадка до вôдгадуваня о погодѣ въ столѣтнôмъ календарѣ, выданôмъ въ першій разъ въ р 1701 др. Гельвігомъ, котрого авторомъ має бути однакожь Маврикій Кнаверъ, монахъ, живший въ XVI. вѣку.

Зъ упадкомъ птольомейскои системы стратила и астрольогія рацію истнованя, а глубше пôзнанє силъ природы поучило насъ, що зъ далекими тыми свѣтами не вяже нашу землю ничь кромѣ силы гравітаційнои, що єдинымъ свѣдкомъ доказуючимъ ихъ истнованє єсть свѣтло, и то не ихъ власне а пожичене вôдъ сонця. Тѝ правды астрономами вôдкрытѝ не могли остати ся безъ вплыву и на погляды метеорольогічнѝ, тымъ бôльше, що поступивша въ тôмъ часѣ значно напередъ наука фізики подає певнѝ всказôвки, де маємо глядати причинъ метеорольогичныхъ уявъ въ нашôй атмосферѣ. Не треба впрочѣмъ сягати до глубокои науки, абы пересвѣдчити ся о безосновности Кнаверовыхъ пророцтвъ, бо семилѣтный періодъ єсть такъ малый, що кождый, кого то интересує, може ся на пôдставѣ власныхъ спостережень пересвѣдчити, о скôлько они зъ правдою минають ся. Але наука невдоволяє ся такою неґативною вôдповѣдію: „правила Кнаверовѝ суть неправдивѝ“, тôлько пересвѣдчивши ся, що дотеперѣшне наше знанє не выстарчає, абы и на три дни напередъ угадати погоду, поставила собѣ цѣлкомъ иншу задачу, именно доходити, чи не истнує яка звязь межи станомъ атмосферы а тыми чинниками, котрѝ правдоподôбно можуть мати якій вплывъ на той станъ. А позаякъ мѣсяць, якъ сказано высше, вôдъ давна ставить ся въ певнôй звязи зъ погодою, то було пожаданымъ, розслѣдити основно на пôдставѣ довголѣтного матеріялу обсерваційного, чи и якъ вплывають єго фазы (квадры), єго вôддаленє вôдъ землѣ и положенє на небѣ на нашу атмосферу. Тои роботы пôднявъ ся передъ двома лѣтами Лизнаръ, а за нимъ Кляйнъ. Оба тѝ ученѝ доказують цифрами, що анѣ температура, анѣ вохкôсть воздуха, анѣ станъ барометру, анѣ напрямъ и сила вѣтру не стоять въ нѣякôй звязи зъ мѣсяцемъ, и суть вôдъ него зовсѣмъ независимѝ. По такъ основнôй роботѣ, котра опирає ся на сѣмнайцятилѣтныхъ обсерваціяхъ, робленыхъ що найменше 4 разы на день, нема сумнѣву, що на пытанє: „чи мѣсяць вплыває на погоду?“ належить рѣшучо вôдповѣсти: „нѣ!“

Такъ мѣсяць переставъ бути тымъ чинникомъ, зъ котрымъ числять ся метеорольоги — кромѣ одного Рудольфа Фальба. Сей боронить уперто давну теорію, опираючи ся при тôмъ на выводахъ бôльше науковыхъ якъ Кнаверъ, однакожь не такъ строгихъ, щобы не можна противъ нихъ нѣякихъ закидôвъ зробити. До теорій Фальба повернемо при другôй нагодѣ — ту на закôнченє мусимо згадати, що Мельдрумъ и Льокіе звернули увагу на особливу звязь межи пятнами на сонци и перемѣнами погоды на земли. Пятна на сонци становлять по многимъ причинамъ предметъ пильнои уваги астрономôвъ. Показало ся, що пятна не суть постоянні анѣ що до числа, анѣ що до великости; часомъ зникають за кôлька дней, а на ихъ мѣсце появляють ся другѝ; бувають лѣта, що поверхнôсть сонця густо ними усѣяна, а иншими зновъ роками буває ихъ дуже мало — и то повтаряє ся досыть правильно що 12—14 лѣтъ. Высше названѝ ученѝ замѣтили, що въ тыхъ самыхъ періодахъ повторяли ся вôдъ року 1810 до 1860 холоднѝ и горячѝ роки, такъ що тѝ роки, коли було найбôльше пятенъ були такожь найхолоднѣйшѝ, а тѝ, коли було ихъ мало, були горячѝ. Заходить пытанє: чи то случайно, чи таки справдѣ середна температура року залежить вôдъ числа и великости пятенъ? Зваживши, що вôдъ 1770 до 1810 и по 1860 р. дотеперь въ многихъ случаяхъ такои схôдности не було (найновѣйшій примѣръ маємо на 1889 р., котрый належавъ до горячихъ помимо численныхъ пятенъ), не можна — якъ хочемо ся держати принятои въ природныхъ наукахъ индукційнои методы — вôдповѣсти инакше якъ, що єсть правдоподôбно якась звязь, що однакожь могуть бути ще иншѝ на температуру воздуха вплываючѝ чинники, котрѝ выступають иногдѣ зъ перемагаючою силою.

Далеко бôльшѝ успѣхи якъ метеорольогія выказує въ послѣдныхъ лѣтахъ астрономія, бо найшло ся средство дозваляюче проникнути глубше въ просторы небеснѝ, якъ се дотеперь навѣть найсильнѣйшими телєскопами можливо було.

Не потребуємо казати, яку вагу має для астрономіѣ телєскопъ — безъ него остала-бы она до нынѣ на тôмъ степени, на котрôмъ застали ѣѣ Галілєй и Коперникъ. Менше звѣснымъ буде, яку помôчь мають нынѣшнѝ астрономы въ — фотографіи. Штука тая доведена въ послѣдныхъ лѣтахъ до такого степени досконалости, именно въ приготовленю дуже чуткихъ на свѣтло плитъ, що уже десята або и ще мечша часть секунды выстарчить, абы лучь свѣтла лишивъ по собѣ слѣдъ, достаточный до цѣлкомъ вѣрного вôдданя образу того предмета, вôдъ котрого лучь той выйшовъ. Єслижь ясный лучь уже въ такъ безмѣрно короткôмъ часѣ дає вѣрный образъ предмету, то насувала ся гадка, чи дуже слабый лучь при вôдповѣдно довшôмъ треваню дѣланя, не давъ-бы такожь вѣрного образу, котрый давъ-бы ся звычайнымъ способомъ на плытѣ тревало задержати. Ходило о пробу, а проба удала ся надъ сподѣванє добре.

Братя Генрѣ въ Парижу зробили тую пробу: они фотографовали звѣздне небо апаратомъ середнои величины. Результатъ вдоволивъ ихъ, але щобы осягнути бôльшу выразистôсть образôвъ, треба було бôльшого шкла, тожь споряджено великій апаратъ зъ объєктивною сочевкою въ 34 центиментрôвъ отвору, котрый уставлено вôдъ 1885 р. въ парискôй обсерваторіи. Єсли сказалисьмо, що братя Генрѣ зробили першу пробу фотографованя неба, то мусимо тоє доповнити тымъ, що имъ належить ся першеньство лишь що до гадки за помочію фотографіѣ зробити докладну карту звѣздного неба, бо уже передъ ними фотографовано поодинокѝ астрономичнѝ предметы, именно мѣсяць и сонце пôдчасъ повного затьмѣня. Се послѣдне особливо для того важне, що схопленый на фотографичну плыту образъ повного затьмѣня дозваляє розглянути подрôбности, котрѝ годѣ докладно всѣ наразъ видѣти пôдчасъ короткого треваня повного затьмѣня. Въ 1865 р. фотографувавъ Levis R. Rutherfurd въ Новôмъ-Йорку групу плеядъ (квочку), въ котрôй добре око видить (якъ подає Літровъ) 15, а середно 6 звѣздъ. На фотографіи видно ихъ 50, такъ що плыта фотографічна оказує ся мало не 4 разы чутнѣйшою на свѣтло, якъ око.

Результаты осягненѝ въ Америцѣ представляють ся

яко перший слабй пробы въ порôвнаню зъ нынѣшными, бо найновѣйша париска фотографія показує въ групѣ плеядъ 2000 звѣздъ такъ дрôбныхъ, що и найсильнѣйшими телєскопами лише дуже вправне око може ихъ добачати. Фотографічный образъ звѣзды представляє ся яко точка зъ промѣромъ $\frac{1}{30}$ — $\frac{1}{40}$ міліметра, и абы єго видѣти, треба ажь микроскопу ужити. При уважнôмъ розгляненю видно, що плыта усѣяна надзвычайно дрôбными чорными точками, котрыхъ причина зразу була загадочна. Приписувано ихъ хибамъ плытъ ужитыхъ до фотографованя, ажь пôзнѣйше пересвѣдчено ся, що тѣ чорнй точки, то образы надзвычайно далекихъ а про те надзвычайно слабо сіяючихъ звѣздъ, котрыхъ єще нѣхто и найлѣпшимъ телєскопомъ не бачивъ, такъ що пильне розслѣджуванє тыхъ образôвъ обѣцює вѣдомôсть нашу о звѣзднôмъ небѣ посунути дальше якъ всѣ другй дотеперь въ тôй цѣли уживанй средства. Якъ непогода недозваляє астрономови користати изъ тилєскопôвъ, то може вôнъ выгôдно мікроскопомъ въ своєй комнатѣ шукати незвѣсныхъ дотеперь звѣздъ по такôй фотографічнôй плытѣ, мѣрити вôддаленя звѣздъ и означувати положенє ихъ на небѣ. Фотографічна плыта стала ся для астронома тымъ, чимъ добра топографічна карта для географа — ба навѣть бôльше, бо на нѣй находять ся новй, незвѣснй и доперва маючй ся вôдкрыти предметы, чого на географічнôй картѣ, якъ легко понятй, бути не може. Щобы мати въ приближеню понятє о богацтвѣ такои фотографічнои карты, то нехай послужать слѣдуючй дати. Звычайнымъ окомъ видно на чистôмъ небѣ около 6000 звѣздъ, (Гумбольтъ каже, що въ Берлинѣ видно тôлько 4000), изъ котрыхъ найслабшй належать до шестои клясы, або якъ астрономы кажуть, до звѣздъ шестои величины, телєскопомъ видно ще звѣзды одинайцятои и дванайцятои величины, всього пôсла обчисленя Струве'го около 20 мілiонôвъ, а фотографічна карта неба мала бы ихъ надъ 1500 мілiонôвъ и то звѣзды до 18-тои величины включно. Звѣздъ першои величины (якъ Сиріусъ) єсть тôлько 20, другои 65, третои 190, (изъ такихъ складає ся „вôзъ“), а звѣздъ дальшихъ величинъ за порядкомъ: 435, 1100 и 3200. Звѣзды семои величины, котрыхъ числять надъ 13000, суть уже телєскопічнй, т. є. такъ слабо свѣтять, що стають ся видній доперва тогдѣ, якъ выходячй зъ михъ лучи свѣтла сконцентрують ся за помочію великои збираючои сочевки въ однôй точцѣ.

Задачію астронома є: означити положенє звѣзды на небѣ, подôбно якъ географъ означає пôсля довжины и ширины географічнои положенє предметôвъ на землѣ. При великôмъ числѣ звѣздъ и надзвычайнôй докладности, яка ту конечна, належить тая задача до труднѣйшихъ и много часу вымагаючихъ. Тую роботу має теперь заступити фотографія: она дасть готову карту фотографованои частины неба, а астрономови остає ся лишь мікроскопомъ положенє точокъ означити, подôбно якъ мы на готовôй картѣ географічнôй можемо довжину и ширину кождого тамъ находячого ся мѣсця прочитати.

Важнôсть предмета и добрй успѣхи осягненй фотографованємъ неба були причиною, що французкій віцеадмиралъ и астрономъ Муше (Mouchez) порушивъ мысль конґресу всѣхъ бôльшихъ обсерваторій, и щобы при участи найзнаменитшихъ астрономôвъ спорядити за помочію фотографіѣ карту цѣлого неба, котра-бы що до повности перевысшала всьо дотеперь звѣсне и заховала будучимъ вѣкамъ вѣрно теперѣшный образъ звѣздного неба. На запрошенє парискои академіѣ зъѣхало ся 1887 р. въ цвѣтню 59 астрономôвъ. На конґресѣ тôмъ приступлено до обрадъ, якъ-бы належало поступити, абы одержати карту цѣлого неба. На пôдставѣ тыхъ обрадъ споряджено карту, котра всѣ дотеперь знань далеко поза собою лишає и буде першимъ автентичнымъ документомъ для исторіѣ перемѣнъ космічнои матеріѣ. Не ту мѣсце наводити подрôбно всѣ ухвалы конґресу того, щобы однакожь мати въ приближеню судъ о великости того предприємства, то належить замѣтити, що треба фотографовати около 41000 квадратовыхъ градусôвъ неба.

Лишѣмъ однакожь астрономію и другй теоретичнй науки, абы можь ще дещо згадати о рѣчахъ, зъ котрыми скорше можь подыбатись въ практичнôмъ житю. Знаный буде читателямъ новый цукоръ, званый сахаринъ, котрый солодкостію перевысшає 200 разôвъ нашь звычайный бураковый цукоръ, такъ що 1 грамомъ можна засолодити 10 літрôвъ воды.

Сахаринъ одержує ся изъ мази газовои; єсть вôнъ безперечно однымъ изъ найбôльше замѣтныхъ тѣлъ помѣжь численными перетворами мази. Изъ 100 кільоґрамôвъ мази одержуєсь пôвъ кільоґрама сахарину, котрого сила осолоджаюча рôвнає ся 100 кґ. звычайного цукру. Способъ фабрикаціѣ, поданый французкимъ хемикомъ Пелиго, а поправленый Фальбергомъ, досыть легкій и не надто коштовный, а вплывъ на орґанізмъ не шкôдливый. Пôсля Фальберта зносить жолудокъ давки вôдъ $\frac{1}{4}$—1 ґрама наразъ безъ всякои шкоды. Приписують єму власности антісептичнй и десъінфекційнй.

Надѣѣ, що сахаринъ зовсѣмъ вытисне бураковый цукоръ, не сповнили ся, хоть Нѣмцѣ не жалують грошей на рекляму и на агентôвъ. Фабрикантъ Фальбергъ хотѣвъ-бы изъ причинъ національно-економічныхъ завести сахаринъ замѣсть цукру. Землю заняту теперь управою буракôвъ треба, каже вôнъ, засѣяти пшеницею, за котру многй міліоны марокъ идуть за границю. Якъ-бы отже Нѣмцѣ рѣшили ся єсти Фальберговскій екстрактъ мази замѣсць цукру, то часть тыхъ мілiонôвъ остала-бы дома и побôльшила-бы маєтокъ національный... Мысль не дурна, особливо якъ зважить ся, що Фальбергъ забезпечивъ собѣ патентомъ фабрикацію сахаринуале до єи зреалізованя ще далеко, бо дотеперь уживає ся сахаринъ лишь въ аптикахъ и до фалшованя лікерôвъ, котрй осолоджують ся не цукромъ а сахариномъ. Въ гандлю находять ся уже сахаряновй таблички и сирупъ, складаючй ся зъ цукру крохмалевого и сахарина. Що препаратъ той однакожь не єсть такъ цѣлкомъ нешкôдливымъ якъ голосить Фальбергъ, выходить изъ доходжень Салковского, пôсля котрыхъ сахаринъ перешкоджає дѣланю слины и соку панкреатичного на крохмали, то єсть: спиняє травленє.

(Дальше буде.)

Здобутє Львова черезъ Шведôвъ въ р. 1704.

Подаємо епізодъ зъ вôйны пôвнôчнои т. є. здобутє Львова черезъ Кароля XII. Авторомъ опису того здобутя єсть Русинъ, членъ брацтва Ставропигійского, написавшій описъ свôй языкомъ польскимъ въ урядовôй книжцѣ того брацтва, котра теперь въ библіотецѣ Осолиньскихъ находить ся[1]).

Описъ той зъ надписею: „Діаріушъ нещасливый“ починає:

Року 1704, дня 28. серпня старого стилю (т. є. календаря Юліяньского), приступили зъ пятницѣ на суботу дуже рано о годинѣ 8 Шведы штурмомъ насильнымъ на наше мѣство Львôвъ, и самъ король шведскій бувъ присутный, вразъ зъ ґенераломъ Штембокомъ. Пролѣявши не мало крови и позбавивши не мало душь невинныхъ, добули Шведы городъ, а на насъ наложено вôдъ церкви Божои вразъ зъ мѣстомъ дуже велику контрибуцію.

[1]) Liber Plantationis. Манускриптъ Ч. 2.125.

Помимо що ограблено Львôвъ заразъ по здобутю, наложено ще на мѣсто 400.000 битыхъ талярôвъ контрибуцiѣ, котру вôдтакъ нѣбы-то зъ ласки опущено на 300.000. При тôмъ выдано ще титуломъ дарунку для ґенерала Штембока 2.000 червоныхъ, а на розмаитыхъ иншихъ комiсарôвъ 1.000. И новый елєктъ, Станиславъ Лещиньскiй, воєвода Познаньскiй, учиненый Шведомъ королемъ польскимъ, не выѣхавъ зô Львова вразъ зъ своими приклонниками зъ голыми руками.

Яко удѣлъ до загальнои сумы контрибуцiѣ накинуло мѣсто на насъ (безъ найменшого взгляду на нашу церковь, и зъ нами самыми Бôгъ знає, що було-бы ся стало, якъ-бы не охоронила насъ всемогуча рука Божа) 10.000 талярôвъ битыхъ, а не маючи тои сумы и не могучи чимъ выплатити ѣѣ, мусѣлисьмо выдати всѣ знаряды и орнаменты церковнѝ, якѝ лишь були, бо не лише Шведы, але и мѣсто, бєзвзглядно на насъ напирали, абысьмо згадану суму 10.000 талярôвъ б. якъ найскорше вôддавали, грозячи намъ, що порохомъ розсадять церковь Божу и насъ самыхъ смертiю укарають, якъ не заплатимо въ найкоротшôмъ часѣ повнои сумы, и называючи насъ безнастанно Москалями, Козаками и шельмами.

Вже й двохъ зъ панôвъ братôвъ нашихъ: пана Стефана Лясковского и пана Зоту Исаковича хотѣли въ кайданы заковати за тоє, щосьмо скоро грошей не вôддавали, що тѝ панове братя охотно хотѣли поносити, бо вже не було бôльше що дати.

Однакъ и тутъ заступила насъ сильна рука Божа и заступництво пресвятои Богородицы въ образѣ нашôмъ чудеснôмъ въ каплици, званôй Балабанôвскою. На образѣ тôмъ плыли въ тôмъ часѣ прилюдно сльозы зъ очей Матери Божои. Въ тôй нуждѣ, не маючи вже що дати, пôслали мы до ґенерала Штембока вôдпоручникôвъ, молячи єго, щобы змиловавъ ся надъ нами и коли не вѣрить намъ, абы выславъ свого повѣрника зъ нашими вôдпоручниками, нехай той самъ пересвѣдчить ся, що у насъ нема вже анѣ грошей, анѣ золота, анѣ серебра.

И справдѣ выслано зъ братомъ нашимъ п. Лясковскимъ секретаря и на той часъ найпершого комiсаря Ґустава Золдана, а той прийшовши до церкви, побачивъ тамъ громаду рыдаючихъ людей и тоє чудо на образѣ Пречистои; не забавляючись довго прийшовъ до олтаря, де бувъ образъ Матери Божои Теребовельскои ще не обдертый. Комiсарь той бувъ передъ тымъ въ Москвѣ и пôзнавъ ся тамъ зъ п. Лясковскимъ. Пана Лясковского не пôзнавъ вôнъ теперь зъ разу, але ажь по добрôй хвили. Тымъ чудомъ взрушеный по-части, по-части зважаючи на нашѝ сльозы, а по-части-же и даткомъ вдоволеный, не велѣвъ вже того образа обдирати и не ревiдовавъ вже докладно, але прийшовши до Єго Милости п. ґенерала Штембока сказавъ, що крôмъ закладôвъ вже нѣчого бôльше не маємо, на що и присягу мусѣлисьмо зложити. Потôмъ по милости Божôй и серце самого короля змякнуло, такъ що велѣвъ опустити всѣмъ домомъ Божимъ тоє, що ще не поплатили.

Деякѝ зъ панôвъ мѣщанъ напирали однакожь на тоє, абысьмо доплатили, а найбôльше п. Шмелiнґъ и п. Доминикъ Вôльчокъ, котрѝ говорили тѝ слова, що лѣпше церкви попалити, а на ихъ мѣсце жидôвъ або хлопôвъ осадити, щобы якiйсь пожитокъ бувъ (нехай имъ за то Господь заплатить). За несплачену ще решткy контрибуцiѣ хотѣли п. Лясковского увязнити, ажь бѣгавъ п. Зота до тогожь комiсаря п. Золдана.

Той п. комiсарь, прийшовши на ратушь, вôдôзвавъ ся вже неполiтичнымъ словомъ и вылаявъ тыхъ панôвъ инстиґаторôвъ, а п. Лясковскому велѣвъ ити зъ ратуша. Тамъ тогдѣ сказавъ п. Вôльчокъ въ лице п. Лясковскому, щось ты и секретарь королѣвскiй Августа и московскiй, а ґенералъ Золданъ сказавъ на то, що вы далеко бôльшѝ ще крутарѣ et sic soluta sententia ихъ милостей.

Тойже комiсарь Золданъ даровавъ вôдтакъ зъ кишенѣ своєи, видячи покалѣченого п. Лясковского, томужь и п. Зотѣ по два червôнцѣ, маючи взглядъ на ихъ нужду и бѣду, яку вытерпѣли; а яка ще дальше дѣялась бѣда, то самъ Господь нехай имъ за тоє заплатить.

Вôдтакъ слѣдують квiты шведскѝ зъ заплаченои контрибуцiѣ и списъ тыхъ предметôвъ, якѝ вôддано на окупъ Шведамъ.

Брацтво заплатило 571 гривень и 6 лутôвъ, на вагу львôвску. Шведы однакожь не вдоволились тою вагою а вôдважували серебро вагою шведскою, що значну рôжницю вчинило, якъ се видимо примѣромъ зъ оправы евангелiя могиляньского, котре оцѣнено пôсля ваги львôвскои на 1.200 червоныхъ, а пôсля шведскои на 1062.

Всьо вôддане серебро поломали Шведы и *топили въ горцяхъ, або и въ земли мѣжь цоглами гôрше чимъ олово выливали*".

Тогдѣ то пропало дуже богато памятникôвъ нашои штуки, зложеныхъ въ брацтвѣ, або дарованыхъ щедрыми и ревными покровителями церкви и брацтва Ставропигiй. ского.

ЗАМѢТКИ КРИТИЧНѝ.

„**Лена**", премiована драма *М. Ясєнчика*, въ переводѣ др Е. Олесницкого (представлена на сценѣ руского нар. театру дня 15. падолиста с р.).

Попри майстерскôмъ выкôнченю та глубшôмъ розслѣдѣ суспôльного житя въ творахъ Родзєвичѣвны, Пруса, Оржешковои, Оконьского (Климъ Борута), бачимо въ творахъ новѣйшои польскои лiтературы все таки дуже часто й давный, мессiянiстичный напрямъ — апологiю шляхты и єи все-народного пôсланництва. Якъ въ нѣмецкôй литературѣ у цѣлого ряду писателѣвъ окликъ „bürgerlich" — такъ въ польскôй, и то оффiц.-польскôй (що такъ скажу) лiтературѣ, хоть и не такъ свѣдомо-выразно, чутный иншiй, анальогiчный окликъ. И чи може бути инакше тамъ, де всьо що образованє, походить зъ шляхты, признаєсь до шляхты' держить ся — свѣдомо чи полусвѣдомо — шляхоцкои клямки? Дуже въ тôмъ взглядѣ поучаючiй розвôй твôрчости Сєнкевича, — тожь и не диво, що властивои анти-шляхоцкои польскои беллетристики такъ якъ бы нема.

Въ драматѣ п. з. „Лена" выводять ся, правда, на сцену дуже негарнѝ поодинокѝ члены шляхоцкои верствы, — поодинокѝ члены. Але попри тôмъ показує намъ авторъ и „позитивнѝ" характеры: Збродовскихъ, Януша, Лену. Поминувши реторичный, легкою французкою манєрою нарысованый характеръ Лены, поминувши пустого Януша (вôнъ — „любить" „вôдъ маленькости" Лену, пышаєсь, ѣде на вояжь ..; натомѣсць не бачимо у него нѣ *слѣду* глубшои, справжнои *мысли*, не то дѣла) — лишаєсь Збродовскiй. Той Збродовскiй — що лютує на цукерника за зле выконаный гербъ, що невыслухавши — люто — проганяє рôдну доньку, що студiює полiтику Бiсмарка, а въ вôльныхъ хвиляхъ — можемо смѣло додати вôдъ себе — лупить гарапомъ економа и наймитôвъ за леда-що. А власне, хто знає, чи *якъ разъ не за сего Збродовского* дôстала Лена премiю...

Будова зручна, навѣть дуже зручна, видно вправну руку, але дѣя дуже слабо вôдбиває вôдъ тла, не тôлько задля слабого рыссунку характерôвъ, якъ головно задля неясности и одноторонности провôднои думки, и задля шабльонового розвязаня. Такѝ сцены, якъ Лены зъ княземъ — попросту злишнѝ, нецѣкавѝ.

Перекладъ гарный, а представлена була штука дуже старанно. Особливо треба пôднести гру п. Биберовичовои. У п. Ольшаньского проявляєсь замѣтный талантъ; п. Кирницкiй пересаджувавъ въ рухахъ. *Корженко.*

Вôдповѣдає за редакцiю: **Петро Скобельскiй.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ X. Львôвъ дня 15. (27.) Падолиста 1889. **Число 22.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ **объемѣ** 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ **каменици** пôдъ ч. **8.** **улиця Академична.**

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЗА ПРАВДОЮ.

(Дальше.)

X.

Улиця, котру назвав Андрій, була не відома Лукіяненькови, — він мусів розпитувати, як пройти до неї; тим паче трудно було ёму знайти умовлене дворище. Ажь ось і оно, під тим 15. нумером, — і дві тополї як сторожі стоять у воротах, чорнїють високими постатями з густим нерухомим листьом. Лукіяненько увійшов у двір; дві жінки напяті хустками мовчки ішли попереду; Лукіяненько подав ся за ними у-слїд. От они наблизились до чималої будови на дальшім кону; вікна в нїй були прикриті навісками, але сьвітло виривало ся із-за них, в ёму маячіли людскі тїни, гурт людей почував ся немов сам собою у тій будові. Слїдом за жінками Лукіяненько ввійшов у домівку; пристаркувата особа в чорній хустцї показала з прихожої на двері лїворуч.

Лукіяненько вступив у якусь чималу хату, убрану просто але по городскому і постарав ся замішати ся в юрбу, подаючись далї в куток. Зібране братерство саме хвилювалось, добираючи місця, щоб слухати читаня, що розпочинав один із старійших чоловіків. Він виголосив перші слова і в хатї разом настала тиша.

Лукіяненько стояв, обпершись об стїну, згорнувши руки на грудьох і нишком роздивляв ся в товаристві; оно було дуже розмаїтне: чоловіки, жінки — багато жінок, — старе й молоде, люде простого обличя й пани — все то ёднало ся в один спільний гурт і мало на собі немов якусь однакову печать; Лукіяненьку здалось, неначе був **один** вираз у всїх тих очах, що так ретельно дивили ся в той бік, де читала ся книжка. Тілько сам він чув себе таким-же спокійним і байдужим, як тая стїна, до якої він прислонив ся... „По що я прийшов сюди?“ питав себе Лукіяненько і чим-раз більше з байдужости переходив у стан якоїсь-то соромливости: ёму здало ся, що ёго присутність духовно ображає зібраних... Немов на відповідь тій гадцї якась стара панї, стоячи близько, стиха оглянулась на него і в єї старечому острому поглядї блиснула непевна цїкавість... Она знов відвернулась, але Лукіяненько поправив ся, похилив голову і опустив скромно руки, счепивши пальцї.

Читанє перервало ся толкованєм, інколи зривало ся з юрби питанє, або увага на слова говорившого і знов читанє, знов проказують ся слова книжки, що вже враженє робили самим складом мови, хоть і не всюди зрозумілої. В юрбі чують ся переказуваня тих самих сьвятих слів, чують ся зітханя, она електризуєть ся на очах.

Ажь ось читанє скінчилось — чи краще сказати безпосередно перейшло в спів. Заспівала вся громада; голос прилучав ся за голосом і хутко всї они з'ёднали ся в тому чулому псальмі. Співали голоси, гомонїли в тих гуках глибоко зворушені душі. Ось дзвінкий дївочий голос виводив високі ноти і немов линув кудись високо, линув і підіймав за собою слухаючих. Спів дужчав, переливав ся, аж от ноти затремтїли, почулись риданя...

Лукіяненько оглянув ся на чиєсь риданє, що разом з чулими словами вирывало ся з чиїхсь грудей тут-же під стїною — і побачив Семена: він стояв у кутку, припавши на колїна, нужденний, в потертій одежи, притискаючи сухорляву руку до грудей, опустивши очи, а з очей тихо річкою лили ся сльози; ось він підвів погляд у-гору — і на лици ёго змалювалась невимовна скруха, скорбота, чулість... Давно они не вирывали ся з під гнїту щоденщини, не лили ся такими ревними сльозами.

У Лукіяненька став неначе туман у очах... Він дивив ся в землю... А співи все голоснїйшали, проявляли все більшу екстазу, вривали ся хвилею в душу. Лукіяненько знов поглянув перед собою. Ёму хотїло ся відшукати у юрбі Андрія; але замість ёго він нараз углядів Надежду. Она не плакала; она клячала просто, видаючись своєю тонкою, струнокою постатею, обличє єї, підведене в гору, палало; з уст лили ся поважні слова співу немов самі собою, палкі очи не бачили нїчого перед собою, они дивили ся кудись високо, мінячись ясним промінєм.

Лукіяненько довго дивив ся на дївчину, аж поки она, — чи притягнена тим пильним поглядом, чи припадкомъ, — не глянула на него, але погляд єї перейшов по ёго обличю, потім знов звів ся у-гору, заіскривши ся немов ще більше сьвітлом, и рвав ся далеко від землї.

В хатї ставало душно; турбота зворушувала кров Лукіяненьку; він чув, як она била ёму у виски, туманила голову; нерви напружували ся все більше... „Нї, я не зможу довго видержати сеє!“ погадав він, чуючи, що колїна ёго тремтять.

Серед співу ревні поклики покаяня, риданя чують ся все більше; многі падають ниць, обливаючись слїзми.

А чий то голос чуєть ся там з заду, такий дужий, повний твердого переконаня? Лукіяненько озирнув ся — і не видержав погляду Андрія: Андрій пак дивив ся на него як на свого, виводячи той спів. Нї, се занадто!...

Лукіяненько опамятав ся на дворі... Він стояв опершись об одну з тих тополь. Ніч насунула ся вже зовсїм, зорі мигтїли своїм поважним блеском, листє на тополї гомонїло щось невиразне, мов непривітне... Чи не докір гомонїли ті вартові тополї тому... тому, хто приходив непричастним споглядачем і слухачем у ту громаду, що зібрана он там за тими вікнами як одно по-

божне стадо... Чи не доносить ся ревний спів єї аж сюди?... Далї, далї звідси, не чесно тут бути!

Швидко ішов Лукіяненько довгою пустельною улицею; холоднуватий вітрець, що віяв супротивно, дражливо холодив єго тїло, не охолоджуючи розпаленої голови; у грудях щеміло.

В своїй домівці Лукіяненько знайшов засьвічене сьвітло і розпочате чайованє, але в хатї вїкого не було. Лукіяненько зірвав з голови шапку, сів непритомно, не скидаючи пальта, на своє ліжко і припав до подушки.

Рипнули двері і в хату ввійшов Мокієвский. Лукіяненько чув, як рипнули двері, як Мокієвский скидав кальоші, але не зміг звести голови з подушки.

— А, се ти? — гукнув Мокієвский привітно.

Лукіяненько мовчав.

Мокієвский пильнїйше поглянув на него і промовив здивовано:

— Що се тобі таке? Чого ти так лежиш у пальтї? Вставай! Я отсе тілько в крамничку ходив за тютюном, а то знов готовий пити з тобою чай. Хочеш чаю? Ще трохи теплий!

Лукіяненько все лежачи нерухомо, відповів щось невиразне. Мокієвский озирнув ся на него і спитав з поважною прихильностею:

— Ти хорий, чи що? Чого ти так звалив ся? Дай менї сюди твій пульс! — Мокієвский уже мостив ся сїсти на ліжку коло товариша. Аж Лукіяненько раптово схопив ся, відстороняючи лїкарскі заходи Мокієвского і мовлячи:

— Відчепись! Я не хорий!

Мокієвский здвигнув плечима і пильнував скоса дивного товариша.

Той-же встав, скинув з себе на ліжко пальто і бігав уже по хатї, мовлячи:

— Я не хорий, не хорий, а тілько... перебув надто порушаюче враженє!

— А!... Мокієвский став крутити папіроса.

— Знаєш, — мовив Лукіяненько, стаючи перед товаришем. — Я був там у них на зборі, куди мене кликав той Андрій.

— А, се цїкаво.

— Ах, прошу тебе не говори сього слова! — кликнув роздражнений Лукіяненько. — Там де дїло іде про душевну турботу людей, близьку до муки, се слово якось не підходить, оно лунає якось противно!

— Ну, гаразд, не в слові дїло! Якже тобі там здало ся?

— Та так... що бодай був не ходив! Власне доси не можу отямити ся від тяжкого враженя!... Я ясно побачив, що мушу зірвати з сими людьми!... Бо розумієш ти, я побачив, що се тілько фанатики окремого рода пієтизма, але такого пієтизма, що доходить до екстази, до несамовитости! Щожь у мене спільного з таким настроєм думки і почутя?... Просто чуєш себе не тілько чужим проміж ними, але навіть якось ніяково бути на їх зборі! — До чого таке пустопорожне споглядане?! — Ну, а дурити їх, надївати на себе маску, щоб они не пізнали тої порожнї і байдужости до того, чим палає і плаче їх душа, я не можу, не можу!! Сеї брехнї, — жоже й користної, — моя душа не приймає! Розумієш ти, з душі верне!...

— От тобі й маєш!...

— Так, братику, так!... Менї самому шкода, що так виходить, та щож робити. Проти такої віри, такої сили переконаня, ставити брехню — не можливо; ну, а змінити той фанатизм на раціональну думку теж навряд чи можливо, бодай тепер нї, в теперішній острій хвили їх духового житя.

— Шкода! Дармо тілько ти клопотав себе, дармо втручав ся...

— Чогож? Я не жалую, я маю досьвід, хоч і прикрий. Передовсїм я хотїв пізнати справу — і пізнав.

Лукіяненько раптово став роздягати ся і тремтючи лїг у постїль.

— Отже ти до всього таки простудив ся, чи що? — питав Мокієвский. — Чи не добути тобі яких лїків?

— Нї, нї, лиши мене! — відмахнув ся Лукіяненько.

У ночи Мокієвский прокидаючись все прислухував ся до Лукіяненька: раз навіть сьвітив сьвітло і оглядав єго; Лукіяненько кидав ся і навіть через сон говорив щось, ніби в хоробливій горячці...

XI.

Лукіяненько говорив правду: після того урочистого вечера справа єго з Андрієм попсувалась. Він сам обминав стрічи з Андрієм, збентежено провів з ним розмову, коли раз зустрів ся і був радий, як Андрій вкінци поїхав з Києва у свої Потоки.

Однак стосунків з сїмєю шевця Лукіяненько не думав зривати зовсїм, — він наглядав єї з боку. Він догадував ся, яка боротьба елєментів іде в тій сїмї, між двома прозелітами Андрієвими: Семеном та Надеждою, і Мариною з другого боку... Маленька сцена, — якої сьвідком був Лукіяненько у шевцевій хатї, — між Семеном і Мариною, багацько сказала єму... І Лукіяненькови цїкаво було пильнувати, хто, чи краще сказати, що переможе?...

З Надезею Лукіяненько поводив ся прихильно і ввічливо... Завждї, зустріваючи ся з нею у дворі, вдавав ся до неї з привітним словом; правда, розмова та якось не вела ся довго, але всеж вела ся. Однак до Лукіяненька Надежда більше не приходила...

Але трафило ся так, що Лукіяненько таки закликав єї до себе.

Дїло було таке.

Стояла вже пізна весна, вже пак і по Великодню було; кієвскі улицї були повні руху і всякого приїздного люду й прочан; студенти поз'їздджали ся, хто куди їздив на сьвятки, і тепер заворушили ся жваво, бо вже й екзаміни наспівали. Сутужна пора: тут тобі й екзаміни, й ботанїчний садок уже відчинено з весняним цьвітом та з соловейковим співом, — і на човнах по Днїпру треба гуляти... Роби що-хоч!

Ішов собі раз Лукіяненько в купцї товаришів, з пакою лєкцїй під одною рукою і з віточкою бузку в другій руцї; от тобі ідучи гуторять про свої справи. Аж ось на рогу улицї спинили ся; бачуть, сидить при стїнї звісний багато декому в Кієві кобзар; отож пак, почувши й своїми слїпими очима лїто, приволїк ся старий до Києва.

— Се Вересай! — покликнув один студент.

— Справдї?

— А вжеж Вересай; він часто з'являєть ся в Кієві, у Галагановому дворі живе і по городу ходить, співає, як де закличуть.

— Невже? А що, братця, як-би єго закликати? Я не чув єго! — мовив Лукіяненько.

Молодїж оточила старого кобзаря разом з єго поводарем і повела улицею вниз, простуючи до домівки Лукіяненька й Мокієвского; прийшло ся тілько звільнити крок, бо „старезний епос“, мовляв один хлопець з гурту, не поспівав за новітною молодежію. Хлопці ідучи зачіпали старого кобзаря розмовою, ловили кожний єго вираз, та старий нещедрий був на мову...

От і до хати дістали ся.

— Сїдайте, дїду, ось тут, ось тут! — метушать ся хлопці, найпаче господар Лукіяненько.

Дїд умостив ся на стільчику і помалу перебирав струни, не то ладуючи кобзу, не то гадаючи, що має співати... Часом промовляв слово, киваючи старою головою.

Хтось-то згадав, що треба булоб чимсь приняти старого. — От я зараз! — покликнув Лукіяненько, хватаючи шапку. — Тілько нехай не співає без мене! — і побіг.

Вертаючи ся швиденько з деяким припасом, Лукіяненько побачив у дворі Мариву й Надезю, що розвішували хустє.

— Тїтко Марино! ходїте кобзаря слухати, тут він у мене, співати буде!

— Та я бачила, як він ішов до вас! — проказала Марина.

— Так отже й приходїте послухати! І ви, Надезю, прошу вас, ідїте!

Лукіяненько побіг до хати. Коли приладили ся слухати, він умисне відчинив на половину двері в сїнцї. Там скоро стали маячити постатї покоївки й других осіб; Лукіяненько просив їх поступити ся в хату. А от з'явилась і Марина, обсмикуючи рукави коло кохти, а за Мариною й Надежда, з непокритою головою, в скромній хатній одежи; придержуючи рукою разочок намиста, она стала коло самої притолки, поважна й без мови.

Кобзар почав співати; паничі таки випросили єго відразу почати старосьвіцкої думи „про трех братів, що з турецкої неволї утїкали“.

Не дармо старий, вимовляючись казав, що для сеї пісні „багато треба“. Ох, тяжка була пісня, і по голосу й по словах, — не такіх-би старих грудей і не такого прибитого лїтами голосу она требувала! Однак хто знає, можеж то власне той старезний голос і подобав до того давнього, — о, давнього співу... Може бути, що та дума і нїколи не співала ся повним, дужим голосом, а більше словами промовлялась, з поважними переливами, мов тое риданє... Ба, так! штучний співець може й не вдав-би так тої рідкої своєвидої пісні, як той немічний та тямущий слїпець-кобзар з своєю дружиною, теж давною кобзою козацкою! Щось далеке, далеке і разом таке близьке серцю причувало ся в голосї тої пісні: чи то степ безмірний, під спекою південною, під буйним вітром гомонить тирсою?... чи давня могила сумує?... чи небога чайка квилить-проквиляє?... чи таки тужить сама недобитая лихом, козацкая мати Вкраїна?...

„Ой то тож орли сизопері налїтали,
„Та на чорні кучері наступали,
„Зпід лоба очі виймали!“...

Так співав старий кобзар Остап, беручи за саме серце своїм співом. Нї, не проспівати так славетному оперовому співцеві, не додати такого виразу, як співав-вимовляв кобзар Вересай через щирі сльози слова думи:

„Ой тож козака нї отець, нї мати оплакала,
„Як сива зозуля прилїтала,
„Да у головах сїдала,
„Да жалібненько закувала:
„Ой голово, голово, козацькая-молодецькая!“...

Старий доспівав думи, сива голова схилилась на груди, а пальцї ще торкали струни-жалібницї.

— Ще, ще якої!! — загомонїла молодїж, коли прийшли перші хвилини глибокого, тяжко порушаючого враженя.

— Ще, ще якої, будьте ласкаві!...

— Якоїж? Хиба „правди“ вам заспівати?

— Добре! „Правди, правди“!..

Старий заспівав:

„Нема в сьвітї правди,
„Правди не з'їскати!
. . . . . .
„Тепер уже правда в панів під ногами,
„А щира неправда сидить між панами!
. . . . . .
„Уже тепер правда, — правда помірає,
„А щира неправда весь сьвіт пожирає!...

Кобзар співав, а Лукіяненько дивив ся на жіночу авдіторію, що стояла з приходу: сусідска покоївка виявляла в лици жваву цїкавість, слова пісні очевидно і дивували її і займали; їй немов хотїлось навіть усьміхнутись, та она не зважилась... Марина стояла поважливо, підпершись рукою і опустивши очі; інколи она стиха кивала головою, либонь на згоду з словами пісні... Від обличя Надезї Лукіяненько, дивлячись крадькома, не міг відірвати очей: обличє те було так повне виразу, великого зворушеня, що немов аж тремтїло; в тому смуглявому виду палала краска, уста на пів розкрились, а очи вохкі від зворушеня пильно дивили ся прямо на співця, пильновали те снїде обличє, те порите зморщками чоло, ті незрачі очи, ті гіркі уста, що все промовляли:

„Нема в сьвітї правди!...“

Пісня обірвалась на словах:

Нема в сьвітї правди,
Сам Бог — сьвята правда!

Старий утомив ся, просив відпочити. Надежда раптово рушила з хати; за нею повагом вийшла Марина, добувши з кишенї якісь гроші і давши їх кобзареви.

* * *

Вересай посидїв ще який час у паничів; они підживляли єго, потім знов просили співати, але він щось відмагав ся, що не здужає сегодня більше співати, бо ще здороженый; далї подякувавши пішов собі.

Молодїж не розходила ся, жваво розмовляла, — все про пісні, що співав Вересай і про єго співаня. Інші пробували виводити мельодію думи, — се удавало ся лиш з великим трудом, іменно ті переливи, що власнеж і додають чулости співови...

Немов-би лїпше нїж у других виходили ті спробунки у Лукіяненька; се дало повід далї до жартобливого вироку: присуждали, що треба єго ослїпити і пустити на зміну остатньому кобзареви Вересаєви.

— Бо якже таки можна, — гомонїла молодїж, — щоб зо смертю Вересая умерло таке співацтво?! Сеж неможлива річ! Ослїпити Лукіяненька, ослїпити, нехай тілько добре вивчить ся!

— Та вже ослїпляйте, аби змогли лиш вивчити! — відмовляв Лукіяненько.

— Виучимо, виучимо! І будеш ти ходити й співати по Україні, будити духа козацкого, будуть тебе люде слухати!

— Чомуж?! От як такі гарні дівчата слухатимуть, як ота смуглявенька, що отут слухала! — зауважив один панич.

— А справді! Що се за дівчина? — підхопив другий. — Страшенно гарна! Она тутешня?

— Тутешня, — відповів Лукіяненько. — Тут у дворі живе.

— Хтож она така? Чия она? — допитував ся зацікавлений товариш.

— Прачка! — з умисним притиском промовив Лукіяненько

— А!... Так се она по знаємости й заходила?... Роман уже заведений!

Лукіяненько скипів.

— Прошу не говорити „пошлостей“! — з обуренєм гукнув він, стукнувши по столу.

Товариш спятив ся, інші засьміялись.

— А нащож се ти, Лукіяненьку, уживаєш такий кацапізм „пошлості“? — лукаво кинув один з товаришів.

— Бо для такої паскудної речі і не хочу добирати свого слова, нехай і буде кацапізм! — відказав Лукіяненько, все ще гнівний.

Молодіж зо сьміхом почала виходити. Йдучи двором один заводив:

Ой тож не пили тумани устава-а-али!...

А другий пригадував:

Нема в сьвітї правди!...

Надежда стояла на своєму порозі, прислонившись до одвірок; зачувши остатні слова співу, она кинулась і ще більше зсунула брівки над сумно блищавшими очима. (Дальше буде.)

ЗЪ ПОЕЗІЙ ІВ. ГАНИНА.

I.

СОННОМУ СЕРЦЮ.

Спи серденько тихісенько,
Люлї-люлї, люлї-люлї!
Не збуди ся, не зжахни ся,
Люлї-люлї, люлї-люлї!

Щоб не знали, не відали,
Лихі люде, лихі люде,
Що дрімаєш, спочиваєш,
В тихій груди, в більній груди.

А як встанеш, в сьвіт поглянеш —
Всюди горе, всюди горе;
Бо у сьвітї треба жити
Як на мори, як на мори.

Бо там труди, страшно всюди:
Звідти Фалї, звідти скали,
Ворон краче, вітер плаче,
В горі громи, в горі хмари.

І забєш ся, розібєш ся —
Нїгде долї, нїгде долї,
Потусклїєш, помарнїєш,
А в недолї, а в неволї.

Спиж серденько тихісенько
Люлї-люлї, люлї-люлї,
Не збуди ся, не зжахни ся,
Люлї-люлї, люлї-люлї.

II.

МОЯ ДОЛЯ.

В неволи, у наймах минає житє,
В неволи, у наймах серденько засне;
Чомуж в мене долї немає-немає,
Чомуж ах так скоро серце завмирає?!

Там в людей єсть воля, і доля, і хлїб,
Для мене неволя, і сльози, і гріб.
Гріб, що лихі люде здоптали, зорали,
Сльози, над котрими сьміялись, згнущались,

У полї колося пожовкле, блїде;
Так зжовкле, так звяле, як моє лице.
Піду, скажу Богу, що я сиротина,
Що то моє поле, й я єго дїтина.

III.

РУСЬКІЙ ДІВЧИНІ.

При водї тихій верба стояла,
І дрібним листьом все шипотала;
Гиле тоненьке хилила в воду,
Все приглядалась на свою вроду.
Але на весну вербу обтяли,
Й волосє-красу єї відняли;
Сумно дивилась она у воду,
Мов сльози лила на свою вроду.
І хотяй знову листє пустила,
І хоч як перше в воду дивилась,
В воду дивилась, листьом шуміла,
То вже мов пісня у жаль змінилась.

І під ту вербу як ластівятко,
Піснь щебечучи, вбігло дівчатко
Ясне а гоже; рве лист, цвіточки,
Маїт головку, плете віночки.
— Моя голубко, смирна пташино!
Зарання зірко, горя дитино!
Не тобі в лузї збирать цьвіточки,
Співати пісню, сплїтать віночки.
Тебе недовго возьмуть у поле,
І стерня остра ноги поколе,
Звялить, счорнїє від сонця личко,
Серце замлїє, змарнїєш птичко.
А піт кровавий поллєсь на груди,
Западуть очи, умучать труди;
Губи від горя-лиха зітнуть ся,
Утихне пісня, сльози поллють ся.
— Утихне пісня? — О! нї, нїколи!
Поки піснь руска жиє на воли,
Поки жиють ще рускї соколи —
Она не втихне! — О! нї, нїколи!

БѢЛА ПАННА.

(Конець.)

IX.

Розплата.

Була пôзна осѣнь. Листє зъ деревъ поопадало и сумно шелестѣло пôдъ ногами; темнѝ дубы побагринѣли, наче накормились кровію; голубе небо стратило свою ясноˆсть, поблѣдло, похолоднѣло; навѣть самъ далекій простôръ ставъ изъ задумчивого, приманюючого якимсь сумнымъ.

И гордый замокъ, пôдôймаючись понадъ багровожовту крôвлю завмираючого лѣса, спозиравъ теперь такожь сумно... О, не гордо вже, якъ передже, злѣтавъ вôнъ до неба, взносячись надъ всѣмъ доломъ; єго напушена гордôсть пропала... Не грôзьбою дыше мрачный камѣнь, вôнъ выглядає хмурно, глухо, сумно, наче памятникъ, поставленый на мѣсци, де колись кипѣло житємъ, а теперь мертвотою, и тôлько глибокій стонъ за минулымъ здавалось закрѣпъ и таивъ ся въ єго нерухомыхъ, величавыхъ стѣнахъ!... Разъ, памятаю, принесли було дѣдови якусь невидану птицю, що припадкомъ залетѣла зъ прилетомъ зъ далекого полудня и житємъ заплатила за свою палку цѣкавôсть... Дужа шия невиданои птицѣ падала безсильно, великій дзюбъ зъ якимсь незвычайнымъ волємъ не грозивъ вже нѣкому и вызывавъ не страхъ, а цѣкавôсть... Зôркѝ очи на вѣки погасли, и тôлько широкѝ крыла шелестѣли, коли ихъ було розводити руками, и глухо свѣдчили о гордôй колись силѣ... Замокъ нагадувавъ менѣ теперь тую птицю!

Вôнъ не горѣвъ вже огнями, не кипѣвъ колотомъ и давнымъ шумомъ. Всьо було въ нѣмъ тихо; тôлько худощавѝ доньскѝ конѣ козацкого пикету фиркали и ржали, методично жуючи сѣно въ єго оборѣ. А коли въ ночи слабе свѣтло ледви блимало въ кôлькохъ изъ єго безчисленныхъ великихъ вôконъ, то се свѣтло нагадувало менѣ нôчне блиманє каганця въ церкви на кладовищи. Житє тамъ тôлько тлѣло, догаряючи и єднаючись зъ загальнымъ осѣннымъ настроємъ. Безглуздє шляхты, що зухвало пôдняла своє архивне знамя на Украинѣ, — той послѣдный порывъ закочанѣлого, колись сильного тѣла, швидко здавленый, знищеный, повалили и замокъ, що гордо пôднявъ було тежь саме знамя. Зъ тымъ послѣднымъ порывомъ умерло на завсѣгды все те, що вôдъ своихъ закладинъ зберѣгали гордѝ стѣны; оставъ ся тôлько кôстякъ, мовь памятникъ минулого; прогула послѣдня пѣсня. И гордый замокъ немовь зрозумѣвъ се. Якъ послѣдный лицарь въ казцѣ, загорнувъ ся вôнъ въ свою камѣнну кирею и гордо спочивъ, повный величности и холоднои, згôрднои байдужости на те, що на ново складалось докола него до житя. Могла въ нѣмъ гнѣздити ся сова, зеленый блющь мôгъ зовсѣмъ обвити єго сѣре камѣнє, паукъ мôгъ обмотати паутинємъ єго фрески и квѣтчастѝ ґзимсы, грôмъ мôгъ метати въ него свои огняни стрѣлы, новѝ люде могли наконець внести въ єго кôстякъ шумъ и свѣтло, — єму було байдуже... Духъ, що создавъ и вѣками оживлявъ тѝ стѣны, зацѣпенѣвъ въ нихъ и счезъ на вѣки, а камѣнь мабуть нѣ на що не мôгъ вже вôдзыватись... Такъ, входячи въ розвалины старовинного храму скиненого кумира, почуваєте мимоволѣ, що сѣрый камѣнь и знати не хоче васъ, захожого чужинця, — що весь вôнъ потонувъ лишь въ зацѣплôмъ маяченю о своѣмъ давнôмъ бозѣ. И моторошно робить ся вôдъ тои дрѣмучои, въ собѣ замкненои задумы, и не пôдôймає ся якось рука зажегчи въ тыхъ стѣнахъ свѣчку новому кумирови...

Такимъ являвъ ся той замокъ мому дитинячому поглядови, коли ворохобня шляхты була придавлена, и свобôдный народъ переставъ дрожати за свою волю, коли шляхтѣ прийшлось батькôвскими землями платити за свою зухвалôсть, а ґрафови тежь грозило розпрощати ся зъ своимъ замкомъ. Ходили слухи, що въ найлѣпшôмъ разѣ велять єму безпроволочно попродати всѣ свои маєтности, тому що участь єго въ ворохобнѣ була певна рôдный сынъ єго счезъ и, якъ говорено, приставъ до якоись ватаги. Въ журбѣ коротавъ послѣднѝ дни въ своихъ стѣнахъ ґрафъ разомъ зъ донькою и молодшимъ сыномъ; вôнъ сильно пôддавъ ся и выглядавъ такъ само сумно, якъ и пôзна осѣнь, що стояла на дворѣ.

Такимъ самымъ являєсь менѣ той замокъ и теперь, коли все те давно-давно минуло, и я, пришелець зъ далека, утомленый житємъ, пришлявсь цѣлувати рôдну землю. Весь обблляный фантастичнымъ свѣтломъ мѣсяця, злѣтає вôнъ якоюсь зацѣплою марою понадъ окружаючѝ єго повнѝ коморы нового властителя та поражає очи сумнымъ розладомъ. Великѝ вôкна пустѝ и зяють неначе темнѝ дѣры въ черепѣ; бальконы позавалювались, стовпы попукали, зубцѣ высокихъ башень поспадали. Але що єго те все обходить?! Що єму всѣ тѝ коморы, тѝ сусѣки, що угнѣздились навѣть середъ єго стѣнъ!... Вôнъ маячить о своѣмъ бозѣ!... Я чую таємничу казку про минуле... Зъ тыхъ умираючихъ стѣнъ вѣє на мене довга повѣсть про вѣкове вороганє народу и шляхты; епопея борбы и давныхъ козацкихъ загонôвъ стає передо мною мовь жива; я дышу поезією казокъ о тôмъ, що давно пропало; моя власна ненависть до замку, котрою кипѣвъ я колись, теперь покрыта для мене якоюсь поетичною заслоною, що неначе вяже, рôднить мене зъ замкомъ... Такъ! Щось спôльного, що насъ вяже зъ собою, стоить теперь мѣжь нами; и менѣ здаєть ся, що дрѣмучій замокъ почуває те саме, — що на мене глядить вôнъ не такъ байдуже... Може навѣть привѣтомъ дышуть на мене тѝ зяючѝ дѣры!...

Такъ и недужѝ почувають, якъ кажуть, якусь звязь мѣжь собою; такъ и два вороги, коли всьо, за що вони колись бороли ся, давно-давно погребала чужа имъ рука, почувають при стрѣчи спôльну близкôсть, не зважаючи на те, що ихъ роздѣляє, и люблять разомъ згадати-подумати о минулôмъ... Въ тôмъ минулôмъ кождый зъ нихъ затративъ такъ богато власнои душѣ и частинъ свого серця!... Дуже може бути, що чогось подôбного дôзнававъ и дѣдо. Вôнъ весь остатнiй часъ выглядавъ якось хмурно, смутно, неначе розчаровано, не зважаючи на те, що докола складали ся живо новѝ обставины, — що въ краю ажь кишѣло новыми пришельцями зъ пôвночи, котрѝ ставали на мѣсце старои, ворожои шляхты. Спокойнѣчный ворогъ бувъ здавленый на завсѣгды; и дѣдови неначе кучно стало, що не було зъ кимъ ворогувати, — що давнѝ рахунка покôнчено безъ него, — що въ вѣкове вороганє двохъ противныхъ елєментôвъ, мовь-бы ихъ не було, вмѣшали ся новѝ голосы и зовсѣмъ заглушали єго голосъ. Не такъ вже часто зупинявъ ся вôнъ передъ портретами неугнутыхъ предкôвъ, що своєю смѣлою рукою здержували самоволю „Ляхôвъ“ въ Украинѣ, и глухо дрожавъ єго голосъ, коли вôнъ по давному бравъ ся передавати менѣ ихъ великѝ заповѣты.

Менше говорив вонъ о шаблѣ и чарцѣ. Стара Горпина дуже швидко доставала розпорядокъ обѣду и воркотѣла вже не на шаблюку и чарку, котрй теперь ѣй не перешкаджали, а на те мовь, „що зъ старымъ паномъ щось дѣеть ся; вони якъ слабый сталъ“. Ѣй, може бути, такожь кучно стало безъ тыхъ звычныхъ оповѣдань и тревожнымъ поглядомъ обкидувала вона стать сивого пана. Справдѣ дѣдо сильно змѣнивъ ся: змарнѣвъ, зогнувъ ся, ставъ дражливый до того, що довгй вусы дрожать бувало при кождомъ бреньку звонковъ, що разъ у разъ звенѣли теперь по дорогахъ. Може бути, що тутъ по просту обявлялась глибока старость...

Але и я бувъ сумный... Иванъ Семеновичь радѣвъ, що наближавъ ся часъ, коли его ученикъ, пославши его переконаня повиненъ бувъ першимъ здати испытъ за три клясы и... и, розумѣе ся, розпрощати ся зъ чудною Пустынькою, зъ бреднями Охрима, зо всѣмъ спокоемъ тихого села. Сумно тинявсь я по гущавинѣ; але я не глядавъ вже Бѣлои Панны, не забиравъ ся слухати Охрима; я прощавъ ся зо всѣмъ, що було до сього часу нерозрывно и тѣсно звязане зъ моимъ серцемъ: зъ мѣсцями, де я живъ, думавъ, боровъ ся, одухотворяючи въ своѣй уявѣ мертву природу, де учивъ ся любити и розумѣти, — зъ греблею, на котрой побачивъ я тую, що вперве выкликала въ моѣмъ дитинячомъ серцю новый, особливый трепетъ, — зъ полянкою, де вперве спалахнула въ моѣй душѣ пекуча заздрость... И жовте осѣнне листе сумно шелестѣло подъ моими ногами, неначе шептало менѣ зловѣще „прощай!“; а навповъ обнаженый, сумно завмираючій лѣсъ поглядавъ на мене здавалось такъ холодно и байдуже, мовь бы я бувъ для него вже чужимъ пришельцемъ. И що-жь зъ того, що вонъ выкормивъ, выховавъ мене въ своѣй могучой грудинѣ, повной таемничои задумы, — що вонъ любязно навѣвавъ на мене свои чаруючй мрѣѣ?.. Я уходивъ водъ него, я зрывавъ зъ нимъ, я водтручувавъ его пестощѣ и на довго... на довго... на довго... водъѣздивъ до мѣста... — О, могучій, чудный, любый лѣсе! — такъ наче тьохкало до него зъ плачемъ моe серце: — адже-жь то не я... не я!... То всю той Иванъ Семеновичь! — Але лѣсъ не слухавъ; лѣсъ не хотѣвъ знати нѣякого оправданя...

Справдѣ менѣ здавало ся, що и старый Розбой похнюпивъ ся, що ему такожь чогось сумно. Перше бувало бѣжить за мною; а теперь плентаесь тихо, вяло. навѣть нѣбы неохотно, а только сповняючи свой обовязокъ...

Але разъ въ гущавинѣ вонъ наразъ ожививъ ся, насторошивъ чуйнй уха, потягнувъ воздухъ... Вонъ звѣтривъ щось наѣживъ ся, заворчавъ, швидко кинувъ ся зъ мѣсця; и въ ту саму хвилю долетѣвъ до мого уха холодный бренькъ стали, глухій лязкъ подводженого курка.. Якась метушня поднялась въ кущахъ, топотъ, рухъ; чійсь шепотъ повтарявъ зъ перелякомъ одно и те саме: хто? хто? хто?

Я онѣмѣвъ зъ переляку: передо мною стояли якйсь оборванй, оброслй, немовь одичѣлй люде и такъ само зъ перелякомъ и подозрѣнемъ смотрѣли на мене, якъ и я на нихъ, — анѣ не глипнули очима. Цѣлый вѣкъ здавалось дивились мы такъ мовчки на себе, только Розбой уѣдавъ за той часъ чимъ разъ голоснѣйше. Ажь наконець рушились вони, переглянулись якось, щось знову пошептали; а я все ще стоявъ стовпомъ зъ поблѣдлымъ лицемъ, зъ выпулеными очима...

— Вонъ самъ? — донесъ ся до мого уха новый, такъ само боязкій шепотъ.

— Ты самъ, хлопче? — спытавъ мене хтось.

Я роздивившись, познавъ наконець и зрозумѣвъ. Передо мною стоявъ молодый графъ, що було счезъ; стоявъ той шляхтичь, що приѣздивъ до дѣда, котрого я опосля бачивъ у ногъ панны, що мене зрадила, — и ще хтось. Але якъ вони були всѣ оборванй, вымарнѣлй, нещасній... Я ледви-не-ледви познавъ ихъ! Мой перелякъ не минувъ, а перемѣнивъ только свой характеръ: вонъ перейшовъ въ якійсь незрозумѣлый страхъ, въ моторошну тревогу, повну перечутя чогось болючого и важкого.

— Самъ! — зашептали въ водповѣдь самй собою мои сухй уста.

— Се мабуть Москаль?... Зъ хлоповъ?!... Вонъ насъ зрадить... Мы пропали! — зъ перелякомъ шептавъ той третій, що стоявъ передо мною; и я тямлю, якъ палюча обида вливалась водъ тыхъ словъ въ мою душу и палила ѣѣ немовь розпаленымъ желѣзомъ... Образъ огидного Юды шмигонувъ попередъ мою душу и заворушивъ десь въ моѣй серединѣ всю водразу до него, котрою я перенявъ ся зъ малку. Досада немовь оживила моe закочанѣле тѣло и наче заслонила страхъ обидою и злостію.

— Ты хто такій, хлопче?...

— Я зъ Пустыньки...

— Ты може внукъ старого пана Андрѣя? — спытавъ шляхтичь.

— Такъ, я внукъ его! — не боязко, а смѣло вже наче вызываючо водповѣли мои уста.

— Ты зъ нашихъ? — зъ радоснымъ зачудованемъ вмѣшавъ ся третій.

Тутъ я мовь-бы цѣлкомъ прийшовъ до себе и запанувавъ наконець надъ своимъ страхомъ. Чи досада таке справила, чи що инше, не знаю; але у мене пробуджувалось, повставало нове чутe, котре брало верхъ надъ страхомъ. Я дознававъ теперь здаесь чогось подобного до того, що спалахнуло въ менѣ тодѣ, коли Генеральша загрозила менѣ розгою. Я не боявъ ся вже тыхъ людей и ихъ ружя, а разомъ зъ тымъ серце менѣ стискалось; я дрожавъ, але въ той самъ часъ щось незрозумѣлого, вызываючого, гордого. зухвалого пробуджувалось въ души и подганяло не поддаватись страхови, встыдалось его, домагалось мести.

— Ты нашь?!

— Нѣ, я не Ляхъ, я не Ляхъ! — самй собою говорили мои уста зъ незвычайною здавалось погордою: — И я не бою ся васъ, я зовсѣмъ васъ не бою ся!...

Але я сей-же часъ на ново помертвѣвъ зо страху. И я видѣвъ, якъ помертвѣвъ такожь и молодый графъ и незнакомый. Я видѣвъ, якъ занепокоились ихъ погляды, якъ неневно здрогнули ихъ руки, и ждавъ, ждавъ, якъ той трупъ, у котрого калатало бъ только саме серце. Чого я ждавъ, я не знаю; мене приковавъ ледянный жахъ; але тямлю, що мои дрожачй, упертй уста нѣ за що въ свѣтѣ не попросилибъ були о пощаду... Нѣ, вони все шепталибъ були одно и те саме; скрозь заморожуючій страхъ вони все таки твердили-бы вызываючо: „Я не боюсь васъ!“ Але мало що, а я бувъ-бы розплакавъ ся истерично. Зъ такого напруженого стану вывѣвъ всѣхъ молодый шляхтичь.

— Тобѣ й нема чого бояти ся насъ, хлопче, —

сказавъ вонъ: — мы не розбойники... И мы такі самі Украинцѣ, якъ ты.

— Нѣ, вы вороги... вы Ляхи! — уперто твердили мои уста, идучи за якимсь несвѣдомо зухвалимъ порывомъ, хочь на правду я дрожавъ водъ ногъ до головы; — Нѣ, вы вороги...

— Несправедливо кажешь, хлопче, — хрипѣвъ недужими грудьми шляхтичь: — Одно у насъ зъ тобою небо, одна земля насъ выкормила... Не вороги мы тобѣ, хочь ты и не вѣришь; опосля колись спознаешь... Та й нѣкому мы теперь не вороги... Дивись: мы оборвані, голодні, недужі люде, у котрыхъ нема нѣ стрѣхи нѣ хлѣба... Диви на насъ.. Видишь?!

Я дививъ ся на лахматѣ, бачивъ покалѣчене, змарнѣле тѣло, и зновъ ставалось зо мною давне-давне дитиняче чудо... Въ груди почало щось кипѣти, поднималось и стискало горло, туманило очи, акъ и въ ті фантастичні ночи, коли я дитиною нападавъ на замокъ, коли я, якъ Самсонъ, готовъ бувъ схопити руками его стовпы. Я слабъ; въ груди розливалось щось тепле и мягке, якъ слезы, выпираючи гордость и зухвалость: въ томъ молодый ґрафъ зъ якимсь глухимъ стономъ поваливъ ся на землю.

— Я не можу вже! Я не въ силѣ! — голосивъ вонъ, закрывши лице долонями: — Будь, що буде... Менѣ все рівно... все рівно...

Капля переповнила чарку. Що було дальше, я не знаю; що говорили мои блѣді уста, я не тямлю; але мабуть я такожь плакавъ. Я бувъ вже не я; якесь чудо перемѣнило мене въ щось инше. Я жалѣвъ, я болѣвъ, и се змѣркували ті три.

— Нема у тебе хлѣба?

— Хлѣба!?... Нема! — але я воддавъ бы теперь всѣ свои пальцѣ, щобы долонями поднести голоднымъ хлѣба! Въ кишени у мене бувъ медовникъ...

— Нате! — протягнувъ я дрожачою рукою свій медовникъ.

Двѣ руки подняли мене въ гору, мого чола доткнулись мохнаті губы и двѣ мужескі слезы зросили моє палаюче лице. И я чувъ, якъ и поцѣлунокъ той и ті слезы впились въ мою душу чимсь острымъ, якъ водточеный ножь, и подбили собѣ ѣѣ неначе чарами.

— Благословилась бы мати, що носила тебе, хлопче, подъ серцемъ! — сказавъ шляхтичь, пускаючи мене на землю; тутъ я не вытримавъ, я чогось горко розплакавъ ся...

— Ты знаешь стежку до границѣ?

— Нѣ! шепнувъ я, а зъ жалю духъ менѣ запирало.

— Окажи намъ услугу...

— Яку?

— Бѣгай до замку...

— До замку?! Я... до замку?!

— Тамъ передай паннѣ...

Я захитавъ ся, але только на хвилиночку; чаръ бувъ сильнѣйшій водъ моєи волѣ! Я не знавъ, що филювало, спотыкалось, боролось въ моѣй души; я не тямивъ, що зо мною, не розумѣвъ нѣчого; я мабуть только почувавъ щось, и то мабуть якъ разъ те, що я очарованый.

Самъ не знаю, якъ воно стало ся: я послухавъ безъ опору, якъ лялька, и стиснувъ въ руцѣ карточку, а мои уста прошептали самі собою:

— Идѣть же... я васъ укрыю.

Я укрывъ яхъ въ одной, только менѣ знаной печерѣ, що найшовъ було, бѣгаючи за Бѣлою Панною; и такъ само мабуть не тямлячись, пустивсь я зъ лѣса. Я бѣгъ махинально, не здаючи собѣ зъ нѣчого справы; самі ноги несли мене впередъ... У мене щось нѣбы двоилось: въ головѣ шептало щось неспокойнымъ трепетомъ, але въ груди голосно билось те, що всемогучо панувало надъ кождымъ моимъ суставомъ. Ажь при поворотѣ зъ лѣса, де дорога розходилась до замку и до Пустыньки, щось водозвалось, щось занепокоило мене неначе словомъ „зрада“... Я задрожавъ, щось мене запекло, щось сумно запытало: „Не вже жь ты зрадникъ?“ Але я не найшовъ у себе водповѣди; у мене всьо поморочилось, и я не могъ бороти ся зъ тымъ, що мене гнало невдержимо. Ті слезы, той поцѣлунокъ, той зліденный выглядъ, те тяжке горе, — все те разомъ очарувало мене на вѣки.

И справдѣ, нехай то буде зрада, нехай буде, що хочете, але зъ тою карточкою, зъ тымъ мокрымъ водъ слезъ шматкомъ паперу я, потомокъ товаришѣвъ Ґонты, розставъ ся-бы здаесь только разомъ зъ житемъ...

Самъ собою якось выросъ передо мною величавый замокъ. Отъ вони, ті горді стовпы; отъ вони, ті марморові сходы... Чимъ-же то я входжу по нихъ, я, водвѣчный ворогъ, що такъ еще недавно кипѣвъ самою только ненавистію, переказаною всею исторіею мого народу, всѣмъ житемъ моихъ славныхъ предковъ?! Чимъ я входжу: побѣдникомъ чи побѣдженымъ? Якъ повиненъ стрѣчати мене той сѣрый камѣнь: зъ высока, зъ ликуючою повагою, що граничить зъ погордою? — чи повиненъ менѣ прошептати: „ты побѣдивъ, молоденькій хлопче“?

Колибъ сѣрый камѣнь мавъ уста и навѣть крикнувъ бы менѣ на стрѣчу, ябъ въ сю хвилю нѣчого не зрозумѣвъ, не чувъ-бы... Я бѣгъ вже улицею саду, куды мене пославъ до панны якійсь зчудованый дворакъ.

Въ густыхъ сумеркахъ я ледви ѣѣ впознававъ подъ темною ялицею.. Вона стояла нерухомо, якъ тодѣ на полянцѣ, коли я найшовъ ѣѣ въ той чудный вечеръ. Але у ногъ ѣѣ стоявъ теперь не шляхтичь; стоявъ я, весь задыханый, зворушеный, и дрожачою рукою подававъ ѣй свій приносъ. Вона задрожала, схопилась за серце.

— Ты ихъ бачивъ? — майже крикнула вона, хопивши мене за руку.

— Бачивъ!

— Вони голодні и нещасні?

— Такъ!

— Ты хиба нашъ?

Ажь тутъ я здавалось отямивъ ся вперве.

— Нѣ! — зъ свѣдомостію водповѣли мои уста, и я похоловъ весь водъ тои страшноі, наразъ воскресшоі свѣдомости.

Але вона не дала менѣ прийти до себе, отямитись цѣлкомъ. Двѣ нѣжні руки обоймили мою шию, горячі поцѣлунки зновъ отуманили мою голову, милі рѣчи ласкали моє ухо. Вона то смѣялась то плакала то цѣлувала; и смѣячись и цѣлуючи, звала мене то завзятымъ запорожцемъ то святымъ серцемъ.

Вона...

Але я тямлю лише, якъ мы бѣгли зъ нею черезъ лѣсну гущавину, обладованй хлѣбомъ, задыханй обоє. Я тямлю ще несказану радость и щасте, коли ті три побачили насъ передъ собою. Тямлю, що надъ нами свѣтивъ вже задумчивый тихій украиньскій мѣсяць...

А вôдтакъ тямлю той холодъ и тую тьму повну жаху, що налягли на мою душу, коли я одинокій шлявъ ся домôвъ. Счезли чары, що мене було оморочили; вернула свѣдомôсть; я отямивъ ся и невидимыми устами якогось десь у нутрѣ моѥмъ укрытого голосу запытувавъ я себе, що я таке зробивъ... Такъ, що таке зробивъ я?! Якъ воно всьо стало ся?!

Зубы менѣ дзвонили, холодный пôтъ ганьбы зросивъ моє палаюче чоло; ноги менѣ хитались, бо земля гнулась пôдъ ними вôдъ тои ганьбы. Звѣзды свѣтили менѣ вже не такъ, якъ вперѣдъ; я почувавъ се, хочь и не бачивъ ихъ; вони зливались для мене въ якійсь неясній колеса, вони дрожали погордою. Мѣсяць тежь не свѣтивъ менѣ; вôнъ нарошно здавалось указувавъ лишь дорогу, котрою ишовъ новый Каинъ зъ вытисненою вже може на чолѣ страшною печатію, щобы всьо живе утѣкало вôдъ него. Темна нôчь, що скрылась передъ мѣсяцемъ въ яругахъ и за горбами, понуро дыхала на мене разъ въ разъ своимъ страшнымъ пытанємъ:

— Каине, що ты зробивъ?!

Що я зробивъ?... Якъ Каинъ, такъ и я мôгъ вôдповѣсти тôлько грубо и зухвало; до такои мѣры очевидно я єго олицетворявъ собою. Нѣ встыду нѣ каяня нѣ жалю за те, що я зробивъ, не будило те пытанє въ моѣй упертôй, закаменѣлôй души такъ само, якъ и у Каина. Мои зухвалій уста могли були дати одну тôлько грубу вôдповѣдь: „Зробивъ, що зробивъ!“ Справдѣ я бувъ Каинъ!... Нѣ встыду нѣ каяня нѣ жалю не знаходивъ я въ собѣ; и нехай-бы гримнуло надо мною найстрашнѣйше прокляте, вони певно не пробудились-бы. Ба й мало того: я чувъ въ собѣ, що нехай-бы що до чого, то я мôгъ-бы на ново зробити те все, що зробивъ. Якъ я собѣ и вартъ бувъ пожалуваня и погорды, я таки не хотѣвъ дурити самъ себе.

Але чогожь я иду туды, де я не можу найти нѣ кута нѣ привѣту?! Чогожь я, повный тьмы, иду туды, де такъ богато свѣтла, правды и чести, де такъ гордо позирають зъ рамокъ портреты бравыхъ... Кого?... Предкôвъ?!... Аджежь у мене нема ихъ вже; вони всѣ вôдвернулись зъ погордою. До дѣда?!... До честного сивого дѣда?!... Аджежь дѣдо... Тутъ, тямлю, горохомъ посыпались у мене слезы, але не каяня, не встыду, а слезы самои тôлько несказанои грызоты.

А кудыжь менѣ ити?... До замку?... Аджежь вôнъ менѣ по давному ворогъ; я се чую; я чую, якъ скрегочуть мои затисненій зубы! До тыхъ?... Алежь вони менѣ такожь вороги, и нехай-бы я ихъ стрѣвъ въ бою, я-бы...! Въ бадоню, въ той тихій, глибокій ставъ?... Абожь я хиба Юда-предатель?!

Нѣ, я не зрадникъ! Хибажь я не люблю се небо, сей воздухъ, сій зорѣ, сій хаты, народъ, предкôвъ? Хибажь я ихъ промѣнявъ на що инше?! И колибъ вороги, Ляхи або Турки, або хто-небудь навѣть ще страшнѣйшій вôдъ Ляхôвъ и Туркôвъ обложивъ-бы Пустыньку воєннымъ табором, и знаходивъ-бы ся хлопець, що, наражаючи свою голову, перебравъ-бы ся скрôзь вороже войско и призвавъ-бы своихъ на помôчь: хибажь не я бувъ-бы той хлопець?

Зрадникъ!? А нехай-бы стало ся наразъ чудо и заколихались-бы та розкрылись-бы тій высокій могилы, де лягли дѣти войовитои Сѣчи; нехай-бы тôлько блисла булава, и страшне „пугу“ потрясло-бы воздухъ вôдъ моря до Случи: хибажь не въ першихъ рядахъ гравъ бы пôдо мною „вороненькій“?

Зрадникъ? Абожь я моливъ-бы помилуваня, колибъ найстрашнѣйшій татарскій арканъ стиснувъ мою шию? Хиба я заплакавъ-бы, якъ баба, вôдъ найстрашнѣйшихъ мукъ, якій тôлько придумати може вымыслъ ворогôвъ, окрыленый пôмстою? А колибъ менѣ вороги оставили тôлько уста и серце, хиба не пôшовъ-бы я, якъ Палѣй, въ святій стѣны молити Бога за рôдный край?

Нѣ, я не Юда! Я самъ не знаю, що я. Я щось инше; може я справдѣ Каинъ, але я не зрадникъ!

Якъ злодѣй, прокравъ ся я до своєи спальнѣ. Дѣдо за дверима розкладавъ пасіянса, Горпина жваво рубала щось въ кухни. Всьо, всьо докола було вже не моє; цѣла пропасть лягла межи нами. Я знавъ, що въ портретнôй всѣ грôзній лиця дрожать зъ досады, всѣ очи блищать самою холодною погордою. Правда, тамъ є оденъ... молодый осаулъ, що колись зъ обложеного козаками горѣючого замку выкравъ и спасъ дитину... Може вôнъ оденъ!? Але нѣ, ледви! Я знаю, що менѣ вже нема тутъ мѣсця!

Я прийшовъ тôлько, щобы всьо розповѣсти дѣдови. Добре; але якъ?! Якъ оповѣсти єму все, що сталось? Якъ сказати єму, що въ моѣй твердôй души нема нѣ каяня нѣ жалю? Моимъ власнымъ устамъ прийдесь роздирати єго добре, любяче серце.

Стѣны мене тисли, голова крутилась, по тѣлѣ бѣгали мурашки. И само собою вырвалось якось зъ моєи груди глибоке зôтхнене и нагло заколотило пануючу тишину.

— Хто тамъ?

Я завмеръ. Серце ударило голосно и мовь-бы похололо.

— То ты, внуку?

Дверѣ вôдчинились, и мы станули лицемъ въ лице.

— То ты?... Але що зъ тобою? Ты блѣдый, ты дрожишь...

Я мовчавъ. Моя вина, якъ Каинова печать, повинна була сама перезирати, и дѣдо мôгъ ѣѣ самъ бачити.

— Такъ що зъ тобою? — въ страшнôй тревозѣ спытавъ дѣдо, простягаючи руку; але я вôдступивъ ся.

— Дѣдусю!... Я Каинъ...

— Що!?

— Я не знаю, щó я... Я не знаю, дѣдусю! — шептавъ я, весь въ дрощи, ковтаючи слезы, що лляли ся потокомъ: — Я пожалувавъ Ляхôвъ!...

— Що ты зробивъ?! Якихъ Ляхôвъ?...

И я всьо розказавъ дѣдови. Всьо... всьо! Моя бесѣда мѣшала ся зъ слезами и, якъ слезы, такъ вона плыла все швидше и швидше. Вôдкись наразъ взяли ся менѣ слова, и я розповѣвъ мою стрѣчу, мôй спôръ, мои чванливій упевненя, що я ихъ не бою ся. А вôдтакъ... вôдтакъ... я пожалѣвъ ся надъ ними!.. Ахъ, вони були такій недужій, такъ утомленій, такъ нещасній, и такъ жалôбно, такъ гôрко плакавъ молодый ґрафъ! Я бачивъ лахмате, слезы, голодъ. У мене не було хлѣба; бувъ тôлько медôвникъ... Я не знавъ стежки, що веде до границѣ... Я... я... о, дѣдусю! я побѣгъ тамъ... до того замку!... Я привѣвъ панну и принѣсъ хлѣба!... Я укрывъ ихъ!... Дѣдусю!

— Дежь ты укрывъ ихъ?

— Я не скажу... Я нѣкому не скажу, дѣдусю! — зашептавъ моими устами невмираючій въ менѣ Каинъ.

Якъ довго тревало мовчане, я не знаю. Тямлю, що воно здавалось менѣ страшно довгимъ. Я покôрно склонивъ голову, я безъ страху ждавъ кôнця и бувъ готовъ

на всьо... Въ моѣй души немовь всьо було пусто, всьо умерло; въ нѣй гнѣздивъ ся той байдужій холодъ, зъ котрымъ заморочена страхомъ розтягнена вôвця жде мабуть судженого удару... Проклятє? Чи може смерть Андрѣя Бульбы?... Але хиба я зрадникъ?!...

И наразъ тепла, стареча рука дôткнулась моєи зимнои якъ лѣдъ головы; сивѣ брови нахилились рôвно зъ моими; и не грôзный, а мягкій, нѣжно пестячій и мовьбы розжалобленый голосъ вызвавъ знову до житя мôй зацѣпенѣлый слухъ!

— Що сказавъ тобѣ шляхтичь? Повтори...

— Вôнъ благословивъ мою маму! — зашептали мои неживѣ уста.

— А я тебе, мôй хлопче!

. . . . . .

И той мѣсяць и тѣ звѣзды, що було споглядали на мене такъ страшно, свѣтили менѣ теперь ясною усмѣшкою и солодкимъ привѣтомъ. И та земля, що гнулась було пôдъ моими ногами, вже не гнулась. Я жваво вшовъ рядомъ зъ дѣдомъ, що знарядивъ ся наче на пôльованє, и притискавъ ся до него зъ вѣрою, щастємъ, любоѣю, неначе до няньки, що свою страшну казку доказала до кôнця. Навѣть лѣсъ не дививъ ся вже хмурно и сумно; навѣть листє не шелестѣло вже жалôбно.

— Щасливый-же ихъ Богъ, що не зазрѣли сѣльскѣ хлопцѣ, що ты укрывъ ихъ, — сказавъ дѣдо: — Принесли-бы ихъ хлопцѣ въ мѣшкахъ въ село.

Але хлопцѣ єще не зазрѣли... Всѣ були тутъ, де я укрывъ ихъ.

— Панъ Андрѣй! — въ переляку закричали вони въ оденъ голосъ, вдивившись въ высоку стать дѣда: — Панъ Андрій! Єзусъ, Марія!

— Такъ, се я; але вы не бôйтесь, панове! — спокôйно вôдповѣвъ дѣдо.

— Мы були ворогами, — почавъ шляхтичь, выступаючи на передъ; але дѣдо перебивъ єго:

— Такъ, и длятого вамъ нѣчого тутъ баритись... Збирайте ся скорше, поки не довѣдались о васъ въ селѣ... Скорше, а то лихо буде, панове!

Богато благословеньства сыпалось на дѣда; але вôнъ хмурно вшовъ на передъ, мовь-бы не чувъ нѣчого, и не вôдзывавъ ся нѣ однымъ словомъ. Крѣпко ступали єго старѣ козацкѣ ноги по вузкихъ стежкахъ знаныхъ тôлько єму одному яругъ; смѣло продиравъ ся вôнъ скрôзь густый чагаръ; окутаный темною мглою ночи, зъ певностію себе шмигавъ по выступахъ въ чорну пропасть, якъ колибъ то бувъ не старець, а хвацкій и кремезный парубокъ. Ажь коли зо скалы, по котрôй всѣ вшли, блиснуло скрôзь густый чагаръ гладке зеркало воды, дѣдо оповивъ ся и пôднявъ руку.

— Отъ и Збручь, панове! — сказавъ вôнъ: — Ту можете смѣло спустити ся, тôлько держѣть ся бôльше на лѣво. Ну, до побаченя!

— Паве Андрѣю! — загомонѣли всѣ: — Одно тôльки слово! Пане, мы богато завинили передъ вами; нехай Богъ!...

Але мы зъ дѣдомъ були вже далеко, и палкѣ слова благословеньства и горячои вдячности шептала намъ вже луна таємничого лѣса...

* * *

Въ поворотѣ до Пустыньки перерѣзала намъ дорогу панна и, пригорнувшись ластôвочкою до сильнои груди дѣда, зъ слезами поцѣлувала єго въ руку.

— Пане Андрію! Нехай благословить ся ся нôчь; вона богато научила мене!

— Щожь! Въ добрый часъ, мила панно! — говоривъ розжалобленый дѣдо, тепло гладячи ѣ русу головку: — Въ добрый часъ!

— И я буду молити Бога, щобы грѣхъ нашь, що насъ подѣливъ, загладило серце нашихъ потомкôвъ!

— Дай Боже, мила панно!

— Щобы у всѣхъ воно було таке!

И вона знову, якъ тодѣ въ улици саду, обôймила руками мою шию, знову такъ само палко цѣлувала мене, мѣшаючи поцѣлунки зъ слезами, и, знявши зъ себе медаліонъ, скваиною рукою повязала менѣ єго на шию.

— Се тобѣ на памятку!...

Було се надоднемъ, ледви зачинало шарѣти. При синяво-рожевôмъ свѣтлѣ надходячого дня я перечитавъ на медаліонѣ вырѣзанѣ глибокими буквами слова:

„crede, espere et ame“.

* * *

На тôмъ урывалась найдена мною рукопись неудавшого ся поета. Чи було що дальше, чи не понѣвечили дальшого щуры, я поки-що не знаю. Але коли упорядкую найдену купу и знайду продовжене, то певно подѣлюсь нимъ зъ читателями*).

1888. р. **Григорій Мачтетъ.**

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

[2. Пантелеймонъ Кулѣшь.]

(Дальше.)

По-украиньски хотѣвъ Кулѣшь написати „Исторію Украины одъ найдавнѣйшихъ часôвъ“, але не довершивъ свого намѣру. Въ „Основѣ“ (1861, сентябрь стор. 79—107) надруковано лишь „переднє слово“ и „главу першу“ зъ „приписками“ до сеи главы. Редакція-жь „Основы“ заявила въ замѣткѣ (стор. 79), що ѣй хотѣлось показати сею частиною „Исторіе Украины“, въ якôмъ степени „языкъ украинській“ є способнымъ до наукового выкладу историчного. А вже-жь важнымъ є поглядъ автора на давну исторію рôднои батькôвщины, се-бъ то поглядъ на козачину. Ось-що пише вôнъ про неѣ въ переднѣмъ словѣ: „Звыкли въ насъ на исторію Украины крôзь наше козацтво споглядати и кругъ козацтва все рôдне дѣписання обертати. Тымъ часомъ саме козацтво було тôльки буйнымъ цвѣтомъ, а инодѣ й колючимъ бодякомъ середъ нашого дикого степу. Росло въ насъ де-чого богато й опрôчь козаччины, и все те, щó росло, цвѣло, умирало и на-ново въ иншому видѣ родило ся, все те исторію нашои Украины становить... Не скрôзь козаччину треба намъ на давнину дивити ся, а зъ давнины на ближчѣ до насъ вѣки, а въ нихъ и на козацтво споглядати“ (стор. 81). — Въ загалѣ про историчнѣ писаня Кулѣшевѣ можна се запримѣтити, що нау-

*) Спростованє похибокъ друкарскихъ: Стор. 208, стовпець 2: зам. „зъ часôвъ польского повстаня 1831. р.“ мав бути: зъ часôвъ п. повст 1863. р. Стор. 297, стовп. 2, стрôчка 26 и 30 зъ горы: замѣсць „вкрывало чит. „*врывало*“, стрôчка 14 зъ долу: зам. „При тôмъ вже“ ч. „*При тôмъ-жесь*“. Стор. 298, стовп. 1, стр. 32 зъ долу: зам „комѣри“ ч. *комьръ*“, стр. 2 зъ долу: зам. „Польска“ ч. „*Полька*“. Стор. 315, стовп. 1, стр. 11 зъ горы: зам. „Формою“ ч. „*низкою*“. Стор. 316, стовп. 1, стр. 15 зъ горы: зам. „горячого“ ч. „*чорнего*“. Стор. 317, стовп. 1, стр. 20 зъ горы: зам. „повтаряючи“ ч. „*ковтаючи*“.

кова стôйнôсть ихъ не є велика, дарма́, що авторъ у своихъ студіяхъ нагромадивъ богато цѣнного матеріялу для исторіѣ Украины. Тѝ єго писаня тратять свою литературну вагу особливо за-для того, що вôнъ проявлявъ хитливый поглядъ на козачину и на вôдносины Украины до Польщѣ й до Москвы, изъ-за чого въ єго историчныхъ творахъ добачаємо часто тенденцію таку, зъ якою Украинцямъ годѣ погодитись[1]).

Хоча-жь прозаичнѝ писаня Кулѣша, особливо-жь повѣсти, поставили єго въ ряду найлучшихъ письменникôвъ украиньскихъ, то й п о е з і ѣ єго мають чи-малу стôйнôсть литературну. Кулѣшь думавъ, що стане першимъ и найславнѣйшимъ поетомъ на Украинѣ, и про-те намагавъ вôнъ выстачити собѣ такій памятникъ литературный, котрый мôгъ бы ачей рôвнятись Гомеровôй Иліядѣ. Выдаючи „У к р а и н у“ (Кіевъ, 1843; 8⁰, сторôнъ 95) писавъ вôнъ ось-що до земляκôвъ: „Не було въ свѣтѣ люду одважнѣйшого й славнѣйшого надъ Грекôвъ и козакôвъ: нема-жь нѣ въ кого й пѣсень луччихъ, якъ у Грекôвъ да въ козакôвъ. Бувъ колись мѣжь Греками тяжко розумный чоловѣкъ Гомеръ. Вôнъ позбиравъ помѣжь народомъ усѣ стародавнѝ пѣснѣ да й зложивъ зъ нихъ двѣ книжки Іліяду й Одиссею. Ото-жь минуло вже тому три тысячѣ лѣтъ, а ще й доси нема, да й не буде може луччои книжки на всѣмъ свѣтѣ надъ ту Іліяду да Одиссею (опрôчь святои Библіѣ), бо то выдумала не одна голова, а ввесь людъ грецькій. Такіи-жь якъ разъ пѣснѣ спѣвають по селахъ и нашѝ бандурники й кобзарѣ, що́ вже, що́ дальшь, рѣдко де зуздришь. Спѣвають вони про давню Вкраину, про козацьку славу... Дуже гарнѝ тіи спѣвы, зовуть ихъ бандурники думами; не було тôлько чоловѣка, положить те на паперѣ, щобъ не згинуло зъ памяти людскои. Ото-жь швендяючи не разъ да й не два по рôднôй Украинѣ, прислухувавсь я добре, якъ тіи дѣды выспѣвують про Наливайка й мѣдного вола, про батька Богдана, якъ вôнъ пôднявъ ся на Ляхôвъ, про Нечая, про Морозенка, або про великого лицаря Палѣя. Розпытувавъ я въ тыхъ довгобородыхъ, довгоусыхъ бандурникôвъ, сѣвши зъ ними де небудь пôдъ дубомъ надъ байракомъ, якъ войовали козаки, де проходили зъ своими бунчуками да хрещатыми корогвами; по одному, по два слова я въ ихъ выпытувавъ-выслухувавъ и прикладувавъ одно до другого. Думалось-то такъ, щобъ познаходить думы про всѣхъ нашихъ гетманôвъ, да й зложить зъ нихъ таку книжку, якъ Гомерова Іліяда. Де вже я не выѣздивъ по Вкраинѣ, кого я вже не роспытувавъ; але нѣ, нема пѣсень про всѣхъ гетманôвъ: позабували вже деякѝ й самѝ бандурники. Ото-жь я, помѣркувавши самъ зъ собою добре, якъ добавить тіи пропуски, згадавъ усе, що́ чувъ про козакôвъ одъ самыхъ бандурникôвъ и старосвѣтськихъ людей; згадавъ усю старовину, що́ позаписувано въ лѣтописяхъ, якъ що́ коли дѣялось на Вкраинѣ, да згадавши все те, да зôбравши всѣ думки й гадки свои до купы, зложивъ оце „старыми словесы“ новіи думы про тыхъ гетманôвъ да й попритулювавъ ихъ до кобзарськихъ думъ усюды, де вже дѣды не памятають, якъ спѣвати“...

Такъ отже выдавъ Кулѣшь першу книжку „одъ початку Вкраины до батька Хмельницкого“. У другôй книжцѣ хотѣвъ вôнъ выстачити думы й пѣснѣ про се, „якъ Хмельницькій воювавъ Ляхôвъ зô своими лицарями“, у третьѣй про тее, „якѣ смуты, якѣ чвары й руины були по Вкраинѣ, якъ умеръ козацькій батько“, а въ четвертôй книжцѣ хотѣвъ вôнъ зъобразити „Палѣя и Мазепу зô Шведами“. Однако Кулѣшь выдавъ лишь першу книжку „У к р а и н ы“, въ котрôй помѣстивъ дванацять думъ.

Спôмнувши про Володимира Великого, котрый охрестивъ Русь-Украину и передъ смертію „царство“ своє дванацяти своимъ сынамъ подѣливъ, авторъ натякає вôдтакъ у вступнôй думѣ на усобицѣ князѣвъ, изъза чого татарскому ханови Батіеви легко прійшлось, „преславный градъ Кіевъ вôйськомъ обгорнути и все княжество Кіевське въ нѣвець обернути“. Въ думѣ п е р ш ô й (стор 7—12) згадує Кулѣшь навперед про тяжке житє Украинцѣвъ пôдъ кормигою безбожныхъ бусурманъ. Вôдтакъ слѣдує сама дума про литовского князя Гедымина, котрый поборовъ погану Татарву надъ Ирпенью рѣкою и потôмъ на Украинѣ поставлявъ порядокъ та розправу. — Дума д р у г а (12—17) починає ся коротенькимъ оповѣданємъ про литовского князя Ягайла, котрый ставши королемъ польскимъ прилучивъ свою землю литовску до Польщѣ. Отъ-тогдѣ-то й Украинцѣ пристали разомъ зъ Литвинами до Полякôвъ, все-таки, якъ рôвнѝ до рôвныхъ и вôльнѝ до вôльныхъ. Згадує вôдтакъ поетъ про першого украиньского гетьмана Предислава Лянкороньского, и въ думѣ спѣває про лицарске змаганє сего гетьмана й єго найстаршого рейментаря Остапа Дашковича, коли-то Турки й Татаре напали на Украину. — Въ думѣ т р е т ь ѝ (18—24) довѣдуємо ся про заснованє Сѣчи запорозкои на Днѣпровôмъ островѣ Хортицѣ, а въ думѣ ч е т в е р т ô й (25—30) про похôдъ гетьмана Ивана Свѣрговского въ Молдаву. По-переду сеи думы спôмнувъ авторъ про тыхъ лицарѣвъ, що́ гетьманували по Предиславѣ Лянкороньскôмъ до Ивана Свѣрговского. — Въ думѣ п я т ô й (30—36) зъображає авторъ гетьмана Богдана „Ружного“ (Рожиньского), котрый принявши дары вôдъ польского короля Баторія обѣцявъ єму послужити вѣрою й правдою, и вôдтакъ зъ козаками руйновавъ турецкѝ городы. — Въ думѣ ш е с т ô й (36—40) спѣває поетъ про гетьмана Ивана Серпягу, що́ звавъ ся Пôдкова, почôмъ въ думѣ с е м ô й (40—57) згадує авторъ про гетьманôвъ Якова Жаха й Семена Скалозуба. Спôмнувши про тее, що Скалозубъ въ походѣ противъ Туркôвъ на островѣ Тендровѣ зъ козаками мавъ вôдпочинокъ, Кулѣшь причѣпляє до сеи своєи думы народну думу про кошового запорозкого Самôйла Кôшку, котрый на ґалєрѣ турецкôй освободивъ себе, старшину й пôвчетверта-ста козакôвъ-невольникôвъ и вôдтакъ приплывъ ґалєрою до того острова[1]). — Въ думѣ о с ь м ô й (58—61) чутно плачь бѣдныхъ невольникôвъ, що́ въ турецкôй земли тужили за Украиною. — Въ думѣ д е в я т ô й (61—71) згадує поетъ про се, що Ляхи задумали руйновати церкву православну. Въ оборонѣ земляκôвъ выступає Наливайко, та отъ, Украина дуже засумувала, що найкращихъ своихъ лицарѣвъ, гетьмана Наливайка й полковника Лободу втеряла. — Въ думѣ д е с я т ô й (72—78) каже поетъ, що потративши Наливайка й своякa єго Лободу Ляхи зовсѣмъ уже Украину опанували й що́-хотя робили. Коли-жь орда на пограничє въ Украину набѣгала, то козаки выбрали собѣ гетьманомъ Петра Сагайдачного и пôдъ єго проводомъ стали острахомъ Туре-

[1]) Про „Исторію возсоединенія Руси“ сказано дещо въ „Исторіи литературы рускои“ („Зоря“, 1889; стор. 306.)

[1]) „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Кіевъ, 1874; т. I., стор. 0822—20.

чины. Справдѣ за гетьмана Сагайдачного козаки добре на Украинѣ проживали, не-разъ и не-два Турковъ-Татаръ розбивали та й Ляховъ у тревозѣ держали. Але по его смерти на Украинѣ зновъ настало лихолѣте: „ще горше, якъ до Сагайдачного Вкраина тогдѣ бѣдовала, тяжку наругу одъ Ляховъ и жидовъ вѣра христіянська приймала“. — Въ думѣ одинацятой (78—84) зъображае ся гетьманъ Тарасъ Трясило местникомъ ненасной батьковщины. Надъ рѣчками Трубежемъ и Альтою поборовъ вонъ Ляховъ въ ночи, котру зовуть Тарасовою ночю. По смерти-жь Трясила Ляхи побили козаковъ подъ Кумейками, и вотакъ гетьмана Павлюка замучено въ Варшавѣ. — Въ думѣ дванацятой (85—95) являють ся богатырѣ, гетьманъ Степанъ Остряница и хорунжій Сомко Мушкетъ. Хоча-жь Остряница поборовъ Ляховъ надъ рѣчкою Старицею, то небавомъ опосля неприятелѣ схопили гетьмана у свои руки й замучили зо старшиною въ Варшавѣ. Тогдѣ-то бѣдна Украина „засумувала-затосковала, сльозы рѣчками проливала, — та нѣхто Украинцямъ не помагавъ, только святый Богъ ихъ не забувавъ“...[1])

Изъ сего погляду видно, що Кулѣшь хотѣвъ зъобразити въ думахъ исторію Украины, намагаючи утворити величну епопею народну. Хоча-жь вонъ подекуды щасливо наслѣдувавъ поетичне складане народныхъ думъ и вмѣвъ вдатно переплѣтати слова сихъ думъ изъ своимъ епичнымъ писанемъ, то „Украина“ не може нѣякъ уважатись поемою въ родѣ Иліяды, по-за-якъ нема въ нѣй единости дѣй, изъ-за чого она являе ся лишь зборникомъ всѣлякихъ думъ, а те епосомъ народнымъ.

Выдавши „Украину“ Кулѣшь замовкъ за-для того, що саме-тогдѣ явивъ ся больший водъ него поетъ — Тарасъ Шевченко. Тому-то въ стиху „До братовъ на Вкраину“ признавъ ся вонъ, що „мовчавъ, словомъ не озвавъ ся, поки батько украинській пѣснею впивавъ ся“, але „хочь мовчавъ устами, спѣвавъ вонъ душею, та боявъ ся зъ Тарасомъ рознити кобзою своею“[2]). Якъ же вмеръ Шевченко, то здавалось Кулѣшеви, що вонъ перейме славу вѣщого Кобзаря, що стане докончати дѣло сего апостола правды й науки. Про-те писавъ вонъ „Брату Тарасови на той свѣтъ“, що „у пахарськой хатѣ Украина-мати вхъ обохъ родила, — у чистому поли на чистому лонѣ ихъ обохъ пестила, — однаковй пѣснѣ имъ обомъ спѣвала, — на едине дѣло обохъ споряжала. Та розойшлись оба розно дѣтьми молодыми, — зустрѣли ся позно мѣжь людьми чужими“. Але-жь, по словамъ Кулѣша, Шевченко „не догадавъ ся, що одна въ нихъ мати: братавъ ся зъ чужими, радивъ ся зъ чужими, гордувавъ щирыми его (Кулѣша) словами. И выбравсь на той свѣтъ изъ семьѣ чужои, а Кулѣшь самъ безъ Тараса зоставсь круглымъ сиротою“. „Що-жь минѣ чинити?“ пытае ся Кулѣшь, — „якъ у свѣтѣ жити, щобъ душѣ живои не занапастити? Чи минѣ по тобѣ сумомъ сумувати? чи твою роботу взяти докончати?“ — И водповѣдае вонъ ось-що: „Докончаю, брате, не загину марне, — втѣшу Украину, матѣрь безталанну!“[1])

Кулѣшь писавъ не багато личныхъ поезій. До лучшихъ належать ти стихотворы, що ихъ надруковано въ „Основѣ“. Мѣжь ними вызначують ся: „Народня слава“; „Зъ того свѣту“ (Варѳоломееви Шевченкови); „Старець“; „Lago maggiore“; „Родина едина“.

Въ „Народной славѣ“ сумуе поетъ тому, що нема въ него роду, немае дружины, анѣ брата-товариша на всѣй Украинѣ... На родной земли жовтѣе пшениця та й чорнѣють могилы. Вотакъ водзывае ся поетъ до славы Украины, щобъ „встала и выйшла зъ туману: она то безродному родина, одинокому дружина“..[2]) — Въ стиху „Зъ того свѣту“ каже Тарасъ землякамъ, що спочивае на могилѣ, паненятамъ на досаду, товариству на одраду, Украинѣ на пораду; — спочивае, дожидае, долѣволѣ выглядае. Въ конци-жь сего стиху вкладае Кулѣшь въ уста Кобзареви отъ-сй слова: „Годѣ, браття, сумувати! | ще не вмерла наша Мати!“[3]) — Въ думцѣ „Старець“ спѣвае бандуристъ, що за малу годину живее слово оживить родну Украину и що праправнуки згадають прапращурбвъ дѣло[4]). — Въ гарной думцѣ „Lago maggiore“ каже поетъ, що въ роднбмъ краю люде туманѣють, по степахъ розлогихъ бодяки краснѣють. Господь не давъ долѣ Украинѣ: доля ви розкинулась могилами на поли. Про-те кончить поетъ сю думку ось-якъ: „Зойду на могилу, | гляну на Вкраину, | — помандрую въ чужй землѣ, | да тамъ и загину“[5]). — Въ стиху „Родина едина“ каже авторъ, що вонъ зъ материого горя набиравъ ся силы, — що материй святй надѣ дали ему крыла. Тыми крыльми облѣтавъ вонъ ввесь свѣтъ-Украину; теперь сяде-паде вонъ водпочити на вбогу могилу. И та-то убога, низенька, забута могила — она въ него на Вкраинѣ родина едина[6]).

Лиричнй стихотворы Кулѣшевй не богато проявляють оригинального складаня. Въ нихъ добачаемо вплывъ поезіе простонароднои и Кобзаря Шевченкового; деинекуды-жь зустрѣчаемо ся зъ сумовитымъ свѣтоглядомъ Амвросія Могилы-Метлиньского, котрый бувъ неначе „предитечею“ Тараса Шевченка[7]).

А вже-жь оригинальною вважае ся байка „Гоголь и ворона“, по за-якъ гоголемъ зъображае ся Украина, а вороною — Москва, котра не радо дивить ся на тее, що украиньске слово жие й розвивае ся[8]). Поетъ каже въ замѣтцѣ до сеи байки, що украиньске слово, по глубокому его переконаню, е способне, проявити себе зъ часомъ у всѣхъ родахъ поезіе й прозы.

Въ тыхъ личныхъ стихахъ, котрй Кулѣшь утворивъ въ семьдесятыхъ и восемьдесятыхъ рокахъ добачаемо вже менше поетичного вотхненя; за-те проявляють ся въ нихъ часто субъективнй рефлексіе зъ пессимистичнымъ свѣтоглядомъ. Доказомъ такого подекуды неприродного складаня поетичного служить „Хуторна поезія“[9]). Все-жь таки добачаемо въ сей „поезіи“ гарну

---

[1]) Авторъ зазначуе ти думы, котрй вонъ самъ зложивъ, а котрй чувъ водъ бандуристовъ. И такъ думу шесту, сему, осьму, девяту, дванацяту чувъ вонъ водъ бандуристовъ. Иншй думы скомпонувавъ вонъ самъ, але почавши водъ думы другои прикрасивъ ихъ (кромъ думы десятои и одинацятои) больше або менше вершами народныхъ думъ, и навпаки, въ ти думы, що ихъ переймивъ водъ бандуристовъ, вставлявъ подекуды свои вершѣ, а кромъ того до девятои думы додавъ ще двѣ свои пѣснѣ про Наливайка й про Лободу.

[2]) „Основа“. 1862, мартъ; стор. 29—32[2].

[1]) „Основа“. 1861, ноябрь и декабрь; стор. 11—12[3]: „Замѣсть епилога до поемы Настуся“.

[2]) ibid., сентябрь, стор. 25—26.

[3]) ibid., стор. 49—50[2].

[4]) ibid., октябрь; стор. 22—25.

[5]) ibid., ноябрь и декабрь; стор. 7—8[4]. — [6]) ibid., стор. 12—14[4].

[7]) Про Амвросія Могилу гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1888; стор. 8—12. — [8]) „Основа“, 1861; ноябрь и декабрь; стор. 1—2.

[9]) Про „Хуторну поезію“ гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1889; стор. 321—322.

форму, ядренисту мову и деякі гадки чи-мало патріотичні. Такъ примѣромъ у „Словѣ правды“, присвяченомъ Ганнѣ Барвѣнокъ, звертає ся поетъ до Украины зъ отъ-сею апострофою:

Умерла ты, матусю Украино,
У боротьбѣ изъ ворогомъ свободы;
Въ крови й руинѣ цвѣтъ найкращій згинувъ
Твоєи благодатньои природы. — —

Ты-жь, паньматусю, передъ Богомъ вѣчнымъ,
Мовь передъ сонцемъ раняшня росина,
Зассяєшь знову духомъ предковѣчнымъ,
Безсмертна мати бѣдолахи сына.

Воскреснешь, нене, встанешь зъ домовины...
Тєбе я словомъ правды привитаю,
И розоллєцця слава Украины
По всѣй вселенномъ одъ краю до краю (стор. 52—54).

Поетъ вѣрить въ безсмертну свою славу и про-те въ стиху „На чужой чужинѣ“ каже, що хочь поляже безъ славы въ могилѣ нѣмой и нѣкому не знаной, хочь забудуть єго на Славутѣ-Дѣпрѣ, на порогахъ ревучихъ, то не забуде єго поки вѣку свого неня єго, Вкраина, поки мова єи голосна у пѣсняхъ якъ срѣбло чисте дзвонить[1]).

Коли-жь земляки все-ще дорѣкали Кулѣшеви задля того, що написавъ „Крашанку“ и деякі химерні стихи въ „Хуторной поезіи“, то въ стиху „Чумакинѣчлѣжане“ заявивъ вонъ свѣтови, що давнѣйшимъ своимъ идеаламъ остає ся вѣрнымъ, що водтакъ єго серце нѣ сполячило ся, анѣ змоскалѣло[2]).

А вже-жь лучшій суть епичні стихотворы Кулѣша. Они вважають ся подекуды переспѣвомъ тыхъ патріотичныхъ думокъ, якій вонъ высказавъ въ историчныхъ своєхъ письмахъ. Кулѣшь хотѣвъ въ поемахъ зъобразити важнѣйшій подѣ украиньскои исторіе, коли-то козачина боролась зо шляхетчиною польскою про свободу й волю. Мѣжь меншими епичными творами вызначує ся дума „Кумейки“[3]), котру поетъ кончить отъсими словами:

Нехай знають на всѣмъ свѣтѣ,
Якъ мы погибали
И гинучи свою правду
Кровю записали.

Записали — прочитають
Неписьменні люде,
Що до суду изъ шляхетствомъ
Згоды въ насъ не буде.

Поки Рось зоветця Россію,
Днѣпро въ море лляєтця,
Поти серце украинське,
Зъ панськимъ не зживетця![4])

Въ „Дунайскій думѣ“ каже поетъ, що була колись щаслива година; якъ садъ рясный процвѣтала вся Украина для панівъ. Паны гуляють у спокою, а голота пє и зове шляхту та дукивъ ворогами. Бо й не дбають паны про голоту, — они-то Украину для себе якъ садъ искрасили и сльозами подданськими всѣ травы зросили. И що-жь дѣє ся? Украина стала шляхтѣ равмъ, а дѣти Украины блукають по степахъ[1]). Мѣжь-тымъ на „безъумне хлопство“ наступає хмара водъ повночи. Не хотѣло „ясной шляхтѣ“ догоджати, то вкрыє єго ночь на вѣки въ похилой хатѣ; — не хотѣло панству по-видну робити, буде єму до роботы блискавка свѣтити... Уже й недоляшки стали Москалями, — сумно по Сибѣру выгнанцѣ дубують, а по селахъ украинськихъ хижаки панують[2]).

Вельми старанно обробивъ Кулѣшь обѣ поемы, Настусю“ и „Великій проводы“. Сій поемы скомпонувавъ вонъ мовь-то зъ поглядомъ на Одиссею й Иліяду Гомерову, по-за-якъ въ „Великихъ проводахъ“ зъобразивъ вонъ богатырске змаганє козаковъ въ боротьбѣ зъ Поляками, мѣжь-тымъ коли въ „Настуси“ зладивъ идиличну картину тихого хозяйского житя посля войны. Обѣ сій поемы утворивъ Кулѣшь на ладъ простонародноі поезіе досыть вдатно, только не-въ-мѣру довгій суть мовы, що ихъ вкладає въ уста головныхъ дѣєвыхъ особъ, и водтакъ розвой акціе въ „Великихъ проводахъ“ посту пає пиняво на-передъ.

Поему „Великій проводы“[3]) написавъ Кулѣшь въ осьми пѣсняхъ и присвятивъ єѣ „благой матери славного сына Маріи Ивановнѣ Гоголь“. Въ присвятѣ каже поетъ, що тогдѣ, коли на него шуря-буря зъ повночи схопилась, то водчинилась єму хата благои матери. Подъ єи крышу сховавсь вонъ въ завѣрюху злую, — она вмѣла заспокоити лякане серденько, и про-те за-вдяки за єи материнню любовь буркоче вонъ ѣй теперь тихенько.

Змѣстъ сеи поемы ось-якій: Подъ страшну негоду черезъ Жовтій Воды не знайшли броду польскій паны[4]); померъ молоденькій паничъ Рарожиньскій, повернувши зъ походу. У славномъ Гадячи въ усѣ дзвоны задзвонено: старый панъ Рарожиньскій хоронить въ землю свого сына; — та годѣ єму побиватись за сыномъ-одиначкомъ: єсть у него ще втѣха — дочка ясноока зъ чорными бровами. Мѣжь-тымъ у Лубняхъ у высокомъ замку князь Єрема Вишневецкій кличе передъ себе козака Голку, молодого отамана панцерного полку, и посылає вѣрного сего слугу рейментарювати въ Гадячь. Се бо занедужавъ Рарожиньскій, поховавши сына, а тымъ часомъ ворушить ся Украина и мабуть встануть перші Гадячане, изъ-за чого сусѣдови треба дати допомогу. Слухаючи пана ѣде Голка зъ полкомъ идъ Гадячу та чогось тяжко задумавъ ся. Годѣ єму забути, що має паньскі очи й паньскі бровы, — годѣ забути, що мати, породивши єго

[1]) „Рада“, украінський альманахъ на 1883 рокъ. Частина I. Кіевъ; стор. 355.

[2]) „Ватра“, стор. 60—61.

[3]) „Кумейки“ — село въ давномъ воєводствѣ Кіевскомъ, де коронный гетьманъ Микола Потоцкій поборовъ (1637) козаковъ.

[4]) „Основа“, 1861., сентябрь; стор. 53[2]. — Менше гарною є дума „Солониця“, въ котрій поетъ зъобразивъ боротьбу польского гетьмана Жолковского зъ Наливайкомъ (1596. р.).

[1]) „Основя“, 1861, октябрь; стор. 26—32.

[2]) „Галичанинъ“. Литературный сборникъ, издаваемый Яковомъ Ѳ. Головацкимъ и Богданомъ А. Дѣдицкимъ. Книга I., выпускъ 2. Львовъ, 1863; стор. 7—8 („Конець Дунайскои думы“).

[3]) „Основа“, 1862, январь; стор. 17—70; — февраль; ст. 30—81. Тутъ надруковано „Великій проводы“ зъ замѣтками автора. Безъ замѣтокъ напечатано сю поему въ „Досвѣткахъ“. Про „Досвѣтки“ годить ся ту запримѣтити, що се є зборникъ тыхъ стихотворовъ, котрій надруковано въ „Основѣ“ 1861. и 1862. р. (Гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1889; стор. 291). Передъ тыми давными стихотворами авторъ поклавъ лишь новый „Заспѣвъ“. Въ „заздалегоднѣмъ словци до другого типу“ пише Кулѣшь про свои думы й поемы, що „багацько зафактованого давнѣйше зъявилось єму теперь (1876 р.) леґендованымъ“, — а вже-жь по єго думцѣ й сама „химорода“ проявляє те сяево, що присвѣчує роду людскому одъ вѣку та й до вѣку.

[4]) На „Жовтыхъ водахъ“ поборовъ Ляховъ (1648) Богданъ Хмельницкій.

паненяткомъ въ лузѣ надъ Сулою, пôшла за водою, — годѣ забути, що паны надѣлили єго достаткомъ, награбивши, наздиравши зъ рôднои Украины. Голка бачить, що браты єго закованѝ въ шляхецкѝ статуты, и ось уже пора, поскидати невольникамъ пута. Въ дорозѣ поступаѥ вôнъ въ похилую хатинку, де жиѥ єго бабуся стара, сама собѣ, якъ мизинець. Єѣ просить Голка, щобъ єго поблагословила на путь-дорогу, щобъ до неи вернувъ ся зъ вôйны здоровымъ. Старенька бабуся благословить внука и благаѥ Бога, щобъ фортуна въ поли козакамъ служила, щобъ несыте панство и хиже рандарство козацка сила одолѣла. Та чей дожиѥ она, що на Украинѣ побачить людску воленьку!

Въ Гадячи козакъ Голка зъ панцернымъ полкомъ навкруги збираѥ людей, а мѣжь-тымъ конаѥ старый Рарожиньскiй. Єго дочка-одиначка зъ жалю омлѣваѥ. Шляхта-жь радить раду, не знаючи, щó робити, бо ось повтѣкали зъ замку козаки надвôрнѝ, — а вже-жь готовѝ паны вмирати за свого брата. Тогдѣ велѣла панна Рарожиньска сѣдлати собѣ коня, бо ось хоче повести вѣрну шляхту на козака бунтовливого. И ревнули въ Гадячи середъ ринку гарматы: окрыла ся шляхта дымомъ: блискавкою мѣжь лавами панночка лѣтаѥ. Прорубавъ ся отаманъ Голка до панны близенько, та отъ, заблищали карѝ єи очи, — тьохнуло єго серденько. Небавомъ панна Рарожиньска попадаѥ ся въ полонъ, а Голка зъ низенькимъ поклономъ зводить єѣ зъ коня. Пôдъ вечôръ козаки кинулись на замокъ, дарма, що Голка намагавъ повздержати ихъ вôдъ того нападу. Вôдтакъ середъ ночи Купало палаѥ: купальнѝ дѣвчата скачуть черезъ огонь, а матери ихъ зъ батьками плачуть по убитыхъ. Тымъ часомъ Голка, взявши мушкетъ, коло панны додержуѥ варты и не зводить зъ неи очей. Не вберѣгъ ся Голка дѣвочои вроды: повыпускавъ шляхту, ба, потай рады сѣдлавъ панамъ воронѝ конѣ, — не вберѣгъ ся тихои розмовы зъ панною, та наготовивъ панамъ зброю въ темнôй дубровѣ. О пôвночи паны втѣкаючи въ Лубнѣ высадили замокъ въ воздухъ, и вкоротили вѣку тымъ козакамъ, щó тамъ гуляли.

Коли жь паны збирались у Лубняхъ и зъ Єремою Вишневецкимъ потуги на Гадячь готували, то козаки скликали чорну раду на Голку. Они побачили, що ихъ отаманъ высоко лѣтаѥ та Рарожиньскôй вôддавъ серце. Выйшовъ Голка середъ рады и ставъ говорити, що Украина вôдъ панôвъ несытыхъ ажь тогдѣ освободить ся, якъ у всѣхъ убогихъ и у всѣхъ заможныхъ буде воля и дума єдина. Дармá, що противъ Голки змагались бурлаки-волоцюги, — Гадячане стояли за отаманомъ и порѣшили, щобъ Голка порядкувавъ въ козацтвѣ. Та годѣ було єму отаманувати! Вôнъ верставъ дорогу до Лубень крутоярыхъ та навѣщавъ панну Рарожиньску, и вôдтакъ не хотѣвъ вже крови проливати, бо ось вôнъ пôднявъ ся, „щобъ темнотѣ очи осіяти“. Мѣжь-тымъ бурлаки-козаки згнущались надъ панствомъ та й сумували, що до приходу панцерникôвъ жиды зъ кагалу всѣ повтѣкали. Вôдтакъ хотѣли кинутись до склепôвъ церковныхъ, бо ось-тамъ на покôйникахъ шляхецкихъ богато перстенѣвъ дорогоцѣнныхъ. Добуваютъ ся до церкви, а зъ-за дверей закричали наляканѝ жиды. Тогдѣ стрѣлили гайдамаки зъ гарматы, и ось вôдчинились гробовища. Вôдтакъ гайдабуры поринули въ церкву, та бачать, що жиды зô шляхтою притаились на хорахъ, та що въ церкву позношено великѝ скарбы. Ледве-жь почалась въ церквѣ рѣзня, якъ ось сюды уваливъ ся Голка зô своимъ полкомъ. Вôнъ вгамувавъ гайдамакъ, щó руйновали церкву. Ба вôнъ ставъ голосити патетично, що „збудуѥтця церква нова, пôдъ небо знесетця, якъ истины вѣчне слово на ввесь миръ проллѣтця, якъ забудуть братôвъ браття мужиками звати, — якъ у всѣхъ на Вкраинѣ одна буде мати!“ Коли-жь гайдабуры конче хотѣли добивати шляхты та жидôвъ, то Голка крикнувъ грôзно, що не дозволить кровь людску марне проливати; нехай втѣкають, куды знають. — Така мова отамана не подобалась гайдамакамъ и про-те загомонѣли: „Зоставайся жь зъ жидами та зъ мотлохомъ панськимъ, а мы будемъ промышляти звычаѥмъ козацькимъ“. Вôдтакъ гайдамаки позаймали всѣ балки й байраки, всѣ дороги вôдъ Лубень до Кременчука и стали острахомъ шляхты та жидôвъ. Тогдѣ проклинали они панцерникôвъ и выглядали Богдана Хмельницкого.

А въ Лубняхъ довѣдуѥ ся князь Єрема, що богато драґонiѣ повтѣкало до козакôвъ. До него збѣглась вся шляхта, а мѣжь тыми втѣкачами була й панна Рарожиньска. И выбравъ ся Єрема зô шляхтою въ дорогу до Польщѣ, але козаки провожали єго зъ Лубень икъ Днѣпрови и добре нагрѣвали коло него руки[1]). Настала-жь тогдѣ для князя неначе остання година: збунтовалась навкругъ него вся Украина. Коли-жь Єрема изъ шляхтою розганявъ хлопство, то противъ него выступивъ Голка: де вôнъ явивъ ся тамъ горде панство якъ пташство втѣкало. Та отъ, довѣдалась шляхта, що панна Рарожиньска покохала козака Голку. Она-жь написала листъ до Голки, и зъ отаманомъ хоробрымъ вчинила ось яке диво! За намовою панны радить Голка козакамъ пустити Єрему за Днѣпро зъ упокоѥмъ, та й каже: „Хай втѣкаѥ изъ нащадкомъ въ добрую годину! Не вертатись йому зъ Польщѣ до насъ на Вкраину!“ И вволили старѝ козаки волю Голки молодого.

Ходить Голка надъ водою, — тяжко серце бѥ ся, а єго лютый ворогъ зъ радощѣвъ смѣѥ ся, бо опинивъ ся за Днѣпромъ широкимъ. Та й стямивъ ся отаманъ у своѣмъ нерозумѣ кажучи до панны Рарожиньскои: „Дорога ты менѣ й рôдна, серденько-дѣвчино, а дорожша и рôднѣйша мати Украина!“ Та дармá, що Голка хотѣвъ необачныхъ навчати розуму, — дармá, що „сѣявъ правду, сѣявъ розумъ и свѣтъ передвѣчный“, — ось изъ-за Днѣпра та зъ-за Богу Хмельницкiй выряжаѥ противъ него Кривоноса въ похôдъ, щобъ вкоротивъ вѣку тому, котрый на Украинѣ на рôвнѣ зъ Хмельницкимъ прославивсь. Коли Голка про се довѣдавъ ся, то накладавъ зъ княземъ Єремою и выпускавъ въ Польщу всю шляхту та жидôвство. Саме тогдѣ Кривоносъ не заставъ Єремы въ Лубняхъ, щó бувъ уже на тôмъ боцѣ Днѣпра. Ажь ось голота Кривоноса оступила Голку й єго панцерникôвъ, — але годѣ було вбити характерника Голку! Набили рушницю срѣбнымъ ґудзькомъ и застрѣлили єго. Покотивъ ся Голка зъ коня, а на тôмъ боцѣ Днѣпра панна Рарожиньска тяжко-важко плаче. Не вважали гайдабуры на козацку вроду, рвали тѣло по-кусочки й кидали въ воду. А панна Рарожиньска злинула мовь лебедиця изъ берега крутого и потонула въ водѣ, шукаючи тамъ розмовы зô своимъ милымъ. На Ивана Купала панна выринаѥ зъ воды и въ бѣлыхъ шатахъ обходить Украину та говорить, що Украина навчила єѣ любити, про-те мусить исцѣлити серце, въ кого оно крô-

[1]) Ся поема зове ся „великими проводами“ ачей за-для того, що козаки провожали Єрему Вишневецкого зъ Лубень за воды Днѣпровѝ.

ваве. И богато безталанныхъ панна зустрѣчала и въ серце цѣлющѣ чары проливала. — Поетъ каже вѣдтакъ, що тая панна-русалка скропила сльозою й єго крѣваве серце та напоила сцѣлющою живою водою. Тому-то „обновилась, яко орля, юнѣсть єго серця, дума розпустила крыла, а пѣсня лѣтця-лѣтця“.

Справдѣ гарна ся поема, тѣлько характеръ Голки не зовсѣмъ ясный, бо-жь годѣ дѣзнатись якій-то були надѣ й думки высокій, що́ вѣнъ ихъ бажавъ засѣяти у козацкѣй натурѣ. Адже-жь Голка не мѣгъ посѣяти й зростити благодатнои волѣ на Украинѣ, коли выпускавъ изъ своихъ рукъ въ Польщу шляхту, думаючи, що она вже не верне на Украину. Въ загалѣ вдача Голки є хитлива, и вѣнъ являє ся бѣльшь патетичнымъ декляматоромъ, нѣжь справжнимъ дѣячемъ. Вѣнъ намагавъ осіяти очи темнотѣ, та не стямивъ ся, якъ єго зачарували очи панны Рарожиньскои. А вже-жь не спогнанивъ вѣнъ свого лицарского завзятя и заявивъ, що дорожша єму вѣдъ серденька-дѣвчины мати Украина. Коли-жь Голка похвтнувъ ся наближившись до польскихъ культурникѣвъ, то не розумѣємо, якъ мѣгъ авторъ сказати, що Ляшка русалка напоила й єго сцѣлющою, живою водою! Мабуть суть тѣ слова фразою поетичною зъ поглядомъ на тее, що сумна доля панны Рарожиньскои вразила серце чутливого поета.

Поему „Настуся“[1]) присвятивъ Кулѣшъ Ивану Пилиповичу Хильчевському, котрый єму порадивъ, „куды прямувати“. Ось бо довго йшовъ поетъ, та въ-кѣнци прибивъ ся до рѣднои хаты. А вже-жь наша хата була зъ-давна на всѣмъ свѣтѣ славна; — знали єѣ Турки й Нѣмцѣ за морями, та отъ, богатый вѣдцуравъ ся вбогого брата, изъ-за чого нѣмує-сумує наша вбога хата. Поетъ радъ-бы отже, щобъ ожила козацка слава въ бандурныхъ струнахъ, сподѣючись, що тѣ струны озвуть усю родину въ семью єдину. Потѣмъ каже поетъ въ короткѣмъ „заспѣвѣ до поемы“, що нема виду пышнѣйшого надъ зорѣ въ пѣвночи, — нема дива дивнѣйшого надъ серце дѣвоче.

Вѣдтакъ въ трьохъ пѣсняхъ зъобразивъ поетъ дѣвчину Настусю, дочку вдовы Обушихи. Опанасъ Обухъ бивъ ся зъ Ляхами надъ Сулою пѣдъ проводомъ Дмитра Гунѣ и погибъ середъ бою крѣвавого. Умираючи просивъ свого друга, Мороза, щобъ назиравъ сирѣтску хату. „Маєшь сына, брате, я дочку єдину“, сказавъ Обухъ. „Якъ дѣйдуть лѣтъ, испаруй ихъ у добру годиву!“ — Десять лѣтъ минуло пѣсля того бою, и ось поѣхавъ Морозъ зъ Гунею до Обушихи сватати Настусю за Морозенка. Коли гостѣ за столомъ при меду сидѣли, то стара Обушиха въ довшѣй патріотичнѣй мовѣ спѣмнула про лихолѣтє Украины. Мѣжь иншимъ говорила она осьтаке: „Въ кого срѣбло, въ кого злото та шляхецькій клейноды, а въ насъ правда, права воля, — найлюбѣйша въ свѣтѣ доля. Згине срѣбло, згине злото, занедбаютця клейноды, тѣлькы правда, права воля буде всѣмъ жадана доля“... Учувши такій речи мѣгъ Гуня справдѣ кликнути, що въ Обушихи золотій уста!

А въ Настусѣ горить личко, що́ въ лузѣ калина, — передъ нею Морозенко гарный якъ картина. Та й славный бувъ вѣнъ на всю Украину: бивъ ся за народню волю козакамъ на диво. — Морозенко одруживъ ся зъ Настусею. Мѣжь-тымъ Гуня й Морозъ занявши займанщину осѣли пасѣками край темного лугу; батькѣвщину-жь вѣддавъ Морозъ сынови, щобъ у стару хату ввѣвъ любу дружину. И радѣла стара Морозиха серцемъ-душею, дивлячись на щасливу молоду пару, а Обушисѣ-тещи була велика втѣха, якъ въ недѣлю приѣхала вѣдвѣдати родину єдину. Посѣдають любо за столомъ дубовымъ: стара господыня ставить кѣнву меду, а Гуня зъ Морозомъ въ широкѣй квѣтчастѣй бесѣдѣ згадують про дѣла козацкій лицарскій. Слухає Морозенко тыхъ бесѣдъ та вже не дивить ся на карій очи Настусѣ, а хапає ся за рушницю, бо нудно єму жити безъ славы козацкои. Годѣ єму жити въ хатѣ зъ жѣнкою и рѣдною матѣрю: „треба шляхты добивати, предкамъ раны заживляти!“ И засумумувалась Настуся, що Морозенко хоче єѣ молоденьку покинути. Она каже, що за милымъ на край свѣта пташкою полине. И задививъ ся Морозенко любо въ карій очи, що́ заливались слѣзми, и сказавъ, що зѣстане ся зъ милою мовь у тихѣмъ раю и промѣняє коня на волы круторогій. А вже-жь не для Морозенка волы круторогій! Нехай орють, гречку сѣють браты єго вбогій! А Морозенко буде орати списами и по полю сѣяти вражими тѣлами! А коли вѣнъ ляже въ поли спочивати, то по єму заспѣває-зарыдає вся Украина.

Сій останній слова поемы натякають на пѣсню простонародну, що́ починає ся словами: „Ой Морозе та Морозенку! ты найславный козаче! ой за тобою та Морозенку та вся Украина плаче!“[1])

Кулѣшъ каже вѣдтакъ въ замѣткѣ до „Настусѣ“, що житє сего любимця-героя украиньскои старовины подає богату тему для поемы. Морозенко попавъ въ неволю Полякамъ, та выкупила єго мати, продавши не тѣлько домашню худобу, але й всю воєнну добычу свого мужа й сына. Потѣмъ вѣдгравъ Морозенко всю траґедію Хмельнищины и послѣ битвы Жванецкои опинивъ ся въ полонѣ у Татаръ, котрій вырѣзали въ него живе серце. Тому-жь, що сей лицарь-козакъ намъ звѣстный тѣлько зъ пѣсень народныхъ, то по гадцѣ Кулѣша не годить ся переспѣвувати тее, що́ утворила муза простонародна. Вѣнъ радить про-те позычати вѣдъ тои музы лише квѣты й краски зъ образа Морозенка, якъ се вчинивъ вѣнъ самъ, зъображаючи въ сѣй поемѣ козакѣвъ послѣ вѣйны, чи радше въ останѣвкахъ воєнного заворушеня, коли-то козаки займались домашнимъ хозяйствомъ[2]). (Дальше буде.)

[1]) Поему „Настуся“ надруковано у-перве въ „Основѣ“, 1861, октя[illegible]; стор. 17—30[3]; — ноябрь и декабрь; стор. 1—16[3]. Потѣмъ напечатано єѣ въ „Досвѣткахъ“ 1862. и 1876. р.

ВСЯЧИНА.

Науковій розговоры.

(Вѣдкрытє мазевыхъ, такъ званыхъ аниліновыхъ фарбъ: еозіну и тропеоліну индофенолю. — Фарбы хімічній въ загалѣ. — Средства лѣкарскій и десъінфекційній изъ мази: каіріна, талліна, антіпіріна. — Розкладъ орґанізмѣвъ. — Креоліна. — Кислота карбольова. — Перфумы.)

При дестиляціи ґазовои смолы одержує ся надзвычайно велике число рѣжныхъ углеводородѣвъ, т. є. сполученъ зложеныхъ зъ угля и водорода. Въ деякихъ находить ся и кислородъ, якъ въ кислотѣ карболевѣй, а въ иншихъ и азотъ.

Зъ тыхъ углеводородѣвъ вырабляють такъ званій фарбы мазевій (невластиво званій иногдѣ аниліновыми). Вынайденє тыхъ фарбъ зробило цѣлковитый переворотъ въ индустріи

[1]) „Народныя южнорусскія пѣсни“. Изданіе Амвросія Метлинскаго. Кіевъ, 1854; стор. 408.

[2]) „Основа“, 1861, ноябрь и декабрь; стор. 16[3].

фарбярскôй, а изъ мази газовои ставъ ся наразъ важный и дорогій артикулъ гандлю. Само вôдкрытє не старше надъ 30 лѣтъ, а розвило ся до такъ высокого степеня, якъ жадна галузь хімічнои индустрїѣ. Причину належить глядати въ тôмъ, що перворядні хіміки заняли ся основнымъ изслѣдованємъ, а для хімікôвъ було зновъ принукою то, що фабрики и фарбярнѣ кожде нове вôдкрытє великими грôшми оплачували, абы лише подати щось нового и выдержати конкуренцію.

Перші штучні фарбы появили ся въ гандлю 1855 р., а вôдъ того часу не минавъ майже нѣ одинъ рôкъ безъ важного якого вôдкрытя, будьто новои, будьто простѣйшого и дешевшого способу приготовленя звѣстнои вже барвы. И такъ въ 1868 роцѣ вôдкрыто штучный алізаринъ, котрый одержувано изъ рослины марены (маръ-зѣле, Krapp), а за кôлька лѣтъ упала зовсѣмъ годôвля марены; 1874 р. вôдкрыто еозінъ, 1878 тропеолінъ, червону барву чудовои красы, и кармінъ, котрый одержувано изъ кошенілѣ, переставъ бути для фарбярнь необходимымъ и дорого оплачуванымъ артикуломъ; вôдъ 1877 р. перестали уже бути артикулами гандлю на велику скалю куркума и жовте дерево, а вôдъ 1881 р. має и индіго небеспечного конкурента въ индофеноляхъ, прекрасныхъ синихъ, но мало тревалыхъ, барвахъ мазевыхъ.

Всѣ натуральні барвы уступають помалу мѣсце барвамъ мазевымъ, бо послѣдні дешевшій а часто и краснѣйшій. Не станемо тутъ вычисляти именъ (часто дуже дивачныхъ) тыхъ барвъ, анѣ говорити о способѣ ихъ фабрикаціѣ, котрый лишь заводового хіміка може интересувати, згадаємо тôлько, що фарбъ тыхъ єсть дуже много: около 16 жовтыхъ, 12 оранжовыхъ, надъ 40 червоныхъ, 15 синихъ, 7 зеленыхъ, 9 фіолєтовыхъ, и множество чорныхъ и бурыхъ. Всѣхъ ихъ выробляють фабрично изъ 6 углеводородôвъ, котрыхъ одержують изъ мазы.

При надзвычайнôй красотѣ своѣй, що неразъ перевышають рослинні барвы, мають они важну хибу: именно тую, що на свѣтлѣ блекнуть. Многі суть трутизнами, якъ звѣстна (до фарбованя вина на червоно иногдѣ уживана) фухсина, бо до выготовленя єи уживають аршенику. Єсли-бы нынѣшні матеріѣ и тканины були такъ тревалі якъ ті, котрі роблено передъ 50—60 лѣтами, то ледви були-бы малотревалі мазеві барвы найшли таке загальне уживанє, однакожь нынѣ и матерія и фарбы обчислені лише на моментанный ефектъ и одна не перевышає тревалостію другои.

Коли говоримо о перетворахъ мази, не належить поминути єще слѣдуючихъ тѣлъ, котрі, хоть недавно вôдкрытї, стали ся въ практицѣ лѣкарскôй конечными.

Звѣсно, що єдинымъ лѣкарствомъ противъ фебры и горячки єсть хініна, т. є. вытягъ изъ коры хінового дерева. Лѣкарство то дороге, тожь старали ся пôзнати єго складъ хімічный и пробовали робити штучно, що однакожь не удало ся. При тôй нагодѣ вôдкрыто въ газовôй мази три нові тѣла, котрі що до лѣкарскои вартости стоять вправдѣ низше якъ хініна, мають однакожь цѣнні власности яко средство противъ горячки. Єсть то каіріна (вôдкрыта 1881 р. Фішеромъ въ Монахіи), антіпіріна (вôдкрыта 1883 р. черезъ Кнорра) и талліна (вôдкрыта 1886 р. черезъ Скравпа). Межи ними найлѣпше звѣсна антіпіріна, бо найдешевша — фунтъ стоить $4^1/_2$ марокъ — безъ смаку, легко розпускає ся въ водѣ и дѣлає такъ енергічно, що въ давкахъ 1—2 грамôвъ обнижає температуру тѣла о 1—2·3° С. Вôдъ хініны рôжнять ся ті средства тымъ, що обнижаючи температуру тѣла перерывають горячку, але не запобѣгають поворотови фебричного нападу, и длятого не можуть заступити хініны у всѣхъ разахъ. — При лѣкарствахъ годить ся згадати коротко и о средствахъ, такъ званыхъ десъінфекційныхъ и антісептичныхъ, фабрикованыхъ изъ мази.

Всѣ органічні тѣла, котрі творять ся житєвымъ процесомъ рослинъ и звѣрятъ, пôдпадають, єсли орґанізмъ умре, розкладови и перетворамъ, котрыхъ послѣдный результатъ єсть кислота угляна, азотна, амоніякъ и вода. Розкладъ той называємо гнитємъ, хіміки зовуть єго ферментацією. Всѣ высше наведені продукты ферментаціѣ становлять поживленє для рослинъ, котрі ихъ то зъ воздуха, то зъ землѣ принимають, и на-ново въ орґанічні матеріѣ перемѣняють. Ферментація начинає ся на позôръ сама вôдъ себе, въ дѣйсности однакожь починаєсь она пôдъ вплывомъ ферментôвъ, котрыхъ зародки находять ся иногдѣ въ воздусѣ.

Єсли матерія єсть того рода, що зародки можуть въ нѣй розвивати и розмнажати ся, то попавшій на ню зародки розвивають ся дѣйсно и зачинає ся ферментація.

Задалеко завело-бы насъ, єсли-бысьмо хотѣли вычисляти всѣ роды ферментаціѣ и що до того потрѣбно. Мы обмежимо ся тôлько на ферментаціѣ тѣлъ, маючихъ бѣлковину (albumin), що спеціяльно называють гнитємъ. Вôдъ гнитя треба розрôжнити бутвѣнє (порохнавѣнє), що не єсть нѣчимъ иншимъ, якъ повôльнымъ паленємъ ся и не може вôдбувати ся при недостатку кислорода, пôдчасъ коли до гнитя приплывъ кислорода не єсть потрѣбный.

Въ многихъ разахъ єсть рѣчею дуже пожаданою перешкодити гнитю орґанічныхъ тѣлъ, а то можна осягнути трема дорогами:

1) не допустити приступу ферментôвъ и воздуха;

2) перемѣнити матерію такъ, щобы ферменты не могли на нѣй розвивати ся;

3) убити зародки ферментôвъ.

Памятаючи на наведені три точки легко собѣ здати справу о антісептичнôмъ дѣланю звычайно до консервованя овочей, мяса,.... уживаныхъ способôвъ.

Иншу цѣль має десъінфекція. Тая намѣряє вчинити продукты гнитя для здоровля нешкôдливыми — особливо ті изъ нихъ, котрі мѣшають ся зъ воздухомъ — и перешкодити твореню ся шкôдливыхъ зародкôвъ дрôбныхъ орґанізмôвъ (бактерій), котрі, дôстаючись зъ воздухомъ въ здоровый орґанізмъ, бувають причиною небеспечныхъ слабостей. Зверхною признакою такого заразливого воздуха буває часто неприємный запахъ, однакожь не завше, бо и цѣлкомъ безвонный воздухъ може бути переповненый заразливыми зародками. Зъ того выходить, що средства обезвоняючі воздухъ не все суть ще средствами десъінфекційными, противно, практика показує, що заразливі зародки по найбôльшôй части опирають ся дѣланю средствъ обезвоняючихъ.

Коли на пôдставѣ мікроскопічныхъ изслѣдовань стали причины заразы и способôвъ, якъ она переносить ся, ясні, то наступає цѣлкомъ природне питанє, якъ бы треба поступити, щобы тыхъ невидимихъ непріятелѣвъ нашого здоровя зробити нешкôдливыми. Многі ученї занимали ся тымъ питанємъ, доходили, які средства и въ якôй скôлькости потрѣбні, абы зародки ферментôвъ убити, и якихъ методъ въ кождôмъ спеціяльнôмъ выпадку до того уживати.

Число антісептичныхъ и десъінфекційныхъ средствъ єсть дуже велике (Ратимовъ вычисляє 17, котрі близше розсмотрювавъ и пробувавъ), а способôвъ ихъ дѣланя дуже розмаитый. Цѣлковитыми десъінфекторами, т. є. средствами убиваючими дрôбні орґанізмы, оказали ся тôлько субліматъ (препаратъ изъ хльору и ртути) хльоръ, бромъ, а такожь кислота карбольова, креоліна и асеполь.

Кислоту карбольову (въ хіміи звану феноль) одержують

изъ мази; черезъ примѣшку ґіпсу, торфу, вапна роблять карбольовый порохъ. Креоліна, що творить ся при фабрикаціи фенолю, не есть ядовита, такъ само якъ асептоль.

Тутъ згадаємо о тôмъ, що креоліна оказала ся прехорошимъ средствомъ до змываня овець и худобы въ цѣли выгубленя пасожитôвъ, котрѝ иногдѣ звѣрята тѝ дуже мучать. Течь тая продає ся въ гандлю пôдъ именемъ „Креоліна Ч. 2“ и коштує около 1 зр. за кільоґрамъ.

Кислота карбольова есть трутизною, и то не лишь тогдѣ, якъ зажиє ся. На днѣхъ оголосивъ професоръ Більротъ публичну пересторогу, абы не уживати безъ порады лѣкарскои тои кислоты до обмываня и до перевязки ранъ, бо дуже часто наслѣдкомъ затроєня крови малѝ скалѣченя переходять въ ґанґрену. Правда, що пôдъ перевязкою змоченою фенольомъ гоять са раны, котрѝ (особливо въ горячôй порѣ року) звычайно довго ятрять ся, скоро, але треба знати, якъ ужити того средства и въ якôмъ степеню концентраціѣ. Замѣсть карбольовои кислоты радить Більротъ до перевязки уживати оловяну воду, звану въ аптикахъ „aqua Goulardi“.

Великою несподѣванкою, навѣть для хімікôвъ, було вôдкрытє, що изъ неприятно вонючои мази можна робити перфумы. Въ Англіи появила ся въ гандлю нова пахуча есенція пôдъ именемъ „Вытягъ свѣжо кошеного сѣна“ (Extract of newmown hay). котра при близшôмъ розсмотреню оказалась рôдною дочкою газовои мази. Скошене сѣно завдячує приємный запахъ деякимъ пахучимъ рослинамъ*), котрѝ мають въ собѣ ароматичну субстанцію, звану хіміками кумариномъ. Сей кумаринъ удало ся одержати изъ мази. На далеку бôльшу скалю фабрикують однакожь изъ мази такъ званый штучный олѣй гôркихъ миґдалôвъ, уживаный до перфумованя мыла. Мѣшанина сего олѣю зъ штучнымъ ваніліномъ дає высоко въ перфумеріи цѣнену геліотропову есенцію.

Розумѣєсь, що по всѣхъ тыхъ вôдкрытяхъ цѣны мази стали ити въ гору. Не лише фабрики свѣтильного ґазу, котрѝ мусять продуковати мазь, але и фабрики коксу и гуты находили користь въ побôчнôй продукціи мази. Наслѣдкомъ того наступила надвыжка продукціѣ и нагальне обниженє цѣнъ, бо коли ще въ 1884 р. 100 кільоґрамôвъ мази коштувало 14—12 марокъ, нынѣ коштує такажь скôлькôсть тôлько 2 марки (около 1 зр. 20 кр). Въ тôй самôй пропорціи упали и цѣны деякихъ перетворôвъ мази, такъ що примѣромъ 1 кільоґрамъ бензины замѣсть 1 зр. (1884 р.), теперь 12 кр. коштує. Теперь уже фабрикація мази на бôльшу скалю не оплачує ся, а тамъ, де она находить ся, уживають ѣѣ, такъ якъ передъ 20 лѣтами, — на топливо.

ЗАМѢТКИ КРИТИЧНѢ.

Рускій театръ. (*„Лимерôвна“. Новѝ силы).* Въ сегорôчнôмъ сезонѣ побачили мы одну нову штуку („Рôздвяна нôчь“, на жаль, вôдложена), и деякѝ новѝ обсады роль. Що до „Лимерôвны“, драмы звѣстного автора повѣстей Мирного, то належить она безперечно до найвартнѣйшихъ нашихъ письменныхъ творôвъ. Першѝ вôделоны, а также и поодинокѝ сцены послѣдныхъ двохъ вôделонъ, вызначують ся не тôлько доброю будовою, складнымъ розвоємъ дѣѣ та мѣткимъ рисункомъ характерôвъ, але попередъ всего (якъ и всѣ творы Мирного) глубокимъ а правдивымъ суспôльнымъ тломъ, на котрôмъ розвиваєсь дѣя, и глубокимъ чутємъ, що нимъ проникнуте трохи не кожде слово. У Карпенка-Карого картины зъ житя неменше правдивѣ и такъ-же мѣтко начеркненѝ, и дѣя такажь правдива и такъ-же вѣрно вôддаюча важку суть житя, и будова гарна, та у Мирного те житє выходить зображене немовь ще повнѣйше. Въ дечôмъ пригадує „Лимерôвна“ „Ґлитая“, и се може одна зъ слабыхъ єи сторонъ. Предметъ взятый зъ народного переказу, зъ украиньского житя XVIII ст, але впрочѣмъ вяжесь тѣсно зъ теперѣшною хвилею. На жаль розвязанє, хоть схоже зъ переказомъ, не розвиваєсь природно зъ самои дѣѣ; нôжь попадає въ руки „Лимерôвны“ (зъ „Немирова“) ажь надто случайно. Та й чи не можнабъ прецѣ пошукати въ житю иншого — вôдраднѣйшого — розвязаня?

Въ новôй обсадѣ побачила львôвска публика ролѣ „Шельменка“ и „Наймички“ и то въ такôй обсадѣ, яку торôчна критика „Зорѣ“ назвала пожаданою. Загальный судъ для сихъ обсадъ показавъ ся дуже прихильный. — У п. Лопатиньского, що дебютувавъ въ головнôй роли драмы „Хто виненъ“, є богато пригôдного для драматичнои карієры, и може бути, що при совѣстнôй праци розвинесь у него замѣтный драматичный талантъ. Попри зовсѣмъ природнôй хоть и невеликôй тремѣ развивъ въ сѣмъ першôмъ выступѣ слабый неподвижный голосъ дебютанта.

Що до гры артистôвъ взагалѣ (въ сегорôчнôмъ сезонѣ), то зазначити треба, що п. Ольшаньскій є дуже пригôдною новою силою.

Впрочѣмъ треба-бы переважно повторяти вже сказане. Хоть взагалѣ — не було замѣтно того достатку житя — нѣ въ грѣ, нѣ въ репертуарѣ — що иншими часами. Про успѣхъ п. Кирницкои въ роли „Наймички“ и п. Кирницкого въ роли „Шельменка“ згадавъ я вже повыше; неменше щасливо выступивъ п. Кирницкій и въ „Лимерôвнѣ“.

В. Коцовскій.

Вôдъ Администраціѣ.

Просимо о выровнанє залеглостей.

Тыхъ Вп. пп. предплатникôвъ, котрымъ деякихъ чиселъ сегорôчнои „Зорѣ“ не доставало-бы, просимо о зареклямованє ихъ єще сего року, а вышлемо, о скôлько злишнѝ числа выстарчать. На численнѝ жалѣ, особливо нашихъ Вп. пп. предплатникôвъ заграничныхъ, заявляємо, що всѣ числа „Зорѣ“ высылалисьмо якъ найточнѣйше а надто єще на кожду реклямацію, яка насъ дôйшла. Просимо шукати вины зъ того поводу не въ неточности нашôй, але де-инде. — Бракуючѝ числа вышлемо за границю мимо значнѣйшихъ коштôвъ. Може-бы було для нашихъ заграничныхъ Вп. пп. предплатникôвъ выгôднѣйше побирати „Зорю“ черезъ книгарнѣ? Може тогдѣ доходилибъ числа точнѣйше?

Конкурсъ

на книжочки $1^1/_2$—2-аркушевѝ, уложенѝ популярно а писанѝ правописею книжочокъ товариства „Просвѣта“ и чистымъ народнымъ языкомъ, а то на:

1) Повѣстки зъ житя суспôльно-народного и оповѣданя морально-религійнѝ;
2) оповѣданя историчнѝ;
3) розвѣдки економичнѝ, господарскѝ и образки зъ исторіѣ промыслу и торговлѣ;
4) на працѣ зъ гиґіены;
5) короткій правотарь народный;
6) образки етнографичнѝ и географичнѝ;
7) образки природы;
8) календарь на рôкъ 1891 або поодинокѝ части тогожь.

Ремунерація 15—25 зр. вôдъ печатного аркуша.

Зголошуватись треба до центрального выдѣлу товариства „Просвѣта“, ул. Вôрменьска, ч. 27.

Др-ґ Ом. Огоновскій, голова. *Кость Паньковскій*, секретарь.

*) Особливо маренѣ пахучôй (Asperula odorata, Waldmeister).

Вôдповѣдає за редакцію: **Петро Скобельскій.**

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ X. Львôвъ дня 1. (13.) Грудня 1889. **Число 23.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЗА ПРАВДОЮ.

(Дальше.)

XII.

Через кілька днїв, принесши хустє нашим паничам, Надежда розпитувала, що то за дід приходив, що співав. Лукіяненько росказав їй, що знав про Вересая і навіть показав надруковані єго пісні, — і прочитав деякі. При слуханю пісні про правду, Надежда попросила прочитати у-друге одно місце:

Котрий-би міг чоловік ще правду ісполняти,
То дасть єму Господь із неба щодень благодати.

Дослухавши пісні, Надежда задумалась, потім стрепенулась і почала раптово збирати ся; дармо Лукіяненько вдержував її, она в-одно провадила: — Не можна, не можна менї!

— Та чомуж не можна? — допитував панич. — Вжеж от сьвято зайшло, суботаж сегодня.

— Нї, нї!... Я піду!... І Надежда рушила.

Зненацька у Лукіяненька кинулась думка, що по суботам бувають ті збори...

— Ви підете туди? — спитав Лукіяненько наздогін дївчинї.

— Туди! — відказала она і повернувшись уже на порозї, спитала повагом:

— А ви?

— Я не піду! — мовив Лукіяненько, мимо волї відвертаючи погляд у бік.

Надежда нїчого не сказала, тілько пильно глянула ще раз і вийшла.

Лукіяненько зістав ся сам у хатї. Єму було досадно, чом він не висказав Надеждї своєї думки, через що він не піде більше на ті збори, яка єго думка взагалї про ту річ...

Тепер, зіставшись сам, він держав немов довгу промову, ходячи вздовж і вшоперек по хатї, та перебираючи всї належні доводи. Досадно! чом він не сказав того всього їй? Але чи сталаб она слухати? Навряд! не такий огонь засьвітив ся у неї в очах, як тілько згадала, що пора вже йти туди... Щож! нехай сама шукає „правди“! Врештї — може буде щаслива маною, що знайшла тую правду?!

Та чи тож гаразд зіставляти путящу людину при тій гадцї, яку вважаєш маною? Нї, треба, треба було при тій нагодї поговорити з нею! Алеж чи можливо переконати від разу людину зовсїм іншого сьвітогляду, піднести єї на рівню з тим, що дають довгі роки вихованя, науки, мисли? Просто не знав-би, з якого боку й починати ту мову, — та от власне не знати, як і річ починати! Отжеж так якось не прийшло й до початку розмови... Она пішла... спиняти її якось не прийшлось... не випало!... І Лукіяненько знов шпарко бігав самотний по хатї, у тих сутужних думках...

Скілька днїв Лукіяненько не стрічав ся зовсїм з Надеждою. Та й пора наспіла така вже надто горяча, — послїдні екзаміна йшли.

Слава тобі Господи, відбуто все; можна лишити на який час і учебні книжки і душний, розімлїлий город; шкода тілько ботанїчного садка, — ну, та щож робити! А за те там, дома, щира воля, зелені луки, зелений гай!...

— Тобіж коли можна буде виїхати? — питає Лукіяненько Мокієвского, ідучи до університету.

— Та ще тілько на тім тижнї; а тобі коли?

— А менї завтра! Отсеж сегодня як буде готовий відпуск, то й черкну завтра!

— От так добре!

— Вжеж добре!

Вертаєть ся Лукіяненько з університету радий: власне вже все має з канцелярії, — може їхати завтра до дому.

У дворі Марина з Надеждою розвішують хустє.

— Здорові були, тїтко Марино! — гукає Лукіяненько.

— Добре здоровє, паничу!

— А що, чи буде готове моє хустє на завтра? Бо я завтра їду?!

— Ідете? Ну, щож, треба постарати ся, щоб було готове!

— От і спасибі!... Егеж, їлу вже я від вас, прощавайте! Прощавайте й ви, Надезю, бажаю вам усего доброго!

— Прощавайте! — тихо промовила Надежда, не дивлячись. З якого часу она немов знову відсторонялась від Лукіяненька, хоть і по іншому, нїж колись. Лукіяненьку стало чогось нїяково і він відійшов від Надежди.

Відійшов — і власне зустрів ся з панною Вєрою: она йшла від ворот з якимсь покупом. Она бачила, як Лукіяненько розмовляв з прачками, усьміхнулась — і усьміх той не зійшов з єї рожевого обличя й тодї, коли она зустріла ся зовсїм близько з Лукіяненьком, тілько вираз єго змінив ся: з насьмішкуватого він зробив ся привітним і милим, — лукавства зістало ся в тому усьміху лиш на стілько, щоб здаватись принаднїйшим.

Отож визираючи з під парасольки панночка привітно кивнула головою, коли Лукіяненько вклонив ся, і доволї голосно промовила:

— Здорові були, monsieur Лукіяненько!

Паничеви здало ся в тому поклику щось таке, що нїби з самої гречности примушувало й єго обійти ся чимсь більше привітним, нїж здійнятєм шапки: мов-би

то випадало спинитись і перемовитись кількома словами. Лукіяненько так і зробив: спинив ся і теж поспішив промовити у-голос:

— Здорові!

— Се ви в ботанічному саду були, що несете букет? — спитала панночка. — Ах, який славний бузок! дайте менї, будьте ласкаві, малесеньку віточку!

— Возьміте весь! — охочо промовив Лукіяненько і подав їй дві вітки бузку.

— Мегсі! Я думала, ви пожалуєте для мене! — мовляла Вєра, нюхаючи квітки.

— Чогож так? — нїби дивуючись питав панич.

— Та так!... Мнж пак у сварцї!...

— У сварцї? Чого?

— Та так... не зійшли ся думками!

Лукіяненько слухаючи, здвигнув плечима, далї мовив:

— Я з вами не сварив ся!...

— Не сварились!... однак я не знаю, чим обяснити тое, що вже з давного часу, власне після тої прикрої розмови, — памятаєте, як ми ходили до памятника Владиміра? — ми не мали приємности бачити вас у себе!...

Лукіяненько спятив ся тим більше, що Вєрина біла ручка, тілько що вислобожена з рукавички, з явною турботою тріпала віточку бузку.

— Я не робив з сего демонстрації, — промовив збаламучений Лукіяненько. — Се вийшло припадком!... Так, не прийшлось, потім не було часу, от були екзаміна... тілько вчора відбув ся останній...

— Останній? — живо спитала панночка. — Так, може, хутко й виїзджаєте?

— Завтра.

— Як? завтра? вже завтра? В такім разї... Панночка спятилась, добираючи слів. — В такім разї, — промовила она знов, — може прийдете до нас хоть на прощанє сегодня? Сегодня ми ждемо гостей і нам буде дуже мило бачити і вас теж у себе! Ви прийдете?

Лукіяненько вклонив ся. Опущений єго погляд припадком спинив ся на суверточку в лівій руцї панночки, затягненій в рукавичку: папіровий мішочок в одному місци продер ся і звідти визирало цукрове печиво. „А, тож пак ждуть гостей на чай, хрещатицке печиво“...

— Так я буду ждати вас! До побаченя! — кивула панночка привітно, подавши руку на прощанє і глянувши в гору на своє вікно: там з'явилась чорна наколка тїтчина. Вєра була вже на своєму ганку й раптово дзвонила; однак перше нїж увійшла в двері, она мовила Лукіяненьку наздогін, погрожуючи пальчиком:

— Глядїтеж, ми будемо ждати!... Лукіяненько кивнув головою і подав ся до свого ґаночка.

Ввійшовши в свою хату Лукіяненько заботно озирав ся: єму до завтрішнього ранку, себ то до свого виїзду ще так богато треба було впорати справ: повідносити деякі книжки, взяті то в бібліотеції, то в товаришів, припоручити комусь свою скриню, що мала зіставати ся в містї, ну і вкласти ся требаж було... чимало клопоту, та й годї!

Забравши чужі книжки Лукіяненько подав ся знов із своєї домівки кудись у місто. Коли він вернув ся уже над вечер, Мокієвский зустрів єго питанєм:

— Ну щож, ти таки справдї завтра виїзджаєш?

— Звичайно, справдї! — відповів поважно Лукіяненько. Він був утомлений, блїдий і в якомусь турботному станї.

— А тут тобі прачка хустє принесла; отсе тілько що приходила, — сказав Мокієвский.

— Котра приходила? Надежда?

— Нї, нї, не Надежда, — стара! — відповів Мокієвский, ледві примітно усьміхнувшись.

— Ну, гаразд, що принесла хустє, — мовляв Лукіяненько, нахиляючись і перебираючи сорочки. Він переглянув усї й відложив кращу з білими комірцями окроме. Потім турботно став ходити по хатї; побігавши який час почав переодягатись.

— Що се ти знов куди підеш? — питав Лукіяненька товариш.

— Піду, — була коротка відповідь.

— Куди?

— У гостї.

— Я бачу, що кудись в гостї, але куди?

— Чи нема в тебе кращої краватки, бо моя зовсїм обшмулялась?

— Ось на, тілько здаєть ся й моя не дуже то хороший вигляд має, теж потерла ся трохи!

— Нїчого, всеж краща, нїж моя!

Зсунувши брови Лукіяненько став уважно завязувати краватку перед зеркальцем кінець стола.

- Та куди се ти справдї так чепуриш ся? — допитував Мокієвский. — До кого ти йдеш?

— До Вєри, — відповів нарештї Лукіяненько, помовчавши.

— А, до Вєри?! Значить таки, серце не камінь.

— Зовсїм тут серце і дурні примівля нї при чім! Просто йду з гречности і більше нїчого.

— Гм... „з гречности“... Однак не ходив же який час, навіть дуже давно не був.

— Ну, не був, та щож таке, що не був? — дражненно перепитував Лукіяненько. — А от тепер піду, попрощаюсь перед виїздом. Не пійти булоб зовсїм негречно, бо сама Вєра просила мене, зустрівшись сегодня у дворі.

— А, от як! Ну, то звичайно треба йти, якже!

Той іронїчний поклик ще більше роздражнив Лукіяненька; він гнївно шарпав рукавець від сорочки, що вїяк не хотїв запинатись на шпинку. Нарештї рукавиці запяті, надїто навіть і сурдутик.

— Одначе, яким ти франтом ідеш! — зауважав знов Мокієвский. — Просто хоть-куди! Тепер уже й тїточка вмилостивить ся, не тілько панночка!

По обличю Лукіяненьковім пройшов досадливий рух, нїби судорога, однак він промовчав і ретельно дивив ся по кутках, шукаючи шапки. Ось она й шапка! Лукіяненько сурово накладає її на голову.

А Мокієвский усе слїдував очима; нараз обличє єго стратило насьмішливий вираз і він промовив з докором від серця:

— Гай-гай!... Досить було миленькій панянцї поманити пальчиком — і куди дїли ся всї уваги й розважаня! Все забуто, — і сурові заходи й всї резолюції!... Оттак оно й завше, і у всьому!

Лукіяненько власне був уже рушив з місця. Тепер він немов похитнув ся на бік, навіть рукою взяв ся за кінець стола; стоячи так, він нараз углядїв у зеркалї свою стать... Либонь она дуже не сподобалась єму в ту хвилину: він відвернув ся, потім раптово випростав ся. — Мокієвский оглянув ся на него як раз в ту хвилину, коли він сїпнув краватку і кинув її на стіл; слїдом за краваткою полетїла шапка; сурдут здіймав ся вже повільнїйше, — але здіймав ся теж.

— Що се ти? — дивуючись питав Мокієвский.

— Нїчого, я роздумав ся і не хочу йти!

— Та щож ти так раптово?.. Послухай, може тобі справдї дуже хотїло ся йти і ти власне через мої слова зістаєш ся, то ти будь ласкав роби як знаєш! А то от може будеш жаловати ся, що от завтра поїдеш і не будеш на останку...

— А, прошу, прошу, не провадь сього! — якось болїзно перебив Лукіяненько. — Лиши ті речі, я знаю, що я роблю!

Через кілька хвилин він уже спокійнїйше підійшов до товариша і, міцно стиснувши єму руку, промовив:

— Спасибі!

Ранком Лукіяненько виїхав з міста; через кілька днїв рушив і Мокієвский. Студентска домівка спорожнїла...

XIII.

Був серпень 1883-го року. Київ був знову повний усякого люду, що туркотїв повозами, гомонїв проходячи широкими улицями. Молодїж з'їзджала ся на науку: всюди маячать гімназіяльні ранцї за плечима в хлопят, що мають тепер круглїйший вигляд і цьвітнїйші обличя, всюди видвїють студентскі брилї й плєди, лунають жваві розмови, пересипані сьміхом, брязкають і грошенята...

Ох, брязкають, та не у всїх то дуже! От і Лукіяненько повернув ся з дому до того „всеучилища“, та щось-то не вельми має тих побрязкачів у кишенї.. От вивісив уже оповістку в університетскім коритарі, що мовляв такий-то й такий студент бажає давати лєкції, — час покаже, чи з того що буде...

Помістив ся Лукіяненько поки що на квартирі Мокієвского, бо той ранїйш приїхав і впорядив ся; але домівка, що наняв Мокієвский, Лукіяненьку не до сподоби, — перше всього тим, що не на новім строєню... Тягне єго туди, до нового строєня: він до нього звик і оно єму любе!

Отож другого дня по приїздї Лукіяненько подав ся на „свою“ улицю, власне таки довідатись про ту домівку, у якій він жив тої зими. Ось і двір той знаємий, їх двір... Ворота відчинені, все як і було; он двірник грабаєть ся коло возовнї з лопатою.

— Здорові, Іване! — гукає єму Лукіяненько. — Як маєтесь?

— А, се ви, паничу? — відмовляє придивившись двірник і спер ся на лопату.

— Я, я! Ну, якже тут у вас все?

— Та вїчого, живемо помалу!

— Слухайте, я отсе прийшов питати ся за ту домівку, що ми в ньїй мешкали: що, она ще не нанята?

— Нї, вже нанята! Днїв з пять як нанята, чи то пак уже з тиждень: таки студент живе.

— Овва, шкода!...

— Та чи то їх мало тих домівок! Завждї знайдете таку хатину!

— Та оно то так, а все шкода, дуже шкода!... Ну, та щож уже робити!

Лукіяненько зітхнув, двірник умовк і взяв ся помалу знов до своєї роботи.

— Ну, щож тут у вас все по старому? Сусїди в більших домівках ті самі?

— Різно: одні зістають ся, інші кидають; от, полковниця, що там на горі з панночкою, хутко вибираєть ся, бо панночка замуж виходить.

— Панночка Вєра замуж виходить?

— Та Бог її там знає, як її звуть! Чутно тілько, що замуж іде!

— За когож она йде?

— Та хто її знає!... Либонь за охвіцера; він пак давно вже сюди ходить!

— Може такий русявий, з острогами?

— Лихо єго знає!... Здаєть ся з острогами, — брязчить ними, як іде!

— А, так!... Се значить той, що я думаю...

Розмова перервалась. У двір власне в'їхав звозчик; на дорожцї сидїла Вєра й офіцер, з пакунками на колїнах і в ногах. Лукіяненько зараз пізнав Вєру, дарма що она була запята наміточкою. Панночка жваво скочила з дорожки, що під'їхала під самий єї ґанок, і почала забирати ся з покупом.

— Нєт уж пазвольце, Вєра Ігнацїєвна! Я вам не пазволю самой браць! — гукав військовий і, розплативши ся з візником, поспішив до Вєри. Однак она схопила таки один пакунок і дзвінко сьміючись побігла до дверей.

Лукіяненько, трохи відсторонившись, дивив ся на Вєру; єму здалось, що она дуже поправилась, поповнїла. „Чи то може з радощів так розцвила ся? — Видно, зовсїм щаслива!“

— Отсеж і молодий панночки! — мовляв двірник.

— Та я єго знаю! — відповів Лукіяненько.

Пара з гомоном і брязкотом зникла вкупі з пакунками в дверях.

Вєра не пізнала Лукіяненька, — она просто не дивила ся в той бік, — і він був тому радий... „Се краще!“ думало ся єму... І він почав з двірником свою розмову; глянувши на домівку шевця Семена, Лукіяненько спитав:

— А швець у вас? Не вибрав ся?

— Та вжеж у нас! Куди він виберет ся?

— І прачка тут? — питав Лукіяненько, зауваживши Маринині шнури в дворі.

— Та вжеж тут! Деж она піде від Семена? Онаж єго жінка.

— А, так, правда... І молода, тая дївчина їх, з ними? — мовляв Лукіяненько, почуваючи немов турботу.

— І молода з ними. Літом кудись виїзджала, а тепер знов коло них, так само.

— Ну, щож они? Як мають ся?

— Та вїяк! Живуть собі.

Обоє вмовкли. Двірник пильно вишкробував лопатою долївку перед стайнею.

— Ну, прощавайте! — мовив Лукіяненько. — Я зайду-відвідаю шевця.

Він повернув у бік і підійшов до фарбованих дверей Семенових; відчинивши їх панич ще в сїнях, почув голосне хлюпаня з хати. „Дома! порають ся з хустєм!“ подумав він.

Але у хатї була сама Марина; она дійсно порала ся з хустєм, полочучи єго в балїї. Оглянувшись на панича, она не зразу пізнала єго, але потім доволї ввічливо відповіла на єго привитанє, хоча й Лукіяненько постеріг у єї мові якусь переміну, немов якусь-то смутнїйшу ноту; єму здалось теж, що і сама Марина якось перемінила ся, немов постаріла, змарнїла.

Лукіяненько спитав про Семена й Надежду.

— Нема дома обох, — коротко відповіла Марина.

На питанє паничеве, якже они мають ся всї, Марина махнула рукою і промовила: — От, як ми там маємось!

Взагалї Марина говорила журливо й з-нехотя, одначе Лукіяненько нїби на те не вважав, говорив собі, розпитував, силкував ся розворушити бесїдницю охочою навіть веселою розмовою.

Він довів до того, що ґосподиня нарештї обтерла руки, зложивши хустє на купу, і розійшла ся.

— Так отсе ви, паничу, й до нас зайшли, по знакомости, відвідати, кажете! Се вже так, спасибі! А я, ледача, й не витаю вас як слїд, з своїм дїлом пораю ся. Вибачайте, та й не думайте, що я мов тая скотина нетямуща! Я всею душею рада доброму чоловікови — і доброї думки. та доброго слова людского не цураю ся!... Чи я єго багацько чую, того доброго слова?...

Марина зітхнула й станула перед паничем, журливо підпершись рукою.

Він дивив ся на неї який час мовчки, потім спитав:

— Чи не слабували ви часом? Щось ви мов-би-то змарнїли, похудли?

— Ей, паничу! — промовила Марина знов махнувши рукою й покивала головою; уста єї мали скорботний вираз, а очи все дивили ся в землю.

Далї она сїла коло панича на лавцї й мовила здавленим голосом:

— Отсе ви неначе рідний мене питаєте, а як-биж ви знали справдї все... то виб не дивували ся, глядячи на мене! Ох... лихо й недоля наша!

— Що таке? — спитав приязно Лукіяненько.

— Те, що пропав у нас лад у хатї, пропали ми всї! — рішучо проказала Марина. — Себ то я своєї душі не занапащу, нї, а они пропали обоє з душею! Ви, паничу, знаєте сю справу, перед вами нема чого таїти ся, — они й вас водили на ті свої збори, заволїкали вас, ви все знаєте! Розпуста, дурницї прокляті! Звичайно, всяк чоловік сам за себе перед Богом відповідатиме, то нехай робить, що знає, але всеж таки бувши одної спілки, проживши цїлий вік у купі, тяжко бачити, як гине душею твоє близьке... тяжко! за душу рве! Ну, щож, они розумнїйші, здобули бач нового розуму, нехай живуть, як знають, а я свого сумлїня не відцураюсь, нї! З чим вродила ся, вік прожила, з тим і помру. Они по своєму, я по своєму! Подивіте ся, паничу, ви може й байдуже, не бачите? — Марина показала на порожний куток в чільному хатньому кінцї: Сеж пак уже тая розумна новина! Господи-Боже мій, до чого я діждала ся в своїй хатї!...

Марина на часинку умовкла, звівши свій гіркий погляд на порожний куток, потім загарливо мовила: — Але не думайте, паничу, що я так таки й покорила ся тій химері, — ні! о нї! Он тамечки мій притулок, — Марина вказала на кімнату (двері туди були причинені). Оттуди я собі відділила ся і там менї нїхто не сьміє своїх установ заводити! Там все як повинно бути у чесній хатї, а не так мов у якому хлївї, чи вибачайте у кучі! Там уже що я хочу, те й пристрою: чи нового образа куплю, чи лампадку засьвічу, — нїкому нема дїла! Я тобі не бороню, ти менї не борони! І гаразд, нехай так буде; — гаразд!

Марина говорила завзято, але нараз умовкла і вираз лиця із затятого переходив у смутний.

— Няй живе Семен, як хоче! — проказала она знов, журливо киваючи головою. — Нехай!... Але от за кого болить моє серце, от за кого гризе мене жаль! — Се за Надезю! Надезя — сеж моя кров, моя дитина! — промовила ретельно Марина, бючи себе в груди. — Се моєї рідної сестри дочка; однаж тілько у мене й була сестра, моя голубка!... Та онаж остатний раз як бачилась зо мною вже хора, просила мене: „Марино, сестро моя, як умру я, возьми мою Надезю, тиж й хрестила її й жалувала завжді; возьми й напути, до розуму доведи, бо які з неї без матері люде будуть!“ — І я взяла Надезю. Під той час, як умерла сестра, менї не дали знати; потім чую, так і так, — сестра померла, а дївчину взяли в манастир; поїхала я відвідати; питаю: як тобі тут, моя дитино? А оно каже: Не хочу я тут зіставати ся, хочу до вас. Ну, гаразд, узяла я її, навіть, грішна людина, рада була, що она хоче з манастира, бо щож, думаю, оно недоросле знає? Чи подоба єму з малих лїт свій вік запечатати в манастирі? Взяла я її, привезла сюди, глядїла, жалувала, як свою рідну! Нехай сама скаже, чи була їй яка кривда від мене?!

Голос Марини затремтїв і она спинилась, щоб утерти сльозу, потім провадила далї:

— Було думаю: не дав Господь своїх дїток виховати, — маленькими померли, — нехай-же сестріниця й хрещениця буде за рідну дитину: своя кров, мовляв. Глядїла я її, наставляла, як моє сумлїнє казало, думала от до лїт дійде, то й замуж віддам, як Бог мого віку продовжить. Чи думалаж я, що з Надезї таке зроблять? Збавили дївчину; як схотїли, так і збавили — і хтож? Сам хрещений батько! Ах!... Боже мій милостивий!...

Марина знов сокрушенно умовкла, киваючи головою.

— А щож Надежда? Якже она тепер?... Щож їй таке? — спитав Лукіяненько.

— Та знаєте, паничу, — раптово заговорила знов Марина. — Я єй Богу не знаю, що з неї буде! Она якась чудна зробила ся! Я вже далї не розберу, що з нею дїєть ся!

— А хиба що?

— Та Господь її знає, що!... Отож бачите, скрушили они її, збаламутили зовсїм, — на свій стрій перевернули. Рвало ся моє серце, бачивши тее, але нїчого я не могла поробити! Що я могла з нею зробити, хотьби то навіть була моя рідна дитина? „Так і так“ було каже: знайшла я нову правду. Почну я було говорити: викинь тое з голови, гріх тобі буде. — Куди; бачу я, що нїчого з моєї умови не буде!... Ну, вело ся ото так аж до лїта. В Петрівку переманив її той „хрещений батько“, Андрій, до себе, в Потоки. Пішла она... Ви вже собі можете подумати, як то було для мене!... Тяжко, гірко менї було, але винити її я не могла; правда, відмовляла я її, але — вільному воля, спасеному рай!... Нехай не думає, що я за той шматок хлїба, що она від мене мала, хочу її в неволю закабаляти. Смутно, прикро менї стало в хатї, як она пішла, але я все терпіла!... Коли отсе, на тім тижнї вернула ся Надежда; вернула ся — та вже й не знаю, якою! Не втїшила она мене своїм повертанєм! Щось чудне робить ся з нею. Часом дивлю ся я на неї, та й думаю, чи не пороблено їй чого?! І на вроду змінила ся, якось зовсїм змарнїла, та мов сама не своя стала! Бог її знає, що їй таке!... Она й робить і слухаєть ся, а тілько все смутить ся, чи мучить ся чимсь, одно слово не така, як повинна бути! Нї, нї... не така, — я бачу, бачу... від мене нїщо не втаїть ся!

Почули ся ступнї і в хату ввійшов Семен. Він повитав ся з Лукіяненьком з своєю звичайною тихою гречностю, але в мові єго Лукіяненько почув якось менше привітности, нїж бувало перше, — немов они стали далеко чужійші душею... Семен говорив немов тілько з обовязку господаря, — бо Марина по єго приході умовкла;

слухаючи ті холоднаво ввічливі короткі речення, Лукіяненько придивляв ся до Семена; Семен сидів у своїй давнійшій, трохи похилій постаті, але в очах єго сьвітила ся тверда думка; в лиці було менше виразу журливости, ніж перше.

Розмова якось не вела ся... Лукіяненько ще трохи посидїв і почав прощати ся. Семен встав і знов промовив кілька ввічливих слїв. Марина промовила тілько з тихим драматизмом: „Ідїть здорові!“... й зітхнула, поглянувши перше в той бік, де стояв чоловік, потім на панича, що відходив, немов хотїла сказати: „от так, як бачите!“

Лукіяненько зрозумів те зітхане і власне зачиняючи двері думав про те, яка душевна драма відбувала ся в тих темноватих хатках, котрі він оставляв...

(Конець буде.)

ВЯЗЕНЬ.

Сидить в темницї вязень самотний
І скрізь блукає поглядом смутнйй, —
То по закýреному, низькому склепіню,
То по стїнї, по брудному каміню.
Над головою в його розпустила
Нудьгá свої широкі, сиві крила.

А думка лине в той широкий сьвіт, —
Єго вкрива' тепер весняний квіт..
„Забудь той сьвіт: міцна твоя темниця!“
І думка падає, немов підбита птиця.
Не плаче вязень бідний, не ридає,
Понурий, смутний край вікна сідає.

Перед вікном сїльска широка путь,
По нїй чужі байдужі люде йдуть.
Хто йде, хто їде, — на темницю гляне.
Холодний погляд!... Ох, як серце вяне!...
В темницї тут жива душа конає,
Нїхтож того не чує і не знає...

Дорогою йде жінка молода.
Якаж сумнá, убога та блїда!
А на руках несе малу дитину,
Обгорнену в подерту сїрачину;
Якаж вродлива, гарна мов картина
Та безталанная, убогая дитина!

Побачив вязень пару ту й зрадїв,
А тілько вид єму як снїг збілїв.
Ох, сеж єго дружина молодая!
Ох, сеж єго дитинонька малая!...
„Здоров був, любий!“ жінка говорила,
А в голосї єї слеза бренїла.

Алé весела й жвавенька була
Єї дочка, Марусенька мала.
„Куку, куку! а де ти? тут, татусю?
Візьми на руки, поцїлуй Марусю!“ —
Здавалось, бачиш, бідному дитяти,
Що татко жартами сховавсь за крати...

А татко ручку доні цїлував
І гіркими сльозами обливав.
„Ох, тиж моє дитя кохане, рідне!“...
А жінка мовила: радїє бідне..
Мале, — єго ще й лихо не діймає!
Вжеж другий день, як хлїба в нас не має..

„В недїлю ще за той нещасний хлїб
Остатнюю худобу жид загріб!
Продав за довг остатнюю корову!“...
І сльози жінцї перебили мову;
До кáміня холодного припала
І гірко, роспачливо заридала.

Мала дитина почала квилить
І стиха їсти в матері просить.
„Прощай!“ промовила понуро мила,
Дитину до віконця підсадила;
Татусь, цїлуючи свою дитинку,
Невільничого хлїба дав скоринку...

Він погляд свій у слїд їм посилав;
Тепер не плакав він і не ридав,
На очах в його сльози не блищали, —
Вони на серце камінем упали.
І вязень руки заламав зъ журбою:
„Ох, кращеб ми не бачились з тобою!“

Волинь 1889 р. *Леся Українка.*

З „МОЛОДИХ ПІСЕНЬ“
ОРЕСТА ДУБЕНЬСКОГО.

1.

Як схиляєш ся до броду,
Не диви ся в воду;
Відбивають шумні хвилї
Зле твою уроду.

Не дивись і до сьвічáда*);
Там твоя принада
Найде відразок невірний,
І не будеш рада.

Але глянь менї ти в око,
Задивись глубоко:
Там твоя краса яснїє
Взнесло і високо.

2.

Зоря, як перла блискуча,
В безоднї синїй блищить;
Нурець за нею на човнї —
Се місяць бистро летить.

Но від нурця і від перли
Краснїйша, дївчино, ти!
Все мої очи дивує
Образ твоєї краси!

3.

Зеленими левáдами
Блукаю и похóджую,
Даремними розрáдами
Свій біль я осолóджую.

За жадною за згýбою
Не ходжу и не жýрю ся —
Но лишенько, як любою
Надїєю та дýрю ся!

*) Сьвічадо = зеркало.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

[2. Пантелеймонъ Кулѣшъ.]

(Дальше.)

Въ „заздалегôднôмъ слôвци“ до другого выданя „Досвѣтокъ“ (1876. р.) назвавъ Кулѣшъ засновокъ давнѣйшихъ своихъ епичныхъ поезій „химородою“. Такъ отже не хотѣлось ёму вже спѣвати про лицарскй змаганя козакôвъ и вôнъ ставъ любоватись у мистицизмѣ. Придержуючись сего нового напряму въ поетичнôмъ твореню написавъ вôнъ поему „Магометъ и Хадиза“ и надруковавъ єѣ у Львовѣ 1883. р. (мала 8°, сторôнъ 46). Тутъ звеличивъ Кулѣшъ у двохъ пѣсняхъ имя „пророка“, зъобразивши єго житє и вôдносины до богатои, молодои вдовы Хадизы, зъ котрою одруживъ ся. Поетъ добачає въ Могаметѣ идеалъ правды, чести й свободы и звертає ся до него ось-якою апострофою:

Арабе, посланцю святои правды зъ неба!
Ты, чистый ключу чести и свободы!
Красо высокихъ думъ, квѣтокъ ясного Феба,
Короно чоловѣцькои природы!
Мы, зеркало нѣме народôвъ благородныхъ,
Твôй образъ носимо въ души убогôй,
И, середъ всѣхъ твоихъ забуткôвъ инородныхъ,
На манôвцяхъ вселенськои дороги,
Найвыразнѣйшь твôй типъ ховаємъ чистый, строгій.
Тымъ я одинъ дзвоню у струны золотіи
Про те, щó вороги твои лукавй
Осмѣюють-хулять, мовь дуросвѣцькй мрѣю,
Твои культурнй працѣ величавй.
Коли-бъ хоть стихъ одинъ зъ бандуры мовчязнои
Зъ вѣтрами залетѣвъ у славну Мекку, —
Вôнъ може-бъ доторкнувсь крыломъ душѣ чуткои,
Мовь той зефиръ у полуденну спеку,
И спогадали-бъ тамъ про родичку далеку (стор. 28—29).

Кулѣшъ не знайшовши правды на Украинѣ, побиванои всѣлякими ворогами, опинивъ ся ажь въ Арабіи и перенявшись образами поезіѣ орієнтальнои зладивъ поему, котра, хочь вызначує ся правильною ритмикою и деякими гарными поетичными образами, не подає Украинцеви тои духовнои поживы, яку вôнъ находить въ давнѣйшихъ епичныхъ творахъ Кулѣша.

Въ тецѣ Кулѣшевôй суть єще деякй поемы, котрыхъ вôнъ доси не надруковавъ. Ось и они: 1. Маруся Богуславка; 2. Уляна Клюшниця; 3. Сторчакъ и Сторчачиха. Приладивъ вôнъ до друку такожь зъ томокъ лиричныхъ поезій пôдъ назвою „Дзвôнъ“.

Та ще не кôнець литературнôй дѣяльности Кулѣша. Вôнъ компонувавъ такожь драматичнй творы и доказавъ, що въ него стало ще снаги, писати драмы историчнй. Вже въ 1860. р. выдавъ вôнъ у „Хатѣ“ першій актъ „украинськои драмы зъ останнього польского панування на Украинѣ“ п. з. „Колѣда“ (стор. 113—133), а 1877. р. въ Буковинськôмъ альманаху „Руська Хата“ надруковано „либретто“ єго до оперы п. з. „Хуторянка, або спѣвана хвала молодои передъ весѣльными гостьми“ („Античня народня дивовижа“; стор. 25—46). Въ сѣмъ драматичнôмъ творѣ Хуторянка зъображає мабуть Украину, котра не хоче полюбити „царя“ й остає ся вѣрною народнымъ святощамъ. Коли-жь „Хуторянка“ осталась незамѣтною въ нашôй литературѣ, то драма Кулѣшева „Байда, князь Вишневецькій“ звернула на себе увагу поважнои критики въ „Кіевскôй Старинѣ“ (XIII., 1885; стор. 151—158). Сю пятиактову драму надруковано 1884. р. въ Петербурзѣ (8°, сторôнъ 158).

Ось и змѣстъ сеи драмы: Молодый князь Дмитро Вишневецкій полюбивъ Гальшку, дочку Иліѣ, покôйного князя Острожского. Того-жь Илію вôдбила колись у сестры матери Дмитровои Ляхôвка Костецка; вôдтакъ опущена любка Иліѣ появила на свѣтъ Катрусю грѣхомъ и стала черницею. И ось-ту Катрусю сватала княгиня за свого сына Дмитра, и дорѣкала ёму, що дыше любощами до католички Гальшки. Та годѣ було Дмитрови вволити волю матери; вôнъ звернувъ перстѣнь бѣдноӥ Катруси, котрôй вѣрный єго чура Самôйло Тульчиньскій заявлявъ тиху любовь. Але Катруся хоче спокутовати грѣхъ матери и стати черницею. Вôдтакъ сумує княгиня, що ёи сынъ вôдцуравъ ся титулу Вишневецкихъ, та що назвавшись Байдою любує ся въ кочовищахъ запорозкихъ. Тому-то княгиня просить Катрусѣ, щобъ хочь она ёи не кидала.

Такого славного лицаря намагали сусѣднй державы собѣ зъѣднати. Въ Вишневци на замку приймає Байда послôвъ, московского й турецкого, щó приносять ёму дары вôдъ своихъ володарѣвъ. Посламъ вôдповѣдає Байда, що „рѣчь посполита козако-украино-запорозька на те стоить, щобъ люде въ свѣтѣ не забули правды; дарами-жь не можна єго пôдкупити!“ (слор. 23). Вôдправивши обохъ послôвъ каже Байда, що зъ царями рôвнятиме єго правда, котрои по свѣтахъ зъ мечемъ шукає (26). Тогдѣ-жь помянувъ вôнъ добрымъ словомъ заслуги свого чуры Тульчиньского и поставивши єго лицаремъ назвавъ своимъ побратимомъ. Ажь ось довѣдує ся вôнъ, що князь Санґушко зъ дружиною вломивъ ся въ замокъ Острожскихъ, та що сей „харцизяка“ при помочи князя Василя Острожского одруживъ ся зъ Гальшкою. Байда хоче негайно вырушити до судного бою зъ харцизяками, та радъбы ще зъѣднати собѣ голоту козацку, що пѣ-запиває ся въ кабацѣ Настѣ Горовои. Слѣдує дѣя въ кабацѣ, де за столомъ сидять козаки-дуки, а по лавкахъ козаки-нетяги.

Пишучи сю дѣю корыстувавъ ся поетъ народною думою про отамана Хвеська Ґанжу Андыбера, котрый погулявши полемъ Килійскимъ, битымъ шляхомъ ординьскимъ, звѣвъ ся нѣ-на-що и зайшовъ до корчмы новои, до шинкарки молодои, Настѣ кабашнов. Коли-жь отаманъ ставъ у собѣ зачувати хмѣль козацкій, то велѣвъ козакамъ-нетягамъ выводити дукôвъ-серебряникôвъ изъза стола и передъ вôкнами березиною добре потягати. И вволили козаки волю свого отамана й сказали дукамъ-серебряникамъ: „Ей, дуки вы дуки! | за вами всѣ луги и луки! | нѣгде нашому брату козаку-нетязѣ стати | й коня попасти!“[1])

Кулѣшъ здраматизувавъ сю подѣю и вôдтакъ ввѣвъ Байду мѣжь товариство голоты въ кабацѣ Настѣ Горовои. Байда станувъ передъ Ґанжою, котрый передъ єго приходомъ ось-що говоривъ голотѣ: „Я не такій, якъ той лукавый Байда! не панська въ мене, — проста, щира правда!“... (стор. 53—54). А вже-жь не знати, чого хоче Ґанжа вôдъ Байды! та-жь Дмитро князь Вишневецкій вôддавъ козацтву всѣ поля, степы, луги, — жиє просто, мовь козакъ въ Сѣчи, и поставляє собѣ девизою: „ворога бити и христіянській свѣтъ оборонять!“ Того-жь Ґанжу поборовъ Байда на Старци и запоморочивъ єго своимъ обухомъ, коли вôнъ нахилявъ козацтво до усо-

[1]) „Народныя южнорусскія пѣсни“. Изданіе Амвросія Метлинскаго. Кіевъ, 1854; стор. 377—382.

бицѣ. Тогдѣ Ґанжа клявъ ся очунявши, що буде Байдѣ коритись; теперь же каже вонъ князеви, що корить ся єму, поки въ силу та потугу вбє ся (стор. 58). Всѣ нетяги готовѝ вмьрати за Байду и ледачихъ злюкъ за кривды ихъ карати. Та що-жь? въ Острозѣ Ґанжа зрадивъ Байду, се бо ставъ вонъ бенкетувати зъ нетягами и подмовлявъ чернь козацку на Байду, — ба, вонъ заприсягъ служити Острожскому. Тогдѣ Байда видячи, що трудно єму встояти въ полѝ проти своихъ ворогóвъ, сказавъ побратимамъ, що поробить ихъ правды лицарями, высокими стовпами христіяньства. Свободу-жь совѣсти будуть они оборонятѝ вóдъ Риму пóдъ червонымъ бунчукомъ Солимана, „наслѣдника культурникóвъ калифа“ (стор. 65).

Такъ отже въ рай надъ Босфоромъ замчавъ Байду зрадливый духъ Ґанжѣ. Вже другій рóкъ живе вонъ у Стамбулѣ и славою своєю сповняє свѣтъ. Солиманъ зове єго своимъ сыномъ, дармá, що польскій король оголосивъ єго банитою-выгнанцемъ. Вóдтакъ Байда заявляє Тульчиньскому, що має право на царску корону; теперь же будучи выгнанцемъ бажає служити Украинѣ и боронити єѣ вóдъ хана и вóдъ султана (69). Хоча-жь се мѣсто надъ Босфоромъ є мовь раємъ, то єму тутъ не жити; ось бо видить вонъ, що турецкѝ ринки повнѝ невольникóвъ-Украинцѣвъ, дармá, що Турки намагають заспокоити досаду Байды тымъ, що забили сѣмь гакóвъ залѣзныхъ высоко по-пóдъ бойницями по-узъ Ґалату, неначе-бъ зъ тыхъ бойниць хотѣли спыхати Татаръ, котрѝ пóймають ся зъ ясиромъ. Тому-то дóзнавъ ся Байда, що ѝ въ Солимана нема правды, и вóдтакъ радивъ єму Тульчиньскій, прихилитись до царя московского.

Входить княгиня Вишневецка, одягнена черницею. Вóдъ неи довѣдує ся Байда, що Ґанжа ограбивъ степъ Вишневецкій, та що Татары пóдкравшись до Вишневця забрали зъ собою Катрусю. Почувши се Байда сказавъ матери, що буде судъ праведный за єи сльозы ѝ горе, що вонъ турецкою кровью сповнить Босфоръ и Чорне Море. Ажь ось довѣдує ся Байда вóдъ пóсланця турецкого, що царвця Востоку ѝ Заходу дарує волю черници-Катруси, абы лишь Тульчиньскій одружився ся зъ нею.

Мѣжь-тымъ зъ Сѣчи выплывъ огняный змий: Ґанжа явивъ ся въ Босфорѣ зъ нетягами. Тогдѣ сховавъ ся Солиманъ въ баштѣ ѝ ожидавъ помочи вóдъ Байды; однако сей лицарь думавъ теперь осягти столицю бисурманьску и про-те велѣвъ стрѣляти зъ „Босои Скелѣ“ на турецкѝ судна. Вже взяли козаки ґалєру въ Капудана-Башѣ, але небавомъ вóдрѣзали Турки здобуту ґалєру. А вже жь Байда вóдбивъ єѣ, и ось козаки приводять изъ неи до Байды Ґанжу Андыбера въ кайданахъ. Андыберъ впадає Вишневецкому до нóгъ и дякує єму за те, що вызволивъ єго кровью своєю вóдъ смерти. Козаки стали вóдтакъ судити Ґанжу, що запровадивъ ихъ у діяволову пельку, але Байда вступивъ ся за отамана-козарлюгу, изъ-за чого порѣшили козаки, щобъ Ґанжа живъ-поживавъ. Та отъ, яку вдяку заявивъ незабаромъ Ґанжа свому добродѣєви, котрого той освободивъ двѣчи вóдъ смерти! Въ Великому Лугу скликує вонъ судну раду на Байду за-для того, що на Хортици въ Сѣчи живе княгиня Вишневецка ѝ молода недужа черниця. На тóй радѣ заявивъ Тульчиньскій, що Байда зове Ґанжу „на судъ Божій передъ меча“. Саме-тогдѣ впала въ Лугъ орда татарска та займила въ полонъ мало-що не всю судну раду. Коли вóдтакъ Ґанжа пропавъ безъ вѣсти въ Крымѣ, то Байда глядавъ правды въ Московщинѣ. Ажь ось являє ся въ Вишневци пóдъ церквою безрукій кукса. Се бувъ Ґанжа, котрый вызволивъ себе зъ десятилѣтньои неволѣ татарскои, вóдрубавши собѣ сокирою руку, за котру приковано єго до жоренъ. На ярмарцѣ пóзнали теперь нетяги свого отамана. И сейчасъ сказавъ отаманъ голотѣ, що хоче пóмститись надъ „дуками-срѣбляниками“, найпаче-жь надъ ихъ заступникомъ, Байдою (стор. 129).

Тымъ-часомъ княгиня горюв зъ черницею Катрусею въ Вишневци ѝ тужить за своимъ сыномъ. Єѣ оповѣщає Тульчиньскій, що Андыберъ вернувъ ся зъ неволѣ, та що хоче на срѣбляникахъ помститись за те калѣцтво, щó въ ордѣ здобувъ ся. Вертає зъ Московщины Байда, де служивъ цареви Ивану Грозному (Мучителю). Московщина добре єму ввѣрилась: тамъ погибає все, щó встає за правду. Царска земля болѣє неправдою; шукаючи-жь правды хоче Байда ратувати Русь Кіевску, Московску, Новгородску ѝ Псковску, бо „Татарва нова готує столѣтя кривды ѝ мороку“ (142). Вóдтакъ каже вонъ княгини-матери, що правду можна знайти хиба тóлько у своѣй „взброєнóй хатѣ“ за Днѣстромъ на Волощинѣ; ба, вонъ сподѣє ся, що самъ Андыберъ буде єму въ походѣ помагати. — Дóзнавшись про величнѝ змаганя Байды Катруся позбуває ся своєи апатіѣ и подаючи руки єму та Тульчиньскому заявляє, що ѝ она за правду жизни буде подвизатись до загину! (146). Тогдѣ княгиня надѣває молодымъ перстенѣ и благословить вѣрну пару.

Слѣдуюча сцена вóдбуває ся въ судноѝ свѣтлици надъ залѣзными гаками въ Царгородѣ. Великій визиръ засѣвши въ диванѣ зъ башами дивує ся, якъ се Андыберу, безрукому, пяному гайдабурѣ, повелось загнати въ тенета Байду, рицаря безъ страху! И вóдновѣдає сераскиръ, що Андыберъ зрадивъ Байду. Се бо зъєднавъ ся вонъ зъ Томзою, коли Турки зъ тымъ молдавскимъ господаромъ наступили на Байду. А вже-жь Томза зрадивъ Андыбера и заплативъ єму за службу кайданами. Входить Андыберъ и заявляє смѣло, що не вжахне ся, коли на залѣзнѝ гаки зóпхнуть єго зъ бойницѣ и вонъ зачепивши ся на нихъ повисне. Коли-жь Ґанжа довѣдавъ ся, що Байда ще не повисъ на тыхъ гакахъ, та що не хоче поклонитись пророкови, то сказавъ той запека-харцизяка, що готовъ потурчитись, та що хотѣвъ бы самъ зóпхнути Байду на гаки зъ бойницѣ. Дóзнавшись про таку люту ненависть Ґанжѣ до козака-лицаря визиръ велѣвъ геть вывести поганого Ґанжу. Ажь ось входить Байда у срѣбныхъ кайданахъ и мовить визирови, що хоче гинути за правду; — не найшовъ єи въ Польщи, нѣ въ царствѣ московскóмъ, нѣ въ турецкóмъ. На Украинѣ-жь правда є слѣпа ѝ глуха якъ мрець въ домовинѣ. Каже вóдтакъ, що родивсь рано, та що не хоче жити. А вже-жь вонъ жити-ме душею; — настануть иншѝ люде и надъ ними буде царювати правда. Поки-що мусить вонъ молитись за Украину; — не вмре она: воскресне въ тóмъ народѣ, щó гине въ усобици ѝ незгодѣ (154—156). — Не вдѣявъ нѣчого визиръ своими просьбами: Байда не хотѣвъ бути перломъ безъ цѣны въ пророка, — не хотѣвъ приняти вѣры Могамета. Выводять єго зъ суднои свѣтлицѣ, щобъ укарати лютою смертію; та ось чутно спѣвъ невольникóвъ-Украинцѣвъ: „Годѣ тобѣ, князю Байдо, байдувати! | сватай мою дочку та йди царювати!“ | — „Твоя, царю, дочка поганая, | твоя, царю, вѣра проклятая!“[1])

[1]) Порóвн. „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ

Сю драму оцѣнивъ досыть складно А. Степовичь въ „Кіевскôй Старинѣ“ (т. XIII., 1885; стор. 151—158)[1]. Подавши змѣстъ рецензентъ каже, що въ творѣ Кулѣша находять ся деякѝ дивовижнѝ слова, котрыхъ нема въ нѣякôмъ словарѣ. Вôдтакъ закидує ємy напушенôсть мовы та й фантастичнôсть въ зъображеню головныхъ осôбъ и дѣй историчныхъ. Дальше не годить ся Степовичь зъ тымъ, що не тôлько Байда й Тульчиньскій, але й великій визиръ и сераскиръ попысують ся знанємъ клясичнои митольоґіѣ, по-за-якъ визиръ говорить про духôвъ Ереба и про титанôвъ-Зевсоборцѣвъ (стор. 148), мѣжь-тымъ коли сераскиръ згадує про Бріярея сторукого. А вже-жь и характеристика головныхъ дѣєвыхъ осôбъ по думцѣ рецензента не конче вдатна. Ще найлучше зъобразивъ авторъ Ґанжу Андыбера, а подекуды й Байду та Тульчиньского; типы-жь княгинѣ Вишневецкои та єи небоги Катрусѣ суть справдѣ шабльоновѝ й блѣдѝ. Трохи выразнѣйше нарисована стать степовои шынкарки Настѣ Горовои, и вôдтакъ въ єи кабацѣ вôдбувають ся сцены такѝ, що́ малюють досыть вѣрно вôдносины мѣжь козаками-дуками й нетягами. Въ кôнци заявляє рецензентъ, що Кулѣшь намагавъ проявити тѝ свои погляды на козачину й на исторію Украины въ загалѣ, котрѝ вôнъ подекуды высказавъ въ „Исторіи возсоединенія Руси“.

По нашôй думцѣ въ сѣй драмѣ найлучше вдалась авторови характеристика Настѣ Горовои и козакôвъ нетягъ, що́ сидѣли въ єи кабацѣ. Про-те перша вôдслона акту другого („Кабакъ Настѣ Горовои“) вважає ся найкрасшою картиною въ сѣмъ писаню драматичнôмъ. Самъ же богатырь драмы є вельми патетичнымъ декляматоромъ, дарма́, що вôнъ высказує мабуть задушевнѝ думки самого автора. Вже й передше выдумавъ Кулѣшь такихъ героѣвъ, що́ въ свѣтѣ глядали правды. Такъ Мартинъ Гакъ не найшовши правды опинивъ ся въ гайдамацтвѣ[2], а козацкій отаманъ Голка „сѣявъ правду, сѣявъ розумъ и свѣтъ передвѣчный“, хоча зъ рукъ своихъ выпускавъ ворогôвъ Украины[3]. Вôдтакъ замѣчаємо, що образъ Ґанжы Андыбера змальованый красками искравыми, за-для чого вдача єго являє ся не-въ-мѣру злющою й пôдлою. Самъ Байда каже про Ґанжу, що се не ворогъ, а дика сила, що́ зъ-давныхъ-давенъ бѣдну Русь давила (стор. 155—156).

Кулѣшь приготовивъ до друку ще двѣ историчнѝ драмы: „Царь Наливай“ и „Петро Сагайдачный“.

Та не тôлько оригинальнѝ писавъ вôнъ драмы, але й займавъ ся перекладомъ драматичныхъ творôвъ Шекспира. Вже высше сказано[4], що 1882. р. выдавъ Кулѣшь у Львовѣ першій томъ „Шекспировыхъ творôвъ“. У сѣмъ томѣ надруковавъ вôнъ „Отелла“, „Троила та Крессиду“ и „Комедію помылокъ“ въ перекладѣ украинськôмъ. Хоча-жь сей перекладъ вôддає досыть вѣрно мысль первотвору, то мова єго не всюды доладна, зъ-за чого редакція „Зорѣ“ (1882; стор. 327—330) попрѣкнула перекладчика по причинѣ уживаня дивовижныхъ и ново-кованыхъ слôвъ. А по-за-якъ Кулѣшь уважавъ Шекспира „свѣтиломъ творчества“[1]), то бажавъ вôнъ познакомити Украинцѣвъ такожь зъ иншими драматичными творами того „найвôльшого воєводы культурникôвъ“, и про-те приладивъ до друку отъ-сѝ переклады: 1. Ромео и Джулєта; 2. Юлій Цезарь; 3. Багацько галасу зъ нечевля; 4. Макбетъ; 5. Антоній и Клєопатра; 6. Мѣра за мѣру; 7. Король Ліръ; 8. Коріолянъ; 9. Приборкана гоструха[2]) и 10. Гамлєтъ.

Вôдтакъ годить ся ще спôмнути, що Кулѣшь переклавъ на мову украиньску три балляды польского поета Мицкевича, а то ось-якѝ: 1. Русалка (Świteziańka)[3]); 2. Химеры (Romantyczność)[4]) и 3. Чумацькѝ дѣти (Powrót taty)[5]). Сѝ переклады суть досыть вдатнѝ, тôлько не всюды вѣрнѝ. Кулѣшь подавъ денекуды просторый текстъ украиньскій, а подекуды постягавъ двѣ строфы оригіналу въ одну[6]). Въ загалѣ намагавъ вôнъ свому перекладови надати прикметы твору украиньского, въ котрôмъ проявляє ся свôй рôдный свѣтоглядъ. — Опроче переспѣвавъ Кулѣшь Байронового „Чайльда Гарольда“, та де-що зъ Гайного, тôлько тыхъ переспѣвôвъ доси не надруковано.

Такъ отже подали мы поглядъ на украиньскѝ творы й переклады та на деякѝ россійскѝ писаня Кулѣшевѝ. Тутъ можна ще спôмнути про статью „Устня мова зъ науки“, де Кулѣшь пише, що живучи въ столици далеко вôдъ Украины рôднои знявъ вôнъ у громадѣ помѣжь иншими бесѣдами такожь слово про се, що нема на Украинѣ жаднои науки, рôдною мовою зложенои. Вôнъ бажавъ, щобъ дѣтей учено по-нашому; про-те заохочувавъ землякôвъ, живучихъ въ Петербурзѣ, щобъ одинъ взявъ ся за одну науку, другій за другу и вôдтакъ списавъ научнѝ речи для невченыхъ селянъ. Небавомъ опôсля Володько Нечуя розказавъ громадянамъ „про дощь“, и ось-ту популярну розвѣдку надруковано вразъ зъ тою статейкою Кулѣша въ „Основѣ“ (1862., мартъ; стор. 30[3]).

По-украиньски написавъ Кулѣшь такожь деякѝ критично-литературнѝ оповѣстки. Такъ оцѣнивъ вôнъ: 1. „Казки и байки зъ сусѣдовои хатки, перелицованѝ и скомпонованѝ Приднѣпрянцемъ“. Кіевъ, 1850. 1860 („Основа“, 1862., январь; стор. 57—64[3]). — 2. „Скарбъ“. Библіотека для любителей русскаго и малороссійскаго чтенія. Выходъ 1. Кіевъ, 1859; — 3. „Разокъ намиста“ — Михайла Юркевича. С.-Пб. 1861; — 4. „Мотря Кочубеѣвна“, драма въ 5 годинахъ, мовою мѣрною, зложення Марка Онука. Година перша. Кіевъ, 1861 („Основа“, 1862., мартъ; стор. 48—53[3]).

Кулѣшь занявъ ся такожь выданємъ чужихъ творôвъ. Такъ въ 1857. р. выдавъ вôнъ въ Петербурзѣ своимъ коштомъ „Народнѝ оповѣдання“ Марка Вовчка (8°, стор. 179), а въ 1858. р. надруковавъ вôнъ въ тôмъ городѣ „Повѣсти Квѣтчиннѝ“ (два томы, 8°, стор. 264 + 335) изъ словомъ на новый выходъ сихъ

объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Томъ I. Кіевъ, 1874; стор. 145—147.

[1]) Порôвн. рецензію М. Комара въ „Зорѣ“, VIII., 1886; стор. 81—83.

[2]) Про повѣсть „Мартинъ Гакъ“ гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1889; стор. 339—340.

[3]) ibid., стор. 376—378.

[4]) ibid, стор. 322.

[1]) Порôвн. стихъ „До Шекспира“ въ „Хуторнôй поезіи“, стор. 70—71.

[2]) Комедію Шекспира „Taming of the shrew“ перелицювавъ Йосипъ Федьковичь п. з. „Якъ козамъ роги выправляють“. (Порôвн. „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1888; стор. 208.)

[3]) „Основа“, 1861., сентябрь; стор. 34—40.

[4]) ibid, октябрь; стор. 17—20.

[5]) ibid., ноябрь и декабрь; стор. 3—7[8]. Перекладчикъ тыхъ трьохъ баллядъ Мицкевича назвавъ себе Ломусомъ. Опôсля надруковано перекладъ тыхъ баллядъ въ „Досвѣткахъ“.

[6]) Помѣжь тыми трьома баллядами вважають ся найпаче „Чумацькѝ дѣти“ вôльнымъ переспѣвомъ тексту оригинального.

повѣстей п. з. „Григорій Квѣтка (Основяненко) и його повѣсти“ (стор. XXXVI). Въ 1862. р. выдавъ вôнъ тамъже „Писання И. П. Котляревського“ (12⁰, стор. 451). Въ „Основѣ“-жь єго заходами напечатано стихъ зъ 1718. р. п. з. „Плачь россійскій“ (1861., май; стор. 46—47[3]) и такожь комедію Василя Гоголя п. з. „Простакъ“ (1862., февраль; стор. 19—43[2]) вразъ зъ переднимъ словомъ Кулѣшевымъ, писанымъ по-россійски.

Отъ и вся литературна дѣяльнôсть Пантелеймона Кулѣша! Широка она й розлога, якъ степы украинськŷ, на котрыхъ гуляла козацка воля! Ту єго дѣяльнôсть оцѣнивъ мѣжь иншими Великоросъ А. Пыпинъ, вказуючи на єго подвижный и енергичный таланъ, въ котрôмъ проявились таки деякŷ примхи. По думцѣ Пыпина Кулѣшь не бувъ нѣколи нѣ чистымъ етнографомъ, нѣ чистымъ историкомъ, по-за-якъ въ исторію й етнографію вносивъ вôнъ поетичнŷ або публицистичнŷ погляды, мѣжьтымъ коли вôнъ въ белетристицѣ недостачу чистои поезіѣ выповнювавъ искусною выдумкою. Вôдтакъ каже той ученый мужь, що пôдъ вплывомъ чутя теоретичнŷ погляды Кулѣша хитались и неразъ впадали въ противнŷ крайности. Пôдъ вплывомъ чутя вытворивъ ся останнiй дивовижный зворôтъ въ думкахъ Кулѣша, що выразивъ ся въ „Исторіи возсоединенія Руси“ и въ статьяхъ о козацтвѣ въ „Русскôмъ Архивѣ“ (№ 3. и 6.), де Кулѣшь давнѣйшŷ идолы скинувъ зъ пьедесталѣвъ, и де явивъ ся злющимъ противникомъ того напряму, котрый проявлявъ ся у всѣмъ єго давнѣйшôмъ житю[1]). — Вôдтакъ и Великоросъ Н. И. Петровъ сказавъ, що Кулѣшь въ цѣлôмъ рядѣ историчныхъ, публицистичныхъ и поетичныхъ творôвъ ставъ проповѣдувати такŷ идеѣ, котрŷ суть прямо противнŷ давнѣйшимъ єго поглядамъ на справы политичнŷ й суспôльнŷ[2]). А вже-жь професоръ Н. П. Дашкевичь не годить ся зъ такою гадкою Петрова. У своѣмъ многоцѣннôмъ „Отзывѣ о сочиненіи Петрова“ („Очерки ист. укр. лит. XIX. ст.“) каже Дашкевичь, що таке категоричне заявленє Петрова не зовсѣмъ справедливе. Засновкомъ бо дѣяльности Кулѣша є горяча любовь до рôднои батькôвщины и до рôдного слова, — любовь до „незлѣченныхъ пѣсень, що дивують етнографа своєю красою и силою“[3]), — и тая-то любовь до рôдныхъ святощій осталась у Кулѣша незмѣнною, — ба, Кулѣшь зберѣгъ и давнѣйшее народôвництво, и колишнiй свôй поглядъ на задачѣ украинськои литературы[4]). Змѣнились лишь погляды Кулѣшевŷ на вôдносины народу польского й украинського, — погляды на козацтво й на єго пѣснѣ та лѣтописи. Въ кôнци заявляє Дашкевичь, що тŷ идеалы, котрыми переймавъ ся Кулѣшь у цѣлôмъ своѣмъ житю, гарно характеризують ся однымъ изъ останнихъ єго стихотворôвъ („Чумаки нôчлѣжане“ въ „Ватрѣ“, стор. 60—61)[5]).

Нашь судъ про литературну дѣяльнôсть Кулѣшеву высказали мы обговорюючи поодинокŷ словеснŷ творы сего талановитого письменника. Вôнъ остане ся величнымъ стовпомъ въ просвѣтнôй нашôй святыни, дарма, що сей стовпъ передъ кôлькома роками бувъ трохи похитнувъ ся. Кулѣшь є й теперь добрымъ патріотомъ украиньскимъ и остане ся ачей до загину вѣрнымъ своѣй девизѣ: „Ще не вмерла наша Мати!“

3. Марія Марковичка (Марко Вовчокъ)[1]).

Въ Орлѣ жила у своєи тѣтки гарна Московка сиротою. Звали єѣ Маріею Олександрôвною Велинскою. Въ червни 1847. р. прибувъ въ той городъ на заслане Опанасъ Марковичь, що въ 1846. р. скôнчивъ у Кіевѣ университетъ и належавъ до Кирило-Методіевского политичного товариства. Тамъ дано єму посаду „старшого помощника правителя канцеллярій“. Перебуваючи въ Орлѣ Опанасъ влюбивъ ся въ Марію Олександрôвну й одруживъ ся зъ нею. Марковичь бувъ горячій патріотъ, щó щиро любивъ Украину й въ чужинѣ туживъ за рôдною батькôвщиною. Вôдтакъ въ грудни 1851. р. перебравъ ся въ Черниговъ, де дôставъ злиденну посаду „корректора Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей“, поки 19. марта 1853. р. не поталанило єму перейти въ Кіевъ, де бувъ „бухгальтеромъ въ палатѣ государственныхъ имуществъ“ (доменъ). Пôдъ часъ Крымскои вôйны наказано було Опанасови орґанизувати въ Кіевщинѣ „валовую полубриґаду и конную роту маґазина дѣйствующихъ войскъ“. Отъ-сю миссію выконавъ вôнъ такъ добре й такъ швидко, що за нею царь Николай звелѣвъ подякувати єго. А вже-жь цѣлый рôкъ потôмъ ажь до серпня 1855. р. бувъ Опанасъ безъ службы: такъ остогидла она єму. Єму здавалось, що єго сфера — педаґоґія; але педаґоґична дѣяльнôсть була для Марковича зачинена, ажь доки не вмеръ царь Николай. Въ серпни 1855. р. роздобувъ собѣ Опанасъ посаду учителя ґеоґрафіѣ въ Немирôвскôй ґимназіи на Подôлю. Тогдѣ впорядкувавъ вôнъ збôрникъ приказокъ, котрый выдавъ Михайло Симоновъ (Номисъ) 1864. р. въ Петербурзѣ[2]).

Вôдъ Опанаса навчилась Марія мовы украиньскои. Пôзнавши суспôльный побутъ люду украиньского стала она писати „Народнŷ оповѣданя“. Коли вôдтакъ по Крымскôй вôйнѣ почало въ Россіи благословитись на свѣтъ, то Кулѣшь мôгъ выдати тŷ оповѣданя (1858). Въ листѣ до автора сеи Исторіѣ литературы заявляє вôнъ, що „тŷ оповѣданя писали въ-двохъ Марія й Опанасъ, та що въ исторіи украинськои литературы мусимо ихъ двохъ уважати однымъ писателемъ“. Про Марковича пише Кулѣшь, що „вôнъ маючи въ серци Божу искру оповѣдавъ живымъ словомъ. Гарно проповѣдувавъ вôнъ Христову правду, и якъ гарно проповѣдувавъ, такъ и чинивъ, мѣжь тымъ коли Марія писала такъ, а чинила инакъ. Скôлько въ Марковички було запеклого єґоизму, стôлько въ Опанаса —

---

[1]) „Исторія славянскихъ литературъ“. Изданіе второе. Т. I. С.-Петербургъ, 1879; стор. 375.

[2]) „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“. Кіевъ, 1884; стор. 292.

[3]) „Хуторна поезія“, стор. 118.

[4]) Порôвн. статью Кулѣшеву „Полякамъ объ Украинцахъ“ („Основа“, 1862., февраль; стор. 67—86[2]). — „Хуторна поезія“, стор. 132—137. — [5]) „Отзывъ...“, стор. 195.

[1]) Важнѣйша литература: а) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи украинскои литературы XIX. столѣтія“; стор. 374—392. — б) „До історії українсько-руського письменства. Дещо про Опанаса Марковича“ („Правда“, місячник політики, науки і письменства. У Львові, 1889; випуск XI; стор. 105—115). — в) Листъ Кулѣша до Омеляна Огоновского зъ д. 20. липня 1889. Въ сѣмъ листѣ подавъ Кулѣшь деякŷ важнŷ вѣстки про житє Маріѣ Марковички.

[2]) „Українські приказки, прислівья и таке инше. Збірник О. В. Мярковича и других“. Спорудив М. Номис. С.-Петербург, 1864. — Марковичь пише въ листѣ до Олександра Шишацького-Ильича (31. серпня 1858), що вôнъ тŷ „Приказки“ хотѣвъ выдати 1858. р. Въ тôмъ листѣ важнŷ суть отъ-сŷ слова: „Моя розкладка прямуе, щобъ систематично уложенŷ народнŷ приказки дали описъ природы, побыту, моральныхъ и духовыхъ завязей нашои Украины вôдъ Карпатъ до Кавказу“... („Правда“, 1889; выпускъ XI; стор. 157).

саможертвованя й любовнои щирости". Кулѣшь знавъ Марковича, якъ вонъ бувъ студентомъ. Родовый маєтокъ свой спродавъ Опанасъ братови и грошѣ выдававъ на науку та на запомогу вбогихъ людей. Кулѣшь пише водтакъ, що въ Опанаса служивъ богомольный крѣпакъ Иванъ, але-жь Марковичь уважавъ єго своимъ братомъ, а не слугою. Навчившись письма водъ свого пана Иванъ любивъ слухати розмовы Марковича й Кулѣша „про библійнй й гомеричнй речи". Просивъ вонъ було Кулѣша по-часту, прочитати єму що-небудь изъ Нового Завѣта. Оба любили сего хлопця, яко взоръ того, якихъ крѣпаковъ треба выпускати на волю. Але-жь Иванъ подстерѣгъ, де єго панъ кладе грошѣ; обокравъ єго та й зчезъ безъ слѣду. Та отъ, Марковичь не жалкувавъ про грошѣ, сумовавъ только про душу свого крепака!

Опанасъ любивъ-обожавъ свою жону Марію та старавъ ся заспокоити всѣ єи забаганки. Якъ вельми любивъ Опанасъ своє подружє й свого сына Богданка[1]), и якъ вонъ не вмѣвъ зберегати грошей, можна дознатись изъ сего оповѣданя М. К. Ч(ал)ого: „Иду якось, здається р. 1858. повзъ оденъ заѣздный дворъ на Подоли (у Кіевѣ), дивлю ся, подъ вокномъ сидять Марія Олександровна й Опанасъ Василевичь. Зайшовъ я до ихъ: бачу, бѣдують люде. Взявъ я въ нихъ щось чи-мало „Оповѣдань", метнувъ ся въ гимназію, попродавъ, зобравъ 50 рублѣвъ и однѣсъ Опанасови. За день сижу собѣ въ своѣй кватирѣ подъ вокномъ, дивлю ся — подъѣхавъ мой Опанасъ на фякрѣ въ цилиндрѣ, подъ пахами повнѣсенько у його — для себе цигары, для жонки — якѣсь ласощѣ, — для сына игрушки... и всѣ 50 рублѣвъ выдавъ на дурницѣ, навѣть фякрови нѣчимъ було заплатити... Грошей въ Опанаса нѣколи не водило ся. Але-жь що вонъ пѣклувавъ ся разъ-у-разъ про жонку й сына, про се свѣдчить д. Мокрицькій, говорячи, що Опанасъ посля того, якъ його жонка перебрала ся за границю, дававъ ѣй грошѣ"...[2])

Коли Кулѣшь выдавъ „Оповѣданя" Марка Вовчка, то Опанасъ повѣзъ своє подружє до столицѣ. Про сю подѣю пише Кулѣшь въ листѣ до Ом. Огоновского осьщо: „Тутъ (въ Петербурзѣ) закурили передъ Вовчкомъ ѳиміямомъ изъ десятьохъ кадильниць! Втѣшавъ ся Марковичь жончиною славою больше, нѣжь дитиною. Марія-жь була мовчуще божество середъ хвалебного гимну: приймала славословіє земляковъ, яко дань достойну й праведну. Якъ хто приходивъ до неи зъ литературнымъ визитомъ, бѣдаха Опанасъ не смѣвъ сидѣти зъ гостемъ у жоночому кабинетѣ"...

Такожь Турґеневъ у „споминкахъ" про Шевченка каже[3]), що Марковичка живучи въ Петербурзѣ *„служила украшеніемъ и средоточіемъ небольшой группы Малороссовъ, съютившейся тогда въ Петербургѣ и восторгавшейся ея произведеніями"*. Турґеневъ розказує водтакъ, що коли Тарасъ вернувъ ся зъ засланя въ столицю, вонъ познавъ ся зъ украинськимъ Кобзаремъ въ Академіи художествъ. Славный россійскій писатель приѣхавъ сюды зъ Марією Марковичкою, котру Шевченко сердечно привитавъ, поза-якъ цѣнивъ высоко єи таланъ. Коли познѣйше Турґеневъ пытавъ ся Шевченка, якого автора треба єму читати, щобъ чимъ-скорше навчитись „малоруского языка", то Кобзарь водповѣвъ єму живо: „Марка Вовчка! вонъ одинъ володѣє нашою мовою!"[1])

Выѣхавши за границю Марія Марковичка жила въ Дрезденѣ и листувалась зъ Тарасомъ Шевченкомъ. Въ одномъ єи листѣ до украиньского Кобзаря читаємо мѣжь иншимъ ось-що: „Жити у Дрезденѣ добре, тихо. Робота йде дуже швидко. Большь тутъ зробишь у мѣсяць, якъ де небудь у два роки. А Богданко поступивъ у нѣмецку школу, а про-те вашои помовки не забуває: „щобъ васъ лихо не знало!" каже Нѣмченятамъ, а вони только цѣкаво уха наставляють та дивлютьця на його. Коли-бъ то вы перебѣгли якось за границю — тутъ бы вы й дѣла богато наробили й одпочили-бъ троха. Вы сього слова не занедбайте, а коли ваша ласка, подумайте!"[2])

Коли Марія выѣхала за границю зъ сыномъ Богданкомъ, то й Опанасъ рушивъ ся за ними, але либонь зъ Берлина, чи що, вернувъ ся на Украину. Ажь ось повѣзъ Иванъ Турґеневъ Марковичку въ Парижь. Пѣклуючись про хлѣбъ не только для себе, але й для жонки, Марковичь глядавъ зновъ урядовои службы. Скасовано крепацтво, заведено новй посады за-для крепацкопанскихъ справъ, и тогдѣ дано єму въ Черниговщинѣ мѣсце „члена отъ правительства при мировыхъ съѣздахъ посредниковъ"; одначе тая посада не подобалась єму. Коли-жь скасовано горѣлчанй водкупы та заведено акцизу въ Черниговщинѣ, то Опанасъ доставъ посаду „надзирателя" въ Новгородѣ Сѣверскомъ. Мѣжь-тымъ въ Парижь посылавъ вонъ грошѣ, жде-дожидавъ Маріѣ й сына Богданка, вбираєв свою оселю квѣтками та вѣнками, сподѣючись, що Марія ось-ось прибуде. Она-жь посылавъ зъ Парижа на Украину деякй листы, зъ-помѣжь котрыхъ два надруковано въ „Метѣ" (1864; № 7. и 10). Въ першомъ листѣ описує она веселе житє въ Парижи, а въ другомъ згадує про дѣвчину-отруйницю, котру судили въ судѣ.

А вже-жь бѣдный горопаха Опанасъ не могъ дождатись повороту Маріѣ зъ Парижа. Въ 1866. р. вонъ занемогъ и переправивъ ся зъ Новгорода-Сѣверского въ Сосницю, щобъ бути близше до лѣкарѣвъ въ Черниговѣ[3]). Та годѣ було помогти тому, въ кого болѣла душа[4]). Въ лютомъ р. 1867. вонъ прибувъ чогось въ Черниговъ за якоюсь урядовою справою, та такъ захорувавъ, що вже не було силы вертати до Сосницѣ. 5. серпня мусѣвъ вонъ ити до „богоугодного заведенія" (до земского шпиталю). Смотрителемъ шпиталю бувъ тогдѣ Олександеръ Иван. Конискій... Вонъ взявъ Марковича до себе на кватиру и зъ цѣлои душѣ щиро, запопадливо побивавъ ся коло його; але недугъ своє взявъ и 31. серпня Опанасъ спочивъ на вѣки...[5]) (Дальше буде.)

---

[1]) Синъ Богданко родивъ ся 1853. р.

[2]) „Правда", 1889., XI. випуск за мисяць серпень; стор. 112.

[3]) Т. Г. Шевченко, „Кобзарь" з додатком споминок про Шевченка писателів Тургенева і Полонского". У Празі, 1876; стор. III—IV.

[1]) ibid., стор. VI.

[2]) „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка". Сводъ матеріаловъ для его біографіи. Составилъ М. К. Чалый. Кіевъ, 1882; стор. 178. — Водповѣдь Шевченка на той листъ Марка Вовчка надруковано въ „Правдѣ", 1875; стор. 574.

[3]) Опанасъ Марковичь ставъ нездужати вже водъ р. 1859.

[4]) Зъ листу Кулѣша до Омеляна Огоновского можна дознатись, що Опанасъ побивавъ ся тугою найбольше за-для того, що не могъ дождатись Маріѣ.

[5]) „Правда", 1889; XI., стор. 113. — Кулѣшь пише въ листѣ, що Опанасъ нудячи свѣтомъ сконавъ такимъ злиденникомъ, що нѣза-що було й поховати. Поховали єго громадяне брацкимъ коштомъ.

ОБРАЗКИ ЗЪ АФРИКИ.

(Конець.)

Точкою выхôдною, зъ котрои розпочинаєсь звычайно подорожь до верхôвъ Нілю, с. є. до великихъ центрально-африканьскихъ озеръ, єсть мѣсто Занзібаръ. Зъ вôдси вырушали въ дорогу мужѣ, котрыхъ имена прославились въ исторіи розслѣдôвъ сеи части Африки, якъ: Спеке, Ґрантъ, Станлей, Камеронъ. Мѣсто Занзібаръ, столиця султанату тои самои назвы, лежить на малôмъ островѣ, вôддѣленôмъ узкимъ, но глубокимъ каналомъ вôдъ всхôдного побережа Африки. Въ загалѣ усѣ майже значнѣйшѝ мѣста всхôдно африканьского побережа не лежать на континентѣ, зъ причины єго дуже нездорового клімату, але на сусѣдныхъ островахъ. Зô стороны моря представляєсь Занзібаръ величаво; вздовжь побережа тягнуть ся довгимъ рядомъ пышнѝ палаты, мѣжь котрыми найбôльше вызначуєсь палата султаньска и грôзна цитаделя, зъ круглыми, зубатыми баштами. Понадъ палатами тыми мерегтять рôжноцвѣтнѝ хоругви всѣлякихъ конзулятôвъ; въ пристани повно всякихъ суденъ, почавши вôдъ дрôбного човна туземцѣвъ и кораблѣвъ арабскихъ зъ вѣтрилами зъ листя пальмового до кольосальныхъ европейскихъ пароходôвъ. На побережу бачишь вельми живописный образъ; тутъ знайдуть на пôвъ нагого, кучерявого мурина, поббчь богато прибраного индійского набоба; знайдешь поважного Перза и задумчивого Араба, оборотного Американця и флєґматичного Англичанина. Повно ту руху та гамору, бо Занзібаръ єсть головнымъ осередкомъ торговельнымъ для одного зъ найважнѣйшихъ плодôвъ Африки с. є. слоневои кости. Караваны спроваджують сей продуктъ въ великихъ масахъ зъ глубины Африки до Занзібару и тутъ вымѣнюєсь вôнъ за выробы европейскѝ. Кромѣ того торгують ту купцѣ скôрами гіппопотамôвъ, зъ котрыхъ выробляєсь всѣлякѝ предметы, якъ лѣски, бичôвна и т. д., вôдзначаючѝ ся великою елястичностію, — дальше орѣхами кокосовыми, мушлями зваными каврі, котрѝ въ центральнôй Африцѣ мають обѣгъ яко дрôбна монета, сушеною рыбою и т. п. Дальшѝ части мѣста носять цѣху усѣхъ иншихъ мѣстъ єрієнтальныхъ, с. є. повно ту узкихъ, крутыхъ уличокъ, темныхъ и негарныхъ, якъ и ихъ мешканцѣ. Въ Занзібарѣ організують звычайно свои караваны подорожники, удаючѝ ся въ глубь Африки. Зъорганізувати таку каравану єсть не абы якою задачею. Кромѣ безчисленныхъ предметôвъ до щоденного ужитку якъ: оружія, амуніціѣ, начиня, прирядôвъ астрономічныхъ, поживлѣня, лѣкôвъ, одежи и много иншихъ дрôбниць, треба постаратись о грошѣ; а зъ грôшми въ центральнôй Африцѣ не така легка справа якъ въ краяхъ цивілізованыхъ, де золото, срѣбло або и вексель має вартôсть межинародну. За таку монету не дасть жаденъ дикунъ нѣ одного куряти, нѣ одного банана; тамъ все купуєсь на замѣну.

Треба отже заосмотритись въ продукты потрѣбнѝ дикунамъ чи то до одѣня, чи до прикрасы. Мѣсце нашои дрôбнои монеты занимають тамъ шкляннѝ перлы або каврі, мѣсце срѣбла — полотно и сукно, мѣсце золота — мѣдяный дрôтъ. Та й сего ще за мало. Деякѝ племена любують ся лишь въ чорныхъ, або червоныхъ и т. д. перлахъ чи суknахъ, тожь лише такій а не иншій приймають артикулъ; треба отже уже напередъ розвѣдатись, яка краска єсть модна и найбôльше пошукована, абы до сего смаку дикунôвъ приноровитись. Треба обчислити бодай въ приближеню, якъ довго выправа буде тревати, абы пôсля того заосмотрити ся въ потрѣбну скôлькôсть артикулôвъ; треба обчислити, кôлько треба буде на выживленє караваны, кôлько на оплату данины рôжнымъ племѣннымъ начальникамъ, котрѝ вôдъ караванъ за дозвôлъ переходу черезъ свôй край домагають ся оплаты. Зле єсть взяти за мало, бо не выстане на потребы, зле за много, бо артикулы стануть ся тогдѣ злишнимъ и шкôдливымъ балястомъ. Нагромадивши усѣ потрѣбнѝ предметы, треба ихъ роздѣлити на части, кожда менше бôльше по 70 фунтôвъ ваги, попакувати ихъ въ скринки, бляшанки, або вязанки и обтягнути непромакаючою матерією. Зважившн, що часто оказуєсь потреба, чи то переплысти черезъ якусь глубоку рѣку, або озеро, чи то ихъ близше розслѣдити, а човнôвъ вôдъ дикунôвъ годѣ дôстати, заосмотрюєсь подорожникъ часто въ власне човно, котре для легшого транспорту даєсь розбирати на части складовѝ (якъ то примѣромъ зробивъ Станлей). Заосмотрившись въ усѣ потрѣбнѝ припасы, перевозить ся подорожникъ вразъ зъ ними зъ Занзібарского острова мѣстечка Баґамойо, лежачого на африканьскôмъ континентѣ напротивъ Занзібару. Тутъ мусить вôнъ постарати ся о вôдповѣдне число людей, котрѝ-бы усѣ приладженѝ предметы несли; такихъ людей звуть ту паґазами. И ся задача не єсть такъ легка; треба выбрати такихъ паґазôвъ, на котрыхъ-бы можна ся спустити, котрымъ-бы можна завѣрити, що они не опустять подорожника при першôй случайности. До сеи послуги надають ся найбôльше мурины зъ племени Ваніамвезі; они вôдзначують ся зручностію и вытревалостію, мають досвѣдъ потрѣбный при такихъ выправахъ, а свѣдомѝ своихъ прикметъ вычѣкують вже въ важнѣйшихъ мѣсцевостяхъ на европейскихъ подорожникôвъ, бо подорожи уважають за своє ремесло. Кромѣ паґазôвъ мусить подорожникъ постарати ся о провôдника, званого кіронґозі, чоловѣка бувалого, котрый знає, черезъ якѝ краѣ треба переходити, яка дорога єсть найдогôднѣйша, де можна дôстати здоровои воды до питя, въ котрыхъ сторонахъ єсть досыть дичины на поживу и т. д. Належать такожь постарати ся о такъ званыхъ аскарі, с. є. людей узброєныхъ, котрыхъ задачею єсть боронити караваны противъ ворожихъ племенъ, а въ кôнци о потрѣбне число мулôвъ, або ослôвъ до ѣзды, бо коней задля ихъ невытревалости тутъ не уживають, а такожь о вôдповѣдне число волôвъ и овець на поживу. Зваживши усѣ тѝ потребы, мусить така каравана числити пару сотокъ людей, тымъ бôльше, що паґазі и аскарі беруть зô собою свои жôнки, а тѝ знôвъ свои дѣти. Врештѣ коли все вже готове, вырушає каравана въ дорогу; напередъ иде кіранґозі несучи хоруговь зъ барвами народности експедиціи; за нимъ довгимъ рядомъ идуть паґазі двигаючи на головахъ пакунки; въ серединѣ, або на чолѣ ряду, поступає самъ подорожникъ, котрый для товариства добирає собѣ якогось Европейця, по бокахъ, або зъ заду идуть аскарі, бачучи, чи караванѣ не грозить яке небезпеченьство. Кôлькохъ старшихъ, вѣрнѣйшихъ муринôвъ має за задачу доглядати, абы нѣхто зъ караваны не позôстававъ за надто по заду, або и не утѣкъ, бо часто ся лучає, що неоденъ паґазі помашерувавши день, або два, щезає въ гущавинѣ забравши не лише задатокъ отриманый ще въ Баґамойо, але часто и повѣреный єму ладунокъ. Коли такого бѣглеця зловлять, то подорожникъ заключившій зъ нимъ угоду, має право єго укарати; часами навѣть, въ случаю грôзного

*

небезпеченьства, може вôнъ ужити и кары смерти. Похôдъ треваѣ звычайно вôдъ рана до зъ-полудня, хиба лишь въ разѣ конечности, коли примѣромъ треба чимъ скорше перейти околицю безводну, або край ворожихъ племенъ, вôдбуваѣсь и пополудневый маршь. Коли каравана стаѣ на нôчлѣгъ, то паґазі сейчасъ выбравши догôдне мѣсце, обводять ѣго импровізованою палісадою, котра служить за оборону такъ противъ ворожихъ людей, якъ и дикихъ звѣрятъ. Въ серединѣ загороды розпинають шатро подорожника, а довкола него будують собѣ паґазі на скорѣ будки зъ галузя; зъ ослôвъ здôймають сѣдла и пакунки и пускають ихъ на пашу пôдъ дозоромъ сторожи, котра сторожить цѣлого табору. Рано на даный знакъ усе лагодить ся и вырушаѣ въ дальшу дорогу. Племѣнні начальники выкористують караваны и кажуть собѣ платити значну данину, звану гонґа (honga); жаданя ихъ суть звычайно дуже высокі, наступаѣ отже торгъ и они дещо опускають зô своихъ вымогôвъ. Караваны мусять заспокоювати сі жаданя, бо лише въ згодѣ зъ муринами може выправа повестись; въ противнôмъ случаю будуть дикуны на кождôмъ кроцѣ переслѣдувати каравану, а головно недостарчать навѣть за найбôльшу цѣну живности.

Побереже Африки до сто миль въ глубь континенту ѣсть багнистою низиною, котра въ порѣ дощевôй замѣнюѣсь въ непроходиму топѣль; проте головно залежить на тôмъ, щобы цѣлу тую просторонь перебути въ порѣ сухôй и то въ якъ найкоротшôмъ часѣ. Та и пôдчасъ сухои поры треба неодно багно перебристи, що зъ однои стороны спинюѣ похôдъ, а зъ другои выкликуѣ хоробы въ караванѣ, особливо фебру. Звычайный гостинець караванъ иде зъ Баґамойо черезъ осаду Уніямбе (Uniyambe) до Удшідші надъ озеромъ Танганіка. Уніямбе и Удшідші суть торговельными кольоніами Арабôвъ, пôдлеглыми султанови Занзібару. Перша зъ нихъ вôдлегла вôдъ Баґамойо около 800, друга 1300 кільометрôвъ. Въ нихъ затримують ся караваны на довшій, або коротшій вôдпочинокъ; якъ утяжливою ѣсть та подорожь видно зъ сего, що она треваѣ 10 або и бôльше мѣсацѣвъ. Удшідші ѣсть выхôдною точкою до дальшихъ дослѣдôвъ центральнои Африки; зъ вôдси слѣдивъ Лівінґстонъ системъ рѣчный середньои Африки, зъ вôдси Камеронъ перейшовъ пѣшки цѣлу Африку ажь до Бенгуелѣ на захôднôмъ ѣи побережу, зъ вôдси дотеръ Станлей до рѣки Конґо и першій зъ усѣхъ Европейцѣвъ поплывъ въ низъ тою рѣкою ажь до ѣи впаду въ океанъ Атлянтійскій. О подвигахъ сего послѣдного, названого черезъ ґеоґрафа Петермана „Бісмаркомъ розслѣдôвъ африканьскихъ“, поговоримо въ слѣдуючôмъ рочнику „Зорѣ“.

Иванъ Матьѣвъ.

Різдво під Хрестом полудневім.

(Образок.)

Ніч, тиха та тепла, аж душна. На небі ні хмаринки, зорі любязно сьвітять з синьої безодні. Полудневий Хрест дивить ся з гори у другу безодню — океан.

На морі ні хвильки; рівна як скло вода відбиваѣ в собі цїле небо. Корабель, що пливе по морю, немов висить у якомусь дивному просторі.

А одначе корабель ідѣ повним ходом, машина стогне та гуде, з комина вилїтають цїлі снопи іскор. На покладі нїкого не видно, самий тілько керманич нерухомо стоїть держучись за колесо, упнявши очи у далеку просторінь, та на вартовому містку білїѣ постать: вартовий офіцер стоїть на сторожі. З низу, з кают, долїтаѣ гамір, гомін. Над тим всїм, і над самотним чердаком і над глухим гомоном, що долїтаѣ з кают, панує якась урочистість. Не диво: се ніч, у яку вродив ся Спаситель міру, сеї ночи — „на земли миръ“.

Ставши на сторожі, вартовий перевірив курс корабля, пройшов двічі по містку, далї спер ся на поруче й почав дивити ся на огняну смугу, що слала ся за кораблем; нераз він ѣї бачив і кожен раз не може відвести очей від сего фосфоричного сяѣва: білі, червоні, блакітні іскри так і сиплють ся, переливають ся вздовж корабля, а з заду ѣго котять ся, ринуть далеко-далеко у море огненною смугою; поза тими палаючими хвилями море здаѣть ся ще чорнїйше, ще глибше.

Вже третю добу можна бачити се диво у індійскому океанї. Які тепер чудові ночи настали! Яке хороше, роскішне, багате та гарне се „теплеѣ море“!... Ось він той баєчний вирій, та чудова сторона, що мрієть ся в казках... Наш вартовий бачив усе на свої очи, всї ті чудові країни — рай земний; бачив перлину індійского океану, острів Цейлон, і царицю ріку Амазонку, що нїби друге море вливаѣть ся могучою хвилею в океан; бачив Таіті й інші острови, що мов квітки виринають із моря. Багато-багато всего набачив він у тому „кругосьвітному“!...

З годину стояв задуманий молодий хлопець, дивлячись то на море, то на зорі, на ті яскраві полудневі зорі! А хто тепер бачить ту звізду, що засьвітила колись-то сеї ночи?... Хлопець не почув ся, як стиха завів:

Над вертепом звізда ясна
Увесь сьвіт осіяла!...

Голос тої тихої пісни зрушив ѣму душу. Так, ту колядку співають на ѣго рідній Волині.. Перед ѣго очима стаѣ рідне село й перелїтають рідні картини. Сніг, мороз, аж скрипить під ногами, дорога сверкаѣ проти місяця; скрізь на селї у вікнах видно сьвітло. Дорогою йде купка людей, ось они підходять до одної хати і... в холодному повітрю залунала колядка...

— О колядки! — спогадуѣ хлопець. Завжди они робили на него особливе вражінѣ, — ті величні мельодії, від котрих так і віѣ давною давниною, либонь ще тою, як співали ся ще прославлені пісні в честь Ладові, сонцеві ясному!...

Колядки, різдвяна зоря... Яким урочистим здавав ся ѣму ще малому той „сьвятий вечір“ проти Різдва, та пізна вечера після першої зорі. Згадуѣ він, як они, вся малеча, вибігають було на двір, підскакуючи на морозї, та задирають голови до гори, шукають у блїдому небі зірки. Ось він перший побачив і летить прожогом у хату: — „Мамо! мамо!“ — гукаѣ: — „вже зоря ѣ!“... Ось они всї сїдають вечеряти. Під обрусом шелестить сїно, на покутї стоїть сніп жита, все якось незвичайно й таємничо... — „А щож ви?“ — питаѣ дїтей батько, — „мороза кликали кутї їсти?“...

Пригадуѣ хлопець і останнѣ Різдво, що він сьвяткував дома, вже бувши учнем морскої школи. На весну мав він відбути дальну плавбу. Яка втїха! ба, сеж навіть яка честь! Хибаж так всякого й пустять від разу „у дальне“?... Сидить він за вечерею веселий та бадьорний, жартуѣ з сестрами, та з братиком ґімназіястом, нагадуѣ ѣму задані на Різдво роботи по латині. Веселе балаканѣ йде за столом. Він говорить найбільше, не заува-

жаючи журливих поглядів, що крадьком кидає на него мати. Ось він зо сьміхом говорить щось таке веселе своїй сусїдцї, Наталї; она пак, та молода учителька, вечеряє у них. Ось вечеря скінчилась, треба Наталю відвезти до дому. Запряжені маленькі санки, — він сам править кіньми. Підмовив Наталю проїхатись перше у поле. Санки шпарко вилїтають з села, сніг скрипить під полозками, коні весело порскають, похитуючи головами; снїгова площина здаєть ся безкраєю під сяєвом місяця. Ім обом здаєть ся, що они летять, летять кудись.. „Просто немов крила виростають“, говорить Наталя, — „особливо як подивитись у гору!“... І головка єї підводить ся до гори, а очи-зоренята дивлять ся на своїх сестер, що високо-високо зорять, та ніби усьміхають ся з гори молодому житю, молодій радости!

Як добре було тоді видно „Воза“, єго великі зорі. Хлопець і тепер поглянув на небо. Ба! тут пак, на полудневім зводї трудно побачити нашого Воза... Так! тут і зорь наших не побачиш!...

Прикре вражінє проходить по души. Веселі спогади відступають, кудись далеко; пригадуєть ся дальша розмова. Они уже вертались, їхали де-далї тихше. „А знаєте, Наталю, ми вже не хутко побачимось! — говорить він. — Чого се? — чує він запитанє, промовлене стурбованим голосом, і почуває на своєму обличї пильний та журливий погляд карих оченят. — Чого? Того що я весною поїду в кругосьвітне*), на два роки! — І ви раді сему? — Звичайно, радий! — Раді?! — перепитала дївчина і він почув мов-би єго найсолодша мрія, гадка про те плаванє, трохи померкла під поглядом тих карих оченят; але тут-же на него попала якась упертість і він почав у роскішних барвах описувати далекі краї й пригоди морскої подорожи. — Так, мовить дївчина, — але невже вам не буде жаль за рідною оселею, за своїм селом, за отсим гаєм, за сею країною, нашою ненькою рідною, милою та хорошою?

— Ах, Наталю! для моряка рідна країна — весь безкраїй обшар синього моря, весь божий мир! Що може бути величнїйш такої батьківщини — цїлого сьвіта?! Щож до краси, то звичайно я не говорю; наша сторона мила, наша Волинь дуже гарна, але хибаж она може порівнати ся з тою красою, яку я побачу? Ви тілько подумайте, які гарні, які чудові країни я буду бачити!

— Гаразд! але я вам кажу — і спамятаєте ви моє слово, Василько, — що скілько країн ви не побачите, всї они своєю богоданною красою тілько вабити-муть очи, а серця они не зрушать, оно зіставатиметь ся нїме й холодне, та все зітхатиме по „тихих водах, по ясних зорях“!... Голос Наталин бренїв якось поважно й урочо, особливо остатні слова прогули немов якесь пророцтво. Він не зміг відказати їй нїчого.

Мовчки під'їхали они до Наталиної домівки. Василько злїз й мовить: — До побаченя! Ви на мене не гнївайтесь!... Єму-бо здалось, що умовкнувши она гнївалась на него.

— Нї, я не гнїваюсь!... За що би я мала гнїватись?... Та й в загалі на вас трудно гнївати сь!

— Чого се так? За щож се власне менї така ласка?

— Нїколи росказувати! Он ваші конї не хотять стояти!...

— Нї, кажіте чого?

— Догадайтесь самі! — сказала почервонївши дївчина. — До побаченя! Она стиснула руку й зникла в воротах.

Знову шлях блищить проти місяця, а в голові перелїтає — то „угадайте самі“, то слово про „тихі води і ясні зорі“...

Чогож се тепер ті слова, вся та розмова стала в памяти так живо, нїби все те от зараз тілько було і нема.. Чого?

Вартовий пройшов ся двічі по містку й став знову дивити ся перед собою. З'за хвилї виринав місяць, єго рівне сяєво переливалось по морю широкими пасмами, — здавалось, що море срібла котило ся широкими хвилями. А за кораблем як і перше вила ся широка фосфорична смуга. Хлопець дивить ся, а в голові єго все яснїйш устає думка: — Так-от чого бракує сїй хвилї і сему морю блискучому! От чого всюди, всюди, де тілько він не був, де тілько оглядав чудові картини тропічної природи, — всюди єго душу пригнїтало почутє якоїсь недостачі, якогось холоду в серцї. Тілько сегодня більше, нїж коли. Так! серця они не зрушать, — оно зіставатиметь ся нїме й холодне, та все зітхатиме по „тихих водах, по ясних зорях“! Правда твоя, сьвята правда, чорнобрива дївчино!...

Колиб через кілька хвилин керманич озирнув ся, то він-би подумав, що пан офїцер збожеволїв, — бо стояв з самого краю містка й простягаючи руки в далекий простор промовляв: „Україно! ненько моя рідна, сьвіте мій тихий!“...

Але керманич не оглядав ся й не чув мови свого старшого; він стояв нерухомо, поринувши у своїх власних сумних думах. Так! єго думи були теж смутні, — єго рідна країна була теж далеко, о далеко!...

Керманич стояв тихо; аж се він оглянув ся, затремтївши: вартовий спершись на поручі співав сам собі. Так, він співав своєї волиньскої колядки!... Ось керманич почув і тую приспівку до неї: „сьвятий вечер!... сьвятий вечер!“...

А полудневий Хрест все палав у високій синій безоднї, а огняна смуга все мигтїла-котилась за кораблем.

Михайло Обачний.

*) Плавба докола сьвіта.

ВСЯЧИНА.

I.

„Святочна мова“.

Фіньска поезія єсть мало вѣдома загальнôй публицѣ; многй навѣть зовсѣмъ иначе уявляють собѣ єи характеръ, думаючи, що она, та пôвнôчна поезія, єсть надто понура, має фантазію дику, холодну й сурову. Отже така думка єсть зовсѣмъ хибна; доказомъ сего може служити поданый тутъ зразокъ фіньскои народнои леґенды.

Въ сѣй леґендѣ зъ дуже принадною поетичностію, въ дуже гарныхъ образкахъ и наівно-милымъ складомъ розповѣдаєть ся про те, зъ вôдки прийшла на сей свѣтъ „святочна мова“, чи той хистъ складаня й спѣваня пѣсень.

Леґенда ся записана въ Фінляндіи й надрукована въ однôй нѣмецкôй часописи. Ось украинскій перекладъ єи:

Коли бувъ сотвореный свѣтъ, то кожному була дана й своя власна мова, — чоловѣкови й звѣрямъ и всякому сотворѣню на земли. Але се була тôлько буденна мова, а треба було мати всѣмъ ще й святочну мову, щобъ можна було нею вимовляти радôсть й горе и хвалити богôвъ.

И отъ все, що тôлько дыхало й жило на земли, було покликане на велике зôбранє, щобъ одержати святочну мову, пѣсню. Тожь коли всѣ зôбрали ся, почувъ ся чудовый звукъ, порываючій душу. То летѣвъ богъ спѣву изъ хмаръ на землю. Вôнъ потрясъ кучерями, розгладивъ бороду, розправивъ свою одежу й почавъ настреювати свôй инструментъ.

Все въ пошанованю слухало, якъ вôнъ, отой солодкоголосый богъ, почавъ свôй заспѣвъ и якъ поливъ ся на землю єго чудовый спѣвъ, то порываючій, то жалôбный, якъ той спѣвъ то гучно хвилювавъ ся, то зновъ мягко й нѣжно затихавъ. Богъ спѣвавъ про величнôсть неба, про любовь, про вѣрнôсть и вѣру, спѣвавъ про радôсть й жаль, про бажаня й плачь людей, спѣвавъ про дива прехорошои землѣ, про єи лихо, про єи горе! Вôнъ спѣвавъ про все, що величне, святе, що прекрасне й миле, що ясне й темне й страшне. И кожный бувъ порушеный всею душею, — самъ-же богъ бувъ зрушеный бôльше всѣхъ: вôнъ плакавъ, проливаючи горячій сльозы.

Мовчки, у великому стурбованю, вся громада слухала той дивный спѣвъ. Сердитый вѣтеръ забувъ про свôй ревъ, струмочки спинились, гай, птахи й звѣры въ пошанованю прислухувались; навѣть той дрочливый духъ: лѣсова луна, — мовчавъ, та тôлько зъ цѣкавостію выглядавъ зъ-за деревъ.

Одначе не вся громада розумѣла те, що спѣвавъ богъ спѣвôвъ, а черезъ те кожне замѣчало, що розумѣло й що могло запамятати, або що кому бôльше подобалось. Струмокъ запамятавъ, якъ журчала богова одежа, листє — той шелестъ, що було чутно, коли богъ сходивъ зъ неба; черезъ те й до сего дня струмокъ журчить такъ лагôдно, а дерева въ гаю шепочуть такъ таємничо й урочисто, якъ они пôдслухали тодѣ у боговôмъ спѣвѣ, — а люде, чуючи шелестъ листу, часто почувають, немовь близько нихъ єсть богъ.

Иншій навчились иншого. — Вѣтеръ звернувъ увагу на самій рѣзкій звуки, деякій звѣры переняли бренькôтъ струнъ, скрипъ та трѣщанє кôлочкôвъ у инструментѣ; иншій пташки переняли заспѣвъ, найпаче соловейко та ластôвка.

Гôрше всѣхъ прийшло ся бѣднымъ рыбамъ! Бо хочь якъ они высовували головы зъ воды, — нѣякъ не могли пôдвести ся высше очей, и уши ихъ оставали ся пôдъ водою. Черезъ те они бачить то бачили рухи боговй, але голосу єго не чули — и тôлько, дивлячись на бога, безъ звуку ворушили устами.

Отакъ кожный навчивъ ся по своєму, що мôгъ и якъ мôгъ. Одна тôлько, истота переняла все, то чоловѣкъ. Черезъ те тôлько єго спѣвъ доходить до дна душѣ и пôдносить ся высоко до небесъ!

А богъ спѣву зновъ полинувъ у тій ясній высокости, зъ вôдки прибувавъ — у господу вѣчного отця, щобъ тамъ грати й спѣвати про єго славу; и тôлько слухови деякихъ добôрныхъ даровано инколи немовь здалека-здалека чути той спѣвъ.

Але часами богъ спѣву посылає на землю посланцѣвъ, щобъ той хистъ до спѣву й святои музики не зовсѣмъ забувавъ ся.

Переложила *Олеся Зôрка*.

II.

Въ городѣ.

(Байка.)

Межи грядками повными пахучои резеды и цвитучихъ браткôвъ стоявъ самотно рожевый корчь. На нѣмъ пышалась лишь одна однѣсенька на пôвъ отворена блѣдава рожа; тая рожа выглядала зъ помежи зеленыхъ листочкôвъ такъ чудово, що мала Марійка, котра що-дня по городѣ вганялась, ставала зачудована передъ нею и думала собѣ, що се певно якась зачарована королѣвна. И справдѣ рожа королевою, але лишь королевою цвѣтôвъ, котрôй на людскôй похвалѣ не много залежить. Самотною, дуже самотною чула она себе межи чужими цвѣтами, що не розумѣли єи тихои, нѣжнои бесѣды; сумно похиляла она свою чудову головку въ тузѣ за своими сестрами, боязко ховала она свою красу передъ невѣрными мотылями, що безмысльно вôдъ цвѣтки до цвѣтки лѣтали. Такъ стояла красна рожа вôдъ свого першого поранку тиха, сумна и блѣда. Но Богъ и найменшому сотворѣню вщепивъ у серце надѣю. Тожь и самотна рожа жила для однои надѣ, мала свою утѣху. Кождого ранку выносили зъ помешканя хорошу клѣтку, въ тôй клѣтцѣ знаходивъ ся маленькій, жовтенькій пташокъ. До того пташка дивилась рожа втѣшно и боязко разомъ. Єго спѣвъ звучавъ такъ красно и мило, она розумѣла якъ вôнъ щебетавъ, що радъ-бы зъ своєи клѣтки до неи полетѣти, и она думала черезъ цѣлый день: „О, кобы вôнъ прийшовъ, о, кобы вôнъ вже разъ сюда прийшовъ!“

И вôнъ прийшовъ. Одного разу забули дверцѣ вôдъ клѣтки замкнути, а малый жовтенькій пташокъ вылетѣвъ на волю.

„Добрый день тобѣ рожо!“ защебетавъ вôнъ, сѣдаючи на рожевый корчь, „отъ я вже прийшовъ до тебе!“

Рожа розстелила передъ нимъ всю свою нѣжну красу, єи приятный запахъ рознѣсъ ся по цѣлôмъ городѣ. Она така була рада, що вôнъ вже разъ до неи прийшовъ.

Малый пташокъ щебетавъ и бесѣдувавъ черезъ довгій часъ. Вôнъ колысавъ ся на тоненькихъ галузкахъ, злѣтавъ зъ одного корча на другій, та все вертавъ назадъ до рожѣ, за котрою — такъ вôнъ єи росказувавъ — въ своєй клѣтцѣ дуже а дуже туживъ и банувавъ, и до котрои єго дуже тягнуло.

Але часъ уходивъ и якъ сонце стало коло полудня, зачавъ малый пташокъ непокоитись. Вôнъ бивъ крильцями, взносивъ ся кôлька разôвъ въ гору, якъ-бы хотѣвъ ихъ силу спрôбувати, а вкôнци сказавъ:

„Ты красна рожо прощай, я мушу дальше ити! Будь здорова, я лечу до моєи вôтчины, тамъ далеко красше, якъ тутъ!“

„О, милый пташку!“ прошептала рожа боязко, „о, не иди, — я тебе прошу, лишись тутъ зо мною, я тебе не пущу! Въ вечеръ пôдешь до свого маленького домику, а рано прийдешь зновъ! Або, якъ они тебе замкнуть, то будемо и тымъ довольній, що зможемо зъ-далека на себе дивитись! Я волѣю на тебе зъ-далека дивитись, якъ знати, що ты десь по свѣтѣ блукаєшь!

Пташокъ почавъ ся сердити. „Що, ты назадъ въ клѣтку кажешь менѣ ити? Нѣ, нѣколи; я лечу до моєи вôтчины!“

„Ты до неи не долетишь!“ сказала рожа сумно. „Адже и мене вырвали зъ моєи материои землѣ та пересадили тутъ на чужину, но я не хочу зъ-вôдси рушатись, бо що зъ того, що я-бы назадъ до моєи вôтчины вернулась, коли я тамъ вже чужою стала, та не схочуть мои сестры на мене и глянути!“

„То що иншого!“ сказавъ пташокъ. „Ты хочь-бы и хотѣла рушитись, то не можешь, бо ты прикована до землѣ, але я маю пару крилець, котрій мене до моєи вôтчины понесуть!“

„А не думаєшь о тôмъ, що твои крильця въ довгôй неволи ослабли?“

„Они привыкнуть до лѣтаня!“

„Може, милый пташку, але я ще вчера чула, якъ одинъ мотыль оповѣдавъ, що въ воздусѣ лѣтають великій птахи,

котрй своихъ меншихъ братôвъ мучать и... и убивають!“ сказала рожа тихо и сумно. „Рожо!“ сказавъ маленькій пташокъ зъ серцемъ и єго чорнй очи заблысли дивнымъ огнемъ, „я дуже вôдважный, ты не маєшь мене чого лякати!“

Обоє мовчали черезъ хвильку. Цвѣтка похилила сумно свою нѣжну головку.

„Чи ты дорогу до твоєи вôтчины найдешь?“ запытала вкôнци несмѣло.

„Чому нѣ? Правда, що я єи не знаю, бо то ще мою маму сюда привезли, а я вже тутъ родивъ ся, но другй птахи казали менѣ, що той край не дуже далеко. О, я єго вже найду!“

Рожа нôднесла свою головку въ гору, єи листочки тремтѣли вôдъ пекучого болю.

„О, ты не найдешь єго бѣдный пташку! Наша доля однака: твоя и моя; якъ у тебе, такъ у мене нема другои вôтчины, якъ то мѣсце, де мы знаходимо ся. О, лиши ся тутъ! Няй твоя вôтчина буде тамъ, де я, а моя тамъ, де ты! Я буду тогдѣ такъ щасливою, буду зъ тобою розмовляти, тебе моимъ запахомъ утѣшати, а якъ я борше вôдъ тебе умру, то нôшлю тобѣ одну изъ моихъ сестеръ, щобы тебе потѣшала, для тебе жила“.

Пташокъ лѣтавъ то сюда, то туда, якъ-бы самъ не знавъ, що єму дѣяти. Але вôнъ бувъ дуже упертымъ и хотѣвъ таки на своимъ поставити; вôнъ тримавъ свои слабенькй крильця за дуже сильнй, та думавъ, що они єго Богъ знає куда понесуть.

„Не спиняй мене рожо! Въ далекôмъ свѣтѣ найду я ще красшихъ вôдъ тебе!“ сказавъ пташокъ. Єго слова не походили зъ серця, єму также було жаль за рожею, але вôнъ удававъ веселого. „Прощай на вѣки, красна цвѣтко!“

Бѣдна рожа склонила головку по єго вôдлетѣ и похилилась къ земли зъ жалю и безнадѣйнои туги.

Було то ще досвѣта на другій день. Рожа стояла черезъ цѣле пополудне и черезъ цѣлу нôчь въ сумнôмъ настрою; въ вечеръ видѣла заплакану малу Марійку, що глядала свого пропавшого улюбленого пташка. Надъ ранкомъ бѣдна цвѣтка, вôдсвѣжившись трохи росою, почала зновъ о малôмъ пташку думати.

Наразъ — зоря стала зъ-за горы пробиратись — затремтѣло щось въ воздусѣ надъ похиленою цвѣткою, щось маленького злѣтало въ долину; жовтый пташокъ упавъ передъ нею.

Вôнъ бувъ смертельно утомленый. Слабо бивъ ще крильцями и щебетавъ стиха: „Рожо, дорога рожо, я зновъ повернувъ; о, тй великй, злй птахи; кобы я тебе бувъ послухавъ, та не пускавъ ся въ свѣтъ! Але теперь вже останусь при тобѣ, моя вôтчина буде тутъ, де ты, не пôду вже нѣколи въ свѣтъ!“

Вôнъ хотѣвъ ся въ гору здôймати, але даремно бивъ своими ослаблыми крильцями; они вже не хотѣли єму служити, и вôнъ падавъ утомленый на землю. А бѣдна рожа тремтѣла, тряслась и завмирала вôдъ гôркого жалю.

„Ты пахнешь такъ красно, ходи, о ходи до мене!“ просивъ хорый пташокъ слабымъ голосомъ. Вôнъ не думавъ о тôмъ, що она не може до нього злѣзти, а она забула на то, якого жалю вôнъ єѣ завдавъ и думала лишь: „О, кобы знялась буря, щобы мене зломила, тогдѣ могла-бы я хоть коло нього умерти!“

Але буря не знималась, вѣявъ лишь легкій, ранѣшнй вѣтрець, що схиливъ єи головку такъ, що вся роса зъ неи мовь дрôбнй сльозы капала на хорого пташка. Бѣдный подорожный, що вернувъ теперь хорый и немôчный до неи, котру зъ пустоты покинувъ, якъ вôнъ силувавъ ся до неи въ гору нôднятись, — та годѣ! Якъ бувъ ще здоровымъ и веселымъ, то не хотѣвъ коло неи бути, а теперь не мавъ на стôлько силы, щобы до горы нôднятись.

За малый часокъ прибѣгла мала Марійка въ городъ и веселымъ крикомъ повитала вернувшого пташка. Но єи радôсть не довго тревала, бо пташокъ затрѣпотавъ крильцями, и, склонивши головку на бôкъ, переставъ жити.

Боже, якъ страшно Марійка плакала, якъ єи родителѣ жалували бѣдного пташка! О рожи, що чула ще бôльшій жаль, нѣхто и не згадувавъ, не думавъ.

Але якъ сонце высше нôднеслось, прийшла мати въ городъ. За нею ишла Марійка, що несла маленьку керобочку, въ котрôй на пахучôй резедѣ лежавъ малый мертвый пташокъ.

„Чи можна и рожу взяти?“ запытала дѣвчинка зъ плачемъ.

„Возьми!“ сказала мати поважно: „даймо єму до гробу все, що найкрасше!“

Рожа затремтѣла зъ радости. „Що за щастє!“ думала собѣ: „милый, милый пташку, я умираю зъ тобою, за тебе!“ Острый нôжь перервавъ єи думки.

Рожа умерла, але любовь єи ще жила. Ще въ смерти обгортала своимъ запахомъ маленького пташка, зъ котрымъ она злучилась на вѣки въ маленькôй коробочцѣ, котру мала Марійка закрыла и плачучи закопала.

Евгенія Ярошиньска.

III.

Выхôдъ на заробôтки зъ Украины.

Ще до Правои Середы[1]) вырушають кому треба на лѣтнй заробôтки на „Бессарабію“, якъ называють у насъ на Украинѣ усю Херзонщину и справдѣшну Бессарабію, теперь Кишеневску ґубернію.

За давныхъ часôвъ нарôдъ, гнетеный панами-ляхами на Украинѣ, на тôй „рôднôй, несвоѣй земли“, якъ казавъ покôйный Тарасъ Григоровичь, утѣкавъ на Запороже, що починало ся заразъ за лѣсомъ Гутою (Александрійского теперь повѣту у вершинѣ рѣчки Высѣ), за Высею, котра пôсля того якъ до неи вливаєть ся Тыкôчь зоветь ся Синюхою. При царицяхъ ще, особливо зъ другои половины минувшого вѣку, землѣ запорозскй прилегаючй до Украины стали заселяти ся спроваджеными туды Сербами и Волохами, а зъ початкомъ сего вже вѣку уформовано зъ тыхъ новыхъ поселенцѣвъ „воєнное поселеніе“. Продиратись на-впрямки у Запороже стало трудно при строгôй повѣрцѣ білетôвъ[2]) (а де ихъ узяти тому, хто пускавъ ся въ свѣтъ, тѣкаючи вôдъ панôвъ), тай Запорожцѣвъ тымъ часомъ не стало на низахъ Днѣпровыхъ, а поселились они въ Добруджи надъ Дунаємъ. Отъ и выходивъ бѣдолашный бурлака на Бессарабію[3]), котра по своѣй новизнѣ у россійскому нôдданьствѣ и по нестротѣ людности давала можнôсть пробувати безъ білетôвъ, та й рôднй Запорожцѣ були недалеко въ Дунайскихъ лиманахъ и до нихъ можь було якъ пристигне майнути.

Опôсля вже хоть и приходило ся ставати на заробôтки зовсѣмъ не въ Бессарабіи, а десь по-бѣля „Адессу“ и по Нѣмцямъ-кольонистамъ, людъ не перестававъ весь той полудневый край ажь до моря, вôдъ Днѣпровыхъ ажь по Ду-

[1]) Въ половинѣ мая, або якъ по церковному зовуть: Преполовеніе мая.

[2]) Пашпортôвъ.

[3]) Прямуючи туды на Уманьщину, перелѣсками, що вкрываютъ собою водороздѣлъ Тыкôча и Бугу.

найскій лиманы, называти „Бессарабія“. Алежь такій, що йдуть на рыбній Днѣпровій, Днѣстровій або Дунайскій заводы, кажуть „ходили на лями“, себъ-то тягати лямкою[1]) невода, або „у забродыˮ; а тій, що йдуть прямо у „Адессъ“, такъ и кажуть „йти у Адессъ“, себъ-то значить робити у гавани[2]). Такимъ побытомъ загальній прозвища заробôтныхъ краѣвъ усе бôльше означують ся и, може бути, теперь уже кажуть „йти до Нѣмцѣвъ, йти на залѣзну дорогу“ и т. д.

За паньщины увесь той полудневый край переповненый бувъ безбілетною бурлачнею и нѣякій розпорядженя адміністраціѣ не могли нѣчого сподѣяти зъ тымъ нужденнымъ „потовпомъ“. Намъ, що на очи бачили тій стены у тій часы и ту усю бурлачню, прийшло ся богато чути про тій особливій обставины того житя, про тій вôдносины, якій установлювали ся мѣжь самою бурлачнею и степовыми тубыльцями-панами, хозяинами рыбныхъ заводôвъ и гуртарями: овечниками и скотинниками. Взаємній потребы — заробôтку зъ одного боку и робочихъ рукъ зъ другого — установлювали хоть и не писанй та самй собою крѣпкій правила взаємныхъ вôдносинъ. Умовы въ роботѣ и платѣ були крѣпкій и безъ писаного договору. Тôй безбілетнôй, не рѣдко зъ чужими прозвищами, бурлачни можь було вповнѣ довѣряти, що на хуторѣ нѣчого не буде украдене, и за усе, що пропаде, заплатить „артѣль“[3]), котра уже помѣжь собою знайде винователо, и грôзно єго укараєˌ неразъ и смертію. За тежь той, хто обманить робочихъ, зле облѣчить при розплатцѣ, або не дай Богъ наведе на нихъ якого урядника, напевне буде укараный нôдпаломъ хутора, або навѣть и позбавленый житя. Небезпечно було и тымъ панамъ, що являлись шукати збѣглыхъ паньскихъ крепакôвъ: частенько накладали за тоє головою. Усѣ тій степовій балки зъ тыми корчемками, де сидять „Настѣ кабашній, на тыхъ бурлакъ хоть и злій, та обашній“, багато крыють въ собѣ таємниць Неразъ озывались они безпомошнымъ голосомъ душеныхъ и рѣзаныхъ людей, неодинъ трупъ людскій зогнивъ у ихъ илистôй земли, або въ непролазныхъ тернахъ и чагарникахъ. Багато доводило ся памъ чути про те житя степове, про ту бурлачню, котра тѣкала туды, шукаючи вольнои волѣ, ратуючись вôдъ сваволѣ и жорстокости панôвъ. Не мѣсце тутъ про те росказувати, та й повысше росказано лишь задля того, щобъ показати, куды и у якихъ обставинахъ йшовъ селянинъ зъ Украины на заробôтки.

Проводы на заробôтки вôдбуваютъ ся безъ усякого особливого обрядку. Зговорять ся кôлька чоловѣкôвъ, выправляють собѣ білеты и рано-ранесенько, трохи не зъ-нôвночи, попрощають ся зо своими и гайда у дорогу, щобъ ще холодкомъ скôльки можно уйти. Одна-двѣ сорочки, коса привязана якимсь лахмѣтьомъ або коноплею до кôся, трохи сухарôвъ у торбинѣ — отъ и усе, що бере зъ собою бурлака, хиба ще капчукъ зъ тютюномъ та глиняна люлька, або якъ у кого зъ молодыхъ, то сопѣлка. Жôнки рѣдко-рѣдко ходять на заробôтки у Бессарабію, особливо зъ того часу, якъ на Украинѣ розвели ся цукровій фабрики, котрій дають заробôтокъ на полотьбѣ бураковъ.

Чудно те, що Днѣпровій побережане дуже мало заробляють, служачи на сплавахъ та й въ загалѣ на водѣ. Отсе въ останній часы, коли збôльшило ся пароходство на Днѣпрѣ, стало попадати ся на параходахъ бôльше Украинцѣвъ, а въ рокахъ 50—60, не кажучи вже про сплавы и барки, на котрыхъ зъ мѣсця ихъ будôвлѣ плыли Литовцѣ або Бряньскій Москалѣ, але навѣть на пароходахъ уся прислуга було сливе выключно Москалѣ. Тымъ часомъ мы знаємо добре, що на низахъ по Днѣпру найлѣпшій, и саме у трудныхъ мѣсцяхъ плавбы на порогахъ, лоцманы-Украинцѣ[1]). Знаємо, що найлѣпшими моряками на Чорному и Азовскому мори и по усьому Дону суть тôжь Украинцѣ (Малороссы, Хохлы, Азовскій козаки). Чомужь надднѣстряньскій Украинцѣ на усьому бѣгу Днѣпра вôдъ Кіева и Кременчука вôдсторонили ся вôдъ роботы рѣчной? Намъ здаєть ся, що се маєˌ свою причину у тыхъ злощасныхъ подѣлахъ Украины на двѣ половины, котрій стôлько разôвъ установлювали ся у минувшому вѣку межи двома царствами польскимъ и россійскимъ, коли було умовили ся, щобъ цѣла приднѣпряньска полоса лишилась зовсѣмъ пустинею и коли збройній кордоны зъ обохъ бокôвъ Днѣпра пильнували, щобъ нѣкого не пустити переправляти ся черезъ Днѣпро[2]). Кождый, хто пускавъ ся навѣть на човнѣ на Днѣпро, нôдозрювавъ ся въ тôмъ, що вôнъ затѣваєˌ кудысь тѣкати, и такого спиняли. Такимъ побытомъ и потрафили вôдсторонити Украинця вôдъ Днѣпра, єго родимои рѣки.

Борисъ Познаньскій.

[1]) Лямка = линва до тягненя корабля або невода.

[2]) Пристани.

[3]) Кружокъ або громада звязавшихъ ся робôтникôвъ.

[1]) Керманичѣ.

[2]) Трактатъ андрусôвскій зъ р. 1667. и московскій зъ р. 1686.

Вôдъ Администраціѣ.

Просимо о выровнанє залеглостей.

Тыхъ Вп. пп. предплатникôвъ, котрымъ деякихъ чиселъ сегорôчнои „Зорѣ“ не доставало-бы, просимо о зареклямованє ихъ єще сего року, а вышлемо, о скôлько злишній числа выстарчать. На численній жалѣ, особливо нашихъ Вп. пп. предплатникôвъ заграничныхъ, заявляємо, що всѣ числа „Зорѣ“ высылалисьмо якъ найточнѣйше а надто єще на кожду реклямацію, яка насъ дôйшла. Просимо шукати вины зъ того поводу не въ неточности нашôй, але де-инде. — Бракуючій числа вышлемо за границю мимо значнѣйшихъ коштôвъ. Може-бы було для нашихъ заграничныхъ Вп. пп. предплатникôвъ выгôднѣйше побирати „Зорю“ черезъ книгарнѣ? Може тогдѣ доходилибъ числа точнѣйше?

КОНКУРСЪ.

Редакція „Зорѣ“ оголошуєˌ симъ преміѣ за оригінальній повѣсти або новелѣ. — Перша премія выносити буде 50 злр., а друга премія 30 злр. а. в. — Працѣ просимо надсылати до Редакціѣ „Зорѣ“, ул. Академична, ч. 8., найдальше до 15. марта 1890 року. Надôсланій працѣ прошу выразно означити яко конкурсовій.

Редакція „Зорѣ“.

Конкурсъ

на книжочки $1^1/_2$—2-аркушевій, уложенй популярно а писанй правописею книжочокъ товариства „Просвѣта“ и чистымъ народнымъ языкомъ, а то на:

1) Повѣстки зъ житя суспôльно-народного и оповѣданя морально-религійнй;

2) оповѣданя историчнй;

3) розвѣдки экономичнй, господарскій и образки зъ исторіѣ промыслу и торговлѣ;

4) на працѣ зъ гигіены;

5) короткій правотарь народный;

6) образки етнографичнй и географичнй;

7) образки природы;

8) календарь на рôкъ 1891 або поодинокій части тогожь.

Ремунерація 15—25 зр. вôдъ печатного аркуша.

Зголошуватись треба до центрального выдѣлу товариства „Просвѣта“, ул. Вôрменьска, ч. 27.

Д-ръ Ом. Огоновскій, голова. *Кость Паньковскій*, секретарь.

Вôдповѣдаєˌ за редакцію: **Петро Скобельскій.**

Выдаєˌ **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ X. Львôвъ дня 15. (27.) Грудня 1889. **Число 24.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ **каменици** пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЗА ПРАВДОЮ.

(Конець.)

Він вийшов тихо і ішов задуманий улицею на гору. Там стало людняйше, гучняйше, але Лукіяненько ішов безуважний, понурий; він не дбав теж і о своїй метї, куди він іде, — от так собі йшло ся... Та щож? Куди? Треба було вертати ся до дому, себ-то до Мокіевского, на костельну улицю, там пак жив він через те, що добув у тім кутку добру репетіторску лекцію.

Ось проминув Лукіяненько вже й театр і золоті ворота; ось і пляц Софійский, з памятником Хмельницкого, тілько закритим дошками.

Постояв Лукіяненько біля памятника, що вкривав ся під дошками, посеред того каміня, що лежало раскинене навколо, немов нагадуючи якесь руйновище... „Чи швидкож-то батько Чигириньский вийде з своєї „кози“ тїсної? Чи приятняйше буде бачити памятник відкритий, поставлений з думкою вразливою?“

Въ Лукіяненька промайнули слова з тої пісні: „Бодай тебе, Хмельниченьку“...

Він пішов далї. Маючи вже повертати на костельну улицю подумав він, що тут так близенько до памятника Владимира і що так давно не був там, — тож повернув туди. Він спускав ся до тої пригори широким самотним проходом; тополї тихо шуміли по-над порожними фарбованими лавками і вже шуміли по осїнному...

З-рідка попадали ся переходнї, а коло памятника виднїли теж постати, на самім краю узгіря містила ся громадка прочан з торбами.

Лукіяненько окинув оком просторінь і якось єму журливо зробило ся. Владимирове узгірє і друге праворуч, з тим розкішним царским садом, ще були в могучій красї, але в ті зеленощі закрадали ся вже осїнні тони... Днїпро теж мав уже зовсїм інший вигляд, — немов утомлений котив темні хвилї посеред піскових кос; ті пароходи та барки з плотами немов гнїтили єго, подоланого. Холодом віяло з води.

Лукіяненько пройшов трохи краєм узгіря праворуч, потім повернув; затримав ся трохи біля громадки прочан-Украïнцїв, що сидїла доволї мальовничою групою, гуторячи щось проміж собою. Аж ось єго увагу звернула на себе темна постать, що стояла сама собі трохи далї, профільом до него.

— Надежда! — кинула ся думка в Лукіяненька. — Здаєть ся она!

Він з цїкавостю підійшов. То була дійсно Надежда; она стояла в своїй давнїйшій свиточцї і чорній хустцї, справдї блїднїйша й худнїйша нїж перше, але мов ще зграбнїйша, ще красша. Коли панич підійшов до неї й голосно озвав ся, она мов кинулась і звела на него свої темні карі очи з прикростю; потім брівки єї розсунулись, на лици з'явила ся на хвилину краска втїхи, коли пізнала, що то Лукіяненько; він віддав їй привіт від серця, она відповіла тихо, але теж привітно.

— От не сподївав ся зустріти вас тут! Як я радий! — мовляв Лукіяненько, все оглядаючи постать Надеждину.

Блїдий усьміх пройшов по єї обличю.

— Не сподївались? — мовляла. — Чомуж?

— Та так от не сподївав ся... власне тепер бачити. А знаєте, — поспішив додати Лукіяненько, — я отсе був у вас, у колишньому нашому дворі, та й до ваших заходив. Говорив з Мариною про вас.

— Щож они вам про мене казали? — спитала дївчина.

— Та щож!... Я вам по правдї скажу! — відповів панич. — Тїтка ваша дуже журить ся за вас!

— А, они й про се говорили з вами! — мовила Надежда, опускаючи очи, прикро збентежена. — Шкода!... Она махнула рукою.

— Слухайте, Надезю! Ходїмте, сядьмо он-там на підніжю коло памятника! — сказав Лукіяненько. — Поговоримо, коли вже зустріли ся. Виж мене не цураєтесь? Памятаєте? Виж давно менї се обіцяли!

— Я не цураю ся! — тихо промовила дївчина, рушаючи з місця в слїд за Лукіяненьком.

Они сїли під самим памятником. Лукіяненько присунув ся близенько и спершись на колїно, та новернувшись до Надежди, промовив:

— Ну, роскажіть-же менї, Надезю, де то ви були лїтом и як тепер маєтесь?

— Та що росказувати! Нема нїчого доброго! — відказала дївчина, знов впадаючи в смутний настрій. Панич дивив ся на неї, як она сидїла, обгорнувши колїно заломленими руками, задумана.

Далї она заговорила, все так само дивлячись у даль:

— Коли ви хочете, коли ви справдї хочете, я вам роскажу, все роскажу... Хоть багато нема чого росказувати!... Я не знайшла нїчого, ще й те згубила, що мала. Згубила!...

Она умовкла, зітхнула і почала знов:

— Я була там, у них, — тїтка мабуть казали вам; — була я... постерегла все, як там у них... Потім їздила далеко... посилано мене; та я й сама хотїла. Багацько я бачила.

— І щож? — від серця питав Лукіяненько в дївчини, що знов замовкла.

Она турботно дихала, далї відразу заговорила:

— Нема і у них того, про що они говорять, нема, нема! Щирої правди нема! І там люде бють ся за владу,

за зверхність і там закрадаєть ся ненависть, неправда; і там не хотять бачити, як гине ближній від кривди від дужчого!... О, скількож тої кривди, скілько єї єсть у сьвітї! Як сидиш у куточку, то не бачиш єї, а як-же то поглянути у сьвітї, побувати між людьми, — Боже, Боже, то тілько тодї побачиш! Де тая любов, де тая милость?! Люде готові позаїдати одно одного, кожного, хто як небудь стоїть на дорозї! Тиснуть, душать!... І не самі тілько можні та дужі, нї, — слабійші душать ще слабійших! О, бачила я, бачила! Правду співав той дїд, що „вже тая кривда увесь сьвіт зажерла!“...

— Се правда! — мовив сумно Лукіяненько.

Надежда відслонилась назад до висшої холодної плити, руки єї розвели ся й безсильно впали з колїн. Она сидїла так якийсь час, потім тихо промовила вже іншим тоном:

— І така нудьга тебе обгортає, такий жаль бере за серце! Помочи дати не можеш, ба навіть самому собі не можеш дати ради, не можеш; тілько мучиш ся в купі з другими!... Для чогож так дїєть ся у сьвітї? Чому не може бути іначе? На що Господь допускає, щоб так було, стілько кривди й недолї? — Як ви думаєте, чи буде на тім сьвітї правда? Як буде там? — спытала Надежда.

Лукіяненько мовчав, він не знав, яку дати відповідь, щоб не розтроювати ще більше ту стурбовану, болящу душу...

Дївчина глянула на него, потім відвела погляд, звела єго високо перед собою, на те чисте, ясне, спокійне небо: не було на ньому хмар, не яріло оно й живою блакітю, — було блїдо-блакітне, поволочене сивою мглою. Нїчого, нїчого не було в нему видно.

— Послухайте! — нараз спитала Надежда. — Чи правда, що зорі то не очи ангелині, а такі сьвіти округлі, великі, що они такі самі, як наш сьвіт, земля? Менї одна панночка росказувала се на Дону. Правда сему?

— Правда! — відказав панич.

— Чи живуть то й там люде? — мовляла знов Надежда немов сама собі. — Чи щасливі они?... Чи може й они так живуть як ми, мучать ся, терпять!... Мабуть так! Чогож-би мало бути інакше? Коли тут не можуть люде жити по правдї, то й там певне так само... „Ангелині очи“! Колиб-то ангели дивили ся, они б побачили, що дїєть ся на сьвітї!... А де-то той ангел лїтає?... „один, один у цїлім сьвітї, і без любові й без надїй“! Ох, тяжко єму!

Лукіяненько здивовано прислухав ся до остатних слів Надеждиних.

„Невже она памятає того демона? Чи сказати їй, що се вигадка, що се... Та нї, Бог з нею!“ Лукіяненько промовчав.

Вечеріло, ставало здорово, по осїнному здорово. Надежда стискала свої худенькі руки; їй було холодно в тій легкій свитинї, але она того не зауважала, сидячи в своїй сумній задумі.

Лукіяненько примітив, як вітер починав віяти єї волосє, що витріпало ся з під хустки, і промовив: — Ходїмте звідси, вже холодно!

Надежда сидїла мовчки не рушаючись, все дивлячись на далекий небозвід, там гет за Днїпром.

Панич взяв єї за руку і сказав: — Ходїте!

Надежда слухняно встала і покорила ся єго волї.

Зійшовши з камінних сходів, на яких сидїло ся, она оглянулась на памятник. Велика темна постать сьвятого князя виразно малювала ся на блїдому небі; стискаючи твердою рукою той сьвятий хрест він немов сурово, сумовито дивив ся на руский мір.

Надежда стояла перед памятником, дивлячись на него, далї сказала:

— Нї, не навчив ти, князю Владимире, людей правди й любові! Не перейняли они того слова!... Они хрестять тїло, та не душу, — хрестять ся для людского ока, а не божого!

Она відійшла від памятника вкупі з Лукіяненьком і подалась вгору до виходу.

Обоє йшли мовчки; далї Лукіяненько спитав у Надежди, якже она тепер, чи житиме знов при тїтцї?

— Не знаю, не знаю сего! — відповіла дївчина. — Я вернула ся тепер до тїтки, бо знала, що она дуже журить ся, що она жалкує на мене; а я не хочу їй гіркого жалю завдавати і она мене любить як мати, она для мене багацько зробила! О, она мене дуже любить! Я памятаю, скоро як они мене взяли я простудила ся чи що в Кієві й тяжко занедужала, казали, що тифус був; я лежала вже зовсїм без памяти, думали, що умру напевне. Отже раз якось прийшла я до памяти — і чую, хтось до мене припадає, та так тяжко-тяжко плаче! Се тїтка плакали... О, якже плакали!... Потім, коли я одужала, они казали: — Як би ти була померла, то я й не знаю, що зо мною булоб від жалю!... Так, они мене дуже кохають і я не хочу їм надто тяжкої прикрости завдавати! От побуду коло них, розважу їх, заспокою, а потім... потім не знаю, що зо мною буде!... Де моя стежка і чим менї свою душу загодити — не знаю!

Дійшли до двора, аж туди де жили колись обоє. Ворота були відчинені, та Надежда не спішила ся переступати їх; она прислонилась до стовпа і дивила ся в двір:

— От, — мовила она, — у наших вже сьвітить ся, тілько щось мале сьвітло, — мабуть тїтка проти сьвята у себе лампадки засьвітили!...

Надежда все не йшла в двір, все стояла похилившись на стовп; над нею з'за паркану шуміла в темному воздусї висока акація.

Лукіяненько хотїв щось промовити до мовчазної Надежди, але она нараз закрила ся кінцем своєї чорної хустки — і Лукіяненько почув, як она заплакала, як здавлене риданє вирвало ся з єї тремтячих грудей.

— Надезю! Бог з вами! Не плачте! — сказав панич, беручи дївчину за руку, сам вельми стурбований.

Але она похитнулась від риданя ще тяжшого, потім відірвалась від одвірка, відірвала хустку від лиця і не оглядаючись хутко пішла в двір.

Лукіяненько зістав ся, дивлячись їй у слїд, як она счезала в темному дворі, простуючи до свого кутка.

Він дивив ся їй у слїд і не сьмів догоняти єї, не сьмів займати єї в тому навороті острої журби. Він тілько стояв і дивив ся, де-далї все смутнїйший і смутнїйший...

В шевцевій домівці все маячив той блїдий промінь. А над тою тихою домівкою, в сусїдному будинку високо, на другім поверху сьвітили ся такі ясні огнї... то в домівцї панї полковницї й єї племінниці, панни Вери; у вікнах було видно, як маячіли многі постати, — либонь зібрало ся велике товариство...

Лукіяненько рушив від воріт і повернув назад до дому.

. . . . . .

— Щож, був на своїй коханій улиці? — питав Мокієвский Лукіяненька, коли той вернув ся до него. — Домівка вільна, чи занята?

— Не знаю! — відповів якось непритомно Лукіяненько, опускаючись на стілець і спираючись блїдим обличєм на руку.

— Що тобі таке? — питав єго турботно товариш, а він тілько зітхнув: нїчого!

Через який час Лукіяненько росказував Мокієвскому про свою мандрівку; росказав про завитанє до шевця й розмову з Мариною, про зустріч з Надеждою; мова єго була спершу сумно-спокійна, далї розтроєні нерви не могли видержати і мова полилась болїсна, нервова... Мокієвский слухав, дивлячись уважно, а Лукіяненько гукав:

— Розумієш ти, скілько тут болю людскої душі, і який розпачливий стан тої дївчини! Она шукала, тріпалась як той метелик крильцями, знайшла була щось таке, в чому бачила тую „правду“, але нарештї й тут зневірилась — і тепер... ах, як-би ти бачив, який у неї вираз лиця, як гірко бренить єї мова, — як она плакала!... Я знаю, ти скажеш, що се у неї психічний розстрій, чи „предсердечная тоска“, чи як там ви називаєте, але я бачу тут щось інше! Так, „болить душа“! але як і від чого болить? Нї, се не безтямно недужая душа.

— Гаразд! Чим-же ти її розважав? Що ти їй говорив?

— Що я мав їй казати?! Боже мій, що я можу їй сказати?! Та що ми всї, більше розуміючі „інтелїґентні“ можемо сказати такій затроєній вищою журбою людинї? Хибаж ми — бачимо ту „стежку“ перед собою? Де она? Яка она? Щож ми маємо сказати робити далї нашій людинї, як она прийде до того, до чого прийшла Надежда. Ми самі прийшли тілько до того, що зневірились у всьому, — ще яснійше, виразнїйше зневірились, нїж якась Надежда, котра ще бореть ся між обривками своїх мрій і думок о тій правдї, чи по нашому „ідеалах“. Ми спокійнїйші нїж она, тілько всього... Ми не плачемо, а тихо, по-трохи каменїємо! Алеж не завждї стає того спокою й нам, — якийсь там шматочок серця остав ся нескаменїлим, остав ся на те, щоб хоть болїти! Ох, так тяжко він болить у мене часом!... Знаєш, Мокієвский, ти от кажеш, чом я не розважив Надежди, тої болящої душі з народу, що прагне ратунку й поради, але я не дам сам собі ради, як она каже; та знаєш я тобі признаюсь, що я не знаю, чи не розібю я собі сегодня-завтра голови кулею!... Ся думка почала приходити менї. І тяжко і просто таки не варто жити, далебі не варто! Нї каплї я не пожалкую, сам за себе, стратити таке житє!

Лукіяненько метав ся по хатї, очи єго блукали. Мокієвский уважно слїдкував за ним і коли він знов наближив ся, то взяв єго за руку і силою посадив коло себе, мовлячи:

— Сядь! Послухай, що ти говориш, яку дурницю провадиш?! Сеж тілько слабодушність — не шукати способів запобігти лихови, а по простому сходити з кону житя! Власне не каменїти і не лягати та умирати треба, а шукати способів до поради собі й іншим.

— Шукано вже, шукано!... Шукали люде і вдарились головою об мур!... А хибаж не все одно, чи об мур без жадної користи розібєш собі голову, чи кулею з пістолета! От твоє шуканє способів!

— Щож! Може не так шукали, не в той бік ішли!

Мокієвский положив лагідно товаришови руку на плече й знов провадив:

— Так, так, братику! Ти Бог знає, про що не думай!... Я знаю тебе, — ти зміг-би і справдї позбавити себе житя в трудну хвилину, але ти не повинен про се думати, чуєш, не повинен! Ми власне маємо обовязок перед тими, хто теж шукає правої стежки, — не кидати їх на роздорожи, а вести, та нї нехай і не „вести“, а просто йти вкупі з ними. Щож, будемо вкупі з красшими одиницями народними шукати тої поради. Нехай шукають они, будемо шукати і ми; а чей-же таки вкупі знайдемо щось красшого! Так, братику, так!...

Мова Мокієвского ставала все лагіднїйшою; Лукіяненько слухав єго, спершись обома руками на стіл, та закривши долонями очи, кучері єго склоняли ся все низше до стола... Мокієвский підвів ті кучері вгору, мовлячи ласкаво:

— Ну, так, братику?... Будемо вкупі з Семенами та Надезями шукати „стежки правди“? Будемо? Що?

— Будемо... — тихо проказав за ним Лукіяненько, опускаючи руки на стіл і підводячи вії, зрошені сльозами.

Село Колодяжне 1889 р.

НЕ ЧЕКАЙ МЕНЕ!

Соненько спочило
І всьо заснїміло —
Зірка меркотить;
Менї нема спаня,
Нема спочиваня,
Бо серце болить.

Поїхав — зіставив,
Серденько скервавив,
А забрав душу́;
А я ходжу, нуджу,
А я сьвітом блуджу,
Дрібні сльози ллю.

Серед темной ночи
Видивляю очи,
Все чекаю — все...
Чи мій козаченько,
Чи моє соненько,
Мій Івась не йде.

Побіжу, полину
На тую долину,
Де пращались ми:
І зеленим гаєм
І тихим ручаєм
Закличу — верни!...

„Не верну, сирітко,
„Не верну, лебідко,
„Не чекай мене!
„Над мнов ворон краче,
„Над мнов вітер плаче,
„Кінь яму гребе...“

Ів. Гангин-Буцманюк.

РАНОК НА БЕРЕЗІ СТАВУ.

(З Никитина, переклад з россійського.)

Ясний ранок. Ледве-ледве
Вітер повіва' —
Степ блищить, на сході сонце
Ярко вигріва'.

Зазирає поміж лози
У широкий став,
І чарівними огнями
Став весь запалав.

Раде тихій, ясній днині
Стадо лебедїв
Посуваєть ся поважно
Із поза кущів.

Ось один лїниво плеснув
По водї крилóм, —
Навкру́ги рознеслись кроплї
Перлови́м рядком.

Коло берега рибалки,
Сиві два дїди,
Тягнуть стиха крізь осоку
Невід із води.

Двоє хлопчиків маленьких,
В білих сорочка́х,
Скрізь гайсають по травиці
Ве́рхи на дручках.

Піт з обличчя так і ллєть ся,
І лице горить,
Скрізь веселий сьміх несеть ся,
Голосок дзвенить.

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

„Невід тягнуть! чуєш — тягнуть!“
Гнат оголосив:
„Певно силу наловили
„Щупаків, линів!“

Невід мокрий підоймили
Разом лїрники —
На піску затріпотїли
Окунцї, линки...

Хлопцї ве́село кричали:
„Стане тут на всїх!“
Й до землї мерщій присїли
Класти рибу в міх.

Москва, 18. Вересня 1889. *А. Ванько.*

Сестрі на Вязаня.

Сьвітять зірки, пливе місяць
По небі поволи
І жемчуги розкидає
По білому поли,
Приглядаєсь у віконця
І золотить цьвіти,
Що мороз їх помережав...
А весняні діти
Мережані, золочені
В вікнї ся красують,
Мов житє мертвій природї
І весну віщують.
Тихо всюда!... Спять дерева
Инеєм покриті,
Наче дїди сивоусі
В пелени повиті,
Спить село, в біленьких ризах
Церковця дрімає
А золотий хрест блищить ся,
В небо поглядає,
Мов молить ся за люд тихий
І щирий і гідний
І за край наш, край розлогий
А сумний і бідний!...

*

* *

Боже милий, о коби-то
Уже раз ті дива
Та побачить!... Нехай мене
Доля нещаслива
Не тримає у тих *мурах*
Собі на поталу,
А то винесу із відтіль
Душу вже зовялу.
Коби менї хоч у мріях
Ними любоватись,
А вже буде сумне личко
Ве́село всьміхатись!...

*

* *

Вперед гадко, вперед в гори!
Там моя пожива!...
Там вітає, проживає
Доля несписива!...
Там природа красуєть ся,
Красше сонце сходить,
Там родина, — там сестричка
Ангела обходить...
Привітаюж щирим серцем
Сестру молодую,
На поклін пішлю з привітом
Пісьню несумную.

*

* *

Сестро моя! ся природа
Тиха, зимовая
Житя зарід в собі криє!...
Пташина нїмая
Защебече незабаром,
У низ сплинуть води
І умиють чорну землю,
Луги й огороди;
Зацвите зазеленїє
Біла тепер нива
І побачимо в обновi
Весняної дива.
І цьвітки будуть до Тебе,
Сестро, усьміхатись,

Барвіночок Твоїй стопи
Буде цїлувати;
І рай весни отворить ся
Хоч на час короткий
І на довго остане ся
Той спомин солодкий!...

* * *

Сестро мила, на Вязаня
Днесь Тобі бажаю,
Щоб вїколи не теряла
Весняного раю!
Щоб весела, як і нивї
Процьвітала, жила,
Щоб вїколи лиха доля
Тебе не давила!
Нехай цьвіти, що-сь стрічала
На житя порозї,
Тебе сестро не минають
На дальшій дорозї!
Нехай Тобі сьогорічний
Барвінок зелений...
Нї нї, сестро, вже не буду!
Прости за червений
Той румян на твоїм личку —
Я так розписав ся,
І нехотя написалось,
Що й не сподївав ся...
. . . . . .
Приймиж, сестро моя мила,
Се щирє слово
І пращай, пращай весняна
Весела обново:
Ти в дни Ангела у мене
Мрії розбудила
І весною зиму люту
У серци покрила!...

Львів 27. Падолиста 1887. *Ф.*

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

[3. Марія Марковичка (Марко Вовчокъ)].

(Дальше.)

Коли вмеръ Опанасъ Марковичь (1867), то й Марія вмерла для литературы украиньскои, — перестала писати свои повѣстки въ мовѣ, котру була полюбила для-ради свого мужа. Опѣсля писала она романы й деякї письма педагогичнї по-россійски, однако сими творами не зъєднала собѣ славного имени въ литературѣ россійскôй. Ба, можна сказати, що й тї оповѣданя украиньскї, котрї она списувала вôдъ того часу, якъ Опанасъ ставъ нездужати, не мають уже великои стôйности литературнои: ослабъ животворный духъ колишнього горячого патріота, щó дотôль здвигавъ Московку въ гору, спонукуючи єї рисувати картинки зъ суспôльного побуту на Украинѣ, котрї ачей самъ Опанасъ прикрашувавъ барвами чудовыми.

Марія Марковичка розпочала свою литературну дѣяльнôсть около р. 1856. Кулѣшь пише въ „Русскôмъ Вѣстнику“, що въ числѣ матеріялôвъ, доставленыхъ єму зъ рôзныхъ сторôнъ Украины для дальшихъ томôвъ „Записокъ о южной Руси“, якійсь Марко Вовчокъ прославъ єму одинъ зшитокъ. Поглянувши назирцемъ на рукопись Кулѣшь уважавъ тее писанє етноґрафією зъ простонародныхъ оповѣдань и вôдложивъ єго до ужитку въ пôзнѣйшôмъ часѣ. Ажь ось за кôлька тыжнѣвъ ставъ вôнъ ту рукопись читати вбачливо: читає й очамъ своимъ не вѣрить, — у него въ рукахъ чистый, непорочный, повный свѣжихъ красокъ художницкій твôръ. Зъ-першу прислано тôлько два короткї оповѣданя. Пише вôнъ до автора и звѣдує ся, щó се за повѣсти, якъ они написанї. И отъ, дôстає вôнъ вôдповѣдь, що живучи довго мѣжь людомъ и люблячи єго бôльшь другихъ верствъ суспôльности, авторъ надививъ ся на все тее, щó дѣє ся въ украиньскихъ селахъ, наслухавъ ся народныхъ оповѣдань, и ось плодомъ єго споминокъ явились тї дрôбнї повѣсти. Вôдтакъ замѣчає Кулѣшь, що авторъ трудивъ ся яко етноґрафъ та ставъ въ етноґрафіи поетомъ[1]). Незабаромъ выдавъ Кулѣшь „Народнї оповѣданя“ (повѣстки) Марка Вовчка въ Петербурзѣ 1858 р. Въ переднѣмъ словѣ написавъ вôнъ мѣжь иншимъ ось-що про литературну стôйнôсть сихъ оповѣдань: „Великого стóять сіи оповѣданя тымъ, що живописують нашихъ селянъ, якъ вони єсть передъ нашими очима, — живописують не такъ, якъ звыкли на нихъ дивитись изъ-верху, а такъ, якъ вони самї на себе дивлятця... Се не выдумки на потѣху гуляющимъ людямъ: се жива етноґрафія, котору зрозумѣвъ писатель здоровымъ умомъ и горячимъ серцемъ“... „Самъ по собѣ Марко-Вовчокъ ище не выявився, а велике його дѣло, яко речника народнього, который говорить не одъ себе. Не свои мысли вôнъ объявляє намъ, якъ Квѣтка; не своєю душею за народъ болѣє, якъ Тарасъ: писатель тутъ одступивъ ся геть назадъ свого писання, а въ писанньи його самъ народъ, лицемъ до лиця, промовляє до насъ словомъ своимъ такожь, якъ у вѣщї свои годины промовлявъ пѣснею“[2]).

Въ тôмъ выданю Кулѣшевôмъ надрукованї отъ-сї оповѣданя Марка Вовчка: 1. Сестра; 2. Козачка; 3. Чумакъ; 4. Одарка; 5. Сонъ; 6. Горпина (Панська воля); 7. Выкупъ; 8. Свекруха; 9. Отець Андрѣй (Знай, Ляше!); 10. Максимъ Грѣмачь и 11. Данило Гурчь. — Другимъ выданємъ надруковано „Народнї оповѣданя“ въ Петербурзѣ 1861. р. коштомъ Н. Тиблена (8°, сторôнъ 158)[3]).

Тї „Народнї оповѣданя“ переложивъ Иванъ Турґеневъ на мову россійску, и вôдтакъ сей перекладъ выдавъ Козанчиковъ 1859. р. въ Петербурзѣ п. з. „Украинскіе народные разсказы“. Того-жь (1859) року надруковано въ Москвѣ „Разсказы изъ народнаго русскаго быта“ — Марка Вовчка. Такъ отже ставъ Вовчокъ трохи-не вôдъ-разу звѣстнымъ въ литературѣ украиньскôй и россійскôй. Тому-то каже Михайло Драгоманôвъ, що першій выпускъ „Народныхъ оповѣдань“ Марка Вовчка зробивъ прямый фуроръ въ Россіи, появившись тогдѣ, якъ тôлько пôднялось крестянське дѣло[4]). Той-же вче-

[1]) „Русскій Вѣстникъ“, 1858. р., т. XII., въ статьи Кулѣшевôй „Взглядъ на малороссійскую словесность по случаю выхода въ свѣтъ книги „Народні оповѣдання“ Марка Вовчка“, стор. 232—234.

[2]) Порôвн. „Хату“. 1860; стор. XI—XII.

[3]) Авторъ сеи Исторіѣ литературы мавъ пôдъ рукою друге выдане „народныхъ оповѣдань“. Въ кôнци сего выданя напечатано „Словарь“ (słownik) украиньско-россійско-польскій (стор. 1—21).

[4]) „Правда“, 1873. р. въ статьи „Література российська, великоруська, украінська и галицька“, стор. 194.

ный мужь замѣчає, що „Народнѝ оповѣдання“ Марка Вовчка, переведенѝ на великоруске Турґеневымъ, справили вражѣнє подобне тому, яке зробила була „Хата дядька Тома“ панѣ Becher Stowe[1]).

Коли Шевченко, вертаючись зъ неволѣ, задержавъ ся въ Нижнѣмъ Новгородѣ, то дôставъ вôдъ Кулѣша повѣстки Марка Вовчка зъ отъ-симъ письмомъ: „Посылаю Тобѣ, брате Тарасе „Оповѣдання“ Вовчка. Бачь, якѝ дива творятьця! — уже й камѣннє починає вопіяти! Де-жь бакъ не диво, що Московка преобразилась въ Украинку, да такѝ повѣсти вдрала, що хоть бы й Тобѣ, мôй друже, то прийшлось бы въ миру. Якъ то ихъ ты уподобаєшь? Пиши щиро, бо ты въ насъ голова на всю Украину!“[2]) Вôдтакъ въ листѣ до М. М. Лазаревського писавъ Шевченко про Вовчка ось-що: „Марко Вовчокъ — це псевдонимъ якоись панѣ Марковичь. Чи не знаєшь ты єѣ адреса? Якъ не знаєшь, то спытай у Каменецького въ типоґрафіи Кулѣша. Я чувъ, що вôнъ ѣѣ добре знає[3]). Якъ довѣдаєсся, то напиши менѣ: треба буде хочь письмомъ подякувать ѣй за єѣ сердечнія, щиріи Оповѣдання“[4]). Коли-жь Тарасъ пôзнавъ ся зъ Маріею Марковичкою, то на память 24. сѣчня 1859. р присвятивъ ѣй гарный вѣршъ п. з. „Марку Вовчку“. Тутъ каже Шевченко, що вôнъ недавно по-за Ураломъ блукавъ и Господа благавъ, щобъ наша правда не пропала, щобъ наше слово не вмирало. И выблагавъ вôнъ: Господь послявъ намъ Марка Вовчка, кроткого пророка и обличителя жестокихъ, людей несытыхъ. Поетъ зове Марковичку своимъ свѣтомъ и своєю зôронькою святою, своєю силою молодою. Вôдтакъ звертає ся до сего свѣта ось-якою апострофою:

Свѣти на мене, и огрѣй,
И оживи моє побите,
Убоге серце, неукрыте,
Голоднеє! — И оживу
И думу вольную на волю
Изъ домовины воззову!
И думу вольную — о доле!
Пророче нашъ! моя ты доне! —
Твоєю думу назову[5]).

Въ 1862. р. надруковано въ Петербурзѣ коштомъ П. А. Лобка другій томъ „Народныхъ оповѣдань“ Марка Вовчка (8°, сторôнъ 206). Въ сѣмъ томѣ знаходять ся отъ-сѝ повѣстки: 1. Два сыны; 2. Не до пары; 3. Ледащиця; 4. Чары; 5. Три долѣ. — Всѣ тѝ пять повѣстей надруковано вже по-переду окремо: и такъ 1860. р. въ „Хатѣ“ помѣщено повѣстку „Чары“, а 1861. р. напечатано въ „Основѣ“ оповѣданя: „Три долѣ“ (январь, стор. 11—90); „Не до пары“ (мартъ, стор. 5—10[2]); „Два сыны“ (апрѣль, стор. 21—27) и „Ледащиця“ (іюль, стор. 19—33).

Вôдтакъ въ „Основѣ“ 1862. р. напечатано ще двѣ повѣсти: „Вôдъ себе не втечешь“ (январь, стор. 71—106) и „Институтка“ (мартъ, стор. 32—77)[1]). Въ „Вечерницяхъ“ же помѣщено 1863. р. початокъ повѣстки п. з. „Пройдисвѣтъ“[2]).

Въ 1865. р. выдавъ Яковлевъ въ Петербурзѣ новѝ „оповѣдання“ Марка Вовчка (м. 8°, сторôнъ 145). Въ сѣмъ выданю надрукованѝ ось-якѝ повѣстки: 1. Кармелюкъ; 2. Невôльничка; 3. Девять братôвъ и десята сестриця Галя и 4. Ведмѣдь.

Въ 1877. р. явились у Львовѣ „Народнѝ оповѣданя“ Марка Вовчка въ трьохъ частяхъ, а то: I. 1. 2. Чары; 3. Козачка; 4. Чумакъ; 5 Горпина; 6. Отець Андрѣй; 7. Максимъ Грѣмачь; 8. Данило Гурчь; 9. Сонъ; 10. Одарка; 11. Не до пары; 12. Выкупъ; 13. Ледащиця; 14. Невôльница; — II. 1. Три долѣ; 2. Институтка; — III. 1. Сестра; 2. Свекруха; 3. Кармелюкъ; 4. Казка про девять братôвъ и десяту сестру Галю; 5. Сестричка Мелася („Ведмѣдь“). Въ кôнци додано ще два Листы зъ Парижа: 1. Житє въ Парижи; 2. Дѣвчина отруйниця. — Сє выданє зладивъ Омелянъ Партицкій, редакторъ „Ґазеты школьнои“, заподѣявши въ текстѣ деякѝ малѝ змѣны, а подекуды й скороченя въ хосенъ молодежи шкôльнов[3]).

По думцѣ Н. И. Петрова оповѣданя Марка Вовчка можна подѣлити на двѣ ґрупы. До першои ґрупы належать тѝ оповѣданя, въ котрыхъ бôльшь другихъ добачаємо матеріялъ етноґрафичный. Ось и онѧ: 1. Чары; 2. Лемерôвна[4]); 3. Иванъ Кармелюкъ; 4. Невôльничка; 5. Девять братôвъ и десята сестриця Галя и 6. Данило Гурчь. — До другои ґрупы вôдносить Петровъ тѝ повѣсти, щó зъображають суспôльный побутъ украиньского люду, найпаче-жь долю крѣпакôвъ. Сюды належать: 1. Два сыны; 2. Не до пары; 3. Ледащиця; 4. Три долѣ; 5. Вôдъ себе не втечешь; 6. Институтка; 7. Сестра; 8. Козачка; 9. Чумакъ; 10. Одарка; 11. Сонъ; 12. Горпина; 13. Выкупъ; 14. Максимъ Грѣмачь; 15. Глухій городокъ; 16. Тюлевая баба[4]); 17. Пройдисвѣтъ и 18. Ведмѣдь.

Зъ тымъ подѣломъ оповѣдань Марка Вовчка на двѣ ґрупы годѣ намъ зовсѣмъ погодитись, тому-що въ оповѣданяхъ, належачихъ по думцѣ Петрова до першои

[1]) „Правда“, 1873. р. въ статьи „Ukraino“, щó єѣ анализовавъ В. Навроцкій; стор. 368.

[2]) „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“. Сводъ матеріаловъ для его біографіи. Составилъ М. К. Чалый. Кіевъ, 1882; стор. 106.

[3]) Данило Каменецькій бувъ горячій патріотъ-Украинець, щó живъ у приязни зъ Тарасомъ Шевченкомъ и зъ Маркомъ Вовчкомъ. Вôнъ скôнчивъ права въ Кіевѣ въ рокахъ пятьдесятыхъ. Зъ-першу живъ въ сѣмъ городѣ, а вôдтакъ переселивъ ся въ Петербурґ, де всѣ свои силы присвятивъ справамъ народнымъ. Бувши завѣдателемъ друкарнѣ Кулѣшевои складавъ вôнъ своими руками „Народнѝ овѣдання“ (1858) и „Кобзаря“ Тараса Шевченка (1860) и вразъ зъ Кулѣшемъ займавъ ся выданѣмъ дрôбныхъ книжочокъ, котрѝ звались „метеликами“ и въ тысячахъ ексемплярѣвъ розходились помѣжь людъ. Тôлько вôнъ одинъ зъ украиньскои громады знавъ всѣ подробицѣ зъ житя Маріѣ Марковички; коли-жь вôнъ въ Петербурзѣ въ великôй бѣдѣ вмеръ (1880), то мабуть уже не мати-мемо повнои житеписи автора „Народныхъ оповѣдань“.

[4]) „Основа“, 1862., мартъ; стор. 17.

[5]) „Кобзарь“. У Празі 1876; I, стор. 348—349.

[1]) „Институтку“ перепечатано 1865. р. въ „Нивѣ“ Костя Горбаля, ч. 10—17. — Передруковувано вô Львовѣ такожь деякѝ иншѝ оповѣданя Вовчка. Такъ въ „Вечерницяхъ“ помѣщено повѣстку „Козачка“ (1862; ч. 5—10), а въ „Правдѣ“ надруковано „Кармелюка“ (1867; ч. 21—24), „Невôльничку“ (1868; ч. 46—47), коштомъ же й заходомъ товариства „Просвѣта“ напечатано оповѣданє „Сестра“ (1878). — Годить ся ще спôмнути, що мѣжь „метеликами“ надруковано въ Петербурзѣ отъ-сѝ оповѣданя: 1. Чары (1860); 2. Сестра (1862) и 3. Ледащиця (1862).

[2]) „Вечерницѣ“, литературнє письмо для забавы и науки. Львôвъ, 1863. Одвѣчальный редакторъ и выдаватель Володимиръ Шашкевичь; число 10.

[3]) Се є неначе друге выданє „Народныхъ оповѣдань“, поза-якъ Ом. Партицкій велѣвъ зробити вôдбитки зъ тексту, поданого въ „Ґазетѣ школьнôй“. Тѝ оповѣданя надруковано въ етимольоґичнôй правописи галицкôй.

[4]) Оповѣданя „Лемерôвна“, „Глухій городокъ“ и „Тюлевая баба“ написанѝ по-россійски. Петровъ вчисливъ ихъ сюды ачей за-для того, що они зъображають суспôльный побутъ украиньского люду.

ґрупы є й такѣ, що́ малюють суспо́льный побутъ украинськiй. Петровъ каже[1]), що особливо двѣ повѣсти „Иванъ Кармелюкъ“ и „Девять братóвъ и десята сестриця Галя“ вóдносять ся до памятникóвъ украинськои народнои словесности и вважають ся тóлько бóльше або менше художницкими перерóбками народныхъ переказóвъ, — але-жь повѣсть про „Кармелюка“ є въ бóльшóй части творомъ самого автора и корыстує ся лишь мало устными переказами про сего отамана гайдамакъ. По нашóй думцѣ тóлько повѣстка „Чары“ маѣ найбóльшь прикметъ поезiѣ простонароднои, — всѣ иншѣ оповѣданя тои ґрупы суть справдѣ картинами суспо́льного житя люду украинськаго. Опроче й деякѣ зъ тыхъ оповѣдань, що́ ихъ Петровъ вóдносить до другои ґрупы, примѣромъ „Сонъ“, „Максимъ Грѣмачь“, основують ся на переказахъ людовыхъ. Про-те мы оцѣняючи оповѣданя Марка Вовчка придержуємо ся подекуды хронологичного порядку, въ якóмъ они написанѣ. Найкрасшѣ суть тѣ оповѣданя, що́ суть вѣрными картинами житя крѣпацкого и такожь побуту недобиткóвъ-козакóвъ. Мѣжь ними вызначують ся особливо отъ-сѣ повѣстки: 1. Сестра; 2. Максимъ Грѣмачь; 3. Данило Гурчь; 4. Козачка; 5. Одарка; 6. Горпина; 7. Два сыны; 8. Ледашиця и 9. Институтка. Слабшѣ суть ось-якѣ оповѣданя: 1. Три долѣ; 2. Не до пары; 3. Свекруха; 4. Выкупъ; 5. Чумакъ; 6. Сонъ.

Ось и поглядъ на важнѣйшѣ оповѣданя Марка Вовчка: Найбóльше выкóнченою вважаѣ ся повѣстка „Сестра“. Оповѣдаѣ сама „сестра“, що́ зъ братомъ жила зъ-першу въ достатку у свого батька. Той похованши жóнку не хотѣвъ у-другe оженитись, кажучи, що коли Господь єѣ принявъ, нехай уже дѣточки господарюють. Тому-то роскóшне й веселе було дѣваванѣ дѣвчины, що й згадати любо. Єѣ посватавъ Павло, парубокъ чужесторонный та добрый господарь. И одружились молодята, та жили любенько. Коли-жь по двохъ рокахъ умеръ Павло, то батько взявъ свою дочку до себе; чоловѣкову хату продали й худобу всю. Мѣжь-тымъ оженивъ ся братъ: взявъ собѣ дѣвчину таку моторну й чепурну, що й годѣ! Не минуло й нóвъ року, якъ дѣти поховали батька. До якогось часу жили они добре; далѣ зъубожѣвъ братъ, а Богъ давъ єму пятеро дѣточокъ. И добра сестра позычила єму тѣ грошѣ, що́ взяла за хату й худóбу. Зъ-першу въ хатѣ брата нѣбы повеселѣйшало: купивъ вóнъ худобу, ставъ трохи розживатись. Братъ изъ сестрою дуже любили ся, та й небожата любили гратись около тѣтки, — тóлько братова богацько гордувала. Вже-жь якъ сестра ѣй годила, мовь малóй дитинѣ, такъ нѣ, не вгодила. Тому задумала она пóйти въ службу; покинула хату, дарма що братъ зъ дѣтьми своими благавъ єѣ, щобъ ихъ не кидала. Схопилась до-свѣта, коли всѣ спали: въ останнѣ глянула на дѣтокъ, на брата, — и братовои жалко стало. Взяла свóй клуночокъ та тихенько выйшла зъ хаты. Зайшла въ Демянóвку и стала служити у старенького й слѣпого панъ-отця Ивана. Жила она теперь мовь въ тихóмъ раю: бавила внучку єго Марусечку. А коли затужила засумовала, то панъ-отець зъ панѣ-маткою розважили єѣ мовь свою дитину. Та отъ, братъ довѣдавшись, де служить єго сестра, приѣхавъ по ню зъ жóнкою и дѣтьми. Одмовлялась сестра, та въ кóнци послухала. Попрощалась зъ добрыми господарями и вернулась зновъ у ту хату, що́ въ нѣй и росла й дѣвувала. Та не довго радѣла она; почала братова зновъ ѣй допѣкати; про-те надумалась сестра йти въ Кiевъ, щобъ єѣ не знайшли й не просили. Зайшла й въ Демянóвку до першихъ своихъ господарѣвъ, а они ѣй сказали, що коли схоче зъ Кiева до нихъ вернутись, нехай вертаѣ ся. Въ Кiевѣ на базарѣ станула собѣ сестра коло молодиць и дѣвчатъ, що́ глядали службы. Небавомъ згодилась она служити однóй пристаркуватóй пани за карбованця на мѣсяць. Чоловѣкъ сеи панѣ бувъ крамаремъ, що́ неразъ озвавъ ся добрымъ словомъ до наймички, але дочка ихъ була вельми выгадлива й любовалась въ панскихъ вытребенькахъ. Наймичка робила тяжко цѣлѣсѣнькiй день: одного не скóнчить, вже друге єи дожидаѣ. Коли-жь вмеръ господарь, то панна була трохи схаменулась, але якъ почали вчащати якiсь приятельки, то й звели єѣ нѣ-на-що. Ажь ось весною прийшли на прощу до Кiева люде зъ того села, вóдкóль прийшла наймичка На базарѣ вгледѣли єѣ й пóзнали. Вóдъ нихъ довѣдалась она, що братови чогось не веде ся: зъубожѣвъ такъ, що часомъ и хлѣба позычаѣ. Почувши таку сумну вѣсть добра сестра взяла пять карбованцѣвъ, що́ ихъ гóрко заробила; чотыри пóслала братови, а за пятого купила дѣтямъ подарунки. Вóдтакъ наймичка хотѣла ласкавостю и покóрливостю втихомирити панну, але тая выгадчиця бачучи, що дѣвчина корить ся, ще гóрше єѣ зневажала, а далѣ й бити порывалась. Вже думала наймичка покинути службу, коли ось у ворота въѣзджаѣ братъ єи рóднесенькiй. Велика нужда зóстарила єго й звялила. Щобъ братови помогти, сестра згодилась служити дальше, коли ѣй панѣ дасть напередъ двацять карбованцѣвъ. Панѣ зъ дочкою почали торгуватись: обѣцяли дати двацять рублѣвъ, тóлько не всѣ разомъ. Вóдтакъ наймичка взяла пятьнацять карбованцѣвъ и дала ихъ братови. Побувъ вóнъ изъ сестрою два днѣ; она була весела, що бачила брата й говорила зъ нимъ. Оповѣданѣ своѣ кóнчить сестра словами: „Служу таки въ тыхъ самыхъ панóвъ. Ище два мѣсяцѣ минѣ до року зостало ся. Важко, Боже, якъ ледачому годити! та вже нанялась, якъ продалась, — треба служити. А добуду року, то, може, дасть минѣ Господь, що добре мѣсце натраплю собѣ. Абы схотѣвъ, то знайдешь на свои руки муки!“

Хоча-жь ся повѣстка справдѣ гарна, то все-таки въ читаню єи мимохóть насуваѣ ся намъ отъ-ся замѣтка Йосипа Федьковича про оповѣданя Марка Вовчка: „Чоловѣкъ читаѣ єи повѣсти, наче медомъ по серци го мастить, але дочитавши питаѣ ся: чому? на-що, по-що той або та такъ и такъ страждала?“[1]) Такъ и тутъ можна-бъ запытатись: чому „сестра“ служила у пристарковатои панѣ, котрои примховата й злюща дочка добре давалась въ тямки сердечнóй дѣвчинѣ? По-що страждала она самохóть? — хиба-жь въ великому Кiевѣ трудно було вынайти собѣ лучшои службы? Та мабуть Вовчкови було по-нутру розказувати, що на Украинѣ не тóлько крѣпаки, але й вольнѣ люде побиваютъ ся тяжкимъ лихомъ.

Отъ, и въ повѣстцѣ „Козачка“ зъобразивъ авторъ гóрку долю Олесѣ, що́ бувши дѣвчиною, жила въ батька й матери весело й роскóшно Коли-жь вмерли родителѣ, то вóддалась она за крѣпака Ивана Золотаренка, и вóдтакъ зазнала тяжкихъ злиднѣвъ. Вже другого дня по весѣлю пóшли обоѣ панамъ поклонитись.

[1]) „Очерки исторiи укр. литературы XIX. столѣтiя“; стор. 378.

[1]) „Товарищ“. Письмо літературно-наукове. Ч. I. Львів, 1888; стор. 112 („До Данка до Танячкевича як до брата рідного“).

Не почула Олеся нѣ привѣту, нѣ совѣту, анѣ любого та веселого погляду не побачила. Паны такѝ якѝсь сердитѝ та гордѝ, ажь надымають ся! Незабаромъ вôдôбравъ панъ Золотаренкови хату и звелѣвъ єму зъ жôнкою перебратись у двôръ. Тутъ благословивъ Богъ Олесю дѣточками: були въ неи три сыны, якъ три соколы, та не було кому ихъ доглядати, бо она ходила на панщину. Чоловѣкъ єи зовсѣмъ занепавъ здоровємъ, ступѣвъ якось... Такъ горювали обоє вкупѣ, коли ось панъ поѣхавъ въ дорогу, ажь за Москву, та взявъ зъ собою Ивана Золотаренка. Минувъ рôкъ одинъ и другій, а про чоловѣка Олесѣ не було й чутки. Ажь ось прийшла звѣстка вôдъ пана, що вмеръ Иванъ. Небавомъ по приказу панѣ треба було Олесѣ посылати двохъ старшихъ сынôвъ въ дорогу зъ паничами; оставъ ся при нѣй лишь малый Тишко. Трохи зъ годомъ панѣ продала село, та переѣхала въ мѣсто жити. За нею й Олеся мусѣла ѣхати. Тутъ годить ся запримѣтити, що Олеся по смерти чоловѣка-крѣпака могла повернути на волю, але авторови забаглось, щобъ она побивалась недолею-неволею до загину. Вôдтакъ пише вôнъ ось-що: „Якъ бы хто знавъ, або схотѣвъ єѣ надоумить, то вона вдовою була-бъ изновъ на воли, не крепачка; та щó вже теперь по тôй воли!“ (стор. 53)[1]). Олеся такъ занепала здоровємъ, що й робити нездужала, зъ-за чого панѣ ѣй дорѣкала, що она хлѣбъ панскій ѣсть дурно. Та й выгнала єѣ геть изъ двора. Взяла Олеся Тишка й пôшла наймати ся, та щось изъ тыждень по-пôдъ тыномъ ночувала, поки собѣ мѣсце знайшла у якогось коваля, щó бувъ чоловѣкъ лихій и сварливый. Не послужила й мѣсяць, — занедужала, то й выгнавъ єѣ коваль зъ хаты. Хотѣла вернутись у двôръ, та панѣ велѣла єѣ прогнати, сказавши, що єи старшій сынъ, Семенко, обôкравъ панича. Вывели Олесю зъ подвôря та й кинули пôдъ тыномъ зъ Тишкомъ. Якійсь добрый чоловѣкъ зглянувъ ся надъ нею та й взявъ єѣ зъ сыномъ у свою господу, щобъ доглядала єго дитины. Се бувъ богатый мѣщанинъ, удовець, щó живъ зъ ненькою вкупѣ. Жила Олеся въ нихъ тихо й спокôйно, та тôлько думки про Семенка єѣ сушили. Трохи зъ годомъ треба було хозяинови выѣздити далеко на хутôръ и про-те хотѣвъ взяти зъ собою Олесю, одначе панѣ не хотѣла позволити Забрала Олесю зновъ въ двôръ, а Тишка взяла до покоѣвъ. Та бѣдна крѣпачка занедужала тяжко й дожидала смерти. Она бажала ще въ-останнє побачити Тишка, та ѣй сказали, що єи сынъ поѣхавъ десь за панею. Вмираючи тужила Олеся за дѣтьми, щó ихъ выкохала лихимъ людямъ на поталу. Здоймила калиточку зъ шиѣ та й просила людей, щó прийшли до неи, щобъ вôддали шѣсть карбованцѣвъ єи сынамъ. Та якъ жила плачучи, такъ и вмерла плачучи; — не було коло нещаснои матери нѣ одного сына!

Що вôльныхъ козакôвъ займали паны иногдѣ въ крѣпацтво, можна дôзнатись також зъ повѣсти „Ледащиця“. Въ сѣй повѣсти зъображає ся лихолѣтє Настѣ, дочки Горпины Чайчихи. Зъ матѣрю жила Настя у панѣ, щó чванилась высокимъ родомъ: єи батько покôйный бувъ князь вельможный, котрый прогайнувавъ усю батькôвщину, зôставивши дочцѣ тôлько будинокъ невеличкій у мѣстѣ зъ садочкомъ и дворомъ. Половину будинку вôддавала панѣ якимсь паничамъ пôдъ наймы, — ще й столовала ихъ, та зъ того й жила она. А чоловѣкъ єи десь далеко служивъ, одначе тôй пани було се й байдуже, — паничѣ не давали ѣй скучати. — Горпина Чайчиха була зъ вôльного козацкого роду, та той князь завладавъ симъ родомъ якось-то неправдою. Чайчиха була непривѣтна: якась хмара повила єѣ. А дѣвчина въ неи була хороша, якъ квѣтка; тôлько-жь була она якась палка, чутлива; — въ горю бувало она сльозы выплаче, а въ радощахъ смѣхъ высмѣє. Щó далѣ Чайчиха стала хмурнѣйша, мовь чорна хмара, бо годѣ було ѣй доправуватись до вôльности, якою хôснувались колись єи батьки. Мѣжь-тымъ Настя почала вже шѣснацятый рôкъ. Панѣ вчить єѣ гаптовати, шити: розумна, жива она, швидко й навчилась. Та годѣ було вгодити перебôрчивôй пани: она звала Настю ледащицею за-для того, що надъ шитвомъ неразъ плакала-рыдала, пропадаючи въ неволи надъ чужою роботою. — Отъ и стала Настя вечерами и въ ночи вôдъ матери втѣкати, ба, мати побачила разъ, що дочка єи пяна. Хитаючись прийшла Настя до ате[illegible] сказала, що знайшла вже чоловѣка, щó єи выз[illegible]зъ того часу що-вечôръ Настя бувала пяна. [illegible]ѣ, она було таки втече, та каже, що якъ упє ся, все забуде та весело ѣй стане. Трохи зъ годомъ найшлась у Настѣ дитинка; — росла она слабосильна: все нездужає та квилить. А Настя бôльшь єще пє; коли-жь дитинка єи вмерла, то мати-покрытка трохи-не збожеволѣла. Минуло два роки й Настя покинула пити; — нѣкуды й кроку зъ двора не йде, въ лици мѣнить ся, здрôгає ся, трусить ся: єѣ обманивъ той, що обѣцювавъ ѣй прислати волю. Хоча-жь небавомъ всѣмъ крѣпакамъ, щó служили въ тои панѣ, объявлено волю, то Чайчисѣ зъ дочкою не бути вже щасливою! Чайчиха по двацяти рокахъ першій разъ заплакала; дотôль була она мовчуща, понура, — теперь же въ неи очи веселѝ, усмѣхъ ласкавый. Коли-жь глянула на дочку, охмурнѣла й осмутнѣла зновъ тяжко. Бѣдна Настя простогнала сумовито: „Люде добрѝ! чи я вôльна, чи я тôлько пяна!“ Вôдтакъ Чайчиху й єи дочку приняла до себе въ хату Настина подруга давна, Кривошиєнкôвна. Тôлько-жь Настя якъ сѣла въ кутку, якъ схилила голову, то не-мовь завмерла. Она стала нездужати и вôдтакъ танула, якъ свѣчечка. Въ горячцѣ привиджувалось ѣй, що єѣ зъ хаты женуть, бо ось она й пяниця й ледащиця. Згадувала й свою дитинку; — останнє-жь єи слово було: „Зима люта! куды вы мене женете!“ — Ось и вся повѣстка. Єѣ розказує дѣвчина, щó служила також крѣпачкою у тои панѣ и чи-мало займалась долею тои нещаснои ледащицѣ.

Въ оповѣданю „Одарка“ бачимо нещасну жертву панскои розпусты[1]). Старый панъ взявъ дѣвчину до себе въ двôръ, а въ хатѣ єи батька та матери наче сонце зайшло. Перегодя зъ намовы старои панѣ й панночокъ выпросила собѣ Одарку жôнка молодого пана, забагливa Ляхôвка, щó приѣхала навѣстити родителѣвъ свого мужа. Вôдтакъ завезли крѣпачку до мѣста, де живъ молодый панъ. Тяжко згнущалась надъ нею молода панѣ зъ паненятами й про-те бѣдна Одарка вянула й знемагала. Коли занедужала, просила своєи тѣтки, щобъ вôдчинила вôконце й дверѣ. „Нехай я свѣту Божого побачу!“ сказала она, — „нехай подивлюсь у свою сторону!“ Панѣ казала недужну дѣвчину вôдвести въ больницю, де й вмерла, згадавши батька й матѣрь, щó покинули єѣ саму. „Якъ спускали домовину въ яму, то все надъ нею бѣлѝ голубы кружляли. Сонечко грало, мовь розсыпалось по

[1]) „Повістки“ (Народні оповідання) Марка Вовчка. С.-Пб. 1861.

[1]) Про долю Одарка розказує єи тѣтка-крѣпачка.

земли золотымъ промѣннямъ. Ранокъ такій-то тихій та ясный придавъ ся! нѣ вѣтерець не вѣне, нѣ хмарка не збѣжитця. Душа праведна переставилась!“

Поетичными красками зъобразивъ авторъ тяжку долю молодои Горпины, жôнки крѣпака Якименка[1]) Довго не було въ нихъ дѣтей, ажь ось уродилась дѣвчинка. Горпина кохає вельми та нестить свою первѣстку, и зъ рукъ не спускає. Якъ єѣ на панщину поженуть, то дитинку несе зъ собою. Коли-жь вмеръ старый панъ, то почавъ молодый господарювати. И старый бувъ недобрый, а сей такій лихій, що нехай Господь боронить: такъ людей жене, гôрше якъ тыхъ волôвъ. Незабаромъ занедужала дитинка Горпины. Бѣдна мати мусѣла йти на панщину; взяла дитину, обгорнула та й пôшла. Та отъ, стрѣтивъ єѣ панъ и крикнувъ: „Геть ту дитину! треба минѣ робити, а не зъ дитиною панькатись!“ Звелѣвъ вôдтакъ десятникови пôднести дитину до дому. Якъ вже тамъ Горпина робила въ день [illegible] – у вечерѣ прибѣгла до хаты та застала дитину вже недужну. Другого дня погнали крѣпачку знов на панщину, а коли вернулась домôвь, то вже дитина не жила. Нещасна Горпина збожеволѣла.

Мабуть не помылимось, коли скажемо, що до сеи повѣстки навязавъ Шевченко свôй стихотвôръ „Сонъ“, що єго присвятивъ М. А. Марковичцѣ. Тарасъ розказує про крѣпачку, що на панщинѣ пшеницю жала, втомила ся; не спочивати пôшла въ снопы, — пошкандибала, Ивана-сына годувати... Розповила, нагодувала, попестила, и нѣбы сномъ, надъ сыномъ сидя, задрѣмала. И снить ся єй той сынъ Иванъ — уже не панскій, а на воли та на своѣмъ веселôмъ поли. У-двохъ собѣ пшеницю жнуть, а дѣточки обѣдъ несуть... Та й усмѣхнула ся небога, прокинулась, — нема нѣчого! Глянула на Ивана, — взяла єго, гарненько сповила, та, щобъ дожать до ланового, ще копу дожинати пôшла. Поетъ догадуючись вѣщимъ духомъ (1858. р.), що небавомъ для крѣпакôвъ настане воля, каже въ кôнци сего стихотвору, що тая крѣпачка пôшла дожинати може остатню копу; — Богъ поможе, той сонъ єи справдить ся![2])

А вже-жь найбôльшь яркими красками змальовано образъ крѣпацкого лихолѣтя въ „Институцѣ“, поза-якъ въ сѣмъ оповѣданю видно контрастъ житя панского до мужицкои неволѣ[3]). Ось-що розказує крѣпачка Устина про свою недолю: На десятолѣтяхъ взяли єѣ въ двôръ. Стара панѣ була сумирна собѣ, и зъ-за того дѣвчата-крѣпачки жили въ неи спокôйно, поки не приѣхала зъ Кіевского институту єи внучечка. Стара панѣ не чує въ собѣ душѣ, — такъ єѣ милує, стараючись заспокоити всякій єи забаганки. Небавомъ институтка выбрала Устину до своєи послуги й стала такъ коверзувати й вередувати, що бѣдна дѣвчина нѣякъ не могла єй вгодити. Ба, одного разу кинулась панна на Устину и стала єѣ дусити; — цѣлу весну молоду крѣпачку напували теплымъ молокомъ, поки трохи подужала. Мѣжь-тымъ въ тихихъ комнатахъ старои панѣ пôшло жужмомъ: одній гостѣ зъ двора, другій въ двôръ. Нема дѣвчатамъ нѣ сну, нѣ спочинку: бѣгають, услугують, клопочуть ся зъ ранку до вечора. А вже-жь тымъ крѣпачкамъ було лекше, якъ наѣхало гостей-паничѣвъ, бо тогдѣ панночка трохи про нихъ забувала. Спôзнавъ ся-жь зъ институткою полковый лѣкарь, та почавъ що-дня вчащати. Такій вôнъ бувъ тихій, звычайный, до кождого привѣтный, що по думцѣ дѣвчатъ-крѣпачокъ вôнъ на пана не походивъ. Отже вôнъ посватавъ институтку, дарма, що стара панѣ зажурилась, що єи внучка не вôддає ся за князя, за богача! Коли-жь по заручинахъ институтка стала нарѣкати на свою долю сирôтску, то бабуся зацыткуючи примховату внучку сказала: „Не будешь ты богатша одъ усѣхъ, та й убогою не будешь! Усе, що́ я маю, все твоє!“ Повеселѣйшала панночка и почала лагодитись до весѣля. Пôсля весѣля повѣзъ лѣкарь свою дружину у свôй хутôръ. На рундуцѣ купкою стояли люде изъ свѣтломъ и зъ хлѣбомъ святымъ; поклонились и витали молодыхъ. — „Спасибô, спасибô!“ дякує панъ, приймаючи хлѣбъ на свои руки. „Привѣзъ я вамъ панію молоду, — чи вподобаєте?“ — А панѣ якъ гляне на него, — ажь искры єй зъ очей сыплять ся! Люде до неи, щобъ-то єѣ по своєму витати, а она выхопила въ когось изъ рукъ свѣчку, та стрибнула въ двери. Люде такъ и шугнули одъ тыхъ дверей, нѣчого й не одмовили. Панъ, неспокôйный, смутный, пôшовъ за жôнкою й ставъ єѣ влагоджувати, але она крикнула зазлôстно. „Ты мабуть усѣхъ мужикôвъ такъ изучивъ, що вони зъ тобою за пачѣбрата!“... Вôдъ того часу химерамъ и примхамъ институтки не було кôнця, — бѣдный єи мужь не зъумѣвъ нѣякъ дôйти зъ нею до-путя.

Мѣжь-тымъ у хатѣ при хуторѣ зôбрались крѣпаки на вечеру. Туды завела Устину старенька бабуся, котру молода панѣ нѣ-за-що вже була вылаяла. Въ хатѣ за столомъ сидѣвъ вôзникъ Назаръ зъ жôнкою своєю, що́ звали єѣ Катрею. Прийшовъ и молодый парубокъ Прокôпъ, що́ вже по-переду біля рундуку намагавъ дещо до Устины промовити. При вечерѣ Назаръ шутковавъ и выгадувавъ, а Катря була чогось сумна та неспокôйна. Коли-жь она запытала Устѣ про молоду паню, то вôдповѣла дѣвчина, що она недобра, за-для чого Катря ще бôльше засумовалась. Небавомъ дôзналась Устина, що Прокôпъ єѣ полюбивъ. А вже-жь панѣ давалась всѣмъ добре въ тямки. Люде прокидались и лягали плачучи, проклинаючи: усе пригнула она по-своєму, всѣмъ знайшла тяжку роботу. Калѣки нещасливі, дѣти-крôшеняточка и тй въ неи не гуляли. Стоока наче она була, — все бачила, всюды якъ та ящôрка по хутору звивалась и на кого тôлько поглянула, неначе за серце єго рукою здавила. Всѣ люде повяли, змарнѣли, тôлько бабуся була та сама, що й попереду. — Трохи зъ годомъ умерла Катрѣ дитинка, и бѣдна мати захирѣла, занепала. Та отъ, злюща панѣ, поругавшись єй, прогнала єѣ зъ двора на панщину. А вже-жь Катря не хотѣла на свѣтѣ жити: бѣгала по гаяхъ, по болотахъ, шукаючи своєи дитины, а вôдтакъ и втопилась. Тогдѣ й Назаръ уже не той ставъ, — уже й вôнъ якось поникъ, хочь иногдѣ таки жартувавъ кажучи: „Коли-бъ минѣ хочь одинъ день хто послуживъ, до вѣку-бъ згадувавъ!“ Саме тогдѣ паны згодили москаля зъ мѣста за куховара. Сему байдуже було, що крѣпаки горюють. Тôлько вôнъ кого спытає: „сьогоднѣ бито?“ то й сейчасъ додасть: „иначе й не можна: на те служба!“ А Устинѣ сказавъ: „Тебе бють, тебе рвуть, морочать тебе, — а ты стôй, не моргни!“ Тогдѣ Прокôпъ зъ серця ажь люльку объ землю гепнувъ и крикнувъ: „Волы въ ярмѣ, та й тй ревуть, а то щобъ душа христіянська всяку

[1]) Оповѣданє „Горпина“ назвавъ авторъ такожь „Панською волею“. Про долю Горпины розказує крѣпачка, що́ служила у того-жь пана.

[2]) „Кобзарь“. У Празі; I, стор. 343—344.

[3]) Оповѣданє „Институтка“ присвятила Марія Марковичка Тарасу Шевченкови.

догану, всяку кривду терпѣла й не озвалась!“ (стор. 65)[1]).

Въ-рѳкъ умерла стара панѣ: ѳи внучка журилась и плакала за бабунею, але не покидала своихъ химеръ. Ажь ось народився у неи синъ. Мужь ѳи бажавъ, щобъ кумомъ бувъ ѳго товаришь, але она велѣла запросити полковника въ кумы. Приѣхавъ полковникъ и панѣ такъ зрадѣла, що позволила, щобъ Прокѳпъ оженивъ ся зъ Устиною. Пѳсля вѣнчаня Устина зѳсталась при пани й терпѣла вѳдъ неи ще бѳльшій наруги й муки. А вже-жь забувала лихо, коли побачила Прокопа. Та отъ, вѳнъ, куды далѣ, то ходивъ все хмурнѣйшій, ажь Устинѣ серце болѣло. Коли она запытала свого чоловѣка, чого вѳнъ усе смутный, то вѳдповѣвъ вѳнъ: „О моѳ серденько! тяжко було безъ тебе, а зъ тобою ще тяжче! Яково-то сподѣватись що-годинки въ Бога? — доганы тобѣ та муки! а боронити — не сила“... (стор. 68). — Жили они такъ зъ бѣдою й журбою до осени. Тутъ и счинилось чи-мале лихо. Одного дня трусивъ Прокѳпъ въ саду яблука въ кошѣ, а добра бабуся обдѣлила по яблучку дѣтей, що зъ-за лѣсы дивились на ласощѣ Дѣти обступили бабусю, коли ось явилась панѣ и кинулась зъ мокрымъ рядномъ на стареньку крѣпачку, зовучи ѣ злодѣйкою; ба, въ злости стала она бити бабусю. Захиталась старенька, — Устя кинулась до неи, а вѳдтакъ панѣ вчепилась у косы Устинѣ. Тогдѣ-жь крикнувъ Прокѳпъ: „Годѣ, панѣ, годѣ!“ и схопивъ ѣ за обѣ руки. На крикъ панѣ збѣглись люде, прибѣгъ и панъ, и ось наговорила ѳму жѳнка, що обѳкрала ѣ стара, та що всѣ хотѣли ѳи душѣ. И кинувъ ся панъ на Прокопа погукуючи: „розбишака!“ — але парубокъ озвавъ ся понуро: „Не пѳдходьте, пане, не пѳдходьте!“ — „Е! бачу“, каже панъ, „тобѣ тутъ мѣсця мало! Постѳй же! розшибатимесся у москаляхъ, скѳльки хотя!“ И звязали Прокопа й повели въ хату, — коло дверей поставили сторожу. — „Що ты починивъ, мѳй голубе?“ промовила Устина, „що ты сподѣявъ?“ — „А що я сподѣявъ?“ вѳдповѣвъ Прокѳпъ, „будешь вѳльна! — отъ що! будешь вѳльна, Устино!“ — „Воля та безъ тебе!“ сказала сумовито ѳго дружина (стор. 71). Ажь ось заторохтѣвъ на дворѣ вѳзокъ, — повезли Прокопа, — поѣхала зъ нимъ такожь Устина.

Коли Прокѳпъ ставъ салдатомъ, то Устина зѳсталась зъ чоловѣкомъ въ мѣстѣ. Наймили собѣ хату у якоись вдовицѣ; Устя ходила й робила поденно, а Прокѳпъ учивъ ся вѳйсковои службы у понурого москаля. Хочь робота Устѣ була тяжка, то теперь она нѣбы чогось радѣла, бо вже жь Прокѳпъ запытавъ ся ѳи разъ: „А що? Устино! чи ты чуѳсся, що вже ты вѳльна душа?“ Отъ, якось сидѣли въ-вечерѣ: москаль на лавѣ зъ люлькою, хозяйка коло вѳконця, а Устина зъ Прокопомъ оддалѣкъ. Сидѣли мовчки всѣ, коли ввѳйшовъ Назаръ. Шуткуючи сказавъ Назаръ, що прийшовъ зъ-вѳдти, зъ вѳдки добрѳ люде мандрѳвки выглядають. Второпавъ ѳго мову москаль, що бувъ степовикомъ; зъ лица ѳго покотились сльозы, що вѳнъ вѣкъ вѣкувавъ пѳдъ палкою, що въ него нема нѣ роду, нѣ плѣмя, нѣ привѣту. Прощаючись зъ Прокопомъ Назаръ давъ ѳму пять карбованцѣвъ и сказавъ: „Се не панськѳ грошѣ! — братерськѳ, — ними не зажурисся. Я собѣ зароблю; теперь я вѳльный хочь на пѳвъ-року; — зъ собаками не пѳймають!“ (стор. 76). Пѳшовъ сердечный Назаръ, — только ѳго й бачили. Жили опѳсля Устина й Прокѳпъ, хочь зъ бѣдою, а таки якось любо й благодатно. Легко було Устинѣ зѳтхнути, весело глянути й думати: „Що зароблю, то все на себе.. Чую ся на души й на тѣлѣ, що я живу.“ Ажь ось на весну приказано москалямъ выходити въ похѳдъ. Коли вже й день походу намѣчено, то пѳшли обоѳ въ хутѳръ попрощатись. Панѳвъ не було дома, тѳлько бабуся сама на господарствѣ. Плачучи Устя запыталась бабусѣ: „Оце вы тутъ зостаѳтесь у сьому пеклѣ?“ — „Та вже-жь тутъ пташко!“ вѳдказала бабуся. „Тутъ я родилась, тутъ я христилась, тутъ сиротѣла, тутъ и вмру, моя дитино!“ — Поблагословила бабуся Прокопа й Устю, якъ дѣтей рѳдныхъ, — обдѣлила, чимъ могла. Потѳмъ Устина провела чоловѣка ажь до Кіева. Тутъ зѳсталась служити, а вѳнъ зъ вѳйскомъ пѳшовъ кудысь далеко на Литву. Вѳдходячи приказавъ Устинѣ, щобъ не сушила себе слѣзми. Прокѳпъ пѳшовъ, а вѣрна дружина тужила за своимъ чоловѣкомъ, що ѣ зъ пекла, зъ кормиги вызволивъ. Наймалась, заробляла, и хочь копійка кровю обкипѣла, то инколи було ѣй такъ легко, такъ весело, коли подумала, що, абы схотѣла, заразъ и покинути ту службу вѳльно. Тому-то въ кѳнци свого оповѣданя могла Устина сказати: „И хожу, и говорю, и дивлюсь, — байдуже минѣ, що ѳ тѳ паны у свѣтѣ!“

Про се оповѣданѳ спѳмнули добрымъ словомъ Тарасъ Шевченко й Пантелеймонъ Кулѣшъ. Тарасъ говорячи про „Институтку“, порѳвнавъ автора сего оповѣданя изъ французкою писателькою Жоржь-Зандомъ, котра по ѳго думцѣ, Маріи Марковичцѣ „и въ кухарки не годиться!“[1]) Кулѣшъ же написавъ про се оповѣданѳ ось-що: „Панъ Марко Вовчокъ напечатавъ недавно свою „Институтку“, котору переложивъ по свойому панъ Турѓеневъ. Тутъ, здаѳться, ступивъ вѳнъ дальшъ одъ первыхъ оповѣданій; а все ще скрѳзь картину пробиваютця въ його натурщики й натурщицѣ, зъ которыхъ вѳнъ поспсувавъ собѣ етюды. Самостайнього творчества мы ще и въ „Институтцѣ“ не вбачаѳмо. Ґеній народній выносить на своихъ крылахъ фантазію Вовчкову; самъ авторъ не здолавъ и доси пробити нову дорогу народньому ґенію, якъ отъ Шевченко. Спасибѳ йому, служить вѳнъ гарно чистымъ смакомъ своимъ народньому слову и духу“...[2])

Хоча-жь се оповѣданѳ одно зъ лучшихъ, то не всѣ характеры зъобразивъ авторъ зъ природною правдою. Институтка являѳ ся не-въ-мѣру примховатою й пурявою, не знаючи нѣякихъ границь у своихъ забаганкахъ. Въ ѳи серцю нема й искры людского чутя; она вередуѳ безъ вины и пакостить не тѳлько крѣпакамъ але й свому мужу-добрязѣ. Одначе Петровъ запримѣтивъ, що характеръ институтки вважаѳ ся консеквентнымъ, що до кѳнця остаѳ ся вѣрнымъ собѣ[3]). На те вѳдповѣдаѳмо, що хочь институтка являѳ ся консеквентно пурявою и химерною, то все-таки въ зъображеню ѳи вдачѣ авторъ „пересоливъ“, неначе-бъ хотѣвъ поставити тымъ яснѣйшій контрастъ мѣжь вытребеньками панскими й лихолѣтѳмъ мужикѳвъ. Вдачу-жь мужа тои панѣ оцѣ-

[1]) „Основа“, 1862, мартъ.

[1]) „Жизнь и произведенія Т. Шевченка“. Сводъ матеріаловъ для его біографіи. Составилъ М. К. Чалый; стор. 147—148.

[2]) „Хата“. Видавъ П. А. Кулішъ. Петербургъ, 1860; стор. XIII—XIV. — Изъ того заявленя Кулѣшевого видно, що „Институтку“ надруковано въ-перве ще передъ р. 1862, але годѣ дѳзнатись коли? и де?

[3]) „Очерки исторіи укр. литер..“, стор. 386.

нивъ найлучше крѣпакъ Назаръ въ повѣсти, назвавши єго „квачемъ[1]“). Супроти такои примховатои жѳнки чесный лѣкарь збивъ ся зъ пантелику, по-за якъ нѣколи не мѳгъ проявити своєи волѣ. Опроче всякій схоче признати, що дѣя въ сѣмъ оповѣданю двоить ся, ба й троить ся, тому-що крѳмъ институтки выступають ще двѣ важнѣ особы, се-бъ-то Прокѳпъ и Назарь. Та й нѣгде правды дѣти, въ сѣй картинѣ институтка уступає ся подекуды на задній плянъ, а высувають ся напередъ крѣпаки й крѣпачки панскѣ. Можемо отже сказати, що оповѣданє „Институтка“ має чи-малу литературну стѳйнѳсть лишь за-для чудовыхъ епизодѳвъ зъ крѣпацкого життя и за-для живого драматизму, якимъ вызначують ся сцены зъ побуту мужицкого[2]).

Петровъ розѳбравши се оповѣданє досыть просторо, заявляє, що въ нѣмъ включає ся мовь-то въ зернѣ трохи-не весь свѣтоглядъ Марка Вовчка, и що вѳдтакъ „Институтка“ може вважатись осередковымъ пунктомъ для иншихъ єго оповѣдань и повѣстокъ зъ народного побуту минувшого часу. Всѣ бо иншѣ повѣстки Вовчковѣ зъ украиньского и россійского побуту суспѳльного розвиваютъ, або просто повторяють, тѣ самѣ характеры, якѣ нарисовано въ оповѣданю „Институтка“. Типъ бо двѳрскои дѣвчины-крѣпачки, вѳдорванои вѳдъ семьѣ, якій видимо въ Устинѣ „Институтки“, зъображає ся такожь въ деякихъ иншихъ повѣсткахъ, примѣромъ въ „Ледащици“ и „Одарцѣ“[3]).

Натякнувши въ „Институтцѣ“ на салдатчину Марко Вовчокъ змалювавъ гарну картинку салдацкого лихолѣтя особливо въ повѣстцѣ „Два сыны“[4]). Ось и змѣстъ сего твору: Бѣдна вдова-крѣпачка розказує, якъ по смерти чоловѣка лишилась она зъ двома сынами-недолѣтками. Андрѣйко бувъ веселый и жвавый хлопчикъ, Василько-жь — тихій, сумирный и не говѳркій. Выросли дѣти, и отъ, пройшла чутка, що сего року буде рекрутчина. Одного ранку сказано вдовѣ, що на черзѣ Андрѣйко въ рекруты. Збирає она останнє, споряжає єго. Та не тѳлько мати плакала за сыномъ, — плакали й молодѣ очи за Андрѣйкомъ, за єго гарною вродою. Любо вѳнъ пѣснѣ выспѣвує було ясными зорями, а голосъ єго розлягає ся по всему селу. Отъ и выспѣвавъ собѣ дѣвчину любу та гарну. Стара мати сподѣвалась невѣсточки, якъ ластѳвочки собѣ на втѣху, та отъ, пѳшла єи сподѣванка слѣдомъ за рекрутами! — Казано везти новобранцѣвъ; — сидить вдова та дожидає тои годины, — ажь ось вбѣгає Василько задыханый, блѣдый, и за нимъ два чоловѣки въ хату. „Панѣ-матко!“ кажуть они, „спорядѣть обохъ: панъ велѣвъ и Василя брати.“ У матери серце неначе завмерло. Та й небавомъ поѣхали новобранцѣ. Сѣла й мати межи своими сынами и провожала ихъ. И вернулась бѣдна вдова сама домѳвь. Стала она нездужати, — не було ѣй нѣ сну, нѣ вѳдпочинку; робила черезъ силу, нѣчого не знала, не чула. Минувъ такъ рѳкъ, и другій, и пятый. Коли ось по Рѳздвѣ въ ночи приходить до матери Василь. „Василечку! сыночку мѳй!“ кликнула мати, — „а Андрѣйко де?“ — „Нема вже, мамо, Андрѣя!“ промовивъ Василь. „Лѣгъ Андрѣй, мамо! та й не встане вже!... Я, мамо, до васъ умирати прийшовъ.“ — „Сыночку мѳй!“ зарыдала мати, „бодай бы я не дѳждала твого слова почути!“ — Отъ же й щира правда була, що́ сказавъ Василь. Танувъ вѳнъ, якъ свѣчка; — полежавъ, похирѣвъ, та й вмеръ на веснѣ. Въ останню годину промовивъ до матери: „Не живъ я, мамо, на свѣтѣ, тѳлько збиравъ ся жити!“ — Молоде, то якъ косою скосило! Зѳсталась бѣдна мати сама; тѳлько ѣй и потѣхи, що иногдѣ приснять ся ѣй дѣтки. Живе она, — дивить ся, якъ хата валить ся, чує, що й сама она пыломъ припадає; — якось туманѣє, наче жива въ землю входить... (Дальше буде.)

ЩО ВЧИНИЛИ ЯСНѢ ЗОРѢ?

(Святочна казка Г. А. Мачтета).

Дѣяло ся се дуже давно, ще въ тѣ незапамятнѣ й страшнѣ часи, коли люде на земли не вѣдали про братерство, ино ворогували противъ себе та рыли одинъ пѳдъ другимъ. Велика частина народу блукала въ непроглядныхъ потемкахъ и нѣхто не думавъ просвѣтити єго святимъ словомъ правды; голодна бѣднота, тремтячи зъ зимна, надармо протягала худощавѣ безсильнѣ руки до дукѳвъ мешкаючихъ въ пышныхъ хоромахъ, людска кровця лила ся потоками за марницю, а слезы навѣть жалю не выкликували. Невѳльники двигали ще тяжкѣ оковы, батѳгъ свиставъ разъ у-разъ въ воздусѣ, святѣ завѣты Розпятого ще не выкоренили були гнѣву, и самолюбства зъ серць людскихъ!...

Було се, на самый Святый Вечѣръ, въ навечеріє тои великои днины, коли явивъ ся на свѣтъ Той, що першій оповѣстивъ землици слова любови, мира й братерства, за що тежь розпяли Єго межи злодѣями. Наближала ся велика година, але грѣшна земля не хотѣла й слухати нѣчого про то. И дальше голосили надармо дрожачѣ голоднѣ жебраки, а рыданя й стоны заголомшували дикѣ, розузданѣ клики бѣсѳвскихъ оргій, и дальше такъ само рѳвнодушно проходили щасливѣ мимо нещасныхъ, кваплячи ся до своихъ теплыхъ, привѣтныхъ свѣтлиць. Вороги готовили ся на завзятый бѳй; зъ понурыхъ высокихъ вежь вѳдзывали ся тихѣ, придавленѣ зѳтханя вязнѣвъ; безсердечна мати покидала въ широкій свѣтъ дѣтокъ своихъ, бо квапила ся въ самъ розгаръ веселыхъ утѣхъ; по-при голосный плачь безвыхѳдного горя гудѣвъ довкола пяный реготъ пышнои зведеницѣ.

Земля була ще люта!

Понадъ нею, въ филяхъ неуловимого, синього етеру, якъ завсѣгды, такъ и тои святои ночи сіяли тихо золотѣ зорѣ. Ино теперка они выглядали якось святочнѣйше, святѣйше й яснѣйше. Небо було чистеньке, хиба часомъ пронесла ся легонька, бѣла хмарочка въ далекѣ просторы, и зорѣ яснѣйше свѣтили и кружили тихо и невгомонно незлѣчимою юрбою. Молодикъ выглядавъ не жалѳбно, а такъ якось ясно, та маторно, весело усмѣхавъ ся; дебелѣ донѣ Великои-Медведицѣ, яснѣли любо и нѣжно; блискучій Арктуръ горѣвъ дужше діямента, тужлива красавичка Вега блымала всѣма вѳдтѣнками свѣтла, поважный Оріонъ дививъ ся дружнѣйше, ба й вченый Альдебаранъ буцѣмъ розглядавъ ся черезъ синявѣ окуляры, и нынѣ не выглядавъ по буденному. Ясніе небеса обходили велике свято, бо пѳдъ Рѳздво якъ знаємо, родять ся новѣ зорѣ.

Зъ грѣшнои землицѣ долѣтали туды зойки и стоны. Чортѳвскій верескъ безстыдныхъ оргій, проклятя, перед-

---

[1]) „Основа“, 1862., мартъ; стор. 60.

[2]) М. К. Чалый назвавъ „Институтку“ одною зъ слабшихъ повѣстей Марка Вовчка („Жизнь и произведенія Т. Шевченка“; стор. 149).

[3]) „Очерки...“, стор. 387.

[4]) Повѣстку „Два сыны“ присвятила Марія Марковичка Михайлови Максимовичу.

смертнѝ клики; але золотѝ зорѣ не чули того галасу, бо ихъ увагу занимала чудова музика небеснои Лѣры. Зоряна Дѣва спѣвала имъ про благій супокôй, про миръ та щастя безконечне, що они можуть плавати безупинно по синѣмъ етерѣ. Про грѣшну землю они нѣчого не знали и знати не хотѣли. Бо чимъ имъ була та погана, блудна, навѣжена земля, що не признала навѣть свого Учителя, котрый терпѣвъ за неи муки?! Ще жадна зôрка не прислухала ся земельному гомонови, жадна не злѣтала туды зъ ясного неба. Бачно берегла кожда свою чистоту и могучу, непохитну величь!

Ажь того Святого Вечера сподѣяло ся несподѣвано невидане диво въ синихъ просторахъ. Молодѝ зôрки пôдняли великій гамôръ, помѣшали загальный супокôй и збентежили довѣчну тишину. Гурмою окружили они студену Звѣзду-Полярну и, хоть не свѣтили такъ ясно, якъ другѝ, все-жь выдавали таке свѣтло, що вôдъ якогось часу приманювали навѣть пустого Арктура, чимъ розбудили велику ненависть въ серци зависливои молодички — Веѓи. Середъ утѣхъ они лише сумували уодно, немовь ихъ не бавила чудова музика Лѣры, анѣ спѣвы зорянои Дѣвы. Такъ, ясни, живѝ, засумованѝ зорѣ наслухували безперестанку гамôръ, що доходивъ до нихъ зъ долу.

— Що тамъ такого... на земли? — запытали ся наконець Полярнои-Звѣзды.

— Етъ, що васъ то обходить! — вôдповѣла горделива, ледяна красавичка, чиста й строга, мовь та старинна матрона римска. Намъ свѣтлымъ зорямъ не слѣдъ занимати ся такою нечистотою! Отъ, послухайте лѣпше нашои Лѣры и Дѣвы.

— Намъ чогось немно...

— Немно?! — сказала здвивована красавиця полярна. Невжежь се правда, любѝ дѣтоньки? Бачите, доокола радôсть... Смутку мы не знаємо...

Заворушили ся ясни зорѣ и просіяли соромливымъ румянцемъ.

— Ой, смутножь намъ смутно — вздохнули важко. и про свято забули! Насъ вражають тѝ клики, заглушують музику й спѣвы. Они то причиною нашого смутку задля нихъ не можемо повеселити ся и плавати тихо по безкрайнôмъ етерѣ. Мы линемо туды, намъ бажалось-бы навчити ся всього... дôзнати ся о всѣмъ, що дѣеся на свѣтѣ. Жаль намъ бѣднои Землички!

Полярна-Звѣзда нахмурила ся и бѣлою хмарочкою закрыла собѣ очи вôдъ стыду за такѝ нѣсенѣтницѣ, а всѣ другѝ, доокола, стали смѣяти ся.

— Ха, ха. ха! — бôгме, дурненькѝ молодятка — зареготали ся на все небо повнолицѝ панны Великои-Медведицѣ. Бачь, яке выгадали; чи чувъ хто таке? На якого бѣса спонадобила ся имъ грѣшна земля, коли у насъ чистый, вôльный воздухъ? Ой! дѣти, дѣти! Лѣпше упоюйте ся покôрно воздухомъ, якъ и мы всѣ. Чули вы, monsieur Арктуръ, про тѝ дивацкѝ забаганки?

Арктуръ лише ждавъ нетерпеливо хвилѣ, щобы познакомити ся зъ молодыми зорями, або яку бесѣду завести, тому радо приставъ до розмовы.

— Чую и дивую ся! — ставъ икати по модному Арктуръ, бо славивъ ся вôнъ добрымъ тономъ — дивнѝ часы настали! Нечуванѝ привычки! Пôсля моеи думки, mesdames — тутъ обернувъ ся вôнъ женихливо до ясныхъ зôръ — єдиною метою вашого существованя, все украшати синє небо; до того mesdames, кажу щиро, всяка наука, знанє. найменшій дотыкъ нечистои землѣ, пошкодить вамъ дуже богато, бо убѣ напевно вашу ту... ту... якъ бы то сказати, вашу поезію и пікантнôсть незнаня и ту... и ту... любезнôсть и ту милу простоту, справдѣ.. власне, милу простоту!... Чижь не такъ, дорогій паноньку?

Суровый Оріонъ вôдрубавъ на то заразъ:

— Знаменито!... Берѣмъ зъ котрого будь боку, всежь буде то недозволенымъ лібералізмомъ. Вы знаєте, пане Арктуръ, мою думку: передовсѣмъ ладъ, отъ що! Такъ, добродѣю! А се.. се... се чистого калібру анархія! А вы якъ думаєте, панно Веѓо? — запытавъ ся вôнъ, певный, що вôдповѣдь буде прихильна.

Гарна Веѓа остро затеркотѣла:

— Я думаю, я думаю, що се нѣчого иншого якъ лише у-я-ва! Бо признасьте, що на гадкôй земли не може бути нѣчого цѣкавого. Вереск ь и зойки! Фе! — Тымчасомъ мы любуємо ся небесною музикою и весело кружляємо!

Ясни зорѣ задрожали, але вже не гнѣвали ся бôльше. Слезы сполокали ихъ ясни личка и боязько споглянули они на мудрого Альдебарана, на котрого покладали послѣдну надѣю.

— Може вы за насъ вступите ся? — запытали ся его несмѣло, бо вôнъ бувъ занятый мудрыми дослѣдами.

Альдебаранъ повѣвъ поважно очима по зборѣ и усмѣхнувъ ся гордо:

— Розумѣє ся, процѣдивъ вôнъ розтягаючи наумысно слова, по ученому — розумѣє ся, що знанє: свѣтло, а незнанє: тьма; сего нѣхто не заперечить! Але додавъ вôнъ зъ натискомъ не кождому дана всевѣдучôсть, отъ въ тôмъ то и сукъ. Наука має своихъ выбранцѣвъ, и не всякому пхати тамки носа...

— Отъ разъ мудре слово! — залепетѣли всѣ, а Веѓа моргнула зъ утѣхи.

Ясни зорѣ спаленѣли, всѣ немовь змовили ся противъ нихъ. Насмѣшлива вôдповѣдь мудрого Альдебарана, на котрого они надѣяли ся, розбила всѣ ихъ намѣры. Але молодеча вôдвага ихъ не покинула, они не дали ще за выграну и стали боронити ся.

— Най дѣє ся, що хоче — казали всѣ зъ обуренемъ — мы кажемо щиро, що намъ тоскно, жаль бѣднои землицѣ и опротивило плавати по синѣмъ етерѣ и слухати ино у-одно залицяня Арктура.

Моторна Веѓа усмѣхнула ся. Арктуръ спаленѣвъ якъ буракъ, зôрки-жь говорили дальше:

— Ой такъ, всюды нудно, коли чуємо гôрке голошенє бѣдакôвъ въ темныхъ помракахъ. На земли мы-бы напевно дôзнали ся, що за причина того плачу и принесли-бы тамъ зъ собою любовь и свѣтло. Тому найлѣпше зробимо, коли ..

Але ихъ противники голосно ремонстрували. Дебелѝ доньки Великои-Медведицѣ заходили ся вôдъ смѣху.

Ха, ха, ха — дурненькѝ! Що васъ обходить земля? Дивѣть ся, щобъ вы свѣтили яснѣйше! Ха, ха, ха!

— Се бунтъ! — воркотѣвъ сердитый Оріонъ.

— Кокетерія! — додала красна Веѓа.

— Нѣ, нѣ — заикавъ зновъ лагôдно и ласкаво Арктуръ — Pardon, сежь не то, messieurs et mesdames! Се молодый запалъ тай тôлько, молодеча великодушнôсть! Се поволи перейде, не бôйтесь, але... але... се. якъ-бы то сказати, досыть повабно и... и... пікантно!

— И Арктуръ глянувъ солодко зъ-пôдъ ока на ясни зорѣ.

— Я майже цѣлкомъ годжу сѧ зъ высокоп оваженымъ Оріономъ! кинувъ своє слово розяреный вже Альдебаранъ. Се дѣйстно подобає на злодѣяне. Прошу васъ, на свѣтѣ є свои законы, тѣ законы управляють житємъ и горе тому, хто поважить ся поправляти щонебудь въ тѣмъ порядку. Всяка великодушность псуе ладъ и доказуе ясно бракъ розуму. Така моя думка.

Ясній зорѣ постановили дѣлати на свою руку. Чимъ бѣльше темнѣло, тымъ дужше роздавали сѧ земскій стоны, и тымъ важше турбували сѧ ясній зорѣ. Не слухаючи нѣкого й нѣчого, окрѣмъ власного голосу и тайного призыву землѣ, они спустили сѧ наразъ на землю, на пострахъ всѣмъ тѣламъ небеснымъ. Одній зъ нихъ померкли въ чорныхъ хмарахъ, другій розбили сѧ на камяныхъ брылахъ и розпрысли сѧ золотомъ на добро гѣрникамъ, иншій-жь дѣстали сѧ до земского туману.

И се були першій зорѣ, що упали на землю и богато чудесъ вчинило сѧ того Святого Вечера на грѣшнѣй земли.

* *
*

Величезній салѣ перемѣнили сѧ въ справжній городы зъ цвѣтами, свѣтла горѣли ярко, и все тонуло розкѣшно въ клубахъ пахучихъ кадилъ. Дорогій вина текли струями, всюды гамѣръ и цинічный регѣтъ, доокола душній утѣхи шаленого житя.

Въ самѣй серединѣ на высокѣмъ пѣдвысшеню, середъ опаслои и жаднои товпы стояла пышна невѣста и глядѣла бездушно багливыми очима на пяну, послушну й покѣрну товпу. Зимній уста єи шептали безвстыдній рѣчи, а красна рука, нѣбы зъ мармуру выкована, держала высоко пѣднесеный повный пугарь.

Але бачь, наразъ она замовкла, зблѣдла, вся задрожала, а очи єи зайшли сльозами. Якійсь жаръ вселивъ сѧ несподѣвано до єи студеныхъ грудей и обнявъ серце. Она почула невыразный шепѣтъ, незнану мову у нутрѣ, и гѣрко заплакала.

Нарѣдъ стрепенувъ сѧ.

А она дрожачими руками зрывала зъ себе брилянты и перлы, що ланьцухомъ ганьбы вкрашали єи пышній груди и шию лебедину. Вергла ихъ згѣрдливо, настоптала ногами, немовь бажала пѣмстити сѧ надъ ними за свою нужду, за превелике горе. И стала выплакувати горячими слезами свою жѣночу поругу, проклинаючи палаючими устами ганьбу и упадокъ. Заговорила про родину, обовязки материй, любовь жѣночу, про честь дѣвочу. Заговорила про обовязки горожаньскій. И страшній страданя споганили єи гарне обличє, а пекуча скорбота показала сѧ въ єи очахъ, повныхъ слезъ.

— Она вѣдай пяна! — шептала кругомъ зачудована товпа.

— Не пяна я — вѣдповѣла зъ плачемъ невѣста, нѣ! Сего вечера ясна зоря збудила въ менѣ дрѣмучу совѣсть.

* *
*

Въ пѣдземныхъ льохахъ сидѣвъ вязень, невинна жертва самоволѣ.

Єго душили чорній, вѣдразливій стѣны, середъ котрыхъ замиравъ беззвучно навѣть голосный гамѣръ уличный; важко налягли на него тьма и тишина гробова, що панували кругъ нього. Лише оковы зазвенять деколи голосно, або холодне желѣзо забрязкотить, немовъ страшный ударъ молота о дно домовины... Часомъ скотить сѧ капля крѣзь дѣрковатый, сирый камѣнь и вѣдозве сѧ плюскомъ на зимнѣй плытѣ камѣннои пѣдлоги. Ще страшнѣйшою выдавала сѧ та тишина, при однозвучнѣмъ плюску.

Обмова и злословѣсть, що засадили єго въ вязницю, теперь ликували! Того вечера плакавъ нещасный вязень, якъ мала дитина, хотяй не упадавъ на духу и не тративъ вѣры въ силу своєи правости; але нагадавъ собѣ рѣдню и товаришѣвъ, згадавъ про ту, котру такъ щиро кохавъ, зъ котрою думавъ колись подѣлити долю й недолю, — згадавъ, и ще страшнѣйшою выдала сѧ єму розлука зъ ними. Єму нагадали сѧ веселій свѣтла въ рѣдній хатинѣ, причувала сѧ рѣдна мова, рѣдный и близькій кружокъ, де для него вже не було мѣсця. Понурій стѣны роздѣлили єго вѣдай на вѣки вѣдъ рѣдньѣ, про него вже може й забули, всѣ покинули єго, и болесный сумнѣвъ вкравъ сѧ до єго пригнетеной душѣ. Хто знає. чи вѣнъ не утратить вѣры и въ свою правоту и въ побѣду высокои правды.

А наразъ щось блыснуло въ вѣдчиненѣй кватырцѣ вузенького вѣконця зъ рѣшоткою, и въ ту саму хвилю наповнили сѧ хорй, ослаблені груди нещасного теплом и свѣтломъ вѣры й надѣѣ. Тяжко застогнавъ, трохи опамятавъ сѧ, вытеръ слезы и ясный сонъ склеѣвъ єго трудній повѣки.

А ясна зоря — бо се она зѣйшла до него зъ высокого неба — приняла видъ тои, котру такъ дуже любивъ нещасливый. И являла сѧ она єму въ солодкѣмъ снѣ разъ христіянкою, що стоячи смѣло передь пащою кровожадного тигра въ поганьскѣмъ цирку, середъ розпустного народу, шукала зачудована вдячными очима дружньои руки, що вергла до єи святыхъ нѣгъ бѣлу рожу, — то зновъ выдавала сѧ уквѣтчаною барвѣнкомъ, зъ оливною галузкою въ руцѣ зъ цѣлющимъ бальзамомъ на єго раны вѣдъ желѣзныхъ ланцѣвъ. Она додавала єму вѣдваги и шептала ласкаво: „Не бѣй ся, мѣй любый, не трать вѣры въ правду и любовь. Ясній зорѣ злинули зъ небесъ; они принесуть на свѣтъ любовь, миръ и правду. Настане часъ, коли вороги повстыдають ся за дѣла свои“. И забувъ вязень горе, не чувъ болю пекучихъ ранъ, и зновъ увѣрувавъ и живъ святою надѣею.

* *
*

Сумный и невеселый сидѣвъ поетъ въ своѣй свѣтлици.

Надоѣли єму пѣсни, де оспѣвувало сѧ вино, краса женщинъ, нѣга й ласка веснянои природы, — тѣ чудовій пѣсни, що выкликують загальный запалъ. Вѣнъ шукавъ другого тематy, де выявила-бы сѧ наглядно єго любовь до людей, тематy, що загрѣвавъ-бы ихъ до працѣ и потрясъ серця розпустныхъ и пяныхъ величємъ своєи духовои правды, запаливъ наново вѣру въ житє въ утративших ѣѣ. Але тематъ не приходивъ, не складали сѧ звучно стрѣчки, не лѣпили сѧ звѣнко ритмы. Здавало сѧ, що поета знищила цѣлковито Содома вѣчно пяного, розгульного житя, повного бѣсноватого гамору, и запалъ шаленого народу, та вѣчне свято, котрымъ вѣнъ живъ. Талантъ, здавалось, нидѣвъ безъ идеалѣвъ, а бѣдный поетъ смутный и невеселый, проклинавъ въ розпуцѣ и себе и весь свѣтъ и житє; сего вечера вѣнъ уснувъ зъ проклономъ на устахъ.

Але пѣдчасъ сну звершило сѧ зъ нимъ дивне диво. Єму выдало сѧ, що до него зѣйшла зъ неба ясна зоря и запалала горячою искрою въ єго потухшѣмъ серци.

Животворне тепло розплыло ся струєю по зимныхъ грудяхъ, темнї слезы скотили ся зъ засохлыхъ очей, вôдживаючій мозокъ горѣвъ, а въ души просыпало ся святе вдохновенє.

— Бажаєшь тему для вѣщои пѣсни? — говорила єму тихо ясна зôрка. — Диви ся... маєшь тему!

Передъ духомъ сплячого поета показавъ ся цѣлый образъ. Въ глухихъ дебрахъ виднѣло ся село, засыпане снѣгомъ. Тускло миготить свѣтло крôзь замерзле вôкно напôвъ-гнилои, похиленои школы сѣльскои, — а въ школѣ душно и тѣсно. Купа обдертои дѣтворы прислухує ся пильно живому слову. Живе слово выходить зъ запеклыхъ устъ хороі труженицѣ, котру мучить тяжкій кашель. Ясна зôрка перемѣнила ся въ неи.

— Глянь дальше!

И бачить поетъ побоєвище. Противъ себе стоять два ворожї вôдряды войска. Гремлять арматы, падуть люде, доокола чути лишь зойкъ и проклятя. Людска кровь лiє ся мовь водиця по широкôмъ оболоню.

Середъ того боєвого клекоту бє ся чiєсь серце крѣпкою любовію. Хтось спѣшить на помôчь раненымъ, злегшити ихъ тяжкї муки. Вôдразу пôзнавъ поетъ хору труженицю; ясна зоря зображала ѣ зновъ собою.

Поетъ пробудивъ ся. Самї зъ себе выходили звучнї строчки, и звôнкї ритмы; вѣща пѣсня полила ся зъ самои душѣ...

* *
*

Богато такихъ чудесныхъ подѣй звершили въ той Святый Вечѣръ зорѣ на земли. А пильно и цѣкаво глядѣли за ними другї звѣзды зъ высокого неба. Вôдъ того вечера, каже казка, спадають золотї зорѣ на землю.

Одни зъ нихъ погасають въ темныхъ хмарахъ, другї розсыпують ся золотомъ по земли, и про нихъ складає пѣсни зоряшна Дѣва на небесахъ, а прочї падуть на саму землю, и про нихъ загомонить безсмертна пѣсня поета.

Тому то зъ кождою днiною бôльше любови на земли, люде дѣють бôльше добра своимъ ближнимъ, а голосъ святои правды все дужшає та крѣпшає. И наближає ся навечерiє того великого дня, коли всѣ якъ братя закличуть вразъ:

— Розпятый нами — вернувъ до насъ!

Перевѣвъ Не. Я.

ВСЯЧИНА.

I.

Святый вечеръ!

(образочки).

1.

Сѣмя сидить за столомъ, вечеряє, — вже й кутя й узваръ[1]) на столѣ. Въ хатѣ такъ ясно, свѣтло горить якось надзвычайно весело и разомъ урочисто. Вся сѣмя гомонить, кожному хочеть ся сказати щось радôспе, кожный почуває себе щасливымъ и повнымъ надѣй, хоць нѣхто не знає, чого власне сподѣваєть ся вôнъ, и чи справдять ся єго надѣѣ... Тая радôсть перелѣтає зъ одного обличя на друге, мигтить, мовь зôрниця въ очахъ, бренить чарочками, лунає въ дзвôнкому дитячому смѣхови. И гомôнъ и смѣхъ; але не той-то буйный непевный гомôнъ, коли люде гомонять и смѣють ся надто голосно, щобъ заглушити своє горе й сльозы, — нѣ, се гомôнъ спокôйный, хочь и веселый. Якъ любо, урочисто-спокôйно лунає те спôльне: „Святый Вечеръ!... Будьмо здоровї зъ Святымъ Вечеромъ!“

2.

Пышно убрана кôмната; видно, що богатї люде живуть, — а задля святъ прибрано той покôй ще пышнѣйше. На столѣ бѣлый якъ снѣгъ обрусъ, добôрнї стравы й напитки. — И тутъ ясно, и тутъ урочисто, та веселôсть не така щира, — мовь трохи зъ примусу говорять ся тї веселї речи, не зовсѣмъ вôльно грає усмѣшка на устахъ. Край стола, на мягкому оксамитному фотелю сидить молодый хлопець; єго вродливе обличє блѣде якъ воскове, брови надто выразно чорнѣють, уста усмѣхають ся, але усмѣхъ той мимоволѣ выходить якiйсь журливый, хочь хлопець силкуєть ся сховати тую журбу, та й иншї удають, мовь не бачать ѣ... Часомъ середъ розмовы хлопець затримаєть ся, утопить свои чорнї очи въ просторôнь и замыслить ся. Охъ, якъ весело було торôкъ у сю пору! вôнъ бувъ повный житя, повный надѣй; — а теперь... Теперь вôнъ сидить безъ силы, слабый... Чи дôжде вôнъ другого Святого Вечера?... Щожь се? зновъ тая журба, зновъ той жаль? Нѣ, годѣ! Онъ усѣ такъ приязно, весело (занадто весело!) бажають єму щастя-здоровя!.. Нынѣжь-бо „Святый Вечеръ!“...

3.

Бѣле, бѣле поле. Ледви виднѣє шляхъ, що вєть ся й зникає у нôчному морозному туманѣ. Швидко бѣжать легкї саночки, якъ тôлько можна швидко, — але якою тихою здаєть ся та ѣзда молоденькому вандрôвникови! То ѣде малый школярь до дому зъ далекои школы, — та й снôзнило ся бѣдне хлопя! Пильно вглядаєть ся школярикъ у тую мглу, — чи не мигтить вже огникъ де-небудь?... Охъ, якъ довго ѣхати! Колибъ швидче, колибъ ще застати дома вечерю, щобъ разомъ зъ братами й сестрами ѣсти кутю, та кликати мороза? А у поли морозъ таки добре дôймає, — школярикъ мôцно тре руки, перебирає ногами, — холодно! Та нема часу кутатись: онъ, здаєть ся, вже рôдне село!... Такъ, се оно!... онъ одинъ за другимъ вырынають зъ темноты огники, мигтять веселенько, мовь очка дитячї, они мовь витають хлопчика: „Святый Вечеръ! Святый Вечеръ!“

4.

Малесенька тѣсна кôмнатка. Коло стола, при невеличкôй лямпочцѣ, сидить молода дѣвчина; она схилилась надъ шитємъ, надъ пышною бѣлою шовковою сукнею. Пильна робота! Голка жваво поблискує въ швидкихъ рукахъ. Остатный вечеръ передъ святами, а сукня балева богатои панны не буде скôнчена! У великому магазинѣ не булибъ прийняли тои роботы, — тамъ и безъ неи стôлько шитя, — а колибъ и прияли, то надто дорого прийшлась-бы паннѣ та ласка; ну, а бѣдна швачка взяла роботу — й передъ самымъ святомъ, та ще мусить и за малу плату бути вдячна! — Тихо въ хатѣ, тôлько чути проникливый шелестъ шовку, та часомъ зôтхане робôтницѣ. Яка она самотна теперь, тая робôтниця, якъ тихо въ єи хатинѣ! А колись?... Робота спинилась, голка выпала зъ рукъ и шитє посунулось до долу. Що се? Чи теперь потопати въ мрѣяхъ? Остатный вечеръ! До роботы!

Отъ робота вже й скôнчена. Швачка встала, выпростала свôй зôгнутый станъ, пôдôйшла до вôкна, притулилась чоломъ до холоднои шибки й дивить ся втомлеными очима на улицю. Въ сусѣдному будынку видно крôзь вôкна рухъ, — маленькї постати въ ясныхъ уборахъ, — либонь тамъ рôздвяне деревце вже засвѣтили. А въ другому домочку те-

[1]) Зъ сушеныхъ овочей.

перь видно ясне свѣтло, — вечеряють либонь... Швачка пильно задивилась на те вôконце и на те свѣтло лагôдне, на вѣяхъ у неи затремтѣла сьлоза... У людей Святый Вечеръ!... А у неи? Ба! у неи тежь Святый Вечеръ!...

Леся Украинка.

II.

Инструкція для послôвъ вôдъ руского брацтва ставропігійского у Львовѣ на соймъ коронаційный єго Милости короля Ивана Казимира въ Краковѣ, списана 10. сѣчня, року 1649.[1])

1) Найперше мають послы нашй, пришвши до Кракова, листы вôдъ пп. братôвъ єго милости воєводѣ Брацлавскому[2]) и є. м. отцу митрополитѣ Кіевскому[3]) и назначенй гонорарія имъ черезъ братію зложити. По вôдданю листôвъ мають выробити собѣ послы нашй авдієнцію у ихъ милостей на покою и пояснивши имъ подрôбно дотычно привілеѣвъ брацкихъ, що жадныхъ вольностей пôсля тыхъ-же не заживаємо, а противно изъ всѣхъ сторонъ насъ угнѣтають, просити, абы они яко заступники нашй були ласкавй у Єго Милости (короля) и на соймѣ то выробити, абысьмо не лишали ся и дальше въ такôмъ гнетѣ але правъ наданыхъ намъ и конституцією обварованыхъ дôйсно заживали. Вôдтакъ старати ся въ кого-бысьте лишь могли, щобы заступивъ ся за нами. Старати ся мають тыжь послы нашй, щобы церковь наша вразъ зъ монастыромъ св. Онуфрія зôставала пôдъ властію восточного патріярхи царгородского и не пôдлягала нѣякимъ другимъ властямъ нѣ духовнымъ, нѣ свѣцкимъ, и мала свôй спокôй обварованый.

2) Щобы брацтво въ своѣй фундаціи при той-же церкви и въ самоуправленю своѣмъ позôставало и абы ся до правленя тою церквою и згаданого монастыра и ихъ ґрунтôвъ жадна особа по-причинѣ свого достоинства не вдирала; заразомъ мають и о тоє постарати ся, щобы вôльно було непослушныхъ въ брацтвѣ по засудѣ брацкôмъ карати.

3) Абы нѣхто не заборонювавъ учити всякихъ наукъ въ школѣ при той-же церкви.

4) Друкарня абы лишь одна могла бути, а другимъ абы не вôльно було друковати и закладати друкарнѣ, именно тому, що наша церковь лишь той однѣсенькій убогій дохôдъ може мати, особливо теперь, коли єѣ майже зъ всього обдерто.

5) Абы брацтво само прибирало собѣ духовного свого до церкви пôсля своєи вподобы безъ всякои презенты уряду свѣцкого.

6) Абы теперѣшну нову фôрту и пляцъ за церквою, якъ-бы можь було, яко подарунокъ Єго Милости (короля) для церкви выєднати.

7) Абы можь було помершихъ зъ процессією черезъ рынокъ и всѣ улицѣ мѣста зо спѣвомъ и зъ свѣчками до церкви провадити и щобы можь було всякй набоженьства вѣры православнои вôдправляти, чого передше заборонювано.

8) Абы духовному вôльно було черезъ рынокъ и всѣ улицѣ безъ лайки и осоромленя зъ св. тайнами въ ризахъ церковныхъ зъ свѣчками и зъ дзвôнкомъ до хорого ити, а противнй тому рѣшеня абы скасованй були.

9) А що кождый не лише о собѣ, але и о другихъ пôсля науки христіяньскои повиненъ ся старати, то повиннй послы и о тоє постаратись, щобы христіянки рускй не ходили до жидôвъ на службу, щобы не горнулись до того поганьства и не було зъ тои причины докорôвъ.

Що до пункту 4-ого, то находимо дôйсно въ запискахъ брацкихъ, що брацтво утерпѣло въ тыхъ часахъ сильнй грошевй страты. И такъ по розгромѣ Пилавецкôмъ забравъ панъ староста львôвскій для гетмана коронного около 4000 золотыхъ польскихъ; пôдчасъ облоги Львова черезъ Хмельницкого мусѣло брацтво причинитись до окупу дуже значнымъ даткомъ и мусѣло, щобы вызначену суму зôбрати, церковнй посуды нарушити. Тогдѣ-то и вôддало брацтво масивнй срѣбнй лѣхтарѣ, що купило було по умершѣй Могилянцѣ, якъ свѣдчить о тôмъ записка на оправѣ книги сиґнованои буквою К: „Рокѕ Божого аѯми (1648), мѣсяца октобрыа, подчасъ облаженя страшнаго мѣста Львова, отдалисьмо остатнымъ разомъ еще позосталого сребра церковного, выборного, злоцѣстого грывенъ сѣмдесатъ пать и ѯтокъ 11. Item бѣлого сребра также выборного ваги доброи грывенъ осмде-сатъ и шѣсть и ѯтокъ 5, которе къ рахѕнкѕ братскомъ положили по золотыхъ 24 грывнѕ окое; сѕма чинитъ зол. 3.888. А тое сребро на самого пана гетмана (Хмельницкого) одобралъ єго милость панъ писарь, панъ Иванъ Выговскій рѕками своими къ ратѕшѕ въ сѕдовой избѣ радчой отъ братій братства церковного и обецалъ єго милость панъ писарь именемъ гетманьскимъ таковое сребро назадъ привернѕти кгды покой станетъ, а особливе лѣхтарѣ. Тые лѣхтарѣ кѕпило братство по смерти панеи воеводинои подолскои оу єкзекѕторокъ тестаментѕ єи за сѕмѕ зол. 2.400; вышли тые лѣхтарѣ до короны зъ Колохокъ зъ домѕ Могилокъ, господара волоского Єремѣи.“ Въ рахункахъ брацкихъ читаємо пôдъ р. 1649 слѣдуючу записку: „Панъ Матѣевъ Федоровичъ далъ на долгъ свой (золотыхъ 652 и 23 грошей, который виненъ церкви) золотыхъ 200 панѕ Василію Леоновичѕ, которомѕ панѕ Василію Леоновичѕ винна церковь албо рачій фратернитасъ золотыхъ 652 и 23 гр., котрая то сѕма доложила са до овыхъ осми тисячій, которые дали са презъ Оуказдина райцѕ паномъ комисаромъ, которые, давши ножкамъ такъ своимъ яко и покздковъ своихъ волю, прибѣгли зъ подъ Пилавецъ до Львова.

Также и въ згаданôй вже книзѣ: L читаємо пôдъ р. 1649 записку въ польскôмъ языцѣ: Року 1649, дня 16 сентября вписує ся въ той реєстръ сума, котра зложила ся по вчиненôмъ на насъ ґвалтѣ. Єго милость панъ бурмістръ панъ Мартинъ Анчевскій звабивши насъ до дому присилувавъ насъ, абысьмо ся до заходу сонця таксою выкупили, що мы и учинити мусѣли, и насъ кôльканайцять зложили, а то на потребу Рѣчи-Посполитои для вôдправы посла Татарского, котрый зъ пôдъ Зборова зъ Єго Королевскою Милостію приѣхавъ. И на тое зложилисьмо брацтво городске суму 3.000 золотыхъ польскихъ, а ихъ милости панове всѣхъ станôвъ польскихъ противъ насъ бѣдныхъ тôлько 4.000 зл. зложили, а панове нація Арменьска вся лишь 3.000 зложили и то за два мѣсяцѣ назадъ изъ скарбу рекуперували.

Зъ тыхъ записокъ досыть ясно, що жалоба на оголоченє церкви була умотивована, по-заякъ брацтво не будучи въ силахъ всѣ тѣ выдатки своимъ коштомъ поносити, примушене було помагати собѣ скарбомъ церковнымъ.

Вертаємо теперь назадъ до инструкціѣ, а именно до другои части єи зъ наголовкомъ:

А що до свѣцкихъ рѣчей:

1) Єсли-бы то Господь Богъ схотѣвъ и ласка ихъ милостей була, то выстарайтесь, абысьмо пôсля цунктôвъ, въ на-

[1]) Зъ книги записокъ брацкихъ въ архівѣ Ставропігійскôмъ пôдъ сигнатурою L. Оригіналъ писаный языкомъ польскимъ.

[2]) Адамови Кисельови, знаному посередникови Полякôвъ мѣжь Хмельницкимъ и козаками.

[3]) Сильвестру Косову.

нашихъ привилеяхъ выраженыхъ, могли засѣдати въ радѣ и бути припущеными до неи, або бодай тымъ робомъ судити ся якъ Ормяне, бувати при всякихъ публичныхъ нарадахъ, о даткахъ, складкахъ и ухвалахъ знати; вôдъ того не вôдступайте.

2) Торговлю всяку, абы вôльно було въ мѣстѣ провадити, абы не лише пôдчасъ ярмарку але и поза ярмаркомъ вôльно було склены держати, сукна и всякій инший матеріѣ чужій такъ поставомъ, штуковъ якъ и лôктьомъ мѣрити и продавати, камяницѣ всюды куповати, до того антики мати всякимъ корѣньомъ торговати, въ цехахъ цехмістрами Руси бувати, ремесломъ ся всякимъ займати, пиво-мѣдъ варити, сытити, горѣвку палити, вина, малмазіѣ шинковати, загально пôсля привилеѣвъ Жигмонта Августа, Генрика, Стефана и Владислава, щобы було вôльно куповати и продавати, такъ якъ Полякамъ вôльно. Мають ся о тоє постарати, абы тоє було конституцією на вѣки обвароване.

3) Упоминатись, абы то всьо, що забрано церкви въ золотѣ и серебрѣ въ дорозѣ ліквідаціѣ черезъ панôвъ шляхту, церкви було назадъ звернене.

4) Тій всѣ свободы наданій церкви, монастыреви, брацтву и намъ всѣмъ, обварувати конституцією и подати до апробаты Єго Королевскои Милости и то всьо въ єденъ привилей вложити. Тамъ-же заразъ тую апробату привилеѣвъ перекопіовати и до метрики подати, а ориґіналу пильновати и зъ собою взяти, провѣривши єго зъ копією, щобы хранъ Боже хто не ухопивъ єго, а прочій привилеѣ пильно доглядати и знати, кому ихъ показувати.

5) Мають дбати пп. послы о тоє, щобы якъ не можъ буде новыхъ привилеѣвъ набути, то абысьмо бодай при давныхъ свободахъ лишились и у всѣмъ зъ пп. Поляками зрôвнались.

6) Мають старатись, коли-бы хтось противъ церкви або брацтву щось лихого задумувавъ выступити противъ нього и свого боронити.

Въ кôнци уповажняє брацтво своихъ послôвъ до затягненя довгу на рахунокъ брацкій, якъ-бы зайшла потреба якихсь бôльшихъ выдаткôвъ въ интересѣ брацтва и загальнои справы.

По инструкціи слѣдують копіѣ листôвъ до воєводы Адама Киселя и митрополиты Кіевского.

П. С.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІѢ И АДМИНИСТРАЦІѢ.

Вп. *И. М. въ Екат.* Налайте нечемну музу, що домагаєсь гонорара — у насъ и такъ роки голодній! — Вп. *Ив. Буцшанюкъ въ Вульцъ-Гамульци.* Годѣ окремымъ письмомъ, бо не стає часу. А судъ нашъ такій: у Васъ дикція хороша, поетична, образы добôрній, свѣтоглядъ свойскій, ритмъ всюды правильный, римы сильній — маєте всѣ услôвя на доброго поета. Присланій творы гарній, лишь оденъ нагадує дещо Шевченка. Будьте всѣгды самымъ собою, та выстерѣгайтесь покусы, що хвилево и нашого Федьковича, середъ найбôльшого розцвѣту таланту, збила зъ дороги. Подобавсь намъ передовсѣмъ покликъ, тôлькожь друкувати не можна; надѣємось, що нашій композиторы вôзьмуть ся за сей твôръ. Не забувайте и вбудуче на насъ. — *З. Пет...* Помѣстимо небавкомъ. Усе доходить якъ-слѣдъ, але не все якось пôдъ руку. — Вп. *А. А. зъ Покутя.* Выминайте скôлько-можь римы глагольній (брати-знати, ходити-робити, має-знає); тогдѣ вже и безъ нашои оцѣнки змѣркуєте самій, чи тратити дальше часъ на вѣршованє, чи може взятись за яке инше дѣло. А до прозы не берѣть ся, не перестудіювавши напередъ добре (зъ олôвцемъ въ руцѣ) Вовчка та Федьковича.

Вп. П-ѣ *Е. Р. въ Сосновъ* и Вп. П-ѣ *М. Л. въ Щирци.* Заплачено до кôнця року. — Вп. *И. К. въ Довгôмъ.* Ще 2 зр., до $^8/_6$ дôстали мы тôлько 1 зр.

ЗАПРОСИНЫ ДО ПРЕДПЛАТЫ.

Литературно-наукова часопись

„ЗОРЯ“

на рôкъ 1890.

„Зоря“ выходити буде пôдъ тою самою редакцією и въ дотеперѣшнôмъ объємѣ (2—$2^1/_2$ листôвъ печатныхъ) и мѣстити буде що найзнаменитшій **творы белєтристичній и науковій сучасныхъ писателѣвъ нашихъ,** котрыхъ кругъ чимъ разъ численнѣйшій скупляєсь коло знамени єи, т. є. **духового розвою Руси-Украины.**

Цѣна предплаты: на цѣлый рôкъ зъ пересылкою **5** злр.; на пôврôкъ зъ пересылкою **2** злр, **50** кр. Для Читателѣвъ зъ Россіѣ рôчно **5** рублѣвъ; на пôврôкъ **3** рублѣ. — Пренумерату присылати належить пôдъ адресою: **Администрація „Зорѣ“, улиця Академична, ч. 8. у Львовѣ.**

Вп. Предплатники, котрій зложать цѣлорôчну пренумерату до половины лютого 1890 року, дôстануть на жаданє премію вартости 1 злр.

На преміѣ призначеній: Пара образôвъ представляючихъ Гуцула и Гуцулку на коняхъ въ цѣнѣ 1 зр., або слѣдуючій книжки пôсля выбору: Исторія руська в житєписях М. Костомарова, переклад О. Барвінського, 3 томы, (за доплатою 50 кр.), ц. 1 зр. 50 кр. — Микола Джера, Повѣсть Ив. Нечуя, ц. 1 зр. — Кайдашева сімя, тогожь, ц. 80 кр. — Нечуя, Світогляд украинського народу. ц. 30 кр. — Нечуя, Повісти и оповіданя, ц. 30 кр. — Обрусителѣ, повѣсть зъ рос. житя, пер. И. Ланскои, 2 части, ц. 1 зр. — Народнй оповѣданя Марка Вовчка I, ц. 35 кр., II и III, по ц. 30 кр. — Захаръ Беркутъ, образъ громадского житя карпатскои Руси въ XIII. вѣцѣ, Ив Франко, ц. 1 зр. 30 кр. — Жѣночa неволя въ рускихъ пѣсняхъ народныхъ, Ив. Франка, ц. 35 кр. — Повѣсти Ник. Устіяновича, ц. 80 кр. — Въ гостяхъ добре а дома лѣпше, Оповѣданє Дрозда, ц. 50 кр. — На добродѣйнй цѣли! Комедія въ III. дѣяхъ, ц. 30 кр., Соколики, Комедія въ 4. дѣяхъ, Гр. Григорієвича, ц. 40 кр., Тато на заручинахъ, комедія въ 1 дѣѣ, Гр. Григорієвича, ц. 20 кр. — Куліш, Шекспірові твори перекл. ч. I. (давн. 3 зр., теперь 1 зр.) — Провідні ідеі в письмах Тараса Шевченка, О. Партицкого, ц. 30 кр. — О выхованю, пôдручникъ для женщинъ, ц. 30 кр.

На почтову пересылку премій треба додати 20 кр. — Пôврôчній предплатники можуть набути тій книжки якъ и образы за половину поданои цѣны. — До Россіѣ не можемо высылати премій зъ причины трудностій заходячихъ въ пересылцѣ.

Реклямаціѣ поодинокихъ чиселъ зъ року 1889 увзглядняють ся тôлько до кôнця сѣчня 1890 року.

„ДЗВОНОКЪ“

илюстроване письмо для забавы и науки дѣтей, выходити буде 2 разы въ мѣсяць зъ Новымъ Рокомъ пôдъ редакцією Олександра Барвѣньского. Предплата 5 зр. рôчно.

„ЗЕРКАЛО“

илюстрована політично-гумористична ґазета

на рôкъ 1890.

Условія предплаты тій самій, що до теперь, т. є. 4 зр. на цѣлый рôкъ, 2 зр. на $^1/_2$ року, 1 зр. на $^1/_4$ року.

Вôдъ числа предплатниковъ залежить збôльшенє объєму.

Редакція доложить всього стараня, щобы вдоволити П. Т. читателѣвъ, а зъ своєи стороны просить пôдпирати єѣ такъ численною предплатою, якъ и перомъ.

Цѣлорочній предплатники, то є тій, що найдальше до 1. цвѣтня 1890 р. зложать цѣлорочну предплату, **дôстануть даромъ гумористичный илюстрованый календарь „Зеркала“ на 1891 рôкъ.**

Новій предплатники дôстануть початокъ додатку „Кôстяки Гольбайна“.

Въ обопôльнôмъ интересѣ не будуть увзгляднятися замовленя на р. 1890, а высылатись буде „Зеркало“ тôлько за зложеною зъ горы предплатою и тôлько такъ довго, доки предплата буде уплачена.

Просимо о якъ найскорше надôсланє залеглостій за 1889 рôкъ.

Вôдповѣдає за редакцію: **Петро Скобельскій.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Львівська Філія Бібліотеки АН УРСР

БІБЛІОТЕКА НАУКОВ. Т-ВА ім. ШЕВЧЕНКА

ип. 22.303
р. X
1889

ЗОРЯ
р. X
1889